

TECHNISCH VERSLAG

CRB 2011 - 1200

CCE
Conseil Central de l'Economie
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRB

Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling

8 november 2011

Internet:

<http://www.ccecrb.fgov.be>

Verantwoordelijke Uitgever:

Luc Denayer, secretaris van de CRB
Blijde Inkomstlaan 17-21
1040 Brussel

Voorwoord

De laatste jaren is de redactie van het Technisch verslag van het secretariaat meer en meer het resultaat geworden van teamwork dat gedragen wordt door een aantal wetenschappelijke medewerkers van het secretariaat, in casu de heren Luc Denayer, Hendrik Nevejan en Gunter Uwents (hoofdstuk 1), mw. Florence Meessen (hoofdstuk 2), de heer Kris Degroote (hoofdstukken 3 en algemene coördinatie), mw. Marie Monville (hoofdstuk 4), de heer Michael Rusinek (hoofdstukken 3 en 5) en mw. Siska Vandecandelaere en de heer Sébastien Yasse (hoofdstuk 5).

De thema's die in het interprofessioneel overleg worden aangesneden zijn dan ook steeds talrijker geworden. Dit heeft het secretariaat ertoe gebracht te steunen op een steeds ruimer netwerk voor het verzamelen van data en analytisch werk. In dit kader wil de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven zijn dank betuigen aan de heer Mont (permanente vertegenwoordiging bij de Oeso), de heer Dell'Abate, de la Fuente, en mw. Kotecka (Eurostat), mw. Termote en Geenens (fod Economie, Kmo, Middenstand en Energie ADSEI), de heren Bogaert, Englert, Masure, Hendrickx, Van Horebeek, Dobbelaere, Bossier en Stockman en de dames Kegels en Biatour (Federaal Planbureau), de dames Zachary, Druant, Heuse, Buydens, Rubbrecht en Brumagne en de heren Van Cauter, Van Meensel, Stragier, Modart, Duprez en Dresse (Nationale Bank van België), de heren Vermeeren, Beca, Van Nuffel en (fod Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg), de heren Dmitrevsky, Vets en mw. Piette (RSZ), de heer Valenduc (fod Financiën), de heer Barrat (DARES), de heer den Ouden en mw. Verhoeve (CPB), de dames Wanger (IAB) en Simeon Vossen (RWI), de professoren Jacquemin (FUNDP), Bauwens (UCL, Core) voor hun bereidwillige medewerking aan het verslag.

Verder kon er bij het tot stand komen van dit verslag gerekend worden op de input van de professoren Bruno Vanderlinden (UCL) en Leo Sleuwaegen (Vlerick Leuven Gent Management School) in het kader van samenwerkingsakkoorden tussen hen en de CRB.

De verantwoordelijkheid van het verslag is volledig voor rekening van het secretariaat.

Onze dank gaat ten slotte ook uit naar alle medewerkers van het secretariaat en de interimkracht die met hun werkzaamheden op het vlak van administratieve opvolging, dactylografie, eindopmaak, vertaling en drukwerk hebben bijgedragen tot de concrete verwezenlijking van het verslag.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Inhoudsopgave	4
Lijst met grafieken	6
Lijst met tabellen	7
Inleiding.....	9
1 Macro economische context	27
1.1 De internationale omgeving	28
1.2 De risico's voor het economisch herstel.....	33
1.3 De Belgische macro-economische context	36
1.4 Inflatie	37
1.4.1 De evolutie	37
1.4.2 Invloed van de energiedragers	38
1.4.3 Invloed van andere producten	41
1.4.4 Inflatie in België, recente gegevens en vooruitzichten.....	42
1.5 Vooruitzichten van de overheidsfinanciën.....	43
Bronvermelding	46
2 Arbeidsmarkt	47
Boordtabel	48
2.1 Recente dynamiek van de werkgelegenheid in België en in de drie buurlanden	49
2.2 Welke verklaring voor de reactie van de Belgische arbeidsmarkt op de opleving?.....	51
2.2.1 Werkgelegenheidsbeleid	51
2.2.2 Ontwikkeling van overeenkomsten met lage productiviteit en arbeidsduur.....	52
2.2.3 Huidige en toekomstige spanningen.....	53
2.2.4 Structurele vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit	53
2.3 Recente dynamiek in België naar sector en naar type van werknemers.....	56
2.4 Dynamiek op langere termijn: spanningen en vergrijzing	58
2.5 De arbeidsmarkten in de EU2020-strategie	61
Bronvermelding	64
3 Loonvorming	65
Boordtabel	66
3.1 Loononderhandelingen	67
3.1.1 Duitsland	67
3.1.2 Nederland.....	71
3.1.3 Frankrijk.....	73
3.1.4 België	75
3.2 Cao nr. 90	82
3.2.1 Sectorakkoorden	82
3.2.2 Bedrijfs-cao's en toetredingsakten.....	83
3.2.3 Impact op de ontwikkeling van de lonen.....	83

3.3	Impact van de (para)fiscaliteit op de arbeid	84
3.3.1	Ontwikkelingen en uitdagingen.....	84
3.3.2	Arbeid, kapitaal en verbruik	85
3.3.3	Maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de lonen.....	86
3.3.4	De effecten van de maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de arbeidskosten en op de koopkracht.....	92
	Bronvermelding	96
4	Opleiding en vorming	99
	Boordtabel van de sociale partners	100
	Boordtabel : internationale vergelijking.....	100
4.1	Voordelen en verantwoordelijkheid.....	101
4.2	Verbintenissen van de sociale partners	102
4.3	Van het interprofessionele naar het sectorniveau.....	104
4.4	Van verbintenissen tot resultaten.....	105
4.4.1	2010 in het kort.....	106
4.4.2	Structurele indicator van Lissabon.....	106
4.4.3	Formele voortgezette opleiding	107
4.4.4	Minder formele en informele voortgezette opleiding	108
4.4.5	Alomvattende indicatoren	109
4.5	Sanctiemechanisme.....	109
	Bronvermelding	111
5	Structureel concurrentievermogen.....	113
	Boordtabel.....	114
5.1	Verandering in economische realiteit.....	118
5.2	Onderwijs.....	119
5.3	Innovatie	121
5.4	Ondernemerschap	123
5.5	Internationalisatie.....	124
5.6	Ontwikkeling marktaandeel.....	127
5.7	Kostenstructuur.....	131
5.8	Verdeling van de rijkdom	134
5.8.1	Primaire verdeling van de inkomens.....	134
5.8.2	Secundaire herverdeling van de inkomens.....	136
	Bronvermelding	143
6	Bijlagen	145
6.1	Bijlage 1: Bedrijfstakkenomenclatuur Nace rev. 2.....	146
6.2	Bijlage 2: Loonkostenontwikkeling per persoon en per uur.....	148
6.3	Bijlage 3: Wegingscoëfficiënten	148
6.4	Bijlage 4 : Herzieningen nationale rekeningen.....	148
6.4.1	Herziening van de activiteitennomenclatuur (Nace, Rev. 2)	149
6.4.2	Retropolatie van reeksen.....	149
6.4.3	Aanpassen van de bronnen en methodes	149
6.4.4	Impact op de cijfers van het Technisch Verslag	150

Lijst met grafieken

Grafiek 1-1: Inflatieontwikkeling sinds 2008 in Duitsland, Nederland, Frankrijk, de eurozone en België. (Veranderingspercentages tegenover de overeenstemmende maand van het voorgaande jaar).....	38
Grafiek 1-2: Ontwikkeling van de prijzen van elektriciteit en van gas. HICP – Bruto-indexcijfers.....	40
Grafiek 1-3: Vooruitzichten consumptieprijsindex.....	43
Grafiek 2-1: Ontwikkeling van het bbp (jaar-op-jaarverandering)	49
Grafiek 2-2: Ontwikkeling van de werkgelegenheid voor loontrekkers in de privésector (jaar-op-jaarverandering).....	50
Grafiek 2-3: Tijdelijke werkloosheid en economische werkloosheid, voortschrijdend gemiddelde over 12 maanden, in duizenden voltijdequivalenten.....	52
Grafiek 2-4: Tijdskrediet en loopbaanonderbreking, ontwikkeling van het aantal gebruikers.....	53
Grafiek 2-5: Werkgelegenheidsontwikkeling (personen, loontrekkers en zelfstandigen) naar bedrijfstak.....	56
Grafiek 2-6: Ontwikkeling van de instroom in en de uitstroom uit de werkloosheid.....	59
Grafiek 2-7: Werkgelegenheidsgraad van de 20- tot 64-jarigen, 1996-2010.....	63
Grafiek 3-1: Relatieve uurloonkostenontwikkeling België tgov. gemid. 3	66
Grafiek 3-2: Uurloonontwikkeling in Duitsland	68
Grafiek 3-3: Uurloonontwikkeling in Nederland.....	72
Grafiek 3-4: Uurloonontwikkeling in Frankrijk	73
Grafiek 3-5: Uurloonontwikkeling in België	76
Grafiek 3-6: Ontwikkeling jaarlijkse arbeidsduur : EAK versus nationale bron	79
Grafiek 3-7: Ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders, internationale vergelijking 1997-2010	80
Grafiek 3-8: Gemiddelde arbeidsduur van werknemers, internationale vergelijking, 1997-2012.....	82
Grafiek 3-9: Aandeel niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen (in % van het RSZ-brutoloon).....	84
Grafiek 3-10: Faciale aanslagvoet, effectieve aanslagvoet voor en na de vereenvoudiging volgens het peil van het brutomaandloon.....	90
Grafiek 5-1: Internationale vergelijking van de kostenstructuur	132
Grafiek 5-2: Aandeel van energie in de productiekosten van de economie in haar geheel en van de industrie (2005).....	133
Grafiek 5-3: Ontwikkeling van de bijdrage van de productiekosten aan de ontwikkeling van de deflator van de finale vraag van 1996 tot 2008	134
Grafiek 5-4: Ontwikkeling van het reëel bruto beschikbaar inkomen per inwoner met of zonder sociale overdrachten in natura	141

Lijst met tabellen

Tabel 1-1: Macro-economische context in de drie partnerlanden, de eurozone en in België	32
Tabel 1-2: Beknopt overzicht van de overheidsfinanciën van 2009 tot 2016, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp	44
Tabel 1-3: Vorderingssaldo per bestuursniveau van 2010 tot 2016, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp	45
Tabel 1-4: Evolutie van het vorderingssaldo en de overheidsschuld (in procent van het bbp) in de buurlanden, de Eurozone en België	45
Tabel 2-1: Overzicht van het gebruik van de "crisismaatregelen"	56
Tabel 2-2: Nationale "EU 2020-doelstellingen" en situatie in 2010	62
Tabel 3-1: Ontwikkeling van de werkgelegenheid en van de lonen in de privésector en in tak T (1996-2010).....	78
Tabel3-2: Analyse van het effect van de deelcomponenten van de gemiddelde arbeidsduur, internationale vergelijking, 1997-2010	81
Tabel 3-3: Impliciete aanslagvoeten op het verbruik, het kapitaal en de loonarbeid: economie in haar geheel (2009).....	86
Tabel 3-4: Ontwikkeling van en vooruitzichten m.b.t. de loonsubsidies 1996-2012 (miljoenen euro's)	92
Tabel 3-5: Ontwikkeling van de gemiddelde aanslagvoet, ervan uitgaand dat de lonen van 1996 tot 2009 de inflatie zouden hebben gevolgd.....	94
Tabel 3-6: Totale stijging van het nettoloon tegen constante prijzen en stijging van het nettoloon tegen constante prijzen als gevolg van de (para)fiscale veranderingen van 1996 tot 2009	95
Tabel 3-7: Verminderingen van de sociale werkgeversbijdragen en loonsubsidies in procenten van de loonmassa: privésector (1996-2012)	95
Tabel 4-1: Ontwikkeling en uitsplitsing van de financiële indicator van 2008 tot 2009 (sociale balans)	107
Tabel 4-2: Alomvattende indicatoren voortgezette opleiding	109
Tabel 5-1: Vergelijking van het verloop van de uitvoer, de uitvoermarkten en de marktaandeelen tussen 1995 en 2008	128
Tabel 5-2: Uitsplitsing van de toegevoegde waarde in de niet-financiële vennootschappen	135
Tabel 5-3: Veranderingspercentages van de uitgesplitste toegevoegde waarde van de niet-financiële vennootschappen	135
Tabel 5-4: Impliciete aanslagvoeten voor kapitaal, arbeid en verbruik in 2009.....	137
Tabel 5-5: Uitsplitsing van de ontwikkeling van de gezinskoopkracht (verandering tgov. het jaar voordien).....	142
Tabel 6-1: Uurloonkosten, Technisch verslag 2010	150
Tabel 6-2: Uurloonkosten, Technisch verslag 2011	150
Tabel 6-3: Uurloonkosten, herzieningen tussen Technisch verslagen van 2010 en 2011	150

Inleiding

I. Macro-economische context	2007	2008	2009	2010	97-10 ⁽⁵⁾	2011 ^e	2012 ^p	07-08	09-10	11-12 ^p
	Jaarlijkse veranderingspercentages					Gecumuleerde veranderingspercentages				
Bruto binnenlands product, volume ⁽⁶⁾	2,9%	1,0%	-2,8%	2,3%	1,9%	2,4%	1,6%	3,9%	-0,6%	4,1%
Bruto binnenlands product privésector, volume	3,2%	1,6%	-3,3%	2,2%	2,0%	2,6%	1,8%	4,9%	-1,2%	4,4%
Uurproductiviteit, privésector	1,6%	-0,6%	-1,1%	1,2%	1,1%	0,3%	1,4%	1,0%	0,0%	1,7%
Bbp-deflator, privésector	2,2%	1,4%	1,0%	1,7%	1,6%	2,1%	2,2%	3,7%	2,6%	4,4%
Consumptieprijsindex	1,8%	4,5%	-0,1%	2,2%	1,9%	3,4%	1,8%	6,4%	2,1%	5,3%
Gezondheidsindex	1,8%	4,2%	0,6%	1,7%	1,8%	3,0%	2,0%	6,1%	2,3%	5,1%
Interne ruilvoet ⁽¹⁾	0,5%	-2,7%	0,4%	0,0%	-0,2%	-0,9%	0,2%	-2,2%	0,4%	-0,7%
Schuldgraad van de ondernemingen, niveau ⁽²⁾	38,8%	41,5%	45,1%	41,5%	42,4%	40,4%				
Kapitaal-arbeidratio (gefilterde reeks)	0,94%	0,98%	1,01%	1,01%	0,89%	1,00%	0,98%			
Reële uurloonkosten ⁽⁴⁾	2,0%	-1,2%	1,8%	-0,6%	0,8%	-0,4%	1,5%	0,8%	1,2%	
Gecorrigeerd loonaandeel, privésector ⁽³⁾										
Niveau	63,0%	64,4%	66,0%	64,9%	65,1%	65,0%	65,0%	63,7%	65,5%	65,0%
Veranderingspercentage	-0,1%	2,2%	2,5%	-1,8%	-0,2%	0,2%	-0,1%	2,1%	0,7%	0,2%
⁽¹⁾ Verhouding: deflator van de toegevoegde waarde privé-sector/gezondheidsindex, een ruilvoetverbetering vindt plaats wanneer de deflator van de toegevoegde waarde sneller stijgt dan de gezondheidsindex										
⁽²⁾ Door kredietinstellingen (binnen euro) verstrekte kredieten en vastrentende effecten (excl. kredieten van de niet-financiële sector), in % van het bbp										
⁽³⁾ Aan de zelfstandigen wordt het gemiddeld loon van een werknemer toegekend										
⁽⁴⁾ Uurloonkosten gedeïfleerd met de gezondheidsindex										
⁽⁵⁾ jaarlijkse gemiddelde groeipercentages over de periode 1997-2010; behalve voor de schuldgraad van ondernemingen en het niveau van het gecorrigeerd loonaandeel (gewoon rekenkundig gemiddelde).										
⁽⁶⁾ Voor 2012: Federaal Planbureau, 6 oktober 2011										
e = raming; p = voorspelling										

II. Uurloonkostenontwikkeling in de privésector	2007	2008	2009	2010	97-10 ⁽⁵⁾	2011 ^e	2012 ^p	07-08	09-10	11-12 ^p
	<i>Jaarlijkse veranderingspercentages</i>						<i>Gecumuleerde veranderingspercentages</i>			
Index (1996=100) van de relatieve loonkostenontwikkeling : België / Gemid. 3										
Bron Oeso juni	102,5%	102,9%	104,0%	103,4%		103,3%	104,3%			
Secretariaat oktober ⁽³⁾	103,6%	104,0%	104,3%	104,3%		103,9%	104,6%			
Gemid. 3										
Bron Oeso juni	2,2%	2,4%	2,3%	1,3%	2,3%	2,4%	3,1%	4,7%	3,6%	5,5%
Secretariaat oktober	2,2%	2,5%	2,1%	1,0%	2,3%	3,1%	2,9%	4,7%	3,2%	6,0%
België										
Bron Oeso juni	3,7%	2,8%	3,4%	0,6%	2,6%	2,3%	4,0%	6,7%	4,1%	6,4%
Secretariaat oktober ⁽³⁾	3,8%	3,0%	2,4%	1,1%	2,6%	2,6%	3,6%	6,9%	3,4%	6,3%
Sector-cao ⁽⁴⁾	1,9%	3,5%	2,6%	0,6%	2,3%	2,6%	3,0%	5,4%	3,2%	5,6%
<i>waarvan : - indexering</i>	1,6%	2,9%	2,5%	0,5%	1,7%	2,5%	2,9%	4,6%	3,0%	5,5%
<i>- reëel sectorieel</i>	0,2%	0,5%	0,1%	0,1%	0,6%	0,0%	0,1%	0,7%	0,2%	0,1%
Sociale werkgeversbijdragen ⁽¹⁾	0,6%	0,2%	0,6%	0,2%	0,1%	-0,1%	0,0%	0,8%	0,8%	-0,1%
<i>waarvan : - betaald aan overheid</i>	0,2%	0,0%	0,3%	0,0%	0,0%	0,2%	0,2%	0,1%	0,3%	0,4%
<i>- betaald aan privésector</i>	0,1%	0,4%	0,0%	0,3%	0,1%	0,0%	0,0%	0,5%	0,3%	-0,1%
<i>- toegerekende bijdragen⁽²⁾</i>	0,4%	-0,2%	0,3%	-0,1%	0,0%	-0,2%	-0,1%	0,2%	0,2%	-0,4%
Loondrift	1,3%	-0,6%	-0,8%	0,3%	0,1%	0,2%	0,5%	0,6%	-0,6%	0,7%
Secretariaat, excl. sociale werkgeversbijdragen betaald aan de overheid	3,6%	3,0%	2,1%	1,0%	2,6%	2,4%	3,4%	6,8%	3,1%	5,9%
⁽¹⁾ Bijdrage tot de loonkostenontwikkeling										
⁽²⁾ Voornamelijk gewaarborgd loon bij ziekte, ontslagvergoedingen en sociale voordelen (pensioenen direct door de werkgevers betaald aan ex-werknemers, kinderbijslag...)										
⁽³⁾ Gebaseerd op Federaal Planbureau, bijgewerkte versie Economische begroting 2012, 6 oktober 2011										
⁽⁴⁾ Enkel de stijgingen van de in de paritaire comité's onderhandelde sectorale basismimumlonen worden opgevolgd met uitzondering van de premies, de loonsverhogingen op ondernemingsniveau en het opzetten van een sectoraal pensioenfonds e.d.										
⁽⁵⁾ jaarlijkse gemiddelde groeipercentages over de periode 1997-2010; behalve voor de schuldgraad van ondernemingen en het niveau van het gecorrigeerd loonaandeel (gewoon rekenkundig gemiddelde).										
e=raming; p= voorspelling										

III. Totale werkgelegenheid in de privésector	2007	2008	2009	2010	2011 ^e	2012 ^p	07-08	09-10	97-10	11-12 ^p	
	<i>Jaarlijkse veranderingspercentages</i>						<i>Gecumuleerde veranderingspercentages</i>				
Personen											
Gemid. 3	1,9%	1,3%	-0,9%	0,2%	1,1%	1,0%	3,2%	-0,7%	12,2%	2,1%	
België	1,8%	1,9%	-0,6%	0,8%	1,4%	0,7%	3,8%	0,3%	15,4%	2,1%	
Gewerkte uren											
Gemid. 3	1,5%	1,2%	-2,6%	1,1%	1,2%	0,7%	2,8%	-1,6%	4,7%	1,9%	
België	1,6%	2,3%	-2,2%	1,0%	2,3%	0,4%	3,9%	-1,3%	13,2%	2,7%	
IV. Onderzoek en ontwikkeling ⁽¹⁾											
	2004	2005	2006	2007	2008	2009					
België	1,86%	1,83%	1,86%	1,90%	1,96%	1,96%					
EU-15	1,89%	1,89%	1,92%	1,93%	2,01%	2,10%					
Gemid. 3	2,30%	2,27%	2,29%	2,27%	2,35%	2,47%					
⁽¹⁾ Totale binnenlandse O&O-uitgaven als % van het bbp											
^e = raming; ^p = voorspelling											

V. Opleiding	1993	1999	2005	2006	2007	2008	2009 ⁽⁴⁾	2010 ⁽⁴⁾
Investerings van werkgevers ten gunste van werknemers								
CVTS-ENQUETE								
België	1,4%	1,6%	1,6%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Gemid.3	1,6%	2,0%	1,8%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
SOCIALE BALANSEN: ECONOMIE IN HAAR GEHEEL ⁽²⁾								
Cursussen en stages ⁽³⁾	n.a.	1,3%	1,06%	1,08%	1,13%	1,15%	1,07%	1,08%
Participatiegraad								
SOCIALE BALANSEN: ECONOMIE IN HAAR GEHEEL	n.a.	30,4%	32,7%	32,5%	32,6%	31,8%	33,1%	34,1%
ARBEIDSKRACHTENENQUÊTE								
Alle vormen van opleiding	n.a.	n.a.	24,1%	22,7%	23,1%	22,0%	22,9%	22,0%
Financiële tegemoetkoming van de werkgever	n.a.	n.a.	16,9%	16,6%	17,3%	17,0%	17,7%	17,1%
Structurele indicator Lissabon (25-64, 4 weken)		6,9%	8,3% ⁽¹⁾	7,5%	7,2%	6,8%	6,8%	7,2%
Opleidingsuren in % van de gewerkte uren								
Cursussen en stages	n.a.	0,7%	0,69%	0,71%	0,77%	0,76%	0,71%	0,68%
Opleidingsuren per deelnemer								
Cursussen en stages	n.a.	34	29	29,6	32,2	32,9	29	27
⁽¹⁾ Gegevens op jaarbasis vanaf 2005								
⁽²⁾ Bijkomende gegevens over de formele en informele vormingsinspanningen zijn beschikbaar in de boardtabel bij het hoofdstuk 4 over Voortgezette beroepsopleiding								
⁽³⁾ Deze gegevens zouden in principe eveneens de bijdragen van de ondernemingen ten gunste van het betaald educatief verlof moeten bevatten.								
⁽⁴⁾ De gegevens voor 2010 met betrekking tot de vormingsinspanningen uit de sociale balansen zijn gebaseerd op de voorlopige gegevens van het constant staal van de NBB (versie 28 oktober 2011). De gegevens met betrekking tot 2009 zijn mogelijk ook nog aan lichte aanpassingen onderhevig.								
n.a.= niet beschikbaar								

VI. Elementen van de looncontext					
	Loonniveau (in % van het gemiddelde loon)	Alleenstaande	Koppel twee identieke inkomens	Koppel met kinderen en twee identieke inkomens	
Impact van de (para)fiscaliteit op de koopkrachtontwikkeling over de periode 1996 - 2009	50%	13,8%	12,9%	16,2%	
	100%	3,2%	3,7%	5,8%	
	250%	3,9%	3,9%	5,0%	
		2007	2008	2009	2010
Ontwikkeling van het reële bruto alternatief beschikbaar inkomen per Belgische inwoner ¹ (jaarlijks veranderingspercentage)		2,6%	0,6%	2,1%	-1,3%

¹ Het reële bruto alternatief beschikbaar inkomen per inwoner is het bruto beschikbaar inkomen van de particulieren, verhoogd met de sociale overdrachten in natura, gedeplateerd door het indexcijfer van de consumptieprijzen en gedeeld door de totale bevolking (jaarlijks veranderingspercentage).

De wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen schrijft voor dat de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven een Technisch verslag moet publiceren over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling. Dezelfde wet schrijft een tweede verslag voor over de ontwikkeling van de werkgelegenheid en van de loonkosten, met als doel de aspecten van het structurele concurrentievermogen te analyseren. Dit Technisch verslag van het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven komt aan beide voorschriften tegemoet.

De wet van 26 juli 1996 steunt aldus op twee pijlers, waarmee één doel wordt nagestreefd: de werkgelegenheid aanzwengelen. De eerste pijler is bedoeld om de loonkosten op macro-economisch niveau in de pas te doen blijven met die van drie referentielanden: Duitsland, Nederland en Frankrijk. De tweede pijler van de wet betreft de structurele aspecten van het concurrentievermogen (innovatie...) en van de werkgelegenheid. Deze verschillende aspecten passen in een allesomvattende strategie die ten dienste staat van meer werkgelegenheid en meer welzijn voor iedereen.

Macro-economische vooruitzichten

In 2009 heeft het bbp de aanzienlijkste inkrimping sinds de Tweede Wereldoorlog gekend. In België bedroeg de achteruitgang 3%, terwijl ze in Duitsland, Nederland en Frankrijk uitkwam op resp. -5,1%, -3,5% en -2,7%. De mindere achteruitgang van het bbp in België verklaart zich onder andere door de betere prestatie van de binnenlandse vraag. In het tweede kwartaal van 2009 werd echter het dieptepunt van de economische crisis bereikt. Vanaf dat moment is de activiteit sneller opgeveerd dan op basis van de vooruitzichten was verhoopt, zodat de groeivooruitzichten voor 2010 in de loop van het jaar opwaarts werden herzien. De spectaculairste herziening betrof zeker Duitsland, waar het officiële groeivooruitzicht van de vijf Duitse instituten (Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose) 0,9% bedroeg in het voorjaar van 2010, maar uiteindelijk eindigde de economische groei op 3,7% voor 2010. Frankrijk en Nederland realiseerden een groei van respectievelijk 1,5% en 1,7%. België kende een groei van 2,1% in 2010.

Deze economische heropleving zette zich begin dit jaar onverminderd door. Begin dit jaar lagen de verwachtingen m.b.t. tot de economische groei in 2011 nog vrij hoog. De instituten verwachtten in het voorjaar dat Duitsland een bijna even sterke prestatie in 2011 zou neerzetten. Van Frankrijk en Nederland verwachtte men dat de economische groei nog zou aantrekken. Maar in de loop van 2011 keerde echter de conjunctuur en verslechterden de groeicijfers door het wegvallen van de stimuleringspakketten, de sanering van de overheidsfinanciën en het groeiend wantrouwen op de financiële markten. De meeste vertrouwensindicatoren daalden de afgelopen maanden gevoelig waardoor de groeivooruitzichten voor 2011 volgens de World Economic Outlook (WEO) van september 2011 bijgevolg 0,5 tot 0,7 procentpunt lager liggen dan voor de zomer in onze drie belangrijkste handelspartners. De economische groei zou in het najaar van 2011 zelfs bijna stilvallen. De Duitse economie, die hoofdzakelijk door een positief overloopeffect nog zou groeien met jaargemiddeld 2,9 % in 2011, zou in het laatste kwartaal van dit jaar zelfs krimpen, hoewel er nog niet van een recessie (twee opeenvolgende kwartalen van negatieve groei) wordt gesproken. België bleef een groeivooruitzicht van 2,4% behouden voor 2011. De aanslepende gevolgen van de financiële crisis en de onzekerheid in de eurozone samen met de toenemende vrees voor het besmettingsgevaar in de banksector bij een Griekse wanbetaling voeden de onrust op de financiële markten.

Voor het komende jaar zijn de vooruitzichten eveneens naar beneden bijgesteld. Voor de eurozone werd in de WEO van september de groeiprognose bijna gehalveerd tot 1,1% vergeleken met een verwachte groei van 2% in de prognose van de Oeso in juni. Duitsland, Frankrijk, Nederland en België kennen zwakkere vooruitzichten dan voor de zomer. Uit deze zwakkere groeicijfers blijkt hoe broos de opleving wel is. Dit tengevolge van de vele onzekerheden die de economische vooruitzichten

beheersen. Zo zijn er verschillende risico's. Een ervan is de synchronisatie van de regularisering van het begrotings- en van het monetaire beleid en van hun effect op de vraag. Deze risicofactor wordt versterkt indien de begrotingstoestand in een aantal ontwikkelde economieën bij de spelers op de financiële markten vragen oproept over de houdbaarheid van de overheidsschuld in deze landen. Dit leidt in die landen tot een stijging van de rentevoeten en zou, in het kielzog daarvan, hun financiële systeem in moeilijkheden brengen. Dat zou hun herstelvermogen ernstig in het gedrang brengen en van de weeromstuit het financiële systeem van de landen die hun krediet hebben verleend en, via dit kanaal, hun groeicijfer aantasten. De extreme risico's werden evenwel beperkt door het programma van terugkoop van soevereine obligaties door de Europese Centrale Bank en door de interventie van het European Financial Stability Fund. Maar het financiële systeem blijft kwetsbaar, want de herfinancierings- en herkapitalisatiebehoeften van de banken zijn aanzienlijk, terwijl de markten nog steeds niet al te sterk geneigd zijn om risico's te nemen. De overheden zijn er tot op dit ogenblik niet in geslaagd het financiële systeem te stabiliseren. Daarom is het noodzakelijk verder te werken aan de uitbouw van een performanter prudentieel toezicht, regulering en crisismanagement. Daarnaast is er een vrees dat de Amerikaanse en Europese economie terug in een recessie komen. Ook kan worden vastgesteld dat de tekorten op de lopende verrichtingen nog altijd maar in beperkte mate weer naar een meer evenwichtige situatie evolueren. De opkomende landen blijven lopende overschotten creëren en wisselreserves opbouwen i.p.v. hun munt te laten opwaarderen. Bijgevolg blijft de opleving onevenwichtig en bestaat het gevaar dat ze niet duurzaam is.

Wat de inflatie betreft, zien we, na de piek in 2008, een vertraging van de inflatie tot juli 2009. Daarna versnelt de inflatie opnieuw. Deze bewegingen kunnen in belangrijke mate verklaard worden door de beweging van de energieprijzen, zowel brandstof, stookolie, elektriciteit en gas, en vervolgens door de tweede ronde effecten. Over de periode 2009-2010 daalde de onderliggende inflatie, maar vanaf halverwege 2010 is deze terug beginnen toenemen. Over de periode 2009-2010 daalde de onderliggende inflatie, maar de onderliggende inflatie blijft hoger dan deze in de drie buurlanden en deze in de eurozone. De onderliggende inflatie was in België zowel in de afgelopen jaren als in de meest recent geobserveerde cijfers van september 2011 hoger dan in de eurozone en in de drie referentielanden. In 2010 daalde de onderliggende inflatie in de eurozone tot 1,0% (-0,3 %-punt tgv. 2009) en tot 1,1 % (-0,9%-punt) in België. In de drie referentielanden situeerden de waarden zich in 2010 tussen de 0,7% en de 1,0%. De totale inflatie in 2011 en 2012 ligt in België met 3,4 % resp. 1,8 % wel hoger dan in de hele eurozone waar die 2,5 % resp. 1,5 % bedraagt.

Werkgelegenheid

De inkrimping van het bbp in 2009 heeft geleid tot een daling van het aantal personen met een baan in België en in de referentielanden. Deze daling van de werkgelegenheid was evenwel minder sterk in Duitsland en, in mindere mate, ook in België. In die twee landen werd immers vastgesteld dat de arbeidsduur een belangrijke "dempende" rol heeft gespeeld, doordat het arbeidsvolume heel wat sterker verminderde dan het aantal personen met een baan.

Vervolgens heeft de opleving in België snel geleid tot een stijging van het aantal arbeidsplaatsen. Vanaf het eerste kwartaal van 2010 werd immers een stijging van het aantal personen met een baan waargenomen, waardoor de binnenlandse werkgelegenheid vanaf het tweede kwartaal van 2010 weer haar niveau van voor de crisis bereikte. Deze opleving ging gepaard met een groei van het werkgelegenheidsvolume en van de productiviteit die minder sterk was dan verwacht. Het werkgelegenheidsvolume kende in België een sterkere opleving dan gemiddeld in de drie referentielanden. Deze weinig gebruikelijke reactie van de Belgische arbeidsmarkt wordt door verschillende factoren verklaard, waaronder m.n. de belangrijke rol van de non-profitakten in de opleving en het feit dat sterke werkgelegenheidsbeleidsmaatregelen werden genomen.

Ondanks de groei van de werkgelegenheid wordt een stijging van de werkloosheidsgraad in 2010 vastgesteld, want de actieve bevolking is eveneens gegroeid. Het tegengestelde verschijnsel wordt waargenomen in Duitsland, waar de werkloosheidsgraad, voornamelijk wegens een inkrimping van de actieve bevolking, terugloopt. Nederland, van zijn kant, kent een zeer langzame reactie van de arbeidsmarkt op de economische opleving: het werkgelegenheidsvolume blijft tijdens het laatste kwartaal van 2010 krimpen, terwijl het bbp sedert verschillende kwartalen toeneemt. Hieruit volgt een sterke stijging van de werkloosheidsgraad. Frankrijk, ten slotte, heeft in 2010 een werkloosheidsgraad die zich handhaaft in vergelijking met 2009. Waren de spanningen op de arbeidsmarkt in 2009 nog lichtjes verminderd, dan lijkt het erop dat ze vanaf 2010 opnieuw toenemen. Zo te zien wordt meer bepaald een opleving van de onbevredigde arbeidsvraag vastgesteld.

Werkgelegenheid staat al vele jaren centraal in het Belgische en Europese economische beleid. De verhoging van de werkgelegenheidsgraad met kwaliteitsvolle banen wordt immers als de beste strategie omschreven om te zorgen voor een sterke sociale samenhang, hetzij omdat hierdoor het armoederisico wordt beperkt, hetzij omdat aldus de overheidsmiddelen worden verhoogd en bijgevolg de leefbaarheid van het sociale model tegen de achtergrond van de vergrijzing van de bevolking kan worden gegarandeerd.

Dit standpunt werd opnieuw bevestigd door de recente "EU 2020-strategie" van de Europese Unie, die een slimme, duurzame en inclusieve groei wilt bevorderen. Deze "inclusieve" groei veronderstelt immers dat een "economie met veel werkgelegenheid en sociale en territoriale cohesie" wordt aangemoedigd¹. Een van de doelstellingen die deze strategie vastlegt, bestaat erin binnen de populatie van 20 tot 64 jaar oud tegen het jaar 2020 een werkgelegenheidsgraad van 75% te bereiken. De gezamenlijke doelstellingen werden in elk land omgezet door middel van nationale hervormingsprogramma's, wat in België heeft geleid tot de goedkeuring van de doelstelling om een werkgelegenheidsgraad van 73,2 % te bereiken. In 2010 had België een werkgelegenheidsgraad van 67,6 %, m.a.w. een cijfer dat nog een heel eind verwijderd is van het vastgestelde doel, en ook van de werkgelegenheidsgraden die in de buurlanden worden opgetekend. Volgens het Federaal Planbureau zou in 2020 bij ongewijzigd beleid een werkgelegenheidsgraad van 69,8% (voor de 20-64-jarigen) worden bereikt².

Loonkostenontwikkeling

Sedert 1996 verloopt de ontwikkeling van de uurloonkosten in de privésector binnen het kader van de opeenvolgende normen die door de sociale gesprekspartners om de twee jaar worden afgesproken. Sinds het najaar van 2002 houden de interprofessionele sociale gesprekspartners niet alleen rekening met de vastgestelde marge voor de stijging van de loonkosten gedurende de twee toekomstige jaren, maar ook met het verschil dat tijdens de vorige periodes was ontstaan tussen de loonkostenontwikkeling in België en die in de referentielanden.

Zoals vorige jaren in de Technische verslagen werd besproken, was dit verschil in 2001-2002 te wijten aan een sneller dan verwachte stijging van de inflatie als gevolg van de forse stijging van de olieprijs. Ondanks het feit dat de groei van de uurloonkosten in Duitsland in 2003-2004 lager uitviel dan verwacht als gevolg van het gevoerde beleid en van de afgesproken loonmatigingsmechanismen in dat land, ontwikkelden de uurloonkosten zich in België minder snel dan gemiddeld in de referentielanden. Voor de periode 2005-2006 en 2007-2008 zijn de prijzen uiteindelijk sneller gestegen dan verwacht (de

¹ Mededeling van de Europese Commissie, "Europa 2020, een strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei", 3 maart 2010, blz. 5

² Federaal Planbureau, *Short Term Update STU 04-10*, december 2010, blz 4.

indexering van de cao-lonen bedroeg resp. 0,5 en 0,7 procentpunt meer dan de vooruitzichten inzake het gezondheidsindexcijfer in het Technisch verslag dat de marges vaststelt), terwijl de uurloonkosten in de referentielanden met 1,4 %-punt resp. 0,8 %-punt neerwaarts werden herzien in vergelijking met de eerste vooruitzichten. Dit leidde tot een sterkere stijging van de uurloonkosten in België dan gemiddeld in de referentielanden, hoewel de sociale gesprekspartners voorzichtige indicatieve loonnormen hadden vastgesteld, nl. een norm die resp. 0,8 en 0,5 procentpunt lager was vastgelegd dan de beschikbare loonmarges (verwachte ontwikkeling in het najaar van 2004 en 2006 van de loonkosten in de drie referentielanden).

Rekening houdend met de beschikbare marge van 5,1 % (alternatief november) en de in het Technisch verslag van november 2008 verwachte indexering van 5,1 %, werd in het uitzonderlijk akkoord 2009-2010 – gesloten in volle uitbraak van de financiële crisis – voorzien in een voorzichtige "nettoaanpak", waarbij de indexeringen en baremieke verhogingen gegarandeerd werden zodat de koopkracht kon worden gevrijwaard en de impact van de crisis op de werkgelegenheid in de beschouwde periode kon worden gematigd, zoals ook het relanceplan van de regering heeft gedaan. Er werd voorzien in een vertrouwengevend akkoord waarbij in samenspraak met de regering de lasten voor ondernemingen niet zouden worden verhoogd en waarin toch een beperkte reële nettoloonstijging (van max. 250 euro in 2010) mogelijk werd gemaakt, dit onder meer door de mogelijkheid tot invoering van "ecocheques". Zoals blijkt uit paragraaf 4.2 van het verslag werd in de loop van 2008 en begin 2009 ook van de mogelijkheid tot invoering van niet-recurrente resultaatgebonden voordelen waarin het IPA 2007-2008 voorzag gebruik gemaakt. Meer in het algemeen werden de laatste jaren (para)fiscale maatregelen ontwikkeld om de koopkracht van de werknemers te stimuleren. Uiteindelijk bedraagt de uurloonkostenontwikkeling voor de periode 2009-2010 in de referentielidstaten "slechts" 3,2 % (een herziening naar beneden met 1,9 %-punt (tgov. de 5,1% "alternatief")

Ook in België bedroeg de uurloonkostenontwikkeling in de periode 2009-2010 slechts 3,4 %, dit voornamelijk door de veel lager dan verwachte loonindexering (3 % tgov. een verwachte stijging van de gezondheidsindex ten tijde van het Technisch verslag van 2008 van 4,8 %) in de periode 2009-2010. Over de volledige periode 1996-2010 zouden de uurloonkosten in België met 4,3 % sneller zijn gestegen. Zoals vorig jaar gemeld, resulteert dit verschil voor een groot deel uit het feit dat de vooruitzichten betreffende de stijging van de uurloonkosten gemiddeld in de drie referentielanden al regelmatig te hoog zijn gebleken.

Rekening houdend met de meest recente vooruitzichten van de nationale instituten inzake loonkosten per persoon en de vooruitzichten van het secretariaat m.b.t. de gemiddelde arbeidsduur in 2011 en 2012, gaat het secretariaat ervan uit dat de uurloonkosten in de referentielidstaten zouden toenemen met 3 % in 2011 en 2,9 % in 2012, of met 6 % gecumuleerd over de periode 2011-2012. Door de 1,6 %-punt hogere dan vorig jaar verwachte loonindexering (gecumuleerd 5,5 % tgov. 3,9 %) in de periode 2011-2012 zou volgens de meest recente vooruitzichten de uurloonkostenontwikkeling in België in 2011 uitkomen op 2,6% (0,4 % lager dan het gemiddelde van de referentielidstaten), en op 3,6 % in 2012 (0,7 %-punt hoger dan de stijging in de referentielidstaten), of met 6,3 % gecumuleerd over de periode 2011-2012.

Parallel heeft de regering sinds 2004 een vrijstelling van betaling van een deel van de bedrijfsvoorheffing ingevoerd. De in dit kader genomen maatregelen werden eerst toegespitst op onderzoek, ploegen- en nachtarbeid en overuren, en sinds het recentste interprofessioneel akkoord heeft een nieuwe maatregel betrekking op alle werknemers. Deze elementen beïnvloeden weliswaar niet de berekening van de loonkosten in dit verslag, maar verminderen wel de productiekosten van de onderneming. De verlaging van de bedrijfsvoorheffing voor ploegen- en nachtarbeid en voor overuren, die eerst 5,63 % bedroeg, werd opgetrokken tot 10,7 % vanaf 1 april 2007 en tot 15,6 % vanaf 1 juni 2009.

Volgens hetzelfde beginsel geldt sinds 2005 voor de eerste 65 overuren een vermindering van de bedrijfsvoorheffing op het overloon, zowel voor de werkgevers als voor de werknemers. De verlagingen van de bedrijfsvoorheffing zijn in het IPA 2007-2008 fors verhoogd, waarbij erop werd toegezien dat een overuur niet goedkoper zou worden dan een normaal uur. Sinds 1 juni 2009 is het aantal overuren waarvoor deze regeling geldt opgetrokken van 65 tot 130.

Bovendien werd de algemene maatregel die een vrijstelling van bedrijfsvoorheffing invoerde van 0,25 % van de brutolonen, d.i. 0,15 % van de loonkosten sinds 1 oktober 2007, verlengd en uitgebreid. De vrijstelling werd verhoogd tot 0,75 % vanaf 1 juni 2009 en werd verhoogd tot 1 % vanaf 1 januari 2010, waarbij wordt voorzien in een alternatieve financiering voor een bedrag gelijk aan een daling van de voorheffing van 0,15 %, die niet ten laste van de ondernemingen komt en die de koopkracht van de werknemers niet aantast.

Voorts moet ermee rekening worden gehouden dat de werkgeversbijdrage voor betaald educatief verlof van 2007 tot 2008 was verhoogd van 0,04 % tot 0,08 %, wat heeft geleid tot een toename van de productiekosten. Voor het vierde kwartaal van 2008 werd deze bijdrage weer herzien tot 0,04 % en in 2009 bedraagt ze 0,06 %. In het laatste kwartaal van 2009 daalt ze opnieuw tot 0,05 %. Sinds 1 januari 2010 werd de werkgeversbijdrage voor de arbeidsongevallen verhoogd tot 0,02 percent.

De gezamenlijke gegevens over de loonkosten houden geen rekening met de impact van de loonsubsidies aan de ondernemingen van de privésector waarover werd onderhandeld in het kader van de akkoorden tussen de sociale gesprekspartners en met de handicap, d.w.z. de loonkostenkloof tussen België en de referentielanden die aan het einde van de jaren tachtig en aan het begin van de jaren negentig is geslagen.

De (para)fiscale wijzigingen die sedert 1996 werden ingevoerd (werkbonus, herinvoering van de indexerings van de belastingschalen, verlaging van de crisisbelasting, hervorming van de personenbelasting, verhoging van het vrijgestelde gedeelte voor lage en middelgrote inkomens en verhoging van de eerste schijf van de forfaitaire kosten) hebben het nettoloon tegen vaste prijzen verbeterd, ongeacht de gezinssamenstelling en het inkomenspeil. Tot in 2006 was de stijging van de koopkracht als gevolg van de (para)fiscale wijzigingen in verhouding groter voor de lage lonen, vervolgens voor de hoge lonen en ten slotte voor de middelgrote lonen. Tussen 2006 en 2009 kwamen de (para)fiscale wijzigingen vooral ten goede aan de lage lonen.

Een innovatiegedreven economie

De opkomst van een aantal nieuwe economieën en de integratie van deze economieën in de wereldhandel zorgt voor een toename van de concurrentiedruk. In vergelijking met deze economieën zijn onze productiefactoren duur. Als reactie hierop werd gezocht naar efficiëntieverbeteringen, onder meer door kapitaal- en schaalverhoging. In de literatuur wordt gesproken over een efficiëntiegedreven economie.

Zoals in vele andere ontwikkelde landen botst deze strategie echter tegen de grenzen van de technologische mogelijkheden aan. Het wordt steeds moeilijker om verdere efficiëntieverbeteringen te realiseren. Bovendien zijn een aantal opkomende economieën zelf de stap naar een efficiëntiegedreven economie aan het zetten. Naast deze ontwikkelingen langs de aanbodzijde zetten ook een aantal ontwikkelingen langs de vraagkant het huidige ontwikkelingsmodel onder druk. Zo hebben de opkomende economieën tegenwoordig de meest dynamische afzetmarkten – een belangrijke locatiefactor voor internationale ondernemingen.

De hierboven beschreven ontwikkelingen dwingen westerse economieën om de stap te zetten naar een volgende ontwikkelingsfase: de stap van een efficiëntiegedreven economie naar een creatieve economie. In een dergelijk model ligt de nadruk vooral op kwaliteit, innovatie en creativiteit. De ontwikkeling van nieuwe, kennisintensieve sectoren is hierbij cruciaal. In ontwikkelde landen stijgt de vraag naar klassieke producten/diensten immers nog maar traag. De ontwikkeling van nieuwe, kennisintensieve sectoren moet hierop een antwoord bieden. Onderzoek leert inderdaad dat vooral deze sectoren de groei in de industrielanden de jongste jaren hebben aangezwengeld.

Een analyse van de Belgische economische structuur leert echter dat we momenteel nog relatief sterk gespecialiseerd zijn in minder kennisintensieve sectoren. Een sterkere positie en hoger marktaandeel in de meer kennisintensieve sectoren is dan ook cruciaal. In de toekomst moeten we het verschil maken door onze kennis en wat ermee gebeurt. Een inputfactor die onlosmakelijk verbonden is met kennis is het onderwijs. Onderwijs produceert immers de 'skills' die kennis kunnen produceren en absorberen. Wetenschappelijk en technologisch geschoold personeel is hierbij cruciaal. De zwakke prestatie van België op het vlak van W&T-afgestudeerden – zowel in het secundair als het hoger onderwijs - is in dit opzicht een bedreiging. Kennis op zich is natuurlijk niet voldoende. Drie creatieve processen moeten ervoor zorgen dat deze kennis wordt omgezet in economische groei: 1) innovatie, 2) ondernemerschap en 3) internationalisatie.

Er bestaan verschillende vormen van innovatie. Zo is België een koploper op het vlak van procesinnovatie, wat suggereert dat België nog in belangrijke mate concurreert door bestaande producten efficiënter te produceren. Het concurrentievermogen van de Belgische economie zal in de nabije toekomst echter meer en meer afhangen van het vermogen om superieure producten en diensten te vervaardigen en te verkopen. Op dit vlak scoort België minder goed.

Een belangrijke input in het innovatieproces is onderzoek en ontwikkeling (O&O). De O&O-intensiteit, O&O-uitgaven uitgedrukt als percentage van het bbp, is in België ongeveer even hoog als gemiddeld in Europa (EU-15) en ver verwijderd van de 3% die volgens de Barcelonadoelstelling in 2010 zou moeten bereikt worden. Hiervan dient 1/3 gefinancierd te worden door de publieke sector en 2/3 door de private sector³. In België stabiliseren de O&O-uitgaven in 2009 op 1,96 %. In de drie buurlanden en het gemiddelde van de EU-15 nemen de totale binnenlandse O&O-uitgaven toe van 2,01 % in 2008 tot 2,1% in 2009 en van 2,35 % tot 2,47 % gemiddeld in de drie referentielidstaten. In vergelijking met het gemiddelde van de EU-15 is in België de financiering door de binnenlandse bedrijven wel iets hoger dan gemiddeld (de O&O-financiering door de binnenlandse bedrijven bedroeg in België in 2008 1,20% van het bbp versus 1,11% in de EU-15). Dit geldt echter niet voor de binnenlandse overheden, die tgv. de andere landen sterk achterblijven als investeerder in O&O (0,46% van het bbp versus 0,67% in de EU-15 in 2008). Er dient wel opgemerkt te worden dat de cijfers voor de binnenlandse overheden enkel rekening houden met de directe uitgaven voor O&O en niet met de fiscale maatregelen ten voordele van O&O. Dit is een Europese afspraak en geldt dus ook voor de cijfers van de andere landen, maar het neemt natuurlijk niet weg dat het een onderschatting is van de werkelijke overheidsinspanning op het vlak van O&O. Nochtans worden de fiscale maatregelen steeds belangrijker in België: ze evolueerden van 0,02% van het BBP in 2005 naar 0,14% in 2010 (voorlopig cijfer).

De gemiddelde prestatie van België op het vlak van O&O-uitgaven heeft te maken met onze onderspecialisatie in hoogtechnologische sectoren. Het streven naar de 3%-doelstelling is dan ook in

³ De private sector en de publieke sector zijn ruimer dan de binnenlandse ondernemingen en de binnenlandse overheden waarvoor hieronder cijfers worden gegeven. Ze omvatten onder andere ook de O&O-uitgaven van respectievelijk de buitenlandse bedrijven en de buitenlandse overheden. Voor de meeste landen zijn hiervoor echter geen cijfers beschikbaar.

belangrijke mate een streven naar een wijziging – op lange termijn – van de industriële structuur. Ondernemerschap is hierbij cruciaal.

Verschillende bronnen tonen een zwakke prestatie van België op het vlak van bepaalde aspecten van het ondernemerschap. Zo was de TEA-index, het percentage van de beroepsbevolking dat actief betrokken is bij het opzetten van een onderneming of recentelijk een eigen onderneming heeft opgericht, in België in 2010 lager dan voor de Europese landen die deelnamen aan dit onderzoek (3,7% versus 5,7%). Net zoals in andere Europese landen scoren we ook zwak voor de doorgroei van deze starters. De CRB zette een werkgroep op die dit probleem meer in detail bestudeerde⁴. Op basis van het rapport van deze werkgroep formuleerden de sociale partners op 28 september 2011 een advies rond ondernemerschap.

Naast innovatie en ondernemerschap draagt ook internationalisatie – via schaaleardeffecten, toegang tot nieuwe markten, toegang tot nieuwe kennis, toegang tot goedkopere productiefactoren,... - bij tot een beter concurrentievermogen. Een veel voorkomende vorm van internationalisatie is export. Deze is echter sterk geconcentreerd bij grote ondernemingen. Vergeleken met grote ondernemingen exporteren kmo's nog relatief weinig, waardoor heel wat potentieel onbenut bleef. Eveneens verontrustend is dat onze export de jongste jaren (periode 1995-2008) minder snel stijgt dan gemiddeld in Europa. Een deel hiervan kan verklaard worden door structurele factoren. Zo is België in vergelijking met de Europese referentiegroep nog meer gericht op de oude lidstaten van de EU-15 (en op de buurlanden in het bijzonder) en minder op groeimarkten zoals de nieuwe EU-lidstaten, de BRIC-landen en de Aziatische tijgers. Ook de productstructuur van de Belgische export is minder aangepast aan de wereldvraag: tussen 1995 en 2008 steeg de vraag naar Belgische exportproducten iets minder snel dan de vraag naar de exportproducten van de referentiegroep.

Deze verklaringen volstaan echter niet. Het dalende marktaandeel van de Belgische export toont dat de Belgische export minder snel stijgt dan kan verwacht worden op basis van de geografische specialisatie of productspecialisatie. Bovendien daalde het Belgische exportmarktaandeel over de periode 1995-2008 sneller dan het exportmarktaandeel van de referentiegroep.

Er dient hierbij wel een onderscheid gemaakt te worden tussen twee subperiodes. Hoewel het marktaandeel continu daalt tussen 1995 en 2008, was het verlies aan marktaandeel groter over de periode 1995-2000 dan over de periode 2000-2008. In vergelijking met de referentiegroep van 12 Europese landen verliest België over de subperiode 1995-2000 ook meer marktaandeel; het verlies aan marktaandeel over de periode 2000-2008 is daarentegen vergelijkbaar met dat van de referentiegroep.

Naast export bieden nog andere internationalisatievormen opportuniteiten. Door de toegenomen concurrentie gaan bedrijven meer en meer een globale structuur opzetten waarbij (delen van) activiteiten gevestigd worden op de meest optimale locatie. Het fenomeen wordt typisch aangeduid met de term offshoring. Verschillende indicatoren wijzen erop dat België sterk actief is op dit vlak. Dit wordt weerspiegeld in de Belgische kostenstructuur, die ongeveer voor een derde uit ingevoerde intermediaire inputs bestaat. Dit is het hoogste cijfer van alle referentielanden. De keerzijde hiervan is

⁴ Deze werkgroep past in een reeks van werkgroepen opgezet om de knelpunten die geïdentificeerd werden in het diagnoseadvies rond O&O en innovatie meer in detail te bestuderen. De werkgroep rond octrooien beëindigde haar werkzaamheden eind 2007, wat resulteerde in het advies 'Werk maken van een gemeenschapsoctrooi en van een sterkere octrooicultuur in België'. De werkgroep rond kennistransfer tussen wetenschap en industrie beëindigde haar werkzaamheden in 2009 en deze resulteerden in het 'Advies betreffende het versterken van kennisuitwisseling tussen de onderzoekswereld en het bedrijfsleven'. De activiteiten van de werkgroep rond fiscale stimuli voor O&O en policymix lopen nog.

dat het aandeel van de toegevoegde waarde door de productiefactoren arbeid en kapitaal in de totale Belgische productie lager ligt.

Uit de analyse van het aandeel van de Belgische reële toegevoegde waarde in de reële toegevoegde waarde van de EU-15 voor de verwerkende nijverheid blijkt dat er tussen 1996 en 2007 sprake is van een daling. Ook het aandeel van België in de reële toegevoegde waarde van de marktdiensten in de EU-15 daalde tussen 1996 en 2007. De interpellierende ontwikkeling van deze aandelen wordt zowel beïnvloed door bewegingen van de relatieve lonen als door bewegingen van relatieve arbeidsproductiviteit.

De hierboven beschreven creatieve processen hebben ook een effect op het loonaandeel en de rentabiliteit van het kapitaal. Inderdaad, de ontwikkeling van deze variabelen vloeit voort uit de loonvormings- en de prijsmechanismen, uit de dynamiek van de productiviteit en van de werkgelegenheid en uit de hervorming van de structuur van de economie, die o.m. de productiviteitsgroei beïnvloedt.

De manier waarop de rijkdom in een economie is verdeeld, beïnvloedt zowel de billijkheid als de efficiëntie en dus ook de sociale samenhang en de economische groei. De rijkdom wordt verdeeld via de primaire verdeling en de secundaire herverdeling van de inkomens.

De ontwikkeling van de primaire inkomensverdeling kan worden gemeten aan de hand van de manier waarop de toegevoegde waarde op het niveau van de ondernemingen wordt verdeeld. Van 1996 tot 2008 krimpt het aandeel van de lonen in de toegevoegde waarde van de niet-financiële vennootschappen, terwijl het aandeel van de uitgekeerde dividenden (netto, d.w.z. na aftrek van de ontvangen dividenden) en de investeringsgraad toenemen. In 2009, tegen de achtergrond van de zwaarste recessie die we sinds de Tweede Wereldoorlog hebben gekend, namen het loonaandeel en het aandeel van de dividenden sterk toe, terwijl de investeringsgraad terugliep. In 2010 werd het aandeel van de meeste uitgaven van de niet-financiële vennootschappen (in het bijzonder het aandeel van de lonen, van de dividenden en van de investeringen) kleiner, wat betekent dat de groei van de toegevoegde waarde tijdens de opleving niet gepaard is gegaan met een evenwaardige stijging van de uitgaven.

De secundaire inkomensherverdeling gebeurt via het fiscale en parafiscale stelsel. De voorbije jaren hadden twee belangrijke belastinghervormingen plaats die de fiscale lasten op kapitaal en op arbeid hebben veranderd. Het gaat om de fiscale aftrek voor risicokapitaal (beter bekend als aftrek van de notionele interesten) en om de hervorming van de personenbelasting.

De ontwikkeling van de koopkracht van de gezinnen is een andere indicator van de secundaire inkomensherverdeling, die niet alleen rekening houdt met de fiscale en parafiscale heffingen die de gezinnen betalen, maar ook met de sociale uitkeringen die ze ontvangen. Tussen 1996 en 2008 is de koopkracht met 15 % gestegen (12% als we de sociale overdrachten in natura niet meerekenen), wat neerkomt op een gemiddelde jaarlijkse groei van 1,3 %. Van 2008 tot 2009, m.a.w. tijdens de crisisperiode, nam hij nog met 2,1 % toe, waarna hij in 2010 met 1,3 % verminderde.

In 2009 werd de achteruitgang van het particulier verbruik beperkt door de forse stijging van de koopkracht van de gezinnen. Deze stijging resulteerde uit de tijdelijke daling van de personenbelasting via de versnelling van de inkohieringen, uit de verhoging van de socialezekerheidsuitkeringen als gevolg van de maatregelen ter herwaardering van de sociale uitkeringen t.a.v. de welvaart en van de anticrisismaatregelen (o.m. de economische werkloosheid) en uit een sterke verbetering van de lonen van alle particulieren. Deze laatste factor kan worden verklaard door de stijging van de gezondheidsindex en door de vertraagde automatische indexering van de lonen en de sociale

uitkeringen op deze gezondheidsindex, wat heeft geleid tot een krachtige nominale stijging van de lonen, ook al stagneerde de globale index van de consumptieprijzen.

De koopkrachtvermindering in 2010 is enerzijds te wijten aan de verdwijning van sommige positieve effecten van de belasting, waaronder de forfaitaire vermindering van de personenbelasting die werd toegekend aan elke in Vlaanderen residerende werknemer en de versnelde inkohiering in 2009; anderzijds is ze te wijten aan het feit dat de indexering van de lonen en van de sociale uitkeringen in 2010 lager was dan de stijging van het gezondheidsindexcijfer, wat komt door de enigszins vertraagde toepassing van de automatische indexering, die grotendeels gebaseerd was op de lage inflatie van 2009.

Vormingsinspanningen

Als we een toenemend deel van de werknemers in het productieproces willen handhaven om het hoofd te bieden aan de vergrijzing, op een moment dat de technologieën zich steeds sneller ontwikkelen, is het onontbeerlijk dat de werknemers hun kennispotentieel levenslang kunnen behouden en verder ontwikkelen. Dit zal zorgen voor een meer open houding tegenover verandering, die minder zal worden opgevat als een bedreiging, maar eerder als een aan te grijpen kans. Aangezien de actieve bevolking in een steeds minder veraf gelegen toekomst zal beginnen te krimpen, zal het ook meer dan in het verleden nodig zijn de vereiste kwalificaties intern te vinden. In de huidige context zou een bijzondere inspanning kunnen worden geleverd om de jongeren in te schakelen en de werkzoekenden opnieuw in te schakelen in het arbeidsproces dankzij beroepsopleidingen die nauwkeurig worden afgestemd op toekomstgerichte functies; hierbij zou meer kunnen worden samengewerkt met de bevoegde gewestelijke instanties en met het onderwijs. Ten slotte is een meer innoverende economie er een waarin de werknemers "leren leren" via interne bedrijfsprocessen.

In dit kader stelt de structurele indicator van Lissabon op Europees niveau als doel een graad van participatie van de actieve en inactieve volwassenen van 25 tot 64 jaar aan formele en informele opleidingen van 12,5 % voorop. Deze Europese indicator is gebaseerd op de Enquête naar de arbeidskrachten en omvat de participatie aan één of meer (formele of minder formele) opleidingen tijdens de vier weken die voorafgingen aan de datum van de enquête. In 2010 bedroeg de participatie van de Belgen van 25 tot 64 jaar aan alle opleidingsvormen 7,2 %.

In België hebben de sociale gesprekspartners zich sinds 1998 ten doel gesteld in globo voor de privésector 1,9 % van de loonmassa te investeren in voortgezette opleiding. Om hun vormingsinspanningen te evalueren, hebben de sociale gesprekspartners in 2004 overeenstemming bereikt over een nieuwe boordtabel. In het verlengde van de Werkgelegenheidsconferentie van 2003 hebben de sociale partners bovendien eenstemmig bepaald dat ze tegen 2010 een graad van participatie aan voortgezette opleiding van 50 % wilden bereiken. De nieuwe boordtabel werd, zoals al werd aangestipt in een vorig Technisch verslag, aangevuld met de cijfers over de minder formele en informele opleiding van de nieuwe sociale balansen en van de brutobijdragen. Aan de hand van deze nieuwe boordtabel kunnen de totale vormingsinspanningen, zowel formele als minder formele en informele, worden geëvalueerd op basis van verschillende bronnen. Deze boordtabel is opgenomen in Hoofdstuk 4 over onderwijs en opleiding en bevat de belangrijkste indicatoren inzake voortgezette opleiding: financiële inspanning, participatiegraad, opleidingsuren per deelnemer en opleidingsuren als percentage van de gewerkte uren.

Aan de hand van de sociale balans van de Balanscentrale (op basis van het boekjaar) kunnen deze indicatoren wat formele opleiding betreft sinds 1996 jaarlijks worden opgevolgd. De moeilijkheden die een deel van de ondernemingen, met name de kleine en middelgrote ondernemingen, ondervinden om dit formulier in te vullen en het feit dat alle bedrijven herhaaldelijk vergeten hun diverse bijdragen

(betaald educatief verlof, doelgroepen, opleidingsfondsen) erin op te nemen, doen echter vermoeden dat de aldus verkregen resultaten niet voor 100 % representatief zijn voor het niveau dat door de indicatoren wordt gehaald, maar wel voor de ontwikkelingen ervan. Om die redenen – en om een rubriek toe te voegen waarmee de minder formele en informele vormingsinspanningen in kaart kunnen worden gebracht – hebben de sociale partners een advies tot vereenvoudiging en aanpassing van de sociale balans uitgebracht (NAR-advies nr. 1536 dd. 30 november 2005).

De bij wet aangebrachte wijzigingen aan de sociale balans zijn in werking getreden voor de boekjaren die vanaf 1 december 2008 worden afgesloten. De verandering van formulier vergt een correcte interpretatie die rekening houdt met de volgende twee elementen: ten eerste, het aantal ondernemingen dat het opleidingsgedeelte van de sociale balans heeft ingevuld is van 2007 tot 2010 meer dan verdubbeld in de door de NBB geanalyseerde constante steekproef; ten tweede, de invoering van een nieuwe rubriek m.b.t. de minder formele en informele opleiding heeft aan het licht gebracht dat sommige ondernemingen die hun gezamenlijke vormingsinspanningen registreerden, vanaf nu deze inspanningen uitsplitsen in formele en minder formele en informele opleiding.

Volgens de cijfers van de sociale balans is de graad van participatie van de werknemers aan formele opleidingen (cursussen en stages) gestegen van 29,6 % in 1998 tot 32,7 % in 2004 en bleef hij daarna stabiel tot in 2007. Na de daling in 2008 tot 31,4 % zou de participatiegraad in 2010 opnieuw stijgen tot 34,1 % (voorlopig cijfer). Dit niveau is het beste resultaat dat sinds 1998 werd bereikt. De voorlopige cijfers voor 2010 brengen aan het licht dat de financiële inspanningen (zonder de subsidies die de ondernemingen rechtstreeks aan formele opleiding besteden) terzelfder tijd lichtjes stegen van 1,07 % tot 1,08 %. Dit vermogen om meer werknemers op te leiden op basis van een nauwelijks veranderende financiering kan worden verklaard door het feit dat de opleidingen die de werknemers volgen almaar meer gericht zijn op de praktische beheersing van het werkinstrument en dat de gemiddelde duur van de opleidingen korter wordt (32,9 uren in 1998 en 27 uren in 2010 volgens de voorlopige cijfers).

Dankzij de nieuwe sociale balans kunnen vanaf 2008 ook kwantitatieve gegevens worden verzameld over de minder formele en informele voortgezette opleiding, zowel wat de financiële inspanning als wat de participatiegraad betreft. Voor 2009 hebben de ondernemingen 0,37 % van de loonmassa geïnvesteerd ten gunste van minder formele en informele voortgezette opleiding, volgens de voorlopige cijfers van 2010 0,42%. Voorts kan een raming worden gemaakt van de gezamenlijke bijdragen die de ondernemingen betalen voor betaald educatief verlof, werk voor en opleiding van de doelgroepen en de eventuele bijkomende bijdragen voor de voortgezette opleiding van de werknemers. Voor 2008 zijn al deze bijdragen, uitgedrukt in percenten van de loonmassa, goed voor 0,182 %, tegenover 0,184 % in 2009.

Met behulp van de Europese enquête Continuous Vocational Training Survey kan ook, in een internationale vergelijking, een financiële indicator worden verkregen voor de ondernemingen met meer dan 10 werknemers in de industrietakken en in de diensten in de privésector. Volgens de CVTS III-gegevens m.b.t. het jaar 2005 hebben de Belgische ondernemingen 1,6 % van hun loonmassa geïnvesteerd in de formele voortgezette opleiding (tegenover resp. 1,6 % en 1,4 % in 1999 en 1993), terwijl het gemiddelde van de drie buurlanden 1,8 % bedraagt (tegenover resp. 2 % en 1,6 % in 1999 en 1993). Het verschil is even groot gebleven als in 1993. Uit de CVTS III-enquête blijkt bovendien dat België nu een hogere participatiegraad heeft dan de gemiddelde graad van de drie referentielanden (40 %, tegenover 37 %).

Dankzij de door de sociale gesprekspartners gevraagde aanpassing kan op basis van de Arbeidskrachtenenquête voortaan in België de jaarlijkse graad van participatie van de werknemers van de privésector aan alle opleidingen worden berekend. In 2010 bedroeg deze indicator 22 % (22,9 % in 2009). Deze kan ook worden berekend door alleen rekening te houden met de opleidingen die de werkgever, gedeeltelijk of volledig, financieel ten laste neemt; deze participatiegraad bedraagt dan 17,1% in 2010, tegenover 17,7 % in 2009.

1 Macro economische context

1.1 De internationale omgeving

De wereldwijde economische vooruitzichten worden nog steeds beheerst door de gevolgen van de financiële crisis. Deze begon vanaf juni 2007 en leidde, nadat de Amerikaanse bank Lehman Brothers op 15 september 2008 ten onder ging, tot een algemeen gebrek aan vertrouwen in het ganse financiële systeem, dat hierdoor zo goed als ingestort is. De massale ingrepen van de overheid en van de centrale banken, die kapitaal, liquiditeiten en garanties verstrekten, hebben het onmiddellijke risico van een algemeen falen van het financiële systeem voorkomen. Terzelfder tijd werden aanzienlijke budgettaire herstelmaatregelen genomen om, waar nodig, het effect van de automatische stabilisatoren aan te vullen teneinde de impact van de financiële crisis op de economische groei te temperen.

Nu is de tijd gekomen voor een analyse van de oorzaken van deze crisis, om weer een sterk, duurzaam en evenwichtig groeimodel tot stand te brengen, enerzijds en om ervoor te zorgen dat de factoren die deze crisis hebben veroorzaakt geen verder onheil meer kunnen aanrichten, anderzijds.

Deze crisis heeft aangetoond dat het huidige groeimodel van de wereldeconomie onhoudbaar is. Dit model berustte op de grote bijdrage van de Amerikaanse economie en, meer in het algemeen, van de gezamenlijke landen met een tekort op hun balans van de lopende verrichtingen aan de wereldwijde groei. Deze bijdrage ging ten koste van een aanhoudende daling van de gezinsspaarquote en werd over de rest van de wereld verspreid via de handelsbetrekkingen. De onevenwichten in Amerika hadden een exacte tegenhanger in de landen met een overschot op hun balans van de lopende verrichtingen, m.n. in China. In de Verenigde Staten weerspiegelde de daling van de gezinsspaarquote een toenemende schuldgraad bij de gezinnen in de context van de groter wordende inkomensongelijkheid, terwijl in China de ondernemingen een toenemend aandeel van hun winsten na belasting behielden en de gezinnen hun spaartegoeden nog aandikten in een context van bescheiden ontwikkeling van de sociale bescherming en van een weinig uitgebreid distributienetwerk. Mutatis mutandis verstoren de handelsoevenwichten echter ook in de Europese Unie en de eurozone een evenwichtige economische groei.

De onderlinge verstrengeling tussen een groei die wordt aangetrokken door de uitvoer in tal van opkomende landen en een groei die wordt aangedreven door schulden in een groot deel van de geïndustrialiseerde wereld heeft aanleiding gegeven tot omvangrijke middenstromen. De landen met een lopend overschot stapelden wisselreserves op waarmee ze een plotse kapitaalvlucht moesten counteren van het type dat werd waargenomen tijdens de Aziatische crisis, zonder een beroep te moeten doen op het Internationaal Monetair Fonds, m.a.w. waarbij ze hun beleidsonafhankelijkheid konden vrijwaren t.a.v. een instelling die in hun ogen al te sterk gedomineerd lijkt door de belangrijkste industrielanden. Aangezien de dollar de belangrijkste internationale munt was, belegden deze landen hun wisselreserves in de Verenigde Staten, voornamelijk in de effecten van de openbare schuld. Hierdoor zorgden ze voor een verschrompeling van het verschil tussen de langetermijn- en de kortetermijnrentevoeten, in een context waarin de monetaire autoriteiten de reële rentevoeten op een uitzonderlijk laag niveau handhaafden om de groei te stimuleren.

Het lijkt dan ook aangewezen dat er, wil men deze macro-economische omgeving bijsturen, een globale discussie moet worden gevoerd over de evolutie van de handelsoevenwichten (met als belangrijke spelers de VSA en China) en ook over de monetaire wereldorde. Politieke leiders pleiten voor een nieuwe monetaire orde, waarin bvb. hervormingen van het Internationaal Monetair Fonds worden voorzien, de huidige rol van de dollar in vraag wordt gesteld, de waardering van de Chinese munt wordt bevestigd. Heel wat voorstellen zitten in een studie- en of bezinningsfase. Tot nu heeft dit nog niet geleid tot zeer concrete maatregelen.

Deze bijzonder lage rentevoeten hebben een kredietexplosie en een sterke toename van de schulden in tal van geïndustrialiseerde economieën veroorzaakt, meer bepaald in de Verenigde Staten, en hebben ertoe geleid dat steeds meer risico's werden genomen op het vlak van het activabeheer. De financiële instellingen bieden vlotjes langetermijnovereenkomsten aan (levensverzekeringen, pensioenregelingen...), die vrij hoge nominale rendementen garanderen. Wanneer de rentevoeten tot een uitzonderlijk laag niveau terugvallen, aanvaarden de financiële instellingen een hoger risico, in de hoop de nodige inkomsten te behouden om hun rentabiliteit in stand te houden.

De aanhoudende onevenwichten hebben geleid tot herhaalde waarschuwingen vanwege de internationale organisaties voor economische samenwerking, maar hierop volgde geen reactie van de overheden van de betrokken landen. Maar deze overdreven uitbundigheid had niet kunnen voortduren en had niet zo een grote omvang kunnen aannemen indien de talloze disfuncties binnen het financiële systeem niet hadden geleid tot een onderschatting van de toenemende risico's als gevolg van de ontwikkeling van een financiële zeepbel, van een vastgoedbel of van een bel van de productiecapaciteit in de automobiellindustrie.

Aldus heeft de crisis duidelijk gemaakt dat het model van toekenning en, vervolgens, van de verkoop van kredieten problemen inzake interne en externe governance aan de orde brengt; zo lieten de verkopende instellingen en de beheerders van de effectiseringsstructuren na om aan te dringen op controle- en waakzaamheidsprocedures, m.n. over de kwaliteit van de kredietnemer. De crisis vergrootte ook het belang voor de werking van de markt van de evaluatie van de ratingbureaus, waarop de finale belegger zich baseerde om zijn risico in te schatten. Er werd over het hoofd gezien dat de ratings vooral steunen op de gemiddelde kredietverliezen en dat ze geen rekening houden met de potentiële verliezen. Wegens het complexe karakter van de effectiseringsstructuren is de waaier van potentiële verliezen bij dezelfde rating echter heel wat breder dan voor de leningen of de obligaties. Bovendien houden de ratings geen rekening met de potentiële verliezen die te wijten zijn aan de wisselwerking tussen marktrisicofactoren en kredietrisicofactoren.

Deze factoren waren prominent aanwezig op de markt van de risicovolle hypothecaire leningen, waar de financiële strubbelingen een aanvang namen. Deze kredieten hebben twee belangrijke kenmerken. Ten eerste zijn ze bestemd voor een publiek dat al eerder zijn kredieten niet had afgelost. Ten tweede maken ze het mogelijk toegang te krijgen tot financiële nieuwigheden die anders voorbehouden waren voor de makkelijke cliënten (bv. lage persoonlijke inbreng, lage mensualiteiten tijdens de eerste twee of drie jaar, die daarna echter fors worden verhoogd...). Dit laatste kenmerk verklaart ongetwijfeld hoe het kon dat 15% tot 50% van de kredietnemers op die markt toegang konden krijgen tot de markt van eerste rang. Deze kredieten kenden de afgelopen 15 jaar al een hoge vlucht, maar de uitstaande kredieten zijn van 2003 tot 2006 verdubbeld. Deze explosie komt blijkbaar tegemoet aan een toegenomen vraag vanwege de financiële markten naar activa die berusten op risicovolle hypothecaire kredieten met hogere rentevoeten. Om aan die vraag te voldoen, hebben de verhandelaars van hypothecaire kredieten de risicovereisten fors verminderd (slechte voorlichting van de kredietnemers over de aanpassing van de mensualiteiten in de loop van de kredietperiode; toekenning van leningen zonder controle van de aangegeven inkomens (37% van de toegekende kredieten in 2006) ...). Zo is de kwaliteit van de leningen, bij vergelijkbare kenmerken van de kredietnemers, de leningen en de ontwikkeling van de vastgoedprijzen, sterk achteruitgegaan, waardoor een veel groter deel van de kredieten niet werd afgelost dan voorheen; deze verslechtering werd in eerste instantie echter aan het oog onttrokken door de stijging van de vastgoedprijzen. Deze ontwikkelingen kaderden in een geheel van beleidskeuzes die in het midden van de jaren negentig werden gemaakt om de graad van toegang tot eigendom te verhogen. Na een periode van stabiliteit van 1985 tot 1995 op een niveau dat vergelijkbaar was met dat van het begin van de jaren zeventig, is die graad van toegang inderdaad gestegen van 64% in 1996 tot 69% in 2004. Vanaf dat moment trad weer een stabilisering op. Terzelfder tijd is ook het aantal gezinnen met een tweede woning gestegen. Van 1994 tot 2001 is de

graad van toegang tot eigendom in dezelfde mate gestegen voor de gezinnen met een hoger of een lager inkomen dan het mediaan inkomen. Vervolgens verklaren de lichte daling van het mediaan inkomen, maar vooral de stijging van de vastgoedprijzen waarom de stijging van de graad van toegang tot eigendom van 2001 tot 2004 vooral ten goede kwam aan de makkelijkste huishoudens. De twee segmenten van de Amerikaanse bevolking die het meest voordeel hebben gehaald van de verbeterde toegang tot eigendom zijn de jongeren en de minderheden.

Ook de systemen voor de vergoeding van de fondsenbeheerders en van de ratingbureaus deden problemen rijzen. De systemen voor de vergoeding van de fondsenbeheerders waren al te sterk gekoppeld aan het zakenvolume en hielden geen rekening met het risico dat hun beslissingen voor de instelling deden lopen. Soms moedigden ze zelfs gedragingen aan die de ontwikkeling van de financiële zeepbel bevorderden en zetten ze bestuurders en operatoren ertoe aan een enorme risicohoeveelheid op te stapelen die werd gedragen door de kredietgevers en, in fine, door de overheid. De taak van de ratingbureaus bestaat erin te voldoen aan de informatiebehoeften m.b.t. de leningen en uitgaven van obligaties door aan de kredietgever een onafhankelijke evaluatie van de waarschijnlijkheid van terugbetaling te verstrekken. Maar zij worden vergoed door de emittent van een financieel instrument, wat in sommige gevallen een versturende factor kon vormen.

Aan de hierboven al aangehaalde problemen moet nog het relatieve gemak worden toegevoegd waarmee de financiële instellingen bepaalde activiteiten buiten de regelgevende sfeer hebben geplaatst. Voor de verrichtingen die onder de toezichthoudende instanties vallen, moeten de banken eigen middelen bezitten die in verhouding staan tot de risico's waaraan ze blootstaan. Deze regelgevende vereisten inzake eigen middelen hebben het hefboomeffect van de banken, d.w.z. de capaciteit van de financiële tussenpersonen om hun schulden te verhogen om zo de aankoop van risicovolle activa te financieren, wel degelijk beperkt. Maar aangezien een minder hoog hefboomeffect ook een minder hoge rentabiliteit impliceerde, hebben de bankbestuurders een middel gevonden om het risico te verhogen zonder hun eigen middelen op te trekken, door activiteiten buiten balans te ontwikkelen. Al bij al heeft de crisis aangetoond dat de financiële sector in brede zin – t.w. de banken, maar ook het steeds belangrijker wordende parallelle systeem dat ook de niet-bancaire tussenpersonen en de entiteiten buiten balans omvat – heel wat meer risico liep dan de gecontroleerde bankactiviteiten.

Om talloze redenen verandert het gedrag van de financiële tussenpersonen mee met de economische cyclus. In een periode van sterke groei verstrekken de banken gemakkelijker krediet, terwijl ze in een neerwaartse fase van de cyclus de voorwaarden voor kredietverlening verstrengen. Hierdoor wordt de economische cyclus nog versterkt. Een belangrijke oorzaak van dit procyclische effect is het verband tussen de methoden voor de evaluatie van de activa en de hefboomeffecten. Deze laatste worden beïnvloed door het regelgevende kader.

Ten slotte moet worden genoteerd dat de regulatoren en superviserende instanties buitensporig veel vertrouwen hadden in de marktdisciplines en in de capaciteiten van de banken om zelf voor het risicobeheer in te staan. Welnu, de risicobeheerders in de banken verwaarlozen de extreme risico's en de systeemrisico's. Deze laatste risico's vloeien voort uit het feit dat alle economische actoren zich op dezelfde manier gedragen als reactie op een schok waaraan ze gelijktijdig het hoofd moeten bieden. Aangezien de regulerende en superviserende instanties zich terzelfder tijd concentreerden op het risico dat door elke instelling afzonderlijk werd gedragen, maar evenmin belangstelling toonden voor de impact op de sector of op de markt in zijn geheel, werd onvoldoende rekening gehouden met het systeemrisico. Bovendien spitsten de regulerende en superviserende instanties hun aandacht toe op het solvabiliteitsrisico en werd te weinig rekening gehouden met het liquiditeitsrisico. De moeilijkheden van de superviserende instanties werden nog vergroot door de wereldwijde dimensie van deze risico's, die maar correct konden worden ingeschat d.m.v. een uitwisseling van informatie tussen de autoriteiten

van de verschillende landen. Deze uitwisseling bleef in gebreke omdat ze onvoldoende was uitgebouwd. Toen de crisis uitbrak, zijn bovendien problemen aan het licht gekomen met de uitwisseling van informatie en met de besluitvormingsprocedures van de centrale banken, de superviserende autoriteiten en de ministers van Financiën van de verschillende landen. De overheden zijn er tot op dit ogenblik niet in geslaagd het financiële systeem te stabiliseren. Daarom is het noodzakelijk verder te werken aan de uitbouw van een performanter prudentieel toezicht, regulering en crisismanagement.

De “risicomodellen” die de financiële sector hanteerde, leden aan bijziendheid, onderschatten de “tail risks” en hielden onvoldoende rekening met mogelijke systemische risico’s. Een nieuw model dringt zich op: het zal gebaseerd zijn op een samenspel van regulering, toezicht en crisismanagement. Concrete stappen werden reeds gezet door de ontwikkelingen rond de Bazel III afspraken: deze leggen o.a. de nadruk op de noodzaak aan stevigere kapitaals- en liquiditeitsvereisten. Naast het reeds bestaande micro-prudentieel beleid moet werk worden gemaakt van een macro-prudentieel beleid, dit net om bedreigingen voor het financieel systeem te kunnen herkennen. Om dit te realiseren heeft Europa een Europees Systeem van Financiële Toezichthouders (ESFT) opgericht. Begin 2011 werd ook de Europese Raad voor Systeemrisico’s (ERSR) opgestart. Dit bestaat uit de drie nieuwe Europese toezichthoudende entiteiten (van banken, van verzekeringen en bedrijfspensioenen, van effecten en markten), operationeel sinds januari 2011, en uit de nationale toezichthouders. De ERSR heeft als doel het vermijden of milderden van systemische risico’s in het financieel systeem. Risico’s die een bedreiging kunnen zijn voor de financiële stabiliteit in de EU.

In juni 2010 nam de Europese Raad de EU2020-strategie aan. Deze strategie is bedoeld om, enerzijds, de EU te versterken door de crisis snel te boven te komen en, anderzijds, te zorgen voor een “slimme, duurzame en inclusieve” groei teneinde het hoofd te bieden aan de belangrijkste uitdagingen op lange termijn, nl. de internationale concurrentie en de vergrijzing van de bevolking. De EU2020-strategie steunt op tien geïntegreerde richtsnoeren en op een kleiner aantal kerndoelstellingen. Door middel van een versterkt multilateraal toezicht streeft deze strategie ernaar de tekortkomingen van de vorige strategie te corrigeren, vooral m.b.t. de nationale zeggenschap op het vlak van de doelstellingen en inzake de tenuitvoerlegging van de structurele hervormingen die nodig zijn om die doelstellingen te bereiken. Op het niveau van de Europese Unie bevat de strategie zeven kerninitiatieven – transversale actieterrainen – die een kwaliteitsontwikkeling van de groei en de werkgelegenheid moeten ondersteunen.

De Europese Raad besloot voorts het economisch beleid beter te coördineren en de basis te leggen voor een versterkt bestuur. Het was o.m. de bedoeling het Stabiliteits- en groeipact (SGP) te verstevigen en een macro-economisch toezichtkader in te voeren. Daaruit resulteerde een nieuwe, op drie pijlers gebaseerde toezichtstructuur die wordt ondersteund door de invoering van een gemeenschappelijke kalender, nl. het “Europees semester”, dat tot doel heeft de politieke acties in de budgettaire en economische sfeer efficiënter te coördineren.

De Europese Commissie heeft de verbintenissen en beleidsmaatregelen van de lidstaten in het licht van de richtsnoeren onderzocht. In aansluiting op dat onderzoek heeft de Raad, op voorstel van de Europese Commissie, aanbevelingen ad hoc over de sociaal-economische prioriteiten ter attentie van de lidstaten geformuleerd. Verder heeft de Europese Commissie in september 2011 gemeenschappelijke regels voor een belasting op financiële transacties tussen financiële instellingen in de vijftien lidstaten van de Europese Unie voorgesteld. Deze belasting zou een dubbele impact moeten hebben: inkomsten genereren – onontbeerlijk uit budgettair oogpunt – en riskante transacties ontmoedigen.

Ondertussen is de impact van de diverse stimuleringsmaatregelen van de overheden over zowat gans de wereld uitgewerkt en wordt Europa sinds deze zomer terug ingehaald door de crisis van de soevereine staatsschulden. In de mate dat zich hierdoor een nieuwe bankencrisis ontwikkelt staan de overheden voor een lastiger parket dan enkele jaren geleden, gezien de forse verslechtering van de budgettaire situatie en een mogelijks onbeheersbare schuldontwikkeling.

Tabel 1-1: Macro-economische context in de drie partnerlanden, de eurozone en in België

	OECD Economic Outlook mei 2011 ¹				Nationale Gegevens oktober 2011		IMF WEO Outlook september 2011	
	2009	2010	2011 ^P	2012 ^P	2011 ^P	2012 ^P	2011 ^P	2012 ^P
Duitsland								
Economische groei	-5,1%	3,7%	3,4%	2,5%	2,9%	0,8%	2,7%	1,3%
Werkgelegenheidsgroei	0,0%	0,5%	1,0%	0,6%	1,3%	0,5%	1,2%	0,0%
Werkloosheidsgraad	7,4%	6,8%	6,0%	5,4%	7,0%	6,7%	6,0%	6,2%
Inflatie	0,2%	1,2%	2,6%	1,7%	2,3%	1,8%	2,2%	1,3%
Frankrijk								
Economische groei	-2,6%	1,5%	2,2%	2,1%	1,8%	1,8%	1,7%	1,4%
Werkgelegenheidsgroei	-0,9%	0,2%	0,6%	1,0%			0,7%	0,8%
Werkloosheidsgraad	9,1%	9,3%	9,1%	8,8%			9,5%	9,2%
Inflatie	0,1%	1,7%	2,4%	1,6%	2,2%	1,7%	2,1%	1,4%
Nederland								
Economische groei	-3,5%	1,7%	2,3%	1,9%	1,5%	1,0%	1,6%	1,3%
Werkgelegenheidsgroei	-1,1%	-0,5%	0,6%	0,7%	0,3%	0,3%	0,7%	0,7%
Werkloosheidsgraad	3,7%	4,3%	4,2%	4,0%	4,3%	4,3%	4,2%	4,2%
Inflatie	1,0%	0,9%	2,2%	1,9%	2,0%	2,3%	2,5%	2,0%
Gemiddelde								
Economische groei	-3,9%	2,6%	2,8%	2,3%			2,2%	1,3%
Werkgelegenheidsgroei	-0,5%	0,3%	0,8%	0,8%			0,9%	0,4%
Werkloosheidsgraad	7,6%	7,5%	7,0%	6,6%			7,1%	7,1%
Inflatie	0,3%	1,4%	2,5%	1,7%			2,2%	1,4%
België								
Economische groei	-2,7%	2,3%	2,4%	2,0%	2,4%	1,6%	2,4%	1,5%
Werkgelegenheidsgroei	-0,3%	0,7%	0,8%	0,9%	1,2%	0,7%	1,4%	0,5%
Werkloosheidsgraad	7,9%	8,3%	7,6%	7,3%	7,3%	7,4%	7,9%	8,1%
Inflatie	0,0%	2,3%	3,6%	2,4%	3,5%	2,0%	3,2%	2,0%
Eurozone								
Economische groei	-4,1%	1,7%	2,0%	2,0%			1,6%	1,1%
Werkgelegenheidsgroei	-1,8%	-0,5%	0,3%	0,7%				
Werkloosheidsgraad	9,4%	9,9%	9,7%	9,3%			9,9%	9,9%
Inflatie	0,3%	1,6%	2,6%	1,6%			2,5%	1,5%

Noot 1: Met uitzondering van de economische groei 2009-2010. Hiervoor werden de cijfers van de nationale instituten genomen.

Bron: OECD (2011), IMF (2011), World Economic Outlook September 2011, CPB (2011), FPB (2011), MINEFI (2011), projet de loi de finances, Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose (2011).

In 2010 is de economie sterk beginnen heropleven. Vooral de Duitse economie presteerde heel sterk. Deze economische relance zette zich begin 2011 onverminderd door. De Oeso verwachtte in haar Economic Outlook van juni 2011 bijgevolg dat de economische groei verder zou groeien. Van Duitsland werd met 3,4% een bijna even sterke economische prestatie verwacht. Voor Frankrijk en Nederland verwachtte de Oeso in juni dat de economische groei voor 2011 nog sterker zou zijn dan in 2010. Met ook voor 2012 goede groeiverwachtingen van 2% of beter voor onze buurlanden.

Na de zomer bleken deze voorspellingen te optimistisch te zijn. Het IMF maakte in zijn WEO van september haar prognoses bekend en die bleken lager te zijn voor elk van onze buurlanden. Voor 2011 schat het IMF voor onze belangrijkste handelspartners de economische groei 0,5 à 0,7 procentpunt lager in. De cijfers van 2011 worden dan nog positief bijgesteld door de sterke groei in het eerste kwartaal van 2011. Waar Duitsland een economische groei noteerde van 5,5% in het eerste kwartaal, zou de Duitse economie wel eens kunnen krimpen in het laatste kwartaal.

In de lijn van deze verslechtering voor 2011 liggen ook de neerwaarts bijgestelde groeicijfers voor 2012. Het Duitse groeicijfer van 2,5% voor 2012 van voor de zomer werd in de Outlook van het IMF ongeveer gehalveerd. Ook de Franse en Nederlandse economische groei werden drastisch naar beneden bijgesteld tot respectievelijk 1,4% en 1,3%. Het Nederlandse Centraal Planbureau schatte in haar Macro Economische Verkenning de groei voor 2012 nog pessimistischer in.

De economische groei neemt in verschillende industrielanden af. Dit doordat de relancemaatregelen van de overheden worden teruggeschroefd. Bovendien gaan verschillende landen verder met het saneren van hun begrotingen. De begrotingstekorten en overheidsschulden zijn door de economische crisis immers sterk toegenomen.

De verslechterde vooruitzichten in 2011 en 2012 vloeien deels voort uit het verminderde vertrouwen in het economisch herstel. Dit door de aanslepende crisis en onzekerheid in de eurozone en door de vrees voor nieuwe problemen in de banksector bij een Grieks wanbetaling. Deze problemen zorgen voor onrust op de financiële markten en doen de meeste vertrouwensindicatoren dalen. Het ontbreken van vertrouwen doet vermoeden dat ook de laatste jaarhelft van 2011 een lagere groei zal zijn.

De groeivooruitzichten voor 2011 voor België zijn ongewijzigd gebleven. Voor 2012 zijn de economische uitzichten slechter geworden in de prognoses van het Federaal Planbureau of het IMF in september en oktober. Waar de groei in 2012 voor België voor de zomer nog op 2% werd geraamd, is dat bijgesteld op ongeveer 1,5%.

1.2 De risico's voor het economisch herstel

Hierboven zijn de economische vooruitzichten van juni van de Oeso en de meer recente vooruitzichten van de nationale instellingen en IMF besproken. Na de recessie in 2009 bleek het globale bbp in 2010 terug aan te knopen met een groei van 4,9%; in 2011 en 2012 zou de groei volgens de prognoses uitkomen op ruim 4%. Deze prognoses nemen echter niet weg dat de heropleving broos blijft. De vooruitzichten voor het economisch herstel worden geconfronteerd met verschillende risico's en onzekerheden.

Een divergerend herstel

Een eerste risico voor de economie in de Europese Unie is de onevenwichtige verdeling van de economische heropleving tussen de verschillende lidstaten. Zo waren er vier eurolanden; met name Finland, Duitsland, Luxemburg en Slowakije die een sterke heropleving kenden van meer dan 3% in 2010. Deze landen zouden ook in 2011 nog een relatief sterke groei neerzetten (hoofdzakelijk door een positief overloopeffect, een milde winter in het voorjaar van 2011 in vergelijking met voorjaar 2010). Dit staat in schril contrast met andere eurolanden die een trager economisch herstel kenden in 2010 en dat ook verwachten voor 2011. Griekenland, Ierland en Spanje zaten in 2010 zelfs nog in een recessie. Voor 2011 verwacht het IMF dat Griekenland en Portugal een daling van de economische activiteit zullen kennen. Ierland en Spanje daarentegen zouden wel opnieuw een positieve groei van respectievelijk 0,4% en 0,8% optekenen.

De verschillen in de economische heropleving weerspiegelen vooral de mate waarin de lidstaten voorafgaand door de crisis getroffen werden en de onevenwichten waardoor hun economieën gekenmerkt werden voor de crisis.

De financiële crisis is door de steunmaatregelen wel tijdelijk bezworen, maar deze bladzijde is nog niet echt omgedraaid. De banken zijn nog niet volledig hersteld van deze financiële crisis. Vooral Europa is hiervoor kwetsbaar. Zeker nu de financiële instellingen dreigen geconfronteerd te worden met verliezen op de staatsobligaties die ze bezitten door de problemen van sommige landen. Hiermee komen we bij een tweede probleem voor het economisch herstel.

Gevaren voor een nieuwe obligatiecrisis

De oplopende begrotingstekorten en overheidsschulden van verschillende landen hadden al in 2010 geleid tot grote onrust op de markten voor overheidsobligaties. Griekenland was het eerste land van de Eurozone dat getroffen werd door het gebrek aan vertrouwen. Dit sloeg over naar andere landen binnen de Eurozone. Uiteindelijk moest de Europese Unie achtereenvolgens Griekenland, Ierland en Portugal helpen om de herfinanciering van hun leningen te kunnen rond krijgen doordat ze niet meer konden lenen op de financiële markten. De ratingbureaus hebben de rating van deze landen al drastisch verlaagd. Deze onrust op de financiële markten is nog zeker niet verdwenen. Steeds meer landen van de eurozone liggen onder vuur. Zo staan ook Italië en Spanje onder druk op de internationale financiële markten. De spread tussen België en de Duitse staatsobligaties loopt ook op. Deze Europese schuldencrisis is daarmee een ernstig risico voor de internationale conjunctuur. Indien deze eurocrisis blijft aanslepen kan dit het vertrouwen in de economie en de financiële instellingen doen kelderen. In België diende op 9 oktober Dexia genationaliseerd te worden om verdere catastrofes voor de Belgische economie te vermijden. Een gebrek aan vertrouwen zou er voor zorgen dat de ondernemingen en de gezinnen behoedzamer worden in hun investeringen en consumptie met als gevolg een sterkere verzwakking van de economische groei of een nieuwe recessie.

Daarnaast kunnen financiële instellingen het vertrouwen op de financiële markten kwijtspelen als men in het bezit is van veel staatsobligaties van eurolanden die als risicovol worden bestempeld.

Een nieuwe bankencrisis in de eurozone

Er is ook de vrees voor de gevolgen van een nieuwe bankencrisis. Dat de bankensector het nog steeds moeilijk heeft mag blijken uit de nationalisatie van Dexia België. De risico's voor de Europese banken nemen zelfs toe.

De fallout van de Griekse schuldencrisis dreigt de hele eurozone te raken. Door een dreigende wanbetaling van Griekenland zouden sommige banken aankijken tegen enorme verliezen. Dergelijke verliezen kunnen de financiële gezondheid van de banksector aantasten. Zowel de liquiditeit als de solvabiliteit van verschillende banken zou in de problemen kunnen komen, zoals Dexia al toonde. Verschillende banken zouden bij een Griekse wanbetaling waarschijnlijk opnieuw overheidssteun nodig hebben. Naarmate de overheidsschulden en begrotingstekorten al hoog zijn opgelopen, kan het voor de overheden moeilijker worden om de banken financieel te ondersteunen.

Gevolgen van een simultane budgettaire sanering

De verschillende landen zullen ook inspanningen leveren om hun begrotingstekorten terug weg te werken. Wereldwijd kampen de industrielanden met hoge overheidsschulden. De VS heeft onder andere door de crisis een ongezien hoge overheidsschuld gecreëerd van meer dan 100% van het bbp en een groot begrotingstekort. Japan komt zelfs aan een overheidsschuld van meer dan het dubbel van

haar bbp. Ook de landen van de Europese Unie hebben aanzienlijke begrotingstekorten. Daarnaast kampen vele landen van de eurozone met een te hoge overheidsschuld. Als alle landen nu tegelijkertijd beginnen met begrotingssaneringen kunnen zij een sterk negatief effect hebben op de vraag in hun eigen land en op de mondiale economische groei. De verschillende landen van de eurozone zouden eveneens best hun aanpak coördineren om de begrotingen te saneren. Een lagere groei kan dan op zijn beurt de houdbaarheid van de overheidsschulden in vraag stellen. Vandaar dat een coördinatie belangrijk is met het oog op de impact op de groei en de werkgelegenheid.

Gevaren voor een valutacrisis

Het zwakke herstel van de Amerikaanse economie dat weegt op de internationale vraag baart ook zorgen. Bovendien zijn er nog steeds de mondiale onevenwichten op de handelsbalansen van de verschillende economieën. Deze onevenwichten in de handelsbalans bleven tot nu toe grotendeels bestaan. De opkomende landen blijven grote overschotten boeken en de hoeveelheid buitenlandse valuta's opstapelen in plaats van hun munten te laten appreciëren en hun binnenlandse vraag aan te zwengelen. Deze onevenwichten in de handelsbalans beletten een duurzame economische groei. Als gevolg van deze onevenwichten bestaat er een risico op een valutaoorlog tussen de Amerikaanse dollar en de Chinese yuan. China zou immers haar munt bewust in waarde laag houden om de export te stimuleren en sociale onrust in eigen land te voorkomen. Als de concurrentie tussen de VS en China ontaardt in een valutaoorlog kan dit de waarde van de euro de hoogte indrijven. Een dure euro kan de Europese bedrijven een handicap opleveren om te exporteren. Dit kan de economische groei in de eurozone bedreigen.

Oplopende grondstoffenprijzen

De ontwikkeling van de consumptieprijzen voor de komende twee jaren blijft zeer moeilijk te voorspellen. Zowel de prijzen op de internationale markten voor landbouwproducten, olie als metalen zijn onderhevig aan vraagschommelingen van de groeielanden en mogelijke speculatie op korte termijn. Ook op de aanbodzijde kunnen er zich onvoorziene schokken voordoen die de prijzen sterk beïnvloeden. Zo waren de politieke ontwikkelingen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten een verrassing. Door deze revoluties is de olieprijs al sterk gestegen tijdens de eerste maanden van 2011. De energieprijzen zullen onder andere afhangen van de verdere ontwikkeling van de politieke situatie in deze landen. De prijzen voor deze grondstoffen zijn relevant om de economische groei in te schatten voor de ontwikkelingslanden. Ook de inflatie hangt sterk af van de evolutie van de grondstoffenprijzen. Door de hoge volatiliteit van de prijzen van deze producten kan men de effecten op de economie en het monetaire beleid voor deze landen heel moeilijk inschatten.

Oververhitting van opkomende economieën

In China en andere opkomende economieën blijft de economie sterk groeien. Dit kan gepaard gaan met een hoge inflatie. Er is een gevaar voor het ontstaan van zeepbellen in de vastgoed of in de financiële sector. In dat geval kunnen deze barsten zorgen voor een negatieve schok voor de wereldeconomie. De opkomende landen zijn immers verantwoordelijk voor twee derde van de groei van de wereldeconomie.

Nieuwe recessie in VS

In de VS worden de economische overheidsstimuli teruggeschroefd en moet de economie gedragen worden door de private bestedingen. Het is echter mogelijk dat de Amerikaanse huishoudens hun spaarquote snel gaan verhogen. Dit impliceert dat de Amerikaanse consument zijn consumptie zal milderen. Dit zou kunnen resulteren in een nieuwe Amerikaanse recessie. Door de sterke politieke

verdeeldheid in de Amerikaanse politiek is het onzeker of het beleid in de VS daarop kan reageren. Een nieuwe recessie in de VS kan de internationale conjunctuur verslechteren zodat er volgend jaar dan nauwelijks groei is. Het beleid van de Amerikaanse regering moet op korte termijn het economisch herstel met groei voor de werkgelegenheid beogen, maar op middellange termijn zal de Amerikaanse overheid moeten nadenken over noodzakelijke hervormingen om de openbare financiën duurzamer te maken. Indien men politiek niet in staat is om een antwoord te formuleren op deze uitdaging voor de openbare financiën zal de Amerikaanse overheid geloofwaardigheid verliezen op de financiële markten.

De zwakker dan oorspronkelijk vooropgestelde groei in de VS zal de Federal Reserve dwingen om langer een aangepast beleid te voeren. De Federal Reserve moet klaar staan om verdere maatregelen te nemen, zolang de inflatie onder controle blijft. De voorbije weken is ook duidelijk gebleken dat de Fed een soepel monetair beleid blijft voeren.

1.3 De Belgische macro-economische context

De recessie van 2009 was in België minder groot dan in de andere landen van de eurozone. De economische heropleving is in België vergelijkbaar met de buurlanden en de rest van de eurozone. Zoals Tabel 1-1 al aangeeft, wordt de economische groei voor 2012 door het IMF in september lager ingeschat dan de vooruitzichten door de Oeso. Deze verlaging van de groeivooruitzichten geldt voor zowel België als de buurlanden en de rest van de eurozone. Ook de wereldeconomie ontloopt deze groeiverlaging niet. Opvallend is zelfs dat de Duitse economie die in 2010 en 2011Q1 heel sterk presteerde, in 2011Q4 misschien zelfs zal krimpen. Ook voor 2012 is de Duitse groeiverwachting sterk verminderd. Dit is slecht nieuws voor België dat aan Duitsland een belangrijke afzetmarkt heeft.

Eind 2009 is de economische activiteit in België zich beginnen herstellen onder invloed van de groeiende export. De Belgische uitvoer groeide in het kielzog van de herneming van de wereldeconomie. Ten gevolge van de terugval van de particuliere investeringen nam de binnenlandse vraag amper toe. Dit zal wellicht anders zijn voor 2011. Doordat de verschillende componenten van de binnenlandse vraag een stijging laten optekenen zou de binnenlandse vraag de Belgische economie meer gaan stimuleren.

2011 begon met een sterke economische groei in het eerste kwartaal; zeker in vergelijking met de andere eurolanden. Deze groei hield ook aan in het tweede kwartaal. In de tweede jaarhelft koelde de internationale conjunctuur sterk af en dit woog ook op de economische groei in België. De economische groei voor België die geraamd wordt op 2,4% is bijgevolg hoofdzakelijk toe te schrijven aan de eerste jaarhelft.

Het Planbureau verwacht voor 2012 geleidelijk een herneming van de economische groei. Dit omwille van de verdere groei van de uitvoer, de particuliere consumptie en bedrijfsinvesteringen en daarnaast wordt ook een toename van de overheidsconsumptie en overheidsinvesteringen genoteerd. Dit zou echter niet verhinderen dat de bbp-groei vertraagt tot 1,6% voor volgend jaar.

Dankzij een toename van de werkgelegenheid en dankzij een stijging van het inkomen uit vermogen zouden in 2011 en 2012 net zoals in 2010 het beschikbaar inkomen van de huishoudens ondersteund worden. Dit verhinderde voor 2010 echter niet dat het reëel beschikbaar inkomen lichtjes daalde (-0,2%) doordat de indexering van lonen en sociale uitkeringen achterbleef op de inflatie. Bovendien verdwenen enkele voordelige belastingeffecten. In 2011 zou men opnieuw waarnemen dat deze indexering beperkter blijft dan de inflatie, al zou het verschil kleiner zijn. De indexeringen zouden daarentegen wel de inflatie overtreffen in 2012. Bovendien komt er in de meeste sectoren nog een loonstijging van 0,3% bovenop.

De particuliere consumptie zou ook groeien, maar doordat de evolutie van de spaarquote het effect van inkomensschommelingen tempert, zou deze groei wat stabielere zijn. Door de recessie was het consumentenvertrouwen in 2009 sterk aangetast, dit resulteerde in een toename van de spaarquote tot 18,4%. Het consumentenvertrouwen is echter teruggekomen waardoor in 2010 de spaarquote daalde tot 16,2%. Dit resulteerde in een toegenomen particuliere consumptie. In de zomer van dit jaar is het consumentenvertrouwen afgenomen door de ongerustheid van de eurocrisis. Desondanks neemt de spaarquote van 2011 nog licht afneemt tot 15,9%, maar voor 2012 wordt terug een stijging verwacht tot 16,5%.

Door de recessie was de bezettingsgraad van het productievermogen in de industrie heel sterk gedaald tot circa 70%. De maanden nadien is de bezettingsgraad terug toegenomen tot een normaal niveau tegen eind 2010. Door deze sterke terugval van de bezettingsgraad heeft het na de heropleving van de economie even geduurd eer de bedrijven terug meer gingen investeren. Na een daling van de bedrijfsinvesteringen met 8,1% in 2009 en een lichte verdere daling in 2010, zijn door de verdere economische groei de bedrijfsinvesteringen opnieuw beginnen groeien in 2011. De lagere economische groei in het tweede semester zal echter de nood aan uitbreidingsinvesteringen doen afnemen. Ook het dalende ondernemersvertrouwen van de voorbije maanden zal de investeringen waarschijnlijk geen goed doen. Voor 2011 zouden de investeringen nog met 3,6% toenemen, voor 2012 zou het minder zijn met 2,6%. Tenzij de economische groei te sterk afkoelt in het tweede semester van 2011. In dat laatste geval zouden de investeringen minder sterk gaan groeien.

De vooruitzichten van het Planbureau gaan uit van een kleine negatieve bijdrage van de voorraadwijzigingen tot de economische groei in de tweede helft van 2011. Dit betekent dat de ondernemers van mening zijn dat de voorraden te hoog zijn. Als men heel 2011 in ogenschouw neemt dan blijven de voorraadwijzigingen een positieve bijdrage opleveren van 0,6 procentpunt tot de economische groei. Voor 2012 verwacht men geen positief of negatief effect van de voorraadevolutie op de economische groei.

Ook de overheid draagt bij tot economische groei in 2011 en 2012. Zo wordt de groei van de overheidsconsumptie geraamd op 1,4% in 2011. Deze trend zal naar alle waarschijnlijkheid in 2012 doorzetten met een groei van 1,7%. De overheidsinvesteringen zouden nog sterker toenemen dan de overheidsconsumptie. Door de lokale en provinciale verkiezingen zouden heel wat besturen hun investeringen opdrijven. 2011 zou bijgevolg een groei optekenen van 11,4% en voor 2012 van 7,2%.

1.4 Inflatie

1.4.1 De evolutie

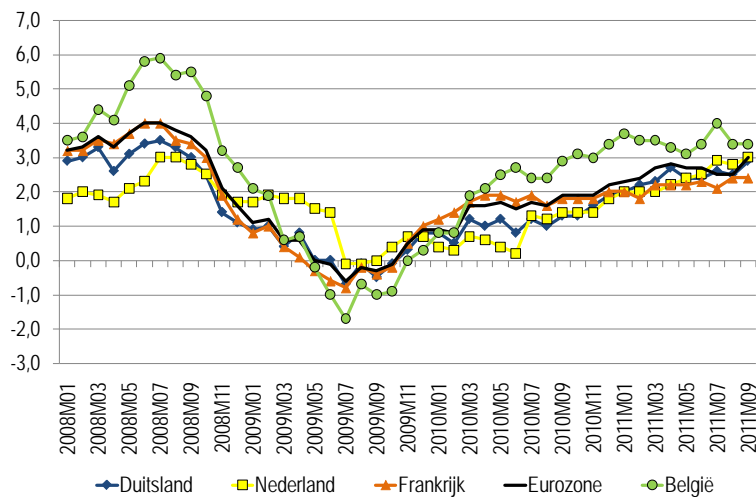
In het laatste kwartaal van 2007 begon de inflatie in zowel België als in de rest van de eurozone aanzienlijk toe te nemen. De motor van de sterk stijgende inflatie waren de grondstoffenprijzen. De sterke toename van de grondstoffenprijzen op de internationale markten had vooral via de energiedragers een impact op de inflatie. Het hoogtepunt van de inflatie was in juli 2008 waar de inflatie piekte tot bijna 6%. In de andere landen was de inflatie ongeveer 2 procentpunten lager.

Midden 2008 ontstond er door de wereldwijde economische crisis een sterke inkringing van de vraag. Deze resulteerde in een daling van de grondstoffenprijzen op de internationale markten. De totale inflatie nam dan ook snel af. De inflatie was gedurende enkele maanden zelfs negatief in verschillende Europese landen, waaronder België. In juli 2009 bereikte de Belgische inflatie haar dieptepunt met -1,7%. Vervolgens begon de inflatie terug te klimmen.

België kende in 2008 een hogere inflatiepiek, en in 2009 een lagere inflatie dan de omringende landen. Dit wordt grotendeels verklaard door de grotere invloed van de energiedragers op de Belgische totale inflatie. De prijs van de energiedragers wordt heel sterk bepaald door de grondstoffenprijzen van bv. olie. Deze grondstoffenprijzen zijn in 2008 eerst heel sterk gestegen. Door de economische crisis zijn die zelfde prijzen dan weer zeer sterk teruggevallen. (zie kader: ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen in België).

In Grafiek 1-1 zien we dat eind 2009 de inflatie opnieuw toenam. Deze toename werd in gang gezet door de olieprijzen die opnieuw hoger noteerden. In België klom de inflatie sterker dan in de eurozone en onze drie belangrijkste buurlanden. Vanaf maart 2010 vertoont de inflatie in België opnieuw meer dan 2%. Sindsdien is de inflatie in België ook hoger dan in de buurlanden of de eurozone. In het tweede kwartaal lag de inflatie in België op 3,3% ten opzichte van 2,4% in onze voornaamste buurlanden. Het verschil werd hoofdzakelijk verklaard door de energiedragers. Sinds oktober 2010 bevindt de Belgische inflatie zich boven de 3%. Deze hoge inflatie is vooral te wijten aan de sterke prijsstijging van energiedragers.

Grafiek 1-1: Inflatieontwikkeling sinds 2008 in Duitsland, Nederland, Frankrijk, de eurozone en België.
(Veranderingspercentages tegenover de overeenstemmende maand van het voorgaande jaar)

Bron: Eurostat

1.4.2 Invloed van de energiedragers

De prijsschommelingen van de energiedragers vloeit onder meer voort uit de internationale marktprijzen voor energieproducten. Deze zijn aan sterke externe schokken onderhevig (zoals bv. de prijs voor aardolie die hierboven al vermeld werd). Gemiddeld betaalde de Belgische consument in 2010 10% meer voor het geheel van energiedragers. Dit staat in schril contrast met 2009 waar men nog een daling van 14% noteerde.

Ook in de eerste jaarhelft van 2011 stegen de energieprijzen sterk. In de eerste twee kwartalen van 2011 namen de energieprijzen toe met respectievelijk 17,4% en 16,5% (in overeenstemming met dezelfde periode in 2010). Met deze sterke prijsstijgingen waren de energiedragers verantwoordelijk voor meer dan de helft van de totale inflatie.

Dit hoeft niet te verbazen als men weet dat de prijsevolutie van de energiedragers (met enige vertraging) sterk de aardolieprijs op de internationale markten volgt. Zo steeg de prijs van een vat

Brentolie gemiddeld met net geen 50% in het tweede kwartaal. Voor de Belgische consument werd deze prijsevolutie afgezwakt tot 32,6% door de sterke stijging van de euro ten opzichte van de dollar.

Deze sterke prijsstijgingen van aardolie wordt veroorzaakt door de groeiende consumptie van de opkomende landen enerzijds. Anderzijds stuwt de aanhoudende politieke onzekerheid in Noord-Afrika en het Midden-Oosten met de bijkomende problemen voor de olie-export (vb. voor Libië) de olieprijs ook de hoogte in.

De consumptieprijzen voor energie stegen in België tijdens de eerste jaarhelft van 2011 sneller dan in de buurlanden, zowel voor het eerste als tweede kwartaal was dit het geval. Gemiddeld stegen de energieprijzen in de buurlanden met vervolgens 11,2% en 10,2% voor de eerste twee kwartalen. In het tweede kwartaal 2011 steeg de inflatie voor energie in Duitsland met 9,6%, in Frankrijk met 11,9% en in Nederland met maar 7,9%. De energieprijzen leveren op deze manier een belangrijke positieve bijdrage (van 0,7 à 0,8 procentpunt) aan het totale inflatieverschil met de buurlanden.

Deze positieve bijdrage aan het totale inflatieverschil met de buurlanden kent meerdere oorzaken. De Belgische gezinnen spenderen een ruimer aandeel van hun budget aan energie, waardoor de energiedragers zwaarder doorwegen in de algemene inflatie. Voorts reageren de consumptieprijzen in België ook sterker op schommelingen in de energieprijzen. Deze sterkere reacties vloeien voort uit het grotere aandeel van grondstoffen in de consumptieprijs. Dit komt onder meer doordat er relatief lage accijnzen worden geheven op diesel, aardgas en huisbrandolie.

Binnen de groep van de energiedragers bleek in 2009 de categorie "vloeibare brandstoffen" de sterkste prijsdalingen te kennen met dalingen van -34,9% voor heel 2009. Het was juist deze groep binnen de energiedragers die vervolgens het sterkste steeg in 2010 en het eerste semester van 2011. Ook de "brandstoffen voor wegvervoer" kende in 2009 eerst een sterke daling, gevolgd door een stijging in 2010 en de eerste zes maanden van 2011. De categorie "gas" daalde in 2009 en 2010. In het eerste semester van 2011 zijn daarentegen de prijzen van gas met bijna 20% gestegen. Ook de categorie "brandstoffen voor wegvervoer" kende een sterke stijging in 2010 van 14,9% en de eerste twee kwartalen van 2011 met respectievelijk 17,7% en 15,3%. Deze forse stijgingen volgden op de prijsafname in 2009. De categorie "elektriciteit" laat sinds begin dit jaar een steeds versnellende prijsstijging optekenen. In juni 2011 betaalde de consument al 14,6% meer voor elektriciteit dan een jaar geleden. Voor het hele kwartaal was dat 11,9%. In de buurlanden stegen de prijzen voor elektriciteit beduidend minder sterk met 6,8%

De categorie van "vaste brandstoffen" is de enige vrij stabiele categorie van de groep energiedragers. Zij is de afgelopen jaren altijd licht stijgend geweest. Ze weegt echter amper door in de totale groep van energiedragers.

Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen in België

In België maken drie hoofdfactoren samen de prijzen voor de consument van elektriciteit en gas uit: de prijs die de energieleverancier factureert, het nettatarief voor de distributie en het transport en de openbare heffingen (taksen en bijdragen).

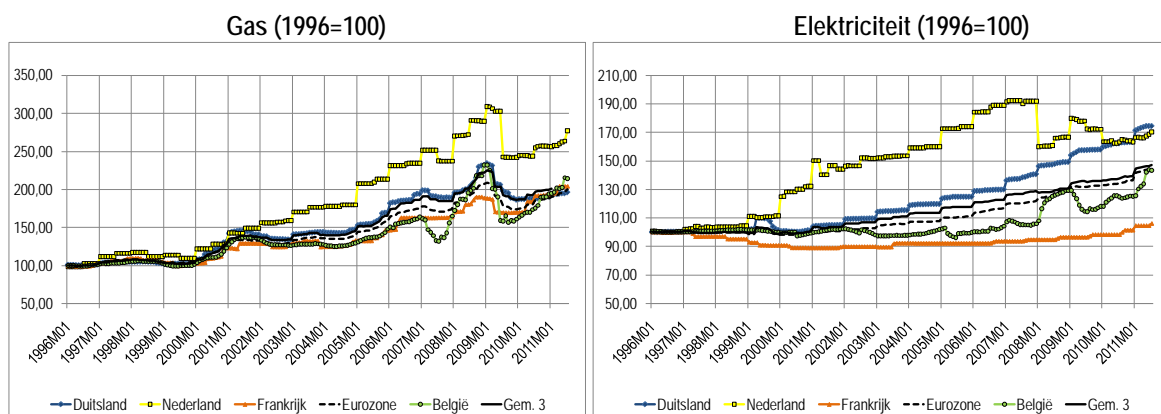
Tot in april 2011 voor elektriciteit en tot in juni 2011 voor gas veranderde de prijs van de leverancier maandelijks, op basis van de prijsontwikkeling van de energiegrondstoffen, waaronder aardolie en aardgas – de tarieven van de leveranciers werden in België immers maandelijks geïndexeerd op basis van een eerste parameter, t.w. de prijsontwikkeling van de energiegrondstoffen –, enerzijds en op basis van een synthetische parameter die een heel stel indicatoren omvatte, anderzijds. De weging van deze parameters verschilde sinds de liberalisering van de elektriciteits- en gasmarkten dd. 1 januari 2007

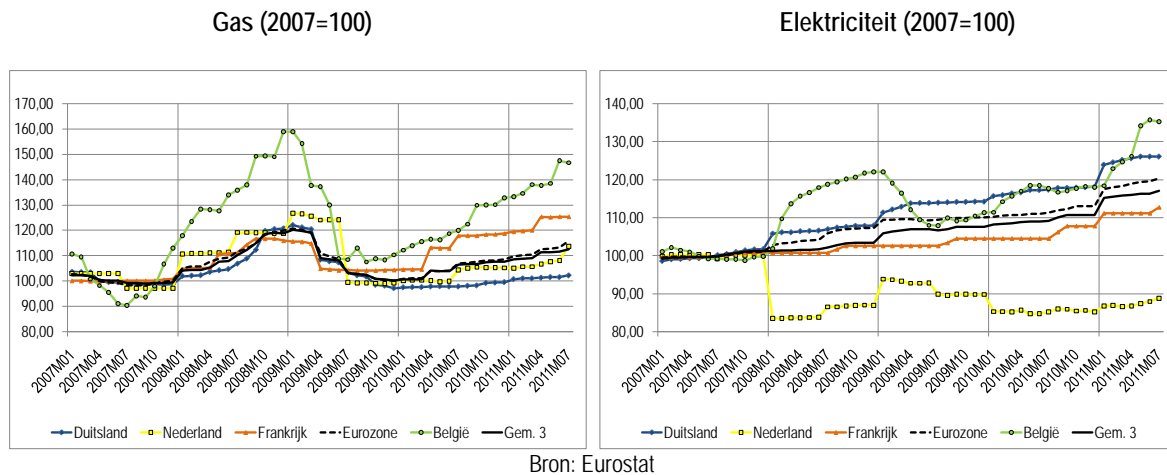
van de ene leverancier tot de andere. De herziening van de gasprijs kwam tot stand op basis van de – enigszins in de tijd verschillende en afgevlakte – ontwikkeling van de noteringen voor verwarmingsstookolie en, sinds 2007, van de referentieprijs van aardgas in Zeebrugge. Sommige leveranciers hanteerden (en hanteren nog steeds) ook de indexering van de oliekoersen. Tot in april 2011 waren de formules voor de tarifiering van elektriciteit, van hun kant, gedeeltelijk gebaseerd op de Nc-parameter, die was samengesteld uit de ontwikkeling van de olie- en de steenkoolprijzen en de bezettingsgraad van de Belgische kerncentrales, en op de Ne-parameter, die was samengesteld uit de ontwikkeling van de andere elementen dan de brandstoffen, waaronder de loonkosten en de materiaalkosten. De waarden van de Nc- en Ne-parameters werden maandelijks bekendgemaakt op de website van de CREG, maar die heeft in april 2011 besloten ze niet langer te publiceren, omdat ze van oordeel was dat de representativiteit ervan niet meer kon worden gegarandeerd. Sindsdien maken sommige leveranciers nog gebruik van die parameters volgens dezelfde berekeningsmethoden als de CREG (Electrabel en SPE voor Ne en Electrabel voor de Nc-parameter). Andere leveranciers hebben hun eigen parameters ontwikkeld. De meeste leveranciers passen nog elk maand hun veranderlijke tarieven aan, maar sommigen (ten minste één leverancier) passen ze voortaan elk kwartaal aan. Hetzelfde geldt voor de gasparameters (meer bepaald de Igd-parameter voor de index voor gasdistributie en de parameters die de prijs van olieproducten weerspiegelen) die de CREG sinds juni 2011 niet langer publiceert omdat ze niet representatief zijn. Niettemin gebruiken alle leveranciers de Igd-parameter nog in de proportionele term van hun formule en twee leveranciers gebruiken die parameter nog bij de berekening van hun vaste vergoeding. De verbruiksprijzen van gas en elektriciteit verschillen dus naargelang van de wijzigingen in de parameters en van de wijzigingen van de tariefformules van de verschillende leveranciers.

De openbare heffingen worden jaarlijks herzien en omvatten o.a., wat elektriciteit betreft, de bijdrage die moet worden betaald voor hernieuwbare energie en warmtekrachtkoppeling en de federale bijdrage en, wat gas betreft, de wegenisretributie. De bijdrage op energie en de btw staan eveneens vermeld op de energiefactuur van de consument.

Wat de distributietarieven betreft, is de CREG bevoegd om te bepalen met welke methodologie de tarieven van de elektriciteits- en aardgasdistributie kunnen worden vastgelegd. Tussen de verschillende netwerkbeheerders zijn grote tariefverschillen waarneembaar, die met diverse factoren verband houden (o.a. geografische en stedenbouwkundige voorwaarden). Het aandeel van de distributiekosten in de eindfactuur van de consument verschilt in België dan ook sterk van de ene stad of van de ene regio tot de andere. Voor het transport keurt de CREG sinds 2008 de tarieven die worden voorgesteld door de netwerkbeheerder goed voor een periode van 4 jaar (i.p.v. 1 jaar voorheen). Volgens de CREG ligt het transporttarief voor gas in 2010 en 2011 ongeveer 15% lager dan het tarief dat daarvoor van toepassing was.

Grafiek 1-2: Ontwikkeling van de prijzen van elektriciteit en van gas. HICP – Bruto-indexcijfers

Bron: Eurostat

Als we, wat de gasprijzen betreft, de cijfers analyseren met 1996 als referentiejaar, dan heeft België van 1996 tot medio 2001 een ontwikkeling gekend die sterk gelijk op de gemiddelde ontwikkeling in de drie buurlanden en in de eurozone; vanaf het tweede halfjaar van 2001 tot eind 2009 wordt echter een minder sterke ontwikkeling waargenomen (behalve tijdens de laatste twee maanden van 2008 en de eerste twee maanden van 2009, toen de Belgische inflatie boven de gemiddelde inflatie uitsteeg, en van maart 2008 tot maart 2009, toen ze boven die van de eurozone uitsteeg). Sinds 2010 brengt de curve van de ontwikkeling van de Belgische prijzen een snellere stijging aan het licht dan die van de gemiddelde stijging in de buurlanden. In mei en juni 2011 ligt die eerste curve overigens boven die van het gemiddelde van de referentielanden.

Als we daarentegen het jaar 2007 als referentiejaar nemen, dan geven de Belgische gasprijzen, na een sterkere daling bij het begin van 2007, vanaf november 2007 tot juli 2011 een heel wat sterkere stijging te zien dan die in de drie buurlanden, die nog meer uitgesproken versnelt sinds september 2009.

Wat elektriciteit betreft, kennen de Belgische prijzen, volgens de cijfers met 1996 als referentiejaar, een minder sterke ontwikkeling (+43% van januari 1996 tot juli 2011 in België, tegenover +47% in de buurlanden) dan die van de buurlanden (althans Duitsland en Nederland, want Frankrijk heeft zijn prijzen sinds 1996 heel wat minder sterk zien stijgen) en van de eurozone. Als we 2007 als referentiejaar rekenen, dan bemerken we daarentegen een snellere ontwikkeling van de Belgische prijzen dan van die in de buurlanden en in de eurozone, met sterke schommelingen naar boven (in hoge mate in 2008, in mindere mate tijdens het eerste halfjaar van 2010 en met een opmerkelijke versnelling tijdens het eerste halfjaar van 2011, terwijl de gemiddelde stijging van de prijzen in de buurlanden in diezelfde periode maar vrij matig was) en naar beneden (in het eerste halfjaar van 2009).

1.4.3 Invloed van andere producten

De geharmoniseerde consumptieprijsindex voor België valt uiteen in vijf grote groepen van goederen en diensten. Deze vijf groepen (energiedragers, diensten, bewerkte levensmiddelen, niet-bewerkte levensmiddelen en niet-energetische industriële goederen) kennen niet dezelfde ontwikkeling. De energiedragers kwamen al in punt 1.4.2 aan bod en hieronder bespreken we de andere vier groepen van producten.

De niet-bewerkte levensmiddelen kenden een negatieve inflatie in het laatste half jaar van 2009. Samen met de groep van energiedragers waren zij verantwoordelijk voor de negatieve totale inflatie tijdens dat jaar. Ook deze groep wordt gekenmerkt door volatiliteit en heeft sinds januari 2010 terug positieve inflatiecijfers laten optekenen. Voor heel 2010 bedroeg de inflatie voor niet-bewerkte

levensmiddelen 3,5%. Dit cijfer ligt één procentpunt hoger dan het gemiddelde van de drie buurlanden. Daarmee waren ze na de energiedragers de categorie met de grootste prijsstijgingen.

De andere drie groepen (met name diensten, bewerkte levensmiddelen en niet-energetische industriële goederen) zijn veel minder volatiel. Samen vormen ze de onderliggende inflatie. De onderliggende inflatie bedroeg 1,1% voor België tegenover 0,8% voor de buurlanden.

De onderliggende inflatie blijft groter in België dan in de buurlanden. Het verschil van de totale inflatie in België vergeleken met de buurlanden is voor het eerste kwartaal 2011 voor de helft te wijten aan de hogere onderliggende inflatie (en haar drie componenten, met name diensten, bewerkte levensmiddelen en niet-energetische industriële goederen). Het verschil van de onderliggende inflatie in België en de buurlanden is sterk toegenomen tijdens het eerste kwartaal 2011. Bij alle drie componenten van de onderliggende inflatie waren de prijsstijgingen sterker dan in de buurlanden.

De inflatie voor niet-energetische industriële goederen bedroeg in België voor 2010 0,8%. Dit werd gevolgd door een prijsstijging van 0,9% in het eerste kwartaal van 2011. Dit ligt hoger dan de respectievelijk 0,3% en 0,4% in onze buurlanden. De inflatie voor deze categorie lag al sinds het laatste kwartaal van 2007 hoger dan in onze voornaamste buurlanden. In het tweede kwartaal van 2011 is de inflatie voor deze categorie in België voor het eerst licht onder dat van de buurlanden gedaald.

De diensten noteren ook hogere prijsstijgingen in België dan in de voornaamste buurlanden. Met 1,4% voor 2010 lag de inflatie voor diensten lager dan in Frankrijk of Nederland, maar Duitsland kende een beduidend lagere prijsstijging van 0,7%. In het eerste semester van 2011 lag de inflatie voor diensten in België ruim hoger dan in de voornaamste buurlanden.

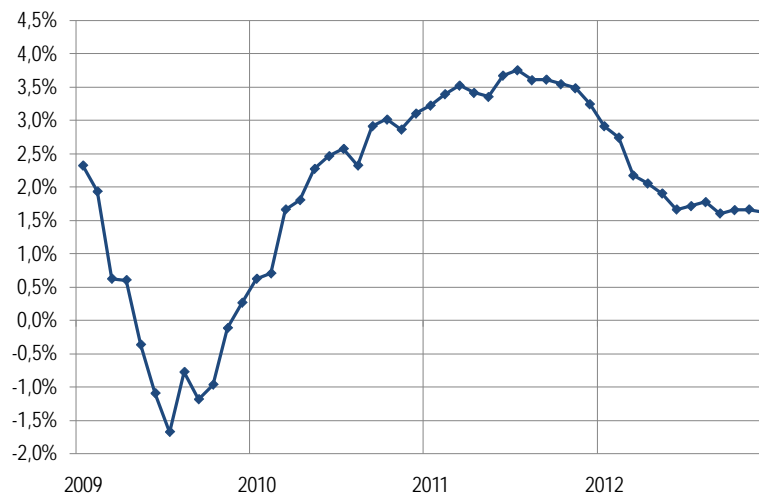
Tenslotte ligt de inflatie voor bewerkte levensmiddelen in België hoger dan in de ons omringende landen. Dit is al het geval vanaf het prijzenobservatorium begin 2007 de evolutie van de inflatie tegen het licht houdt. De enige periode die hierop een uitzondering maakt, is het eerste semester van 2010.

1.4.4 Inflatie in België, recente gegevens en vooruitzichten

Zoals we in Grafiek 1-3 vaststellen was de inflatie in 2009 voor verschillende maanden negatief. Nadien begon de inflatie te klimmen tot ze in juli 2011 opgeklommen was tot 3,75%. Het Federaal Planbureau verwacht een dalend inflatiecijfer voor de laatste maanden van 2011. Nadien zou ze volgens de voorspellingen van het FPB dalen tot rond de 1,60% tegen eind 2012. Voor heel 2011 en 2012 voorspelt het Planbureau een inflatie van respectievelijk 3,5% en 2,0%, tegenover 2,19% in 2010, – 0,05% in 2009 en 4,49% in 2008. De gezondheidsindex zou in 2011 toenemen met 3% en met 2% in 2012. In de periode 2011-2012 zou dit resulteren in een stijging van de gezondheidsindex met 5,1%, waar vorig jaar de stijging nog werd geraamd op 3,7% voor deze periode.

Het valt wel op dat de Belgische inflatie halverwege 2011 ongeveer 1,5 procentpunt hoger is dan het Federaal Planbureau vorig jaar nog verwachtte. De nieuwe voorspelling voor 2011 en 2012 van het Planbureau worden weergegeven in Grafiek 1-3. Het Planbureau ging uit van een wisselkoers van 1,41 dollar per euro en 1,42 dollar per euro voor 2011 en 2012. De olieprijs wordt geraamd op 113 dollar per vat in 2011 en 111 dollar per vat in 2012. Dergelijke ramingen blijven echter heel onzeker.

Grafiek 1-3: Vooruitzichten consumptieprijsindex

Bron: Federaal Planbureau

De stijging van de energiegrondstoffenprijzen op de internationale markten zou de energieprijzen in België met naar schatting ongeveer 17% doen toenemen. De inflatie in België is gevoeliger voor de prijsevolutie van de energiegrondstoffen dan gemiddeld in de eurozone. De inflatie in België zou voor 2011 uitkomen op gemiddeld 3,5%, dit is beduidend hoger dan de 2,7% als gemiddelde voor de eurozone. Het planbureau verwacht dat de onderliggende inflatie voor heel 2011 beperkter blijft.

De inflatievoorspellingen van de Oeso bedroegen voor 2011 en 2012 respectievelijk 3,6% en 2%. De nieuwe prognoses van het IMF liggen voor deze jaren 0,4 procentpunt lager (zie Tabel 1-1). Voor het gewogen gemiddelde van onze drie belangrijkste handelspartners verwacht het IMF een inflatie van 2,2% en 1,4%. De verwachtingen voor België liggen dus in het algemeen een stuk hoger dan de verwachtingen voor onze buurlanden.

1.5 Vooruitzichten van de overheidsfinanciën

Een bondig overzicht van de vooruitzichten inzake overheidsfinanciën voor de periode 2011-2016 wordt gegeven in Tabel 1-2 en is gebaseerd op de Economische vooruitzichten 2011-2016 van het Federaal Planbureau (mei 2011). De ramingen gaan uit van ongewijzigd beleid. Aangezien de economische vooruitzichten op korte termijn ondertussen neerwaarts zijn bijgesteld⁵, is het aangewezen de voorgestelde resultaten met enige omzichtigheid te interpreteren.

Voor alle overheidsgeledingen samen zou het tekort in 2011 -3,8% van het bbp bedragen. Het overheidstekort is hiermee 0,3 procentpunt lager dan in 2010. Deze daling is het gevolg van de ontvangsten die sneller groeien dan het bbp, vooral van de ontvangstencategorieën die gunstig beïnvloed worden door sterke inflatie, zoals de btw en de heffingen op arbeid. Ook de ontvangsten uit de financiële sector stijgen sterk in 2011. De primaire uitgaven stijgen eveneens in procent van het bbp maar in mindere mate dan de ontvangsten. De rentelasten bleven ongewijzigd op 3,4% van het bbp. Het overheidstekort is in belangrijke mate structureel van aard, en staat dus los van de conjunctuur. Het structureel tekort wordt voor dit jaar, volgens de methode van de Europese Commissie, geraamd

⁵ In mei ging het Federaal Planbureau voor 2012 nog uit van een reële groei van het bbp ten belope van 2,2%, in september is dit slechts 1,6% meer.

op -2,6% van het bbp en bevindt zich zo op een hoog en ongeëvenaard niveau sinds het begin van de jaren 2000.

Het (effectieve) tekort zou volgens de middellangetermijnvooruitzichten van mei jl. in 2012 bij ongewijzigd beleid toenemen tot -4,4% van het bbp door dalende ontvangsten, van 47,4% naar 47,0% van bbp, en stijgende rentelasten, van 3,4% naar 3,6% van het bbp⁶. Daarna zou het tekort, ondanks verder stijgende rentelasten, geleidelijk afnemen onder meer door een daling van de werkingskosten van de overheid, een terugloop van de investeringen na de gemeenteraadsverkiezingen en een toename van de ontvangsten uit de verplichte heffingen op arbeid. Desondanks zou het tekort in dit scenario van ongewijzigd beleid tot 2016 buitensporig blijven in termen van het Stabiliteits- en Groeipact. Het Stabiliteitsprogramma van april 2011 heeft evenwel als doel het tekort in 2012 terug te dringen tot -2,8% van bbp zodat België niet langer meer onder de procedure van buitensporige tekorten zou vallen. Dit komt neer op een saneringsinspanning van structureel 1,7% van het bbp. De verdere afbouw van de tekorten op middellange termijn moet in 2015, op het einde van het voorgestelde pad, leiden tot een bescheiden overschot van 0,2% van het bbp wat de saneringsinspanning in totaal brengt op structureel 3,7% van het bbp.

Tabel 1-2: Beknopt overzicht van de overheidsfinanciën van 2009 tot 2016, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ontvangsten	45,9%	46,7%	47,4%	47,0%	47,0%	47,0%	47,1%	47,3%
Fiscale en parafiscale ontvangsten	42,9%	43,4%	43,8%	43,6%	43,6%	43,6%	43,8%	44,0%
Niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten	3,0%	3,3%	3,6%	3,4%	3,4%	3,4%	3,4%	3,3%
- Primaire uitgaven	48,1%	47,4%	47,8%	47,8%	47,4%	47,2%	47,1%	47,0%
Werkingskosten	14,4%	14,2%	14,0%	13,9%	13,8%	13,6%	13,4%	13,3%
Investeringen	1,8%	1,7%	1,8%	1,9%	1,6%	1,5%	1,5%	1,6%
Sociale uitgaven	25,4%	25,3%	25,5%	25,6%	25,8%	26,0%	26,1%	26,2%
Overige	6,5%	6,2%	6,5%	6,4%	6,2%	6,1%	6,1%	5,9%
= Primair saldo	-2,3%	-0,7%	-0,4%	-0,8%	-0,4%	-0,2%	0,1%	0,3%
- Rentelasten	3,6%	3,4%	3,4%	3,6%	3,7%	3,8%	3,8%	3,9%
= Vorderingssaldo	-5,9%	-4,1%	-3,8%	-4,4%	-4,1%	-4,0%	-3,8%	-3,6%
<i>p.m. Structureel vorderingssaldo</i>	-3,1%	-2,6%	-2,6%	-3,6%	-3,6%	-3,7%	-3,7%	-3,7%
<i>p.m. Doelstelling in Stabiliteitsprogramma (april 2011)</i>	-	-	-3,6%	-2,8%	-1,8%	-0,8%	0,2%	-
Schuld	96,2%	96,9%	97,1%	97,8%	98,3%	98,1%	97,7%	97,7%

Bron: Federaal Planbureau (mei 2011)

De overheidsschuld zou in 2011 97,1% van het bbp bedragen en daarna, ondanks aanzienlijke financieringstekorten, een vrij stabiel verloop kennen. Dit is het gevolg van een economische groei die het potentieel overtreft, een impliciete rente die historisch laag blijft en een primair saldo dat op middellange termijn verbetert. Noteer hierbij dat de projecties geen rekening houden met de impact op de schuld van de bijdrage van België aan het Europees fonds voor financiële stabiliteit en aan het Europees financieel stabiliteitsmechanisme, noch met de impact van de saneringen op de economische groei.

Bij de opsplitsing van het vorderingssaldo per bestuursniveau (zie Tabel 1-3) valt op dat het overheidstekort zich grotendeels situeert bij de federale overheid. Van het tekort in 2011, ten belope van 3,9% van het bbp, is de federale overheid verantwoordelijk voor 3,4% van het bbp. Dit tekort zou in 2012 verder toenemen tot 3,6% van het bbp waarna het min of meer stabiel blijft tot in 2016. Terwijl de

⁶ De verslechterde conjunctuurverwachting voor 2012 is vanzelfsprekend niet zonder gevolg voor de begrotingsvooruitzichten voor 2012. Uit een vergelijking van de ramingen van het zgn. monitoringcomité daterende van juni en september, blijkt bijvoorbeeld dat dit het tekort in 2012 lichtjes zou doen toenemen met 0,2%. In september ging het comité uit van een reële bbp-groei van 2,4% en 1,6% in resp. 2011 en 2012, terwijl in juni dit nog 2,6% en 2,3% was.

sociale zekerheid voor 2011 nog een evenwicht liet optekenen, is dit nadien niet meer het geval met een tekort dat blijft hangen op -0,4% van het bbp. Voor Entiteit II, d.i. de gemeenschappen, de gewesten en de lagere overheid, zijn de vooruitzichten gunstiger met een tekort dat geleidelijk afneemt van -0,5% van het bbp in 2010 naar een overschot 0,2% van het bbp in 2016. Een en ander heeft er ook mee te maken dat volgens het laatste jaarverslag van de Studiecommissie voor de vergrijzing Entiteit I de volledige kosten van de vergrijzing moet dragen. Entiteit I omvat - bij een ongewijzigde bevoegdheidsverdeling - immers vrijwel alle pensioenuitgaven (ze financiert vrijwel alle pensioenen die vallen onder Entiteit II) en gezondheidszorguitgaven.

Tabel 1-3: Vorderingssaldo per bestuursniveau van 2010 tot 2016, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Gezamenlijke overheid	-4,2%	-3,9%	-4,5%	-4,2%	-4,1%	-3,9%	-3,7%
Entiteit I	3,3%	-3,4%	-4,0%	-4,0%	-4,1%	-4,0%	-3,9%
Federale overheid	-3,2%	-3,4%	-3,6%	-3,5%	-3,6%	-3,6%	-3,6%
Sociale zekerheid	-0,1%	0,0%	-0,5%	-0,5%	-0,5%	-0,4%	-0,4%
Entiteit II	-0,9%	-0,5%	-0,5%	-0,2%	0,0%	0,1%	0,2%
Gemeenschappen en gewesten	-0,7%	-0,1%	0,0%	0,1%	0,2%	0,4%	0,5%
Lagere overheid	-0,2%	-0,4%	-0,5%	-0,3%	-0,2%	-0,3%	-0,3%

Bron: Federaal Planbureau (mei 2011)

Vanuit internationaal oogpunt kunnen we op basis van de resultaten in Tabel 1-4 stellen dat de Belgische overheidsfinanciën de crisis tot op heden relatief goed hebben weerstaan. Het overheidstekort nam in procent van het bbp van 2007 tot 2009 weliswaar toe, van -0,3% naar -5,9%, maar nam in 2010 reeds sterk af, tot -4,1%. Voor 2011 raamt het IMF het tekort in België op -3,5% van het bbp. Dit is lager dan het gemiddelde in de Eurozone dat -4,1% van het bbp bedraagt. Van de buurlanden kent alleen Duitsland een lager overheidstekort, zijnde -1,7% van het bbp. Ook de toename van de schuldgraad bleef in België relatief beperkt. Bovendien werd de stijgende trend in 2010 doorbroken, terwijl in het geheel van de Eurozone en de buurlanden Frankrijk en Nederland de schuldgraad in 2011 nog verder aan het stijgen is. Hoewel de kloof aan het verkleinen is, blijft anno 2011 de overheidsschuld in procent van het bbp in België (94,6%) hoger dan in de buurlanden (tot 86,9% in Frankrijk) en in de Eurozone (88,6%).

Tabel 1-4: Evolutie van het vorderingssaldo en de overheidsschuld (in procent van het bbp) in de buurlanden, de Eurozone en België

	Vorderingssaldo				
	2007	2008	2009	2010	2011
Duitsland	0,3%	0,1%	-3,1%	-3,3%	-1,7%
Nederland	0,3%	0,4%	-5,5%	-5,3%	-3,8%
Frankrijk	-2,8%	-3,3%	-7,6%	-7,1%	-5,9%
Eurozone	-0,7%	-2,0%	-6,3%	-6,0%	-4,1%
België	-0,3%	-1,3%	-5,9%	-4,1%	-3,5%
	Schuld				
	2007	2008	2009	2010	2011
Duitsland	65,0%	66,4%	74,1%	84,0%	82,6%
Nederland	45,3%	58,2%	60,8%	63,7%	65,5%
Frankrijk	64,2%	68,2%	79,0%	82,3%	86,8%
Eurozone	66,4%	70,1%	79,7%	85,8%	88,6%
België	84,2%	89,6%	96,2%	96,7%	94,6%

Bron: IMF (september 2011)

Bronvermelding

CREG, *Jaarverslag 2010*.

CREG, *Studie over de kwaliteit van de parameters in de tarifiering van aardgas (STUDIE (F)110428-CDC-1063)*, 28 april 2011.

CREG, *Studie over de componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen (STUDIE (F)110922-CDC-1096)*, 22 september 2011.

EUROSTAT, databank op website.

FEDERAAL PLANBUREAU (2011), *Economische vooruitzichten 2011-2016*, mei 2011, Brussel, 174 blz.

FEDERAAL PLANBUREAU (2011), *Indexcijfer der consumptieprijzen – Inflatievoorzichten (4 oktober 2011)*.

FOD ECONOMIE (2010), *Analyse van de prijzen: Jaarverslag 2010 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen*, april 2010.

FOD ECONOMIE (2011), *Analyse van de prijzen: Eerste kwartaalverslag 2011 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen*, april 2011.

FOD ECONOMIE (2011), *Analyse van de prijzen: Tweede kwartaalverslag 2011 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen*, juli 2011.

IMF (2011), *World Economic Outlook*, september 2011.

INSTITUUT VOOR DE NATIONALE REKENINGEN, FEDERAAL PLANBUREAU (2011), *Economische vooruitzichten*, september 2011, Brussel, 37 blz.

NATIONALE BANK VAN BELGIE, *Economische projecties voor België – Voorjaar 2011*, juni 2011, 21 blz.

OECD (2011), *Economic Outlook n° 89*, mei 2011.

2 Arbeidsmarkt

Boordtabel

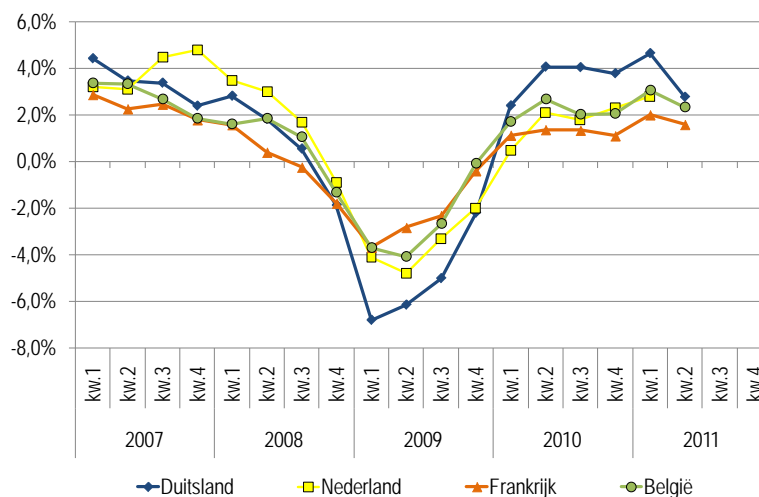
Jaar 2010	Duitsland	Nederland ¹	Frankrijk	EU-15	Min EU-15	Max EU-15	België 2010	België 1996
WERKGELEGENHEIDSGRAAD (gegevens EAK)								
15-64 jaar in personen	71,1%	74,7%	64,0%	65,4%	56,9%It	74,7%NI	62,0%	56,3%
in personen, 1996	64,1%	65,4%	59,7%	60,1%	47,6%Es	74,0%Dk	56,3%	56,3%
Mannen	76,0%	80,0%	68,3%	71,4%	63,9%le	80,0%NI	67,4%	66,8%
Vrouwen	66,1%	69,3%	59,9%	59,5%	46,1%It	71,1%Dk	56,5%	45,6%
Laaggeschoolden ²	45,4%	59,2%	45,1%	47,8%	39,1%Be	61,8%Pt	39,1%	38,9%
Gemiddeld geschoolden ²	74,7%	78,7%	68,1%	70,3%	58,6%Gr	78,9%Se	65,7%	62,3%
Hooggeschoolden ²	86,7%	86,6%	80,4%	82,4%	76,4%It	87,1%Se	81,9%	81,8%
Nationaal ⁶	72,7%	75,3%	64,7%	66,0%	56,3%It	75,3%NI	62,8%	57,6%
EU-27 ⁶	68,5%	73,4%	66,9%	67,5%	57,5%Es	75,7%Dk	62,3%	n.b.
Buiten EU-27 ⁶	52,4%	51,5% ⁶	45,9%	55,1%	38,2%Be	65,7%Pt	38,2%	n.b.
20-64 jaar in personen	74,9%	76,8%	69,2%	69,6%	61,1%It	76,8%NI	67,6%	61,5%
55-64 jaar Totaal	57,7%	53,7%	39,7%	48,4%	36,6%It	70,5%Se	37,3%	21,8%
Mannen	65,0%	64,5%	42,1%	56,2%	42,1%Fr	74,2%Se	45,6%	32,2%
Vrouwen	50,5%	42,8%	37,5%	40,9%	26,2%It	66,7%Se	29,2%	12,0%
GEMIDDELDE LEEFTIJD VAN UITTREDING (2009)								
Totaal	62,2	63,5	60	61,6 ³	60Fr	64,3Se	61,6 ⁴	n.b.
Mannen	62,6	63,9	60,3	61,9 ³	60,3Fr	64,7Se	61,2 ⁴	n.b.
Vrouwen	61,9	63,1	59,8	61,3 ³	59,4It	64 Se	61,9 ⁴	n.b.
WERKLOOSHEIDSGRAAD								
Totaal	7,2%	4,5%	9,3%	9,6%	4,4%Lu	20,2%Es	8,4%	9,5%
Mannen	7,6%	4,5%	9,0%	9,6%	3,8%Lu	19,8%Es	8,2%	7,4%
Vrouwen	6,6%	4,5%	9,7%	9,6%	4,3%At	20,6%Es	8,6%	12,4%
Laaggeschoolden ²	15,1%	7,4%	15,4%	16,1%	6,1%Lu ⁵	27,5%Es	15,4%	14,7%
Gemiddeld geschoolden ²	7,0%	4,0%	8,8%	8,5%	4,0%NI/Lu/At	19,3%Es	8,2%	9,3%
Hooggeschoolden ²	3,2%	2,8%	5,5%	5,5%	2,4%At	11,3%Es	4,5%	4,3%
Nationaal	6,5%	4,3%	8,9%	8,9%	2,8%Lu	18,3%Es	7,5%	8,5%
EU-27	9,2%	5,4% ⁵	8,5%	12,0%	5,4%NI ⁵ /Lu	26,7%Es	11,0%	n.b.
Buiten EU-27	16,8%	13,4%	23,2%	19,8%	10,4%At	31,8%Es	30,6%	n.b.
Langdurig (in % van de actieve bevolking)	3,2% ⁷	1,2%	3,9%	3,8%	0,7%No	6,7%le	4,1%	5,7%
ONDERWIJS								
Vroegtijdige schoolverlaters	11,9%	10,1%	12,8%	-	7,1%Lu ⁵	28,7%Pt	11,9%	12,9%
Aandeel van de hooggeschoolden 30-34 jaar	29,8%	44,4%	43,5%	-	19,8%It	49,9%le	44,4%	-
ATYPISCHE ARBEID (bij de loontrekkers)								
Tijdelijke arbeid	14,7%	18,3%	15,1%	14,1%	6,0%UK	25,0%Es	8,1%	5,9%
Deeltijdse arbeid (in % van de totale werkgele)	25,5%	48,3%	17,5%	21,4%	6,2%Gr	48,3%NI	23,7%	14,0%
Populatie met een tweede baan	3,6%	6,8%	3,4%	3,6%	1,4%It	8,5%Dk	4,2%	2,6%
Ploegenarbeid	17,4%	8,5%	7,3%	15,3%	3,6%Dk	23,2%Fi	8,3%	15,9%
Nachtarbeid	9,4%	8,8%	7,4%	8,3%	4,1%Dk	11,3%UK	4,0%	5,1%
Noot 1: In Nederland heeft een verandering van methodologie geleid tot een breuk in de gegevens voor 2010. Er wordt meer bepaald een hoger aantal werklozen genoteerd.								
Noot 2: Eurostat maakt gebruik van de ISCED 1997-indeling (Standard International Classification of Education), die met de navolgende definities overeenstemt:								
Weinig geschoolden: niveau 0-2: diploma van het kleuteronderwijs, het basisonderwijs of het lager secundair onderwijs (eerste cyclus van het secundair onderwijs)								
Gemiddeld geschoolden: niveau 3 en 4: diploma van het hoger secundair onderwijs (tweede cyclus) of postsecundair onderwijs dat geen hoger onderwijs is								
Hooggeschoolden: niveau 5 en 6: diploma van het hoger onderwijs								
Noot 3: Geraamd gegeven								
Noot 4: Cijfer van 2007								
Noot 5: Uiterst onbetrouwbaar gegeven								
Noot 6: Gegevens op basis van de nationaliteit en niet van het geboorteland								
Noot 7: Potentiele breuk in de reeks: de vraag betreffende de werkloosheidsduur is in 2010 in Duitsland veranderd								
Bron : Eurostat								

2.1 Recente dynamiek van de werkgelegenheid in België en in de drie buurlanden

De financiële en economische crisis, die begon aan het einde van het jaar 2008, heeft in 2009 een grote impact gehad op de Europese werkgelegenheid. In België werd een verlies van 7.500 banen vastgesteld. Zoals vaak was het effect op de arbeidsmarkt pas enkele maanden na de inkrimping van de activiteit merkbaar. De activiteit ging in de vier landen immers vanaf het laatste kwartaal van 2008⁷ zichtbaar achteruit (zie Grafiek 2-1), maar het werkgelegenheidsvolume⁸ begon pas vanaf het eerste kwartaal van 2009 te krimpen. Het aantal personen met een baan, van zijn kant, begon pas in het tweede kwartaal van 2009 terug te lopen (zie Grafiek 2-2).

Niettemin heeft de Belgische arbeidsmarkt blijk gegeven van een opmerkelijke weerbaarheid: ondanks een activiteitsinkrimping van gemiddeld 2,9% tijdens het jaar 2009 is het aantal loontrekkers in de privésector (d.i. de sector die het gevoeligst is voor de conjunctuur en hier wordt berekend als de economie in haar geheel (S1) minus de overheid (S13)⁹) met slechts 0,9% gedaald. De correctie bleef immers beperkt tot een achteruitgang van de productiviteit en, nog meer uitgesproken, tot de inkrimping van het werkgelegenheidsvolume, dat hetzelfde jaar 2,7% kleiner werd. Dit verschijnsel van "demping" via de arbeidsduur werd weliswaar in alle Europese landen waargenomen, maar was in ons land en in Duitsland bijzonder sterk aanwezig.

Grafiek 2-1: Ontwikkeling van het bbp (jaar-op-jaarverandering)

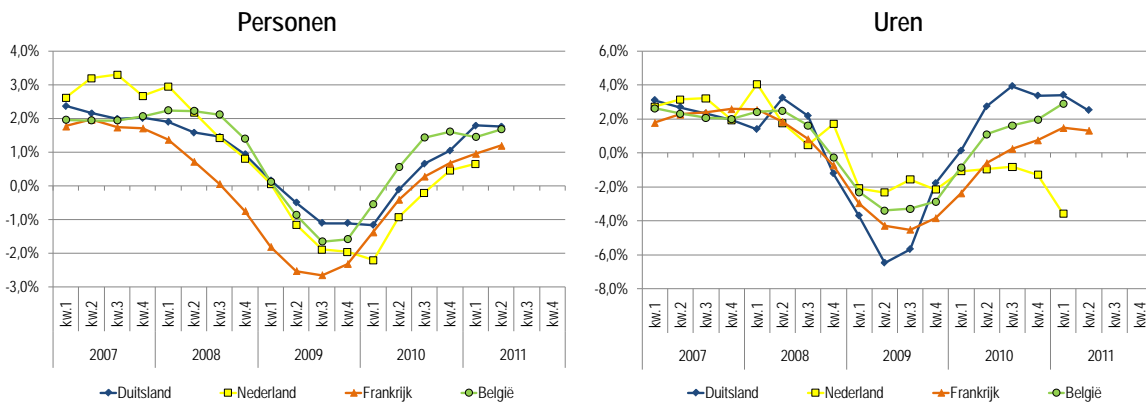

⁷ Wanneer de methodologie niet wordt gepreciseerd, dan hebben de berekeningen in dit hoofdstuk betrekking op jaar-op-jaarschommelingen.

⁸ Het werkgelegenheidsvolume is de werkgelegenheid in aantal gewerkte uren.

⁹ Deze definitie omvat evenwel de non-profitdiensten (voornamelijk de Nace Rev.2-tak Q: Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening), waar de werkgelegenheid wel nog is toegenomen, zowel in volume als in aantal personen.

Grafiek 2-2: Ontwikkeling van de werkgelegenheid voor loontrekkers in de privésector (jaar-op-jaarverandering)

Noot: de definities van "privésector" zijn de volgende:

- Voor Duitsland: economie in haar geheel – Nace-takken (rev.2) O tot Q
- Voor Nederland: economie in haar geheel – Nace-takken (rev.2) O en P
- Voor Frankrijk: economie in haar geheel - Nace-takken (rev.2) O en Q
- Voor België: economie in haar geheel – Nace-takken (rev.2) O en P

Bron: nationale boekhoudingen, voor seizoensinvloeden geschoonde gegevens (DESTATIS, CBS, INSEE en Belgostat)

In België is een andere bijzonderheid van de crisis van 2008-2009 de vrij ongebruikelijke reactie van de arbeidsmarkt op de opleving van de activiteit. Wanneer een crisis ten einde loopt, verwacht men immers in eerste instantie een aanzienlijk herstel van de arbeidsduur en van de productiviteit waar te nemen, alvorens het aantal personen met een baan de hoogte ingaat. Deze verwachting houdt verband met het verschijnsel waarbij werknemers aan het werk worden gehouden: de ondernemingen die hun orderboekjes opnieuw gevuld zien raken, richten zich doorgaans in eerste instantie tot hun "onderbenutte" arbeidskrachten, of die nu tijdelijk werkloos zijn, hetzij hun arbeidsduur hebben verminderd enz. Tijdens de recente herstelperiode, daarentegen, werd snel een stijging van het aantal personen met een baan waargenomen, terwijl de productiviteit en de arbeidsduur een minder gunstige ontwikkeling kenden dan verwacht. In fine heeft de in 2010 vastgestelde opleving geleid tot een winst, over het hele jaar, van 37.000 werknemers (loontrekkers en zelfstandigen), d.i. veel meer dan het aantal banen die in 2009 verloren waren gegaan. Aldus bedraagt de binnenlandse werkgelegenheid, wanneer alle sectoren en statuten samen in beschouwing worden genomen, 4.491.300 personen, waardoor vanaf het tweede kwartaal van 2010 het hoogste niveau van voor de crisis werd overschreden. Het werkgelegenheidsvolume, daarentegen, heeft in 2010 nog niet opnieuw het peil van voor de crisis bereikt (in het onderstaande punt wordt nagegaan waar deze tweedeling vandaan komt).

Van de drie buurlanden werd Duitsland het zwaarst door de crisis getroffen, aangezien zijn activiteit tijdens het eerste kwartaal van 2009 tot 6,6% achteruitging. De reactie op werkgelegenheidsvlak was aanzienlijk, maar net als voor België was ze voornamelijk toegespitst op een vermindering van de arbeidsduur, meer dan op het aantal personen met een baan. Ook de arbeidsproductiviteit heeft een belangrijke bijsturende rol gespeeld¹⁰. De opleving in 2010 verschilde daarentegen vrij sterk van die in België, aangezien het werkgelegenheidsvolume en de arbeidsduur sneller toenamen. Frankrijk en Nederland, van hun kant, kenden een iets minder sterke achteruitgang van hun activiteit. Die leidde daarentegen tot een sterke daling van het aantal personen met een baan, terwijl de arbeidsduur een heel wat minder belangrijke bijsturende rol speelde. In Nederland verliep de opleving langzamer: de

¹⁰ Volgens de Oeso is de arbeidsproductiviteit per uur (voor de economie in haar geheel) in Duitsland sterker achteruitgegaan dan in België, nl. met 2,3% in 2009 (tegenover 1,3% in België).

gegevens betreffende het volume arbeid dat in de privé-economie¹¹ werd verricht, geven aan dat het werkgelegenheidsvolume gemiddeld over het hele jaar 2010 bleef krimpen, ondanks een groeiend bbp.

Duitsland is het enige land dat in 2010 zijn werkloosheidsgraad zag teruglopen. Die daling wordt echter waargenomen terwijl het aantal personen met een baan volgens de Enquête naar de arbeidskrachten in 2010 bleef dalen. De verklaring hiervoor is dat Duitsland een land is dat al te kampen heeft met een inkrimping van zijn bevolking op arbeidsleeftijd. In combinatie met een daling van de activiteitsgraad werd in 2010 een kleiner aantal personen op de arbeidsmarkt geteld. In de drie andere landen is de werkloosheidsgraad in 2010 gestegen. In Frankrijk en België ging die werkloosheidsgraad evenwel gepaard met een stijging van het aantal personen met een baan.

2.2 Welke verklaring voor de reactie van de Belgische arbeidsmarkt op de opleving?

Uit een analyse naar bedrijfstak (zie punt 2.3) blijkt dat de groei van de werkgelegenheid grotendeels werd aangedreven door sommige sectoren van de economie, met de quartaire sector (meer bepaald de tak "Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening") voorop. Aangezien de arbeidsduur in die sector lager is dan gemiddeld in de economie, heeft de aldaar ontstane jobcreatie een invloed gehad op de ontwikkeling van de arbeidsduur. Verschillende andere argumenten worden bovendien naar voren gebracht om de bijzondere manier te verklaren waarop België de crisis achter zich heeft gelaten (zie FPB (2011), blz. 77 en IRES (2011), blz. 53 en 69).

2.2.1 Werkgelegenheidsbeleid

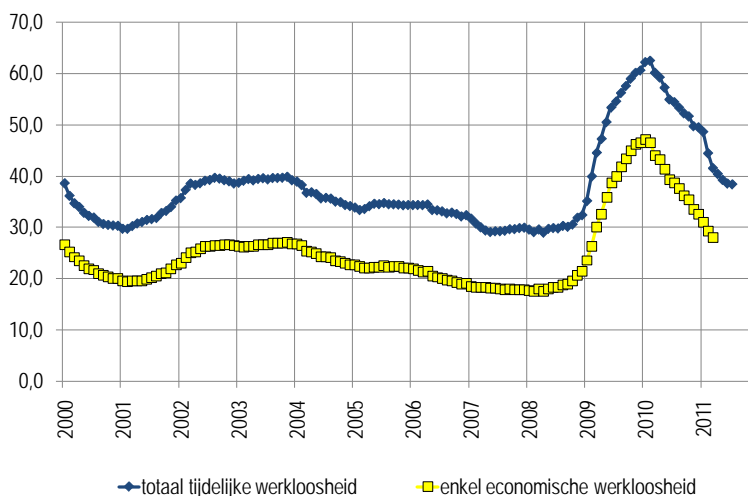
Het eerste argument is dat - in 2009, maar ook in 2010 en 2011 - een werkgelegenheidsbeleid werd gevoerd dat de vermindering van de arbeidsduur en de aanwerving van nieuwe werknemers bevorderde. Hoewel tal van maatregelen werden genomen (zie kadertekst hieronder), werd toch het meest gebruik gemaakt van de economische werkloosheid (voor de arbeiders) en van het "Win-Winsysteem" (in 2010 werden 51.467 Win-Wincontracten gesloten en werd elke maand gemiddeld het equivalent van bijna 32.500 arbeiders in tijdelijke voltijdse werkloosheid¹² opgetekend).

Hoewel het inzetten van economische werkloosheid tijdens de crisisperiode normaal zou moeten leiden tot een daling van het gebruik ervan en tot een snelle stijging van de arbeidsduur wanneer de activiteit weer aantrekt, is gebleken dat het niveau van die economische werkloosheid, ondanks het veel minder sterke gebruik ervan in 2010, heel wat hoger blijft dan het waargenomen niveau van voor de crisis (Grafiek 2-3). Pas in het eerste kwartaal van 2011 komen de cijfers weer op een niveau in de buurt van de historische tendens terecht.

¹¹ Zie definitie van Grafiek 2-2.

¹² Aangezien het per definitie een maatregel betreft die beperkt is in de tijd en ook op deeltijdse basis kan worden genomen, is het aantal personen die in 2010 een periode van economische werkloosheid hebben gekend heel wat hoger dan dat cijfer. Ter indicatie: een studie van de NBB (de Mulder en Druant, 2011, blz. 93) maakt gewag van 200.000 arbeiders voor het eerste halfjaar van 2009, terwijl het gemiddelde van de voltijdequivalenten, tijdens elke van die zes maanden, uitkwam op iets minder dan 56.500 voltijdequivalenten.

Grafiek 2-3: Tijdelijke werkloosheid en economische werkloosheid, voortschrijdend gemiddelde over 12 maanden, in duizenden voltijdequivalenten

Noot: een voortschrijdend gemiddelde over 12 maanden geeft voor elke maand het resultaat van het gemiddelde van die maand en van de elf voorafgaande maanden te zien. Concreet geeft het cijfer van de maand december bv. het gemiddelde van het ganse jaar aan. De voltijdequivalenten worden bij benadering bepaald d.m.v. door de RVA berekende "begrotingseenheden", d.w.z. het aantal dagen waarvoor een uitkering wordt betaald, in verhouding tot het aantal uitkeringsgerechtigde dagen over de hele maand.

Bron: RVA

2.2.2 Ontwikkeling van overeenkomsten met lage productiviteit en arbeidsduur

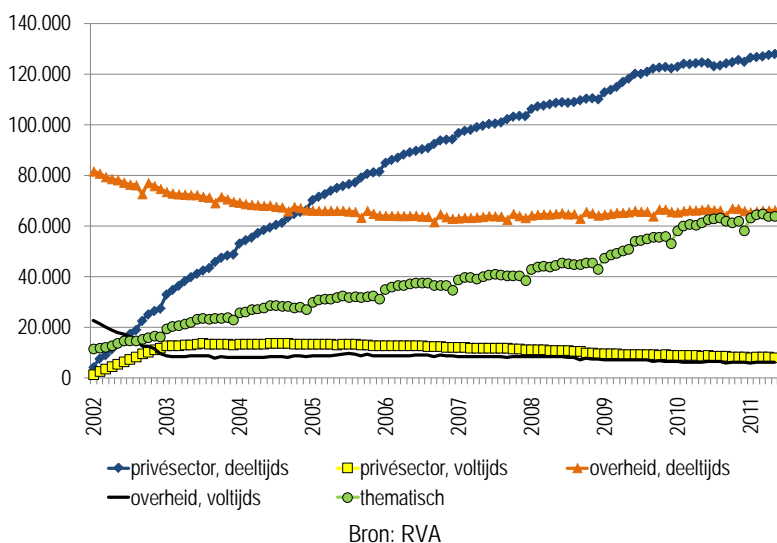
Een tweede factor die de minder snel dan verwachte opleving van de productiviteit en van de arbeidsduur zou kunnen verklaren, is het steeds grotere aandeel van de "dienstenchequesovereenkomsten". Dit type van werkgelegenheid kent een minder hoge arbeidsduur en productiviteit¹³ dan gemiddeld in de economie en heeft dan ook de neiging de groei¹⁴ van de economie te vertragen. De dienstenchequesovereenkomsten hadden tijdens het laatste kwartaal van 2010 betrekking op ruim 105.000 personen, wat neerkomt op een stijging van 36% in vergelijking met het laatste kwartaal van 2008 (zie ook punt 2.3 voor deze aangelegenheid).

In zijn economische vooruitzichten verklaart het IRES de inkrimping van de arbeidsduur ook door te wijzen op het toegenomen gebruik van de systemen van tijdskrediet. Zoals blijkt uit Grafiek 2-4, blijft het gebruik van deeltijds tijdskrediet en van thematisch verlof (waaronder m.n. het ouderschapsverlof) onophoudelijk groeien. In januari 2011 hadden deze systemen betrekking op resp. 126.233 en 63.272 personen, wat neerkomt op een stijging van 19% en 46% in vergelijking met drie jaar voordien.

¹³ Aangezien de dienstencheques sterk worden gesubsidieerd, is de voor deze diensten berekende toegevoegde waarde bijzonder klein.

¹⁴ Volgens het Federaal Planbureau heeft de groei van het aantal dienstenchequesbanen geleid tot een vertraging van de productiviteitsgroei (per persoon) in de marktbedrijfstakken van 0,32 procentpunt per jaar in 2009 en 2010 (FPB, 2011, blz. 77).

Grafiek 2-4: Tijdskrediet en loopbaanonderbreking, ontwikkeling van het aantal gebruikers

2.2.3 Huidige en toekomstige spanningen

Een laatste argument berust op de spanningen die zich voordoen op de arbeidsmarkt: als sommige werkgevers moeilijkheden hebben gekend of weten dat ze problemen zullen hebben om gekwalificeerd personeel aan te werven, dan is het een bijzonder grote uitdaging hun personeel te kunnen behouden. Het is dan ook mogelijk dat het verschijnsel waarbij werkgevers proberen hun werknemers aan zich te binden tijdens deze crisis belangrijker was. In dat geval was de waargenomen opleving misschien onvoldoende om de sterkere achteruitgang van de arbeidsduur en van de productiviteit te compenseren. Dit argument is des te plausibeler in een context van vergrijzing van de bevolking, die ertoe leidt dat aanzienlijke cohorten van ervaren werknemers de arbeidsmarkt vaarwel zeggen.

2.2.4 Structurele vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit

Afgezien van de hierboven uiteengezette verklaringen vestigt het Federaal Planbureau de aandacht op het risico dat de crisis een duurzame vermindering van de arbeidsproductiviteit heeft teweeggebracht (zie FPB 2011, blz. 27 en 76). Die vertraging wordt veroorzaakt door een daling van de investeringen, waardoor de bijdrage van de kapitaalintensiteit tot de groei van de productiviteit kleiner wordt. Dit verschijnsel komt tijdens een crisisperiode weliswaar veelvuldig voor, maar het Planbureau wijst erop dat de toename van de bijdragen van deze factor ruimschoots onder de historische waarden zal blijven.

Korte samenvatting van de federale "crisismaatregelen" m.b.t. de arbeidsmarkt

Tijdens de bewogen periode 2008-2009 heeft de overheid tal van maatregelen genomen om de arbeidsmarkt te ondersteunen. In deze kadertekst komen alleen de federale maatregelen aan bod die rechtstreeks verband houden met werkgelegenheid (waardoor bv. de maatregelen m.b.t. koopkracht, O&O enz. niet worden besproken).

A. De maatregelen tot aanpassing van de arbeidstijd

1. De tijdelijke collectieve arbeidstijdvermindering

Officieel wordt deze maatregel "tijdelijke crisisaanpassing van de arbeidsduur" genoemd; ze behelst in feite een uitbreiding van een reeds bestaande maatregel, t.w. de vermindering van de sociale

werkgeversbijdragen voor de doelgroep collectieve arbeidsduurvermindering en vierdagenweek. Sommige voorwaarden werden aangepast (bedrag van de vermindering, verplichting om een deel ervan aan de werknemer terug te storten enz.). Het oorspronkelijke stelsel schrijft voor dat de vermindering van de sociale werkgeversbijdragen mogelijk is gedurende 4 tot 16 kwartalen, waarbij die periode afhankelijk is van de ingevoerde arbeidsduurvermindering.

Deze maatregel is van kracht van 25 juni 2009 tot 31 januari 2011.

2. Het crisistijdscrediet

Deze maatregel werd in de wet opgenomen als "tijdelijke individuele vermindering van de arbeidsprestaties om het hoofd te bieden aan de crisis"; ze biedt de werkgever die erkend is als onderneming in moeilijkheden de mogelijkheid elke voltijdse werknemer voor te stellen zijn arbeidsduur gedurende een periode van 1 tot 6 maanden met 1/5 of met 1/2 te verminderen. In tegenstelling met het klassieke tijdscrediet kan deze maatregel dus door de werkgever worden ingevoerd, hoewel de instemming van de werknemer noodzakelijk is.

De RVA betaalt aan de werknemer een aanvulling bij zijn loon wanneer die zijn arbeidsduur vermindert. Deze maatregel is eveneens van kracht van 25 juni 2009 tot 31 januari 2011.

3. Tijdelijke crisiswerkloosheid voor bedienden

Het "stelsel van tijdelijke collectieve volledige of gedeeltelijke schorsing van de arbeidsovereenkomst" schrijft voor dat de ondernemingen in moeilijkheden de arbeidsovereenkomst van een bediende volledig kunnen opschorten of een stelsel van verminderde arbeidsduur kunnen invoeren (minstens 2 dagen/week). In geval van volledige opschorting van de overeenkomst kan de maatregel voor max. 16 weken per kalenderjaar worden genomen, terwijl ze in geval van gedeeltelijke opschorting tot 26 weken (per kalenderjaar) kan duren.

De werknemers van wie de overeenkomst volledig of gedeeltelijk wordt opgeschort, ontvangen een uitkering van de RVA. Dit systeem is van kracht van 25 juni 2009 tot 31 december 2011. Vanaf 1 januari 2012 zal allicht, op een niet-tijdelijke basis, een licht gewijzigde versie van die maatregel van toepassing zijn.

B Maatregelen ter ondersteuning van aanwervingen

1. De "herstructureringskaart"

Dit is een uitbreiding van de maatregel ter vermindering van de sociale werkgeversbijdragen voor "doelgroepen – herstructurering", die in 2004 werd ingevoerd. De bedoeling is immers om werknemers die na een faillissement, de sluiting of de vereffening van hun onderneming werden ontslagen, wanneer ze opnieuw aan het werk zijn, aanspraak te doen maken op dezelfde vermindering van de sociale werkgeversbijdragen en van de persoonlijke sociale bijdragen als de werknemers die ingevolge een herstructurering collectief werden ontslagen. De vermindering van de sociale werkgeversbijdrage geldt voor vijf kwartalen, terwijl die van de persoonlijke sociale bijdragen max. drie kwartalen wordt toegekend.

Deze maatregel is van kracht van 25 juni 2009 tot 31 januari 2011. Een nieuwe tekst heeft deze uitbreiding vervolgens definitief gemaakt vanaf 1 juli 2011.

Voorts maakt de herstellwet van 27 maart 2009 het mogelijk om voor de oorspronkelijke vermindering, aan een ontslag het feit gelijk te stellen dat een arbeidsovereenkomst van bepaalde duur of een

uitzendovereenkomst niet wordt verlengd (op voorwaarde dat de werknemer in het bedrijf minstens een jaar anciënniteit heeft).

2. Doelgroepvermindering voor "mentors"

Deze maatregel is gericht op werknemers die ingevolge een herstructurering werden ontslagen en vervolgens werden aangeworven als opleider in een opleidingsonderneming (bv. de gewestelijke arbeidsbemiddelingdiensten, een sectoraal opleidingsfonds enz.).

Wanneer een persoon als opleider-begeleider wordt aangeworven, worden de sociale werkgeversbijdragen verminderd en betaalt de RVA aan de werknemer een "ervaringsuitkering" (= een vorm van geactiveerde werkloosheidsuitkering). De vermindering van de sociale werkgeversbijdragen wordt max. 8 kwartalen toegekend en de ervaringsuitkering max. 23 maanden. Deze maatregel is van kracht voor de verbintenissen die werden getekend tussen 1 januari 2010 en 31 december 2011.

3. Het Win-Winplan

Het Win-Winplan is een uitbreiding van de 'ACTIVA-maatregelen'. In een notendop heeft het plan als doel de activering van de werkloosheidsuitkering (d.w.z. de betaling door de RVA van een "werkuitkering") mogelijk te maken voor een groter aantal werknemers. Het bedrag van de uitkeringen wordt eveneens verhoogd.

Vier groepen werknemers kunnen aanspraak op het plan (DHSO= diploma hoger secundair onderwijs, WZ= werkzoekende, UVW= uitkeringsgerechtigd volledig werkloze):

- < dan 26 jaar, geen DHSO, minimum 3 maanden ingeschreven als WZ (UVW zijn is niet noodzakelijk)
- < dan 26 jaar, DHSO (maximum), 3 maanden als WZ (UVW zijn niet noodzakelijk)
- > dan 50 jaar, WZ en UVW sinds min. 6 maanden
- WZ en UVW sinds 1 jaar tot max. 2 jaar. Geen leeftijdsvoorwaarde.

Deze maatregel opent het recht op betaling van een uitkering door de RVA aan de werknemer gedurende 1 tot 2 jaar (bedrag tussen 500 en 1100 euro). De werkgever kan dit bedrag evenwel van het uitgekeerde loon aftrekken. Deze maatregel opent geen recht op een specifieke vermindering van de sociale werkgeversbijdrage, maar is cumuleerbaar met de bestaande verminderingen. Ze is van kracht voor de verbintenissen die werden ondertekend van 1 januari 2010 tot 31 december 2011.

C. Overige maatregelen

1. De 'crisispremie'

Er wordt een premie ingevoerd voor de ontslagen arbeiders; deze premie is echter niet verschuldigd in sommige gevallen van ontslag (waaronder het ontslag om ernstige redenen, collectief ontslag, ontslag wegens oppensioenstelling of brugpensioen).

De premie bedraagt 1.666 euro (voor een ex-voltydwerker). In sommige gevallen is ze volledig ten laste van de RVA, in andere gevallen van de RVA (2/3) en van de werkgever (1/3).

Deze maatregel is van kracht van 1 januari 2010 tot 31 december 2011. De wet van 12 april 2011 schrijft echter vanaf januari 2012 een nieuwe "ontslaguitkering" voor. Dit nieuwe niet-tijdelijke systeem

sluit nauw aan bij de crisispremie (er wordt echter in verschillende bedragen voorzien en het basisbedrag is 1.250 euro).

Tabel 2-1: Overzicht van het gebruik van de "crisismaatregelen"

	Totaal 2010		Pic	
		Hoeveel ?	Eenheid	Wanneer ?
A1 : tijdelijke collectieve arbeidsvermindering	n.b. ¹	1.931	VTE's ²	4° kw. 2009
A2 : crisistijdscrediet	n.b.	2.666	personen ³	nov-09
A3 : tijdelijke crisiswerkloosheid bedienden	n.b.	10.277	personen ³	jan-10
B1 : herstructureringskaart	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
B2 : doelgroepvermindering voor "mentors"	n.b.	1,6	VTE's	3° kw. 2010
B3 : Win-Winplan	51.467 overeenkomsten	55.905	personen ³	juil-11
C1 : crisispremie	27.290 premies	3.705	premies	nov-10

Noot 1: niet beschikbaar

Noot 2: voltijdequivalenten

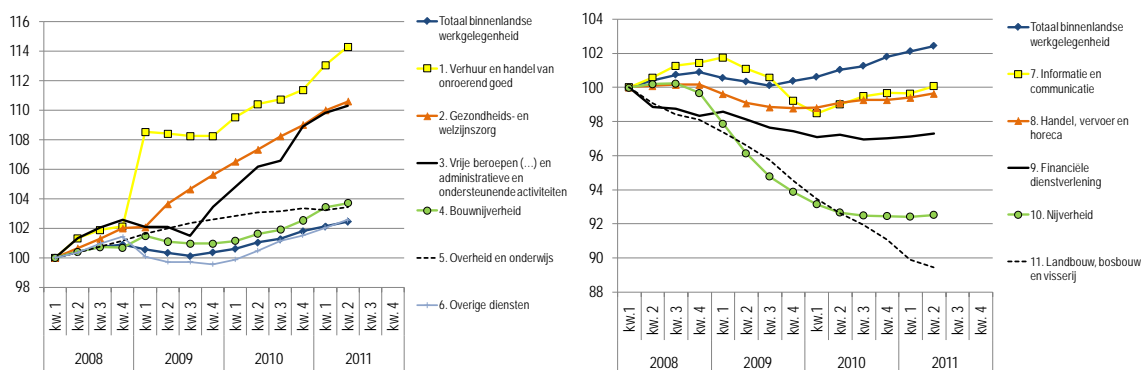
Noot 3: de personen worden approximatief vastgesteld door middel van het aantal verrichte betalingen

Bron: RVA, RSZ

2.3 Recente dynamiek in België naar sector en naar type van werknemers

Zoals blijkt uit Grafiek 2-5 werd de werkgelegenheid (in relatieve termen) het zwaarst door de crisis aangetast in de takken van de primaire en de secundaire sector en in een gedeelte van de tertiaire bedrijfstakken (Financiële activiteiten en verzekeringen). In het tweede kwartaal van 2011 hebben deze takken nog niet het werkgelegenheidsniveau bereikt dat begin 2008 was waargenomen. De bouwnijverheid heeft relatief goed standgehouden tijdens de periode van inkrimping van de economische activiteit en kende begin 2010 een opleving. De werkgelegenheid in de overheidstakken (NACE rev. 2 O en P Openbaar bestuur en defensie en Onderwijs) bleef tijdens de crisis stabiel op een lichtjes hoger niveau dan begin 2008.

Grafiek 2-5: Werkgelegenheidsontwikkeling (personen, loontrekkers en zelfstandigen) naar bedrijfstak

Bron: INR, kwartaalrekeningen, voor seizoensinvloeden geschoonde gegevens

Vooraf de takken Exploitatie van en handel in onroerend goed, Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening en Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten en Administratieve en ondersteunende diensten (NACE-takken rev. 2 MN) hebben de werkgelegenheidsgroei ondersteund. In dit geval hebben precies de groepen Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening en Vrije beroepen en wetenschappelijke (...) de meest positieve bijdrage geleverd tot de groei van de werkgelegenheid van het eerste kwartaal van

2008 tot het tweede kwartaal van 2011, nl. een bijdrage van resp. 1,2 en 1,7 procentpunt (terwijl de groei van de totale binnenlandse werkgelegenheid uitkwam op 2,4 %).

De activiteiten die gegroepeerd zijn onder de groep Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening kunnen weliswaar algemeen worden beschouwd als niet-verhandelbaar en gesubsidieerd, maar voor de groep Vrije beroepen, wetenschappelijke (...) is dit onderscheid minder evident. De meeste van die diensten zijn niet-gesubsidieerde verhandelbare diensten, maar in deze groep zit ook een groot deel van de dienstenchequesbanen, die de staat in hoge mate subsidieert.

Ter informatie: de werkgelegenheid in de Vrije beroepen, wetenschappelijke (...) is van het eerste kwartaal van 2008 tot het tweede kwartaal van 2011 met 74.200 personen gestegen, van wie 43.600 loontrekkers en 30.600 zelfstandigen. Volgens de RSZ-gegevens is het aantal personen met een "dienstenchequesovereenkomst" gestegen van 64.050 tijdens het eerste kwartaal van 2008 tot 108.782 tijdens het eerste kwartaal van 2011, wat neerkomt op een stijging van bijna 45.000 personen. Het zou verkeerd zijn hieruit te besluiten dat alle in deze sector gecreëerde banen voor loontrekkers dienstenchequesbanen zijn, want enerzijds wordt slechts een deel van de werknemers in het kader van dienstencheques in deze tak meegeteld¹⁵ en anderzijds zijn deze twee cijfers methodologisch niet helemaal vergelijkbaar. Het eerste is immers een nettocijfer, terwijl het tweede alle personen met een contract over het hele kwartaal omvat, zonder informatie over de duur van de overeenkomst.¹⁶ Het laatstgenoemde cijfer zou het aantal gecreëerde banen met het "dienstenchequesstatuut" dus wel eens kunnen overschatten. Ondanks deze preciseringen m.b.t. de interpretatie staat het als een paal boven water dat de ontwikkeling van de dienstenchequesovereenkomsten een onmiskenbaar belang heeft gehad voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid voor loontrekkers in de takken "Vrije beroepen, wetenschappelijke (...)". Niettemin moet eraan worden herinnerd dat deeltijdwerkers heel wat meer voorkomen in dit type van overeenkomst dan gemiddeld in de sector, en dat de bijdrage van de groei van de dienstenchequesbanen tot de groei van de werkgelegenheid dus heel wat minder groot zou zijn, mocht de berekening zijn verricht in termen van arbeidsvolume (en niet in personen of in arbeidsplaatsen).¹⁷ Die 108.782 overeenkomsten zouden volgens de RSZ tijdens het eerste kwartaal van 2011 immers overeenstemmen met slechts 54.323 voltijdequivalenten.

Het is bekend dat de impact van de crisis ook op een niet-homogene manier werd verdeeld over de verschillende werknemersgroepen. In eerste instantie hebben de jongeren (15-24 jaar) en de werknemers met een tijdelijke overeenkomst hun werkgelegenheid het meest zien achteruitgaan (zie De Mulder en Druant, 2011)¹⁸. De opleving verloopt ook bijzonder langzaam bij de jongeren, voor wie pas vanaf het derde kwartaal van 2010 een lichte verbetering zichtbaar is.¹⁹ Een verrassende vaststelling is voorts dat de opleving tijdens het eerste halfjaar van 2010 heeft geleid tot een sterkere groei van het aantal vaste overeenkomsten dan van het aantal tijdelijke overeenkomsten, hoewel een deel van de tijdelijke arbeid, t.w. de uitzendarbeid, vanaf begin 2010 een opmerkelijke opleving kent.

¹⁵ Volgens de gegevens van de nationale boekhouding bevond zowat 80% van de dienstenchequesbanen zich in 2009 in tak N (Administratieve en ondersteunende diensten). Als we die ratio toepassen op de 45.000 nieuwe banen, dan kunnen we stellen dat zowat 35.000 van die banen werden geteld in de tak N.

¹⁶ In tegenstelling met de meeste gegevens die de RSZ publiceert, betreft het hier geen telling "aan het einde van het kwartaal", maar wel degelijk alle personen die op een gegeven moment tijdens het kwartaal een overeenkomst hebben gehad. De "flash-ramingen" wijzen er echter op dat het totale aantal personen met een dienstenchequesovereenkomst aan het einde van het laatste kwartaal van 2010 uitkwam op 95.600 (jammer genoeg beschikken we niet over dit cijfer voor begin 2008).

¹⁷ Een dienstenchequesovereenkomst kan zowel deeltijds als voltijds worden gesloten. Een minimumaantal uren wordt echter vanaf de vierde arbeidsmaand vastgesteld (10 of 13 uren, zie www.werk.belgie.be).

¹⁸ Wat de werknemers met een tijdelijke overeenkomst betreft, blijkt uit de cijfers in voltijdequivalenten dat de inkrimping zeer aanzienlijk was in de marktbedrijfstakken, maar niet in de economie in haar geheel.

¹⁹ RSZ-cijfers, jaar-op-jaarverandering

De crisisperiode heeft ook het belang van kwalificaties voor een duurzame integratie op de arbeidsmarkt duidelijk gemaakt: in 2008 en 2009 bleven immers alleen de hooggeschoolde werknemers (d.w.z. met een diploma van hoger onderwijs) gespaard van de impact van de activiteitsinkrimping en zagen alleen zij hun werkgelegenheid aanhoudend toenemen.²⁰ Zoals de NBB opmerkt (zie NBB, 2011, blz. 56), worden deze werknemers dankzij hun kennis en specifieke competenties minder gemakkelijk vervangbaar, waardoor ze meer in dienst worden gehouden.

De personen van buitenlandse afkomst blijven zowel voor, tijdens als na de crisis een kritieke positie op onze arbeidsmarkt bekleden. In 2010 was de werkgelegenheidsgraad van de personen die afkomstig zijn van een land buiten de EU-27 slechts gelijk aan 62% van de binnenlandse werkgelegenheidsgraad en was hun werkloosheidsgraad driemaal hoger. Deze resultaten zijn de slechtste van alle landen van de EU-15, samen met die van Zweden. Deze inschakelingsmoeilijkheden houden wel degelijk verband met het feit dat een groter gedeelte van deze migranten deel uitmaakt van andere groepen die moeilijk aan een baan geraken, t.w. de jongeren en de laaggeschoolden. De analyse die in het Technisch verslag 2008 werd gemaakt (zie CRB, 2008, blz. 67) maakte evenwel melding van aanzienlijke inschakelingsmoeilijkheden bij constante kenmerken (geslacht en kwalificatieniveau). De integratie van de migranten in de werkgelegenheid is een doelstelling waarvan het belang nog groter wordt in het licht van de vergrijzing van onze bevolking (zie in dit verband Hoge Raad van Financiën, 2011).

Ten slotte blijkt de opleving van de werkgelegenheid voor loontrekkers aan het begin van 2010 uitsluitend te danken te zijn aan deeltijdse overeenkomsten. Als de economie in haar geheel wordt beschouwd, zijn die overeenkomsten zelfs gedurende het ganse jaar 2009 toegenomen, wat daarentegen niet het geval is in de marktbedrijfstakingen alleen²¹. Deze vaststelling strookt met de waargenomen inkrimping van de arbeidsduur.

In tegenstelling met de waarnemingen tijdens de vorige crisisperiodes blijkt dat de werkgelegenheid van de ouderen tijdens de crisis van 2008-2009 en daarna is blijven toenemen. Beter nog, ook de werkgelegenheidsgraad voor deze categorie is over de hele periode omhooggegaan, waarmee de sinds vele jaren waargenomen structurele tendens wordt voortgezet. Ondanks deze groei blijft de werkgelegenheidsgraad van de 55-64-jarigen echter ruimschoots beneden de beoogde 50%, een cijfer dat werd vastgesteld in het kader van de EU 2020-strategie, en blijft hij ook lager dan het Europese gemiddelde (37,3% in België, tegenover 48,4% binnen de EU-15). Ter herinnering: deze doelstellingen werden vastgesteld in de huidige context van vergrijzing van de bevolking, waarbij de afhankelijkheidsratio van de ouderen (d.w.z. de verhouding tussen de personen ouder dan 65 jaar en die van 15 tot 64 jaar) in België zal oplopen van 26,1% in 2010 tot 42,4% in 2060 (zie Hoge Raad van Financiën, 2011, blz. 22).

2.4 Dynamiek op langere termijn: spanningen en vergrijzing

In 2010 telde het Federaal Planbureau gemiddeld 654.000 werklozen.²² Dit komt neer op een stijging van 8.000 personen in vergelijking met 2009. Het aantal werklozen is wel degelijk opgelopen, ondanks een groei van de werkgelegenheid, omdat een groter aantal personen zich in 2010 op de arbeidsmarkt bevond: zowel het aantal personen op arbeidsleeftijd als de activiteitsgraad gingen omhoog. Deze

²⁰ Blijkbaar is de werkgelegenheidsgraad van deze werknemerscategorie niettemin teruggelopen, omdat het aanbod van hooggeschoolde arbeidskrachten nog sneller is toegenomen.

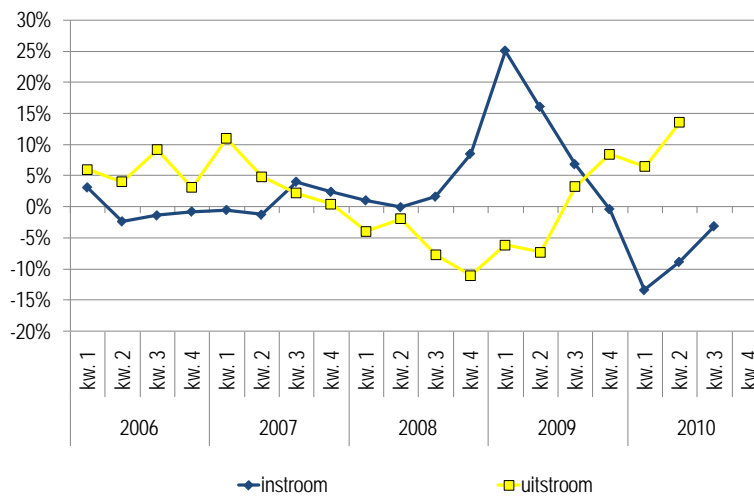
²¹ Bron: J. De Mulder en M. Druant (2011, blz. 96) en RSZ.

²² De definitie van "werklozen" berust bij het FPB voornamelijk op het begrip "niet-werkende werkzoekende". Dit cijfer omvat echter ook de oudere werklozen die zijn vrijgesteld van de verplichting om zich als werkzoekende in te schrijven (voor meer informatie over de definities verwijzen we naar de nota CRB 2009-1585, die beschikbaar is op de website van de Raad).

stijging is echter heel wat minder aanzienlijk dan tijdens de periode van 2008-2009, toen het aantal werklozen met 45.000 personen was gestegen. In 2011 wordt volgens de vooruitzichten van het FPB gerekend op een daling van de werkloosheid met 8.000 personen, waardoor opnieuw het niveau van 2009 wordt bereikt.

Zoals altijd gaan achter deze jaarlijkse nettocijfers belangrijke stromen schuil. Volgens de RVA werden in 2009 elk kwartaal gemiddeld zowat 85.000 personen werkloos. Tijdens dezelfde periode zijn elk kwartaal zowat 74.500 personen uit de werkloosheid geraakt. Hoewel nog geen cijfers beschikbaar zijn voor het ganse jaar 2010, geeft Grafiek 2-6 een duidelijke verbetering te zien, waarbij de uitstroom van werklozen toeneemt terwijl de instroom terugloopt.²³

Grafiek 2-6: Ontwikkeling van de instroom in en de uitstroom uit de werkloosheid

Bron: RVA, jaarverslag

Deze analyse in termen van stromen is belangrijk, meer bepaald tijdens een crisisperiode. Met name voor de beleidsbepalers bestaat de uitdaging er immers in te vermijden dat de werkloosheidsperioden blijven aanslepen. Met andere woorden, men moet erop toezien dat de conjunctuurgebonden werkloosheid die zich tijdens de crisisperiode heeft voorgedaan, niet wordt omgezet in een langetermijnwerkloosheid. Wanneer ze de arbeidsmarkt verlaten, kunnen de werklozen immers niet langer hun competenties onderhouden. Als een dergelijke situatie te lang aansleept, wordt het voor deze personen steeds moeilijker opnieuw een baan te vinden. Daarom is een stijgende werkloosheidsgraad in combinatie met aanzienlijke uitstroomcijfers minder zorgwekkend dan een werkloosheidsgraad die voor een groter deel bestaat uit langdurig werklozen. In België is de uitstroom tijdens het hoogtepunt van de crisis weliswaar hoog gebleven (iets meer dan 65.000 personen tijdens het tweede en 90.000 personen tijdens het derde kwartaal van 2009), maar in 2010 werd toch een groei van het aandeel van langdurig werklozen vastgesteld. België legt op dit vlak al lange tijd bedenkelijke resultaten voor (in 1996 was België het land in de EU-15 met het grootste aandeel

²³ De RVA berekent de stromen als volgt: elke persoon die tijdens het kwartaal minstens één uitkering ontvangt (hetzij voor één dag, hetzij voor meerdere dagen), wordt als werkloze beschouwd. Indien deze persoon tijdens het kwartaal voordien geen uitkering heeft ontvangen, wordt ze als "instromende persoon" geboekt, en indien de persoon het kwartaal nadien geen uitkering ontvangt, wordt ze als "uitstromende persoon" beschouwd. Het is dus mogelijk dat eenzelfde persoon een "instroom-/uitstroom-/instroom- uitstroomtraject" volgt tijdens één en hetzelfde jaar. Sinds het jaarverslag 2010 is de methodologie evenwel gebaseerd op kwartaalgegevens, waardoor een "overboeking" van de bewegingen op een maandelijks basis wordt beperkt.

werklozen die langer dan een jaar geen baan hadden, nl. 61,2%); deze recente opstoot buigt jammer genoeg de waargenomen sterk neerwaartse tendens van de laatste jaren weer om.

Parallel met de stijging van het aantal werklozen wordt vanaf 2010 een snel herstel waargenomen van het aantal werkaanbiedingen die de openbare gewestelijke arbeidsbemiddelingsdiensten (nl. Forem, Actiris en de VDAB) ontvangen²⁴. Deze stijgende tendens wordt in 2011 bevestigd, met een groei van resp. 20%, 28% en 18% in Brussel, Vlaanderen en Wallonië tijdens de eerste vijf maanden van 2011, in vergelijking met dezelfde periode van 2010. Eind mei 2011 telde Actiris 3.400 openstaande betrekkingen, de Forem 7.400 en de VDAB 60.500 (zie HRW, 2011, blz. 33).

Als bijkomend verschijnsel bij deze groei van de jobaanbiedingen wijzen de gegevens van de NBB-conjunctuurenquêtes erop dat het voor de ondernemingen heel wat moeilijker wordt om gekwalificeerd personeel aan te werven. Meer bepaald in de industrietakken verklaarde 11% van de tijdens het derde kwartaal van 2011 ondervraagde ondernemingen dat een gebrek aan gekwalificeerde arbeidskrachten hun productie belemmerde.²⁵ Deze gegevens wijzen dus op de snelle en sterke terugkeer van een niet-bevredigde arbeidsvraag op de arbeidsmarkt.²⁶

Deze problematiek van de "onbevredigde vraag" houdt de waarnemers van de Belgische arbeidsmarkt al geruime tijd bezig (zie bv. CRB 1998, blz. 32). Doorgaans worden verschillende oorzaken aangegeven voor deze onbevredigde vraag: een kwantitatief probleem (men vindt onvoldoende personen die dat type arbeid kunnen verrichten), een kwalitatief probleem (de werkzoekenden beschikken niet over de gevraagde competenties) of ook een probleem met de arbeidsvoorwaarden. In sommige gevallen komt bovenop deze oorzaken ook nog de grote geografische afstand tussen de gebieden waar de werkloosheid hoog is en die waar overvloedig veel jobaanbiedingen voorhanden zijn. In die omstandigheden is een grote mobiliteit van de werkzoekenden noodzakelijk opdat de vraag naar en het aanbod van arbeid met elkaar kunnen worden verenigd.

Voor een betere afbakening van dat verschijnsel stelt elk gewest een lijst op met zijn "knelpuntberoepen", d.w.z. de functies waarvoor aanwervingen blijkbaar moeilijker verlopen dan gemiddeld voor alle jobaanbiedingen. Het betreft dus beroepen waarvoor de aanwerving langzaam verloopt en in sommige gevallen zelfs uitblijft.²⁷ In Vlaanderen en Brussel is het aantal ontvangen jobaanbiedingen m.b.t. knelpuntberoepen in 2010 gestegen.²⁸ Wat nog meer vragen oproept, is dat de crisis kennelijk een vrij klein effect heeft gehad op het aantal zgn. knelpuntberoepen. Deze vaststelling bevestigt de hypothese dat bepaalde structurele problemen ten grondslag liggen aan de waargenomen moeilijkheden.

²⁴ Zie HRW, 2011, blz. 32. Het betreft hier werkaanbiedingen van het Normale Economische Circuit, dus met uitsluiting van uitzendarbeid en van de banen die afhankelijk zijn van bijzondere tewerkstellingsmaatregelen.

²⁵ De antwoorden van de ondernemingen worden op basis van hun toegevoegde waarde gewogen.

²⁶ Ter herinnering: arbeidsvraag betekent dat werkgevers personeel willen aanwerven. De arbeidsvraag stemt dus overeen met het jobaanbod.

²⁷ De criteria op basis waarvan men kan spreken van een knelpuntberoep verschillen lichtjes van het ene tot het andere gewest. Kortweg hangen ze af van een minimaal aantal ontvangen jobaanbiedingen, van de invullingsgraad, van de invullingsduur en/of van hoelang de betrekkingen blijven openstaan. De lijsten die op een statistische basis worden opgesteld, worden vervolgens door de inschakelingsdeskundigen gecorrigeerd. Voor meer preciseringen verwijzen we naar VDAB 2011b en Forem 2011. Op het moment van de redactie van dit hoofdstuk was het rapport 2011 van Actiris nog niet gepubliceerd.

²⁸ Wel moet erop worden gewezen dat de gezamenlijke jobaanbiedingen voor een knelpuntberoep niet per se moeilijk kunnen worden ingevuld. Herremans et al. (zie Steunpunt WSE, 2011a, blz. 27), bijvoorbeeld, hebben berekend dat voor 2009 slechts iets meer dan een derde van de ontvangen jobaanbiedingen voor een knelpuntberoep niet werd ingevuld of gedurende meer dan drie maanden bleef openstaan. In Wallonië is het aantal aanbiedingen voor een knelpuntberoep in het normale circuit niet gestegen, maar wel indien men ook rekening houdt met de aanbiedingen voor uitzendjobs of met de aanbiedingen die verband houden met bijzondere beleidsmaatregelen ten gunste van de werkgelegenheid.

Uit de analyse van de beschikbare arbeidskrachtenreserve kan worden afgeleid dat een groot deel van die reserve tot een groep behoort die zich moeilijk in de werkgelegenheid kan inschakelen. Meer bepaald het aandeel van weinig gekwalificeerde personen (d.w.z. personen die geen diploma van het hoger secundair onderwijs hebben) in de groep werklozen is bijzonder hoog in elk gewest: 37% in Vlaanderen, 46% in Brussel en 42% in Wallonië.²⁹ Deze inschakelingsproblemen dreigen des te schadelijker te worden, daar een analyse van de jobaanbiedingen die in Vlaanderen worden gepubliceerd een trendmatige toename van de vraag naar werknemers met ervaring aantoont, waarbij de gevraagde ervaring steeds langer wordt (Herremans, W., S. Braes, L. Sels e.a., 2011, blz. 14-15). Uit diezelfde studie blijkt echter ook dat de VDAB in 2009 en 2010 heel wat aanbiedingen heeft gepubliceerd die noch van ervaring, noch van een vereist diploma melding maken (gemiddeld resp. 34% en 30% van de vacatures).³⁰ In Wallonië had 23% van de tijdens het eerste halfjaar van 2010 behandelde aanbiedingen betrekking op jobs waarvoor geen diploma werd gevraagd dat hoger was dan het hoger secundair onderwijs en waarvoor geen ervaring vereist was. In Brussel, ten slotte, wijst het rapport van Actiris erop dat in slechts 6,3% van de in 2009 behandelde jobaanbiedingen ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs werd gevraagd.

Het vraagstuk van de krapte op de arbeidsmarkt is thans weliswaar al sterk aanwezig, maar zal met de vergrijzing van de bevolking alleen maar groter worden. In feite zijn de effecten van de vergrijzing, zoals blijkt uit de conclusies van Herremans et al. (op. cit., blz. 17), nu al in Vlaanderen zichtbaar, wat verklaart waarom de crisis maar een "licht verkoelend effect" heeft gehad op de waargenomen spanningen, aangezien de impact van de vergrijzing groter is. De vergrijzing van de bevolking heeft immers een veelvoudige impact op de vraag naar en het aanbod van arbeid. Een van de gevolgen van de groei van de cohorten van oudere werknemers is dat het aantal uittredingen uit de arbeidsmarkt de facto stijgt. Als alle andere factoren voorts gelijk blijven, dan stijgt dus het aantal openstaande betrekkingen ter vervanging van die werknemers.

2.5 De arbeidsmarkten in de EU2020-strategie

Het jaar 2010 was het jaar waarin de Europese strategie van Lissabon ten einde liep en de nieuwe EU 2020-strategie "voor een slimme, duurzame en inclusieve groei", na de goedkeuring ervan in juni 2010, haar intrede deed.

Uitgaande van 10 geïntegreerde richtsnoeren stelt deze strategie 5 doelstellingen vast, waarvan er 3 meer bepaald betrekking hebben op de arbeidsmarkt:

- de werkgelegenheidsgraad van mannen en vrouwen van 20 tot 65 jaar oud optrekken tot 75% tegen het jaar 2020, dankzij een toegenomen participatie van de jongeren, de oudere werknemers en de laaggeschoolden en dankzij een betere integratie van de migranten die zich in een reguliere situatie bevinden;
- het aandeel van jongeren die de school voortijdig vaarwel zeggen, terugbrengen tot minder dan 10%;

²⁹ Definitie van de ILO. Cijfers uit de EAK 2010.

³⁰ In de gegevens van de VDAB kunnen niet afzonderlijk de aanbiedingen worden geïdentificeerd waarvoor geen enkel diploma door de werkgever wordt vermeld maar waarvoor de functie wel degelijk een welbepaalde kwalificatie vereist, enerzijds, en aanbiedingen waarvoor geen enkele kwalificatie wordt gevraagd, anderzijds. De geciteerde auteur interpreteert het feit dat geen melding wordt gemaakt van een diploma echter als een onbestaande vraag naar een bijzondere kwalificatie, wat voor dit bijzondere domein wordt bevestigd door het verslag betreffende de knelpuntberoepen (zie VDAB, 2011b, blz. 51).

- het aandeel van personen van 30 tot 34 jaar die een cyclus van het hoger onderwijs hebben voltooid of een gelijkwaardig niveau hebben bereikt, verhogen tot 40%.

Deze doelstellingen werden in elk land omgezet in nationale hervormingsprogramma's.³¹

Tabel 2-2: Nationale "EU 2020-doelstellingen" en situatie in 2010

	Nationale doelstellingen		
	Werkgelegenheidsgraad 20-65	Jonge schoolverlaters	30-34 met diploma hoger onderwijs
Duitsland	77%	10%	42%
Nederland	80%	8%	45%
Frankrijk	75%	9,5%	50% (17-33)
België	73,2%	9,5%	47%
EU	75%	10%	40%
waargenomen in 2010			
Duitsland	74,9%	11,9%	29,8%
Nederland	76,8%	10,1%	41,4%
Frankrijk	69,2%	12,8%	43,5%
België	67,6%	11,9%	44,4%
EU	68,60%	14,1%	33,6%

Noot: Frankrijk heeft ervoor gekozen de doelstelling aangaande het aandeel van personen met een diploma van het hoger onderwijs vast te stellen met betrekking tot de leeftijdscategorie 17-33 jaar en niet de categorie van 30-34 jaar, zoals het geval is in de EU 2020-strategie.

Bronnen: nationale hervormingsprogramma's en EAK (Eurostat)

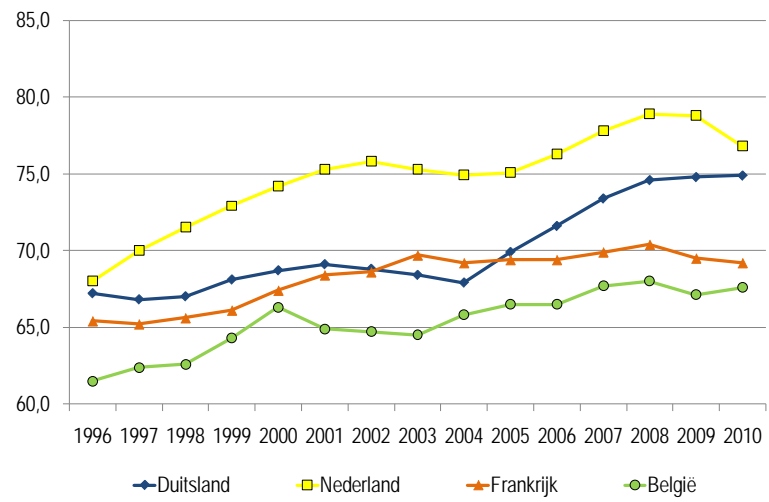
In sommige landen, waaronder België, werden "subdoelstellingen" vastgesteld. In België hebben die als doel de verwezenlijking van de doelstelling inzake de werkgelegenheidsgraad (73,2% werkgelegenheid bereiken) af te bakenen via:

- een werkgelegenheidsgraad voor vrouwen van 69,1% (voor de categorie van 20-64 jaar);
- een aandeel van jongeren die noch een baan hebben, noch een opleiding volgen, van minder dan 8,2%;
- een werkgelegenheidsgraad voor oudere werknemers van 55-64 jaar van minstens 50%;
- een verschil van max. 16,5 procentpunten tussen de werkgelegenheidsgraad voor de Belgen (20-64 jaar) en die voor de niet-EU-burgers van dezelfde leeftijdscategorie.

Om die werkgelegenheidsgraad van 73,2% te bereiken, zijn immers sterke beleidsmaatregelen nodig: volgens de Europese Commissie (zie EC, 2011a, blz. 2) zou dit de creatie van 570.000 banen in 10 jaar tijd vergen, d.i. 23.000 banen meer per jaar dan het aantal dat bij ongewijzigd beleid zou worden gecreëerd. Zoals blijkt uit Grafiek 2-7, hinkt de werkgelegenheidsgraad van de 20-64-jarigen in België in 2010 achterop t.o.v. de buurlanden, ondanks de forse stijging die sinds 1996 wordt waargenomen (+6,1 procentpunten). Zoals elke indicator verschaft deze werkgelegenheidsgraad echter maar gedeeltelijke informatie: uit een vergelijking van de werkgelegenheidsgraden in voltijdequivalenten (zie boordtabel) blijkt bv. dat de resultaten heel wat dichter bij elkaar liggen, wat wijst op een sterkere verdeling van de arbeid in de andere landen. Voorts verschaft de indicator geen informatie over het type of de kwaliteit van de ontwikkelde arbeidsplaatsen.

³¹ Onder "jongeren die de school voortijdig vaarwel zeggen" moet worden verstaan de personen van 18 tot 24 jaar oud die noch een studie, noch een opleiding volgen en van wie het studieniveau niet hoger is dan het lager secundair onderwijs.

Grafiek 2-7: Werkgelegenheidsgraad van de 20- tot 64-jarigen, 1996-2010

Bron: EAK (Eurostat)

Bronvermelding

- ARPAIA A., N. CURCI, E. MEYERMANS, et al. (2010), "Short-time working arrangements as response to cyclical fluctuations", Europese Commissie, *Occasional Paper*, nr. 64, juni 2010, 28 blz.
- CAHUC, P. EN S. CARCILLO (2011), "Is short-time work a good method to keep unemployment down?", IZA discussion paper", nr. 5430, januari 2011, 33 blz.
- CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (1998), *Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling*, CRB 1998-686, september 1998, 61 blz.
- CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2008), *Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling*, CRB 2008-1400, november 2008, 143 blz.
- DE MULDER, J. en M. DRUANT (2011), "De Belgische arbeidsmarkt tijdens en na de crisis", Nationale Bank van België, *Economisch Tijdschrift*, juni 2011, blz. 91-106.
- EUROPESE COMMISSIE (2011a), *Country examination 2011*, input for Emco and SPC, Belgium, 12 blz.
- EUROPESE COMMISSIE (2011b), *Council recommendation on the national reform programme 2011 of Belgium*, SEC (2011) 710, april 2011, 7 blz.
- FEDERAAL PLANBUREAU (2011), *Economische vooruitzichten 2011-2016*, Brussel, Federaal Planbureau, mei 2011, 174 blz.
- HERREMANS, W., S. BRAES, L. SELS e.a. (2011), "Knelpunteconomie in het vizier, naar een boordtabel over vacatures, arbeidsmarktkrapte en knelpunten", *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, januari-maart 2011, 10-37 blz.
- HERREMANS, W., L. SELS, M. SOUBRON e.a. (2011), "Vraag zoekt aanbod: (te verwachten) discrepanties op de arbeidsmarkt", *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, januari-maart 2011, 38-52 blz.
- HIJZEN A. en D. VENN (2011), "The role of the short-time work schemes during the 2008-2009 recession", *OCDE social, employment and migration Working Paper*, nr. 115, januari 2011, 45 blz.
- HOGE RAAD VAN FINANCIËN *Studiecommissie voor de Vergrijzing (2011)*, *Jaarverslag*, juni 2011, 84 blz.
- IRES (2011), *Analyses économiques et prévisions*, Louvain-la-Neuve, IRES, juli 2011, 85 blz.
- LE FOREM (2011), "La détection des métiers en pénurie et fonctions critiques en 2010", *Marché de l'emploi*, mei 2011, blz. 6-10.
- NATIONAAL HERVORMINGSPROGRAMMA België (2011), april 2011, 132 blz.
- NATIONALE BANK VAN BELGIË (2011), *Verslag 2010, economische en financiële ontwikkeling*, Brussel, Nationale Bank van België, blz. 47-58.
- OECD (2011), "Enhance the inclusiveness of the labour market", *OECD Economic Surveys: Belgium*, Chapter 2, juni 2011, blz. 73-108.
- VDAB (2011a), *Halfjaarlijkse arbeidsmarktbalans, de krapte is terug van nooit weggeweest*, Brussel, VDAB, juni 2011, 21 blz.
- VDAB (2011b), *Analyse vacatures 2010, knelpuntberoepen*, Brussel, VDAB, 94 blz.

3 Loonvorming

Boordtabel

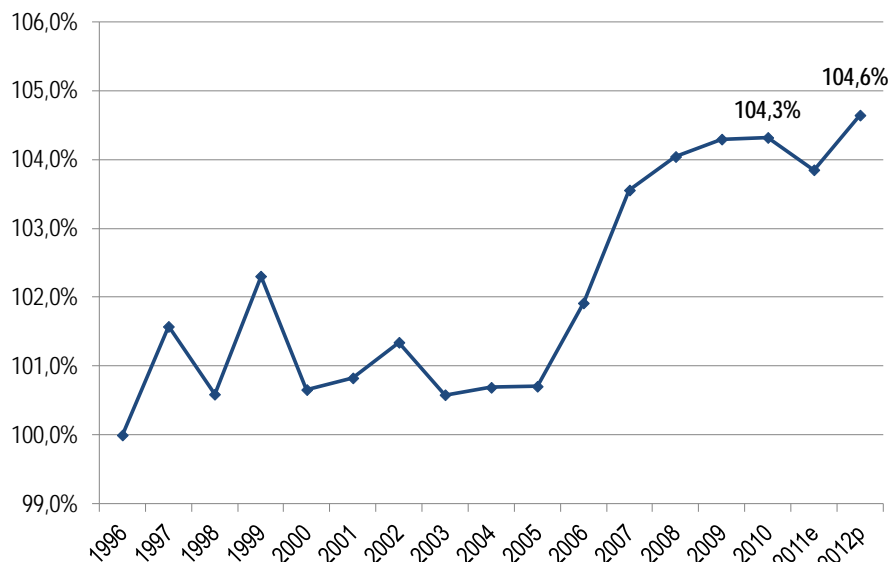
	2007	2008	2009	2010	2011 ^e	2012 ^p	2007-2008	2009-2010	1997-2010	2011 ^e -2012 ^p
Duitsland										
Cao-uurlonen	1,2%	2,7%	2,1%	1,6%	1,8%	2,5%	3,9%	3,8%	1,8%	4,3%
Effect werkgeversbijdragen sociale zekerheid	-0,4%	-0,2%	0,6%	0,0%	-0,1%	-0,1%	-0,7%	0,7%	0,0%	-0,2%
Loondrift per uur	0,9%	0,4%	-0,6%	-1,4%	1,1%	0,3%	1,3%	-2,0%	-0,2%	1,4%
Uurloonkosten	1,6%	2,9%	2,1%	0,2%	2,8%	2,6%	4,5%	2,4%	1,7%	5,6%
Nederland										
Cao-uurlonen	1,8%	3,3%	2,7%	1,0%	1,5%	2,0%	5,2%	3,7%	2,5%	3,5%
Effect werkgeversbijdragen sociale zekerheid	-0,4%	0,4%	0,0%	0,3%	0,8%	0,8%	0,1%	0,3%	0,3%	1,5%
Loondrift per uur	2,1%	-0,2%	0,1%	-0,3%	1,0%	0,9%	1,9%	-0,2%	0,8%	2,0%
Uurloonkosten	3,5%	3,6%	2,8%	1,0%	3,3%	3,7%	7,2%	3,8%	3,6%	7,2%
Frankrijk										
Basis-uurlonen	2,7%	2,9%	2,6%	1,8%			5,7%	4,4%	3,1%	
Effect werkgeversbijdragen sociale zekerheid	-0,4%	0,0%	-0,1%	0,2%	0,1%	0,3%	-0,4%	0,2%	-0,2%	0,4%
Loondrift per uur	0,1%	-1,2%	-0,6%	0,0%			-1,1%	-0,6%	0,1%	
Uurloonkosten	2,5%	1,7%	1,9%	2,1%	3,2%	2,9%	4,2%	4,0%	3,0%	6,2%
Gemid.3										
Cao-uurlonen	1,8%	2,9%	2,4%	1,6%			4,8%	4,0%	2,4%	
Effect werkgeversbijdragen sociale zekerheid	-0,4%	-0,1%	0,3%	0,1%	0,1%	0,1%	-0,5%	0,4%	0,0%	0,2%
Loondrift per uur	0,7%	-0,3%	-0,5%	-0,7%			0,4%	-1,2%	0,0%	
Uurloonkosten	2,2%	2,5%	2,1%	1,0%	3,0%	2,9%	4,7%	3,2%	2,4%	6,0%
België										
Cao-uurlonen	1,9%	3,5%	2,6%	0,6%	2,6%	3,0%	5,4%	3,2%	2,4%	5,6%
Effect werkgeversbijdragen sociale zekerheid	0,6%	0,2%	0,6%	0,2%	-0,1%	0,0%	0,8%	0,8%	0,1%	-0,1%
Loondrift per uur	1,3%	-0,6%	-0,8%	0,3%	0,2%	0,5%	0,6%	-0,6%	0,2%	0,7%
Uurloonkosten	3,8%	3,0%	2,4%	1,1%	2,6%	3,6%	6,9%	3,4%	2,7%	6,3%

e : raming

p : voorspelling

Bronnen : CPB (2011); Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose (2011); Minefi (2011); Federaal Planbureau (2011a); OECD (2011); eigen berekeningen secretariaat

Grafiek 3-1: Relatieve uurloonkostenontwikkeling België tgv. gemid. 3

Noot: In vergelijking met de grafiek van vorig Technisch verslag treden er ook voor de jaren voor 2009 (lichte) wijzigingen op die te wijten zijn aan de herzieningen die hebben plaatsgevonden in het kader van de nationale rekeningen. Voor meer uitleg hierover verwijzen we naar bijlage 4

Bronnen : CPB (2011); Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose (2011); Minefi (2011); Federaal Planbureau (2011a); eigen berekeningen secretariaat

In dit hoofdstuk wordt vooreerst ingegaan op de uitkomsten van het recente cao-overleg in België en de referentielidstaten en op de meest recente loonkostenvooruitzichten m.b.t. 2011 en 2012 van de nationale instituten in de referentielidstaten en België. De Oeso-voorzichten zijn door de omslag van de economische vooruitzichten tijdens deze zomermaanden, alsook de hoger dan verwachte loonkostenstijgingen in o.a. Duitsland en Nederland volledig achterhaald. De meest recente economische vooruitzichten in de referentielidstaten zijn, zoals het geval was in de afgelopen jaren, de halfjaarlijkse Gemeenschapsdiagnose van 13 oktober van de 6 toonaangevende Duitse instituten, de macro-economische verkenning 2012 van 20 september van het Centraal Planbureau voor Nederland en op de officiële economische vooruitzichten van het Franse ministerie van Economie en Financiën van begin oktober. Voor België wordt hierbij beroep gedaan op een geactualiseerde versie van de economische begroting 2012 die ook de meest recente versie van de nationale rekeningen van 30 september 2011 integreert, alsook het geobserveerde inflatiecijfer van september 2011. In punt 2 komt zoals afgesproken in het gezamenlijk advies van de NAR en de CRB van 20 december 2007 de opvolging van het gebruik van de niet-recurrente resultaatgebonden voordelen. Tot slot komt in punt 3 een ander belangrijk punt uit het Belgische loonoverleg aan bod, nl. de ontwikkelingen op het gebied van fiscaliteit (waaronder de diverse maatregelen met betrekking tot de fiscale loonsubsidies) en parafiscaliteit.

3.1 Loononderhandelingen

In deze paragraaf bespreken we een aantal uitkomsten van de loononderhandelingen en geven we zeer summier een overzicht van de meest recente ontwikkelingen van de cao-lonen in België en in de drie referentielidstaten. De indexcijfers van de cao-lonen worden per land voorgesteld gezien de grote verschillen in het bereik, de samenstelling en de berekeningsmethodologie. De stijging van de gemiddelde cao-lonen geeft een eerste indicatie van de loonkostenontwikkeling per uur. Het verschil in ontwikkeling tussen de cao-lonen en de bruto-uurlonen wordt de loondrift of 'wagedrift' genoemd. De uurloonkosten nemen verder sneller of minder snel toe dan de bruto-uurlonen door de wijzigingen in de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid. Aangezien een belangrijk gedeelte van het inkomensbeleid in België en de referentielidstaten verloopt via verminderingen van socialezekerheidsbijdragen wordt daaraan in het punt over fiscaliteit en parafiscaliteit verder ruime aandacht besteed. Hier spreken we enkel over de elementen die van belang zijn geweest in het loonoverleg.

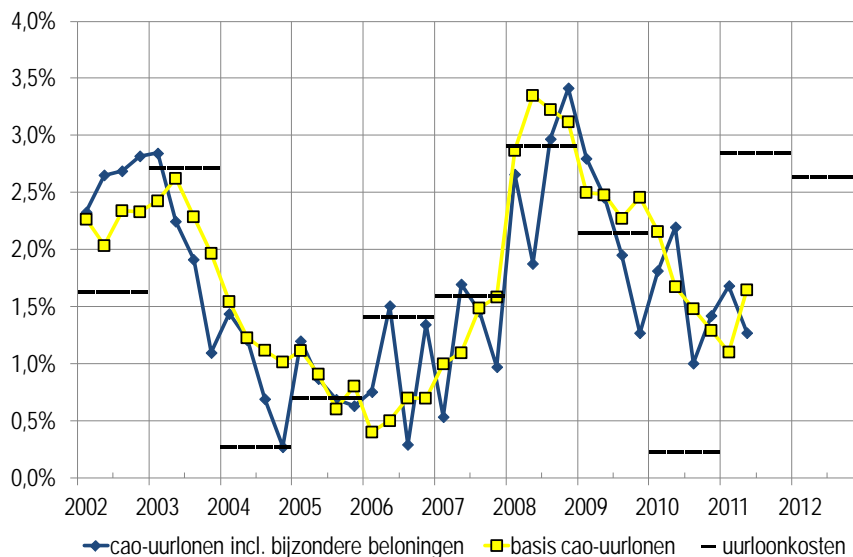
De loondrift wordt beïnvloed door wijzigingen van een aantal structurele factoren, zoals de samenstelling van de beroepsbevolking naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, economische activiteit (sector), arbeidsregime (nacht-, ploegwerk...), maar ook conjuncturele factoren, zoals de mate waarin overwerk wordt gepresteerd, de hoogte van de winstuitkeringen... Soms worden de op ondernemingsniveau gesloten overeenkomsten niet verrekend in het indexcijfer van de cao-lonen (bv. in België).

3.1.1 Duitsland

Op basis van de cijfers van de Duitse Bundesbank (Grafiek 3-2) stellen we vast dat de stijging van de basis cao-uurlonen begin 2011 een minimum heeft bereikt net boven 1 %. In 2009 is de toename van de basis cao-uurlonen sterk vertraagd wegens de zware recessie. In de loop van 2010 zet deze vertraging zich verder aangezien de in 2010 afgesloten cao's loonstijgingen bevatten die zich lager situeerden dan die uit 2009. Structurele verhogingen van de minimumlonen werden daarenboven vaak verschillende maanden tot meer dan een jaar uitgesteld. Vanaf het tweede kwartaal van 2011 wordt duidelijk dat de hogere loonafspraken van begin dit jaar ook in de loonbarema's tot uiting komen... Door het grotere gebruik van eenmalige premies (die niet altijd op hetzelfde moment worden

uitgekeerd) vertoont de jaar-op-jaarstijging van de cao-uurlonen een wat volatieler verloop dan vroeger. In de grafiek vindt u dan ook de cao-loonstijging inclusief en exclusief eenmalige premies (zie kader voor meer info).

Grafiek 3-2: Uurloonontwikkeling in Duitsland

Bronnen : Statistisches Bundesamt; Oeso; Projectgroepje Gemeinschaftsdiagnose; berekeningen secretariaat

Nieuwe cao-loonstatistiek van de Bundesbank

De afgelopen jaren werden de cao's in Duitsland steeds complexer. Steeds meer bepalen onderhandelaars eenmalige betalingen voor het overbruggen van een periode na afloop van het vorige akkoord tot de inwerkingtreding van een nieuw akkoord (Pauschalzahlungen). Ook andere eenmalige premies die uitbetaald worden bovenop de basislonen komen steeds vaker voor. De bedoeling hiervan is sectoren en bedrijven die onder steeds sterker wordende concurrentiedruk werken toe te laten hun werknemers in tijden van betere conjunctuur extra te vergoeden zonder de toekomstige loonkosten al te veel te verzwaren.

Ook de andere in de cao's vastgelegde voordelen, zoals vakantiegeld, eindejaarspremie en andere premies, worden in de cao-loonstatistiek opgenomen op het ogenblik dat die effectief worden uitbetaald. Door het steeds wijdverspreide gebruik van deze eenmalige betalingen en het wijzigen van het moment waarop de uitbetaling gebeurt, wordt de interpretatie van de opgevolgde indicator van de cao-lonen wat moeilijker.

Daarom nemen we de ontwikkeling van twee van de door de Bundesbank gepubliceerde cao-loonindices op in de grafiek, nl. die van de basislonen alleen en die van de globale index (incl. alle bijzondere beloningen en eenmalige betalingen).

De onderhandelingsronde 2011 is duidelijk gedomineerd door het zeer sterke economische herstel van Duitsland in 2010. Het bruto binnenlands product steeg met 3,6 % in 2010 en ook de vooruitzichten aan het begin van dit jaar met betrekking tot 2011 waren zeer gunstig.

Reeds in de tweede helft van 2010 was duidelijk dat in de cao's hogere loonstijgingen werden afgesproken (bv. in september werd 3,6% stijging afgesproken in de staalsector). In een aantal sectoren bedraagt de overeengekomen loonstijging 3 % of meer. In de eerste helft van 2011

bedroegen de stijgingspercentages van de basis cao-uurlonen in de sectorcao's (ongeacht de looptijd van het akkoord en de datum van inwerkingtreding van de stijging) gemiddeld 4,7 %, tgov. 1,7% en 2,8% in de eerste helft van 2010 resp. 2009 (Bispinck, 2010, blz. 1; Bispinck, 2011, blz. 6). In totaal werden in de eerste helft van 2011 nieuwe akkoorden gesloten voor bijna 5,1 miljoen werknemers. De tendens om de structurele loonstijgingen meerdere maanden later (dan gewoonlijk) in werking te laten treden zet zich niet meer door. Het aantal "verloren" maanden waarvoor een compensatie (meestal in de vorm van een forfaitair bedrag) wordt betaald, verkort. Toch bedraagt de jaargemiddelde stijging afgeleid uit deze akkoorden die in de eerste helft van dit jaar werden gesloten slechts 2,3 %, wat wel 1,1%-punt meer is dan in 2010. Het feit dat vorig jaar veel eenmalige premies werden toegekend die dit jaar wegvallen, oefent een verlagend effect uit op de hier bedoelde jaargemiddelde loonstijging.

Daarnaast moet uiteraard wel nog rekening worden gehouden met de overloopeffecten van de afgesproken loonstijgingen uit de akkoorden die reeds in 2010 werden gesloten en die loonstijgingen voor 2011 en soms ook al voor 2012 vastlegden. Voor 7 miljoen werknemers waren in 2010 al akkoorden gesloten met een jaargemiddelde loonstijging van nog 1,8 % (tgov. 2,3% het jaar voordien) voor 2011.

De totale jaargemiddelde cao-loonstijging voor het jaar 2011, op basis van de in totaal voor reeds 12,3 miljoen werknemers gesloten akkoorden (tot op 1 juli 2011), bedraagt dus 2 % (2,3 % uit de akkoorden die werden gesloten na 1/1/2011 en 1,8 % uit de akkoorden die dateren van voor begin dit jaar), wat iets meer is dan de jaargemiddelde stijging in 2010, nl. 1,7 % (tgov. 3% in 2009, 2,9% in 2008, 2,2% in 2007 en 1,5% in 2006). Tussen de verschillende sectoren is wel sprake van een sterke differentiatie in de gemiddelde cao-uurloonstijging (0,2 % in de banken en verzekeringen tgov. 2,9 % in de private dienstverlening). Aangezien de inflatie eveneens sterk aantrekt in Duitsland, zal er geen sprake zijn van een reële cao-loonstijging in 2011, wat wel het geval was in 2010 (+0,5%).

Algemeen wordt er in de jongste prognoses van de Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose (2011, blz. 40) van uitgegaan dat de loonakkoorden die nog in de tweede helft van dit jaar zullen worden gesloten stijgingspercentages zullen bevatten die iets hoger liggen dan de verwachte inflatie (2,4 %). Rekening houdend met de nog te sluiten akkoorden en met de sectoren waarin er wellicht geen akkoord meer bereikt wordt, kunnen we uitgaan van een totale gemiddelde cao-loonstijging (incl. bijzondere beloningen) van 1,8% in 2011 tgov. 1,6% in 2010 en 2,1% in 2009.

Voor 2012 verwachten de instituten dat de gemiddelde cao-loonontwikkeling verder aantrekt tot 2,5 % bij een verwachte inflatie van 1,5%. In 2012 staan de onderhandelingen voor meer dan 9 miljoen werknemers op het programma. In januari zijn er de onderhandelingen bij de Deutsche Post AG en Deutsche Telekom AG, gevolgd in februari door de onderhandelingen in de openbare sector (Bond en gemeenten) en in maart gaan de onderhandelingen voor de meer dan 3,2 miljoen werknemers uit de metaalsector van start.

Factoren van positieve en negatieve wagedrift

Enkele jaren geleden beklemtoonden we dat een aantal factoren verantwoordelijk waren voor de negatieve loondrift in Duitsland eind de jaren negentig, begin de jaren 2000 (meer exact gemiddeld -0,3% per jaar in de periode 1997-2004). In de daaropvolgende jaren van hoogconjunctuur werd een positieve wagedrift van +0,4% (in de periode 2004-2008) opgetekend. De economische en financiële crisis zorgden opnieuw voor een negatieve wagedrift in 2009-2010. De cao-loonstijgingen waarin de akkoorden voorzien krijgen maar volle uitwerking wanneer de bedrijven die ook volledig en tijdig uitvoeren. In de talrijke Duitse exportgeoriënteerde sectoren sloeg de internationale financiële en immobiliëncrisis bijzonder scherp toe en de bedrijven hebben op ondernemingsniveau gebruik gemaakt van de openingsclausules om af te wijken van de sectorale overeenkomsten. Analyses van Bogedan,

Brehmer en Herzog-Stein (2009) en Heckmann e.a. (2009, blz. 6) wijzen erop dat een deel van de door de crisis getroffen bedrijven met de vakbonden akkoorden sloten over loonverlagingen (d.w.z. daling uurloon) om afdankingen te kunnen vermijden (11%) naast de andere instrumenten van interne flexibiliteit zoals het verminderen van de uren op de tijdsparrekening (30%) en tijdelijke werkloosheid (20%). Bedrijven die lonen betalen die hoger liggen dan de minimumbarema's zijn daarenboven niet verplicht de cao-loonstijgingen toe te passen. Betalingen bovenop het cao-loon dalen of worden verrekend in de sectorale loonstijging en steeds vaker wordt gebruik gemaakt van (flexibele) eenmalige premies om de structurele loonstijgingen te beperken (Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose, 2011, blz. 40; Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose, 2010, blz. 39; Bispinck, 2010, blz. 434-5).

In de periode 1991-2004 is het aantal werknemers met korte of laagbetaalde jobs (minder dan 2 maanden per jaar of max. 400 euro per maand) sterk toegenomen. Het aantal personen met een minijob is sedertdien gestabiliseerd op zowat 4,7 à 4,9 mio. Deze minijobs betreffen meestal laagbetaalde (hoofdzakelijk vrouwelijke) jobs met veel lagere uurloonkosten dan een reguliere job wat de gemiddelde loonkostenontwikkeling heeft vertraagd. In de meer recente periode neemt het aantal minijobs echter nog nauwelijks toe, nl. van 4,866 mio. in 2008 naar 4,918 mio. in 2012 (Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose, 2011, blz. 41) zodat dit niveau-effect op de gemiddelde loonkostenontwikkeling nauwelijks nog een invloed heeft. Het secretariaat zal in een documentatienota nagaan welk het effect is van het grote aantal minijobs op de loonvorming in de sectoren en wat de gemiddelde loonontwikkeling van minijobbers is t.o.v. het gemiddelde van de volledig aan de sociale zekerheid onderworpen werknemers.

Dat de loondrift per gewerkt uur in 2010 (-1,4%) negatiever is dan in het crisisjaar 2009 (-0,6%) heeft alles te maken met de uitzonderlijk hoge mate waarin in 2009 een beroep gedaan werd op het systeem van tijdelijke werkloosheid en op het wegwerken van de opgespaarde overuren op de arbeidstijdregelingen. Zoals vroeger reeds werd aangegeven, kozen de Duitse werkgevers, na enkele jaren van tekorten aan geschoold vakpersoneel (2007-2008) en met het vooruitzicht van een dalende beroepsbevolking in de komende jaren, duidelijk voor het behouden van hun geschoolde vakkrachten door vermindering van overuren, technische werkloosheid en arbeidstijdverkorting. Gezien de crisis tijdelijk was, was dit een lonende strategie voor het bedrijfsleven omdat ontslag-, selectie- en aanwervingskosten daarmee vermeden werden. In Duitsland, zoals in België, werden in een groot aantal sectoren ook afspraken tussen sociale partners gemaakt om het nettoloon van de werknemers in tijdelijke werkloosheid aan te vullen met een premie die 75% tot soms 90% (chemische industrie) van het verlies aan nettoloon compenseert, wat voor de werkgever extra kosten per gewerkt uur meebrengt. Dit betekent dat, rekening houdend met andere vaste kosten (feestdagen en vakantiedagen blijven volledig door de werkgever betaald; anderzijds dalen wel de kosten van afwezigheden wegens ziekte), de loonkosten bij tijdelijke werkloosheid verre van proportioneel aan de gewerkte uren verminderen, maar wel met zo'n 65 à 75%. In 2010 keert de situatie zich om en nemen de loonkosten minder dan proportioneel toe met de gewerkte uren (Crimmann en Wiessner, 2009; Bach en Spitznagel, 2009 blz. 3; Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose, 2009, blz. 47).

De sociale bijdragen ten laste van de werkgevers oefenen in 2009-2010 een lichtjes opwaarts effect uit op de loonkostenontwikkeling (+0,7%). Voor de werknemers in tijdelijke werkloosheid dient een onderneming sedert 1 februari 2009 slechts de helft van de sociale bijdragen te betalen op 80% van het verlies aan loon door de tijdelijke werkloosheid. Enkel indien zij voorziet in opleiding voor de werknemer tijdens de tijdelijke werkloosheid of indien de tijdelijke werkloosheid meer dan 7 maanden duurt, vervallen sedert 1 juli 2009 de werkgeversbijdragen volledig op het loonverlies door de tijdelijke werkloosheid. Dit opwaarts effect werd in 2009 gedeeltelijk tenietgedaan door de verlaging - in het kader van de Duitse stimuleringspakketten - van de bijdragen voor ziekteverzekering van 15,5% naar 14,9%. Niettegenstaande de daling van de wettelijke bijdrage hebben ziekenkassen toeslagen ingevoerd om de tekorten op te vangen. In 2011-2012 zou er volgens de vooruitzichten van de zes

instituten sprake zijn van een neerwaarts effect op de loonkostenontwikkeling van -0,4%-punt, voornamelijk vanwege de verlaging van de bijdrage voor de pensioenverzekering die met 0,3 %-punt zou worden verlaagd (Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose, 2011, blz. 32; IfW, 2010, blz. 22; Bach e.a., 2009, blz. 4).

Het secretariaat gaat, rekening houdend met de meest recente kortetermijnvooruitzichten van de Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose uit van een loonkostenontwikkeling per persoon van 3,5% in 2011 en 2,2 % in 2012. Deze najaarsvooruitzichten inzake loonkostenontwikkeling houden rekening met de geobserveerde loonontwikkeling zoals ze blijkt uit de eerste twee kwartalen van 2011 (nationale rekeningen) alsook met de recente ontwikkeling van de cao-lonen. In vergelijking met de Oeso-vooruitzichten betekent dit een herziening met +0,8% in 2011 en -0,7% per persoon in 2012). Rekening houdend met de stijging van de gemiddelde arbeidsduur komt de uurloonkostenstijging uit op 2,8 % in 2011 en 2,6 % in 2012. Na de sterke stijging van de arbeidsduur (+1,8%³²) in 2010 gaan we ervan uit dat de inhaalbeweging na de sterke daling van de arbeidsduur van 2,6% in het crisisjaar 2009, is voltooid (per voltijder) in 2011. De stijging van de gemiddelde arbeidsduur bedraagt volgens het secretariaat +0,6 % in 2011. De meest recente vooruitzichten van de Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose m.b.t. de loonkostenontwikkeling in 2012 (nl. 2,2 %) liggen 0,8 %-punt lager dan die uit de middellangetermijnvooruitzichten van de Oeso, waar we vorig jaar van uitgingen (nl. 3%). Het secretariaat gaat na 2011 uit van een trendmatige lichte daling (met -0,4 % per jaar) van de gemiddelde arbeidsduur van werknemers, wat betekent dat een stijging van de uurloonkosten van werknemers in de privésector met 2,6 % kan verwacht worden in 2012.

Gecumuleerd over de periode 2011-2012 gaan we op basis van de meest recente vooruitzichten van de loonkosten per persoon in de privé-sector van de Projektgruppe Gemeinschaftsdiagnose en de vooruitzichten van het secretariaat met betrekking tot de ontwikkeling van de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur van werknemers uit van een uurloonkostenontwikkeling in de privésector van 5,6 % (tgv. een verwachting van 4,5 % vorig jaar).

3.1.2 Nederland

Begin oktober 2008 sloegen de Nederlandse sociale partners en de regering de handen in elkaar om "samen te doen wat mogelijk is" en sloten een rustgevend en vertrouwenwekkend najaarsakkoord af. De vakbonden en werkgeversorganisaties vonden elkaar in een "gematigde" loonkostenontwikkeling in ruil voor een behoud van de btw op 19% en een stijging van de koopkracht door enkele werkgevers- en werknemerslasten te verlagen alsook de koopkracht van ouderen en alleenstaanden te verhogen. Het akkoord was er een van een gematigde loonkostenontwikkeling en van het vermijden van een loonprijsspiraal.

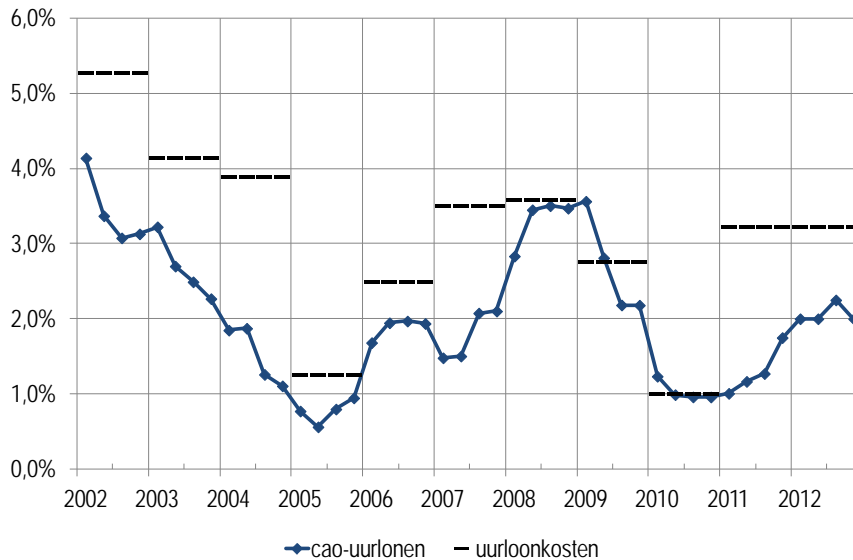
In het voorjaar van 2009 echter werd de impact van de crisis op de reële economie duidelijk en de sociale partners spraken tijdens het Voorjaarsoverleg met de regering af "dat de huidige situatie het noodzakelijk (maakte) om werk boven inkomen te stellen" (Stichting van de Arbeid, 2009, blz. 3). De aandacht verschoof bij de onderhandelingen naar werkbehoud, scholing en stageplaatsen voor inschakeling van jongeren.

Uit de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Grafiek 3-3, geobserveerde cijfers tot en met indexcijfer van september 2011, vierde kwartaal 2011 en 2012 betreffen de vooruitzichten van het Centraal Planbureau) blijkt dat de stijging van de cao-uurlonen sinds begin dit jaar terug oploopt na de sterke vertraging in 2009 en 2010 als gevolg van het najaarsakkoord 2008. De stijging van de

³² Tgov. +1,5 % waar het secretariaat vorig jaar van uitging.

werkloosheid is tijdens de crisis zeer beperkt gebleven en het groeiende vacatureaanbod verhoogt de druk op de lonen wegens een krappere wordende arbeidsmarkt. Ook de vertraagde impact van de sterk aantrekkende inflatie tijdens het jaar 2010 als gevolg van de sterk gestegen voedsel- en energieprijzen versterkt deze dynamiek. Het Centraal Planbureau verwacht dat de uurloonstijging in de cao's in 2012 nog zou oplopen tot 2 % jaargemiddeld. Daarmee sluit de cao-loonontwikkeling opnieuw aan met de stijging van de consumptieprijsindex. In 2010 en 2011 bleef de stijging van de conventionele lonen 0,3%-punt resp. 0,75 %-punt achter op de stijging van de consumptieprijsindex.

Grafiek 3-3: Uurloonontwikkeling in Nederland

Noot: conventionele lonen en vooruitzichten 2011-2012: bereik marktsector (definitie CPB)
Bronnen : OECD (2011), Economic Outlook May 2011; CPB (2011); berekeningen secretariaat

Het verhogend effect van de stijgende werkgeversbijdragen sociale zekerheid op de loonkostenontwikkeling zou naar verwachting van het Centraal Planbureau (2011, blz. 56-57) in 2011 en 2012 0,75 %-punt bedragen door de stijging van de pensioenpremies (van 7,05 % naar 7,75 % in 2011) en van de verhoging van de inkomensafhankelijke bijdrage voor de zorgverzekering (7,05% blijft maar de grondslag wordt fors uitgebreid door het inkomenplafond te verlagen in 2012). In 2012 stijgen naar verwachting de pensioenbijdragen verder alsook de premie voor de werkloosheidswet. De dekkingsgraden van de pensioenfondsen zullen trouwens door de sterke beursdaling sedert augustus opnieuw sterk verminderen.

De wagedrift zou volgens het Planbureau in 2011 en 2012, in tegenstelling tot de vorige periode 2009-2010, opnieuw (sterk) positief zijn. In de periode 2009-2010 leidden dalingen in de winstdeelnemingen en bonussen (voornamelijk in de financiële sector) alsook door de daling van de vergoedingen voor overwerk (vooral in de industrie en de transportsector) tot een "uitzonderlijke" negatieve wagedrift. Het herstel van de winstdelingen en bonussen alsook de impact van de veroudering van de loontrekkers en de verdere stijging van het gemiddelde opleidingsniveau zouden naar verwachting, dit en volgend jaar een opwaarts effect op het gemiddelde loon hebben (+1 % in 2011 en +0,75 % in 2012) (Centraal Planbureau, 2011, blz. 56-57).

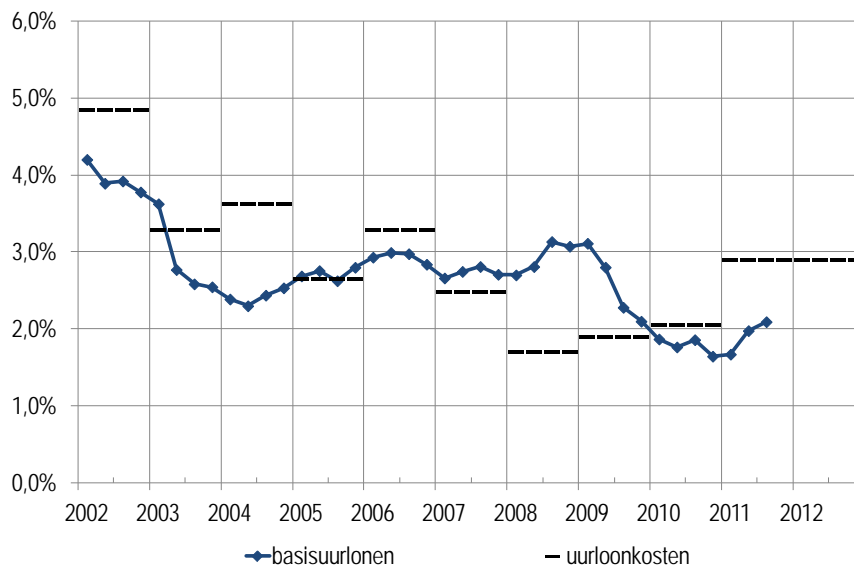
Overeenkomstig de meest recente vooruitzichten van het Centraal Planbureau gaat het secretariaat uit van een loonkostenontwikkeling per persoon van 2,9 % in 2011 en 3,3% in 2012 (tgov. 1,9 % en 2,2 % in de Oeso-vooruitzichten van juni). Rekening houdend met de verdergaande lichte daling van de gemiddelde arbeidsduur zoals voorzien door het secretariaat (-0,4 % per jaar) komt de

uurloonkostenontwikkeling in 2011 uit op 3,3 % en 3,7 % in 2012 (tgov. 3,2 % en 2,9 % verwacht vorig jaar).

3.1.3 Frankrijk

De toename van de basismaandlonen van Franse werknemers in de privésector (gemeten op basis van de ACEMO-enquêtegegevens³³) is in de loop van 2009-2010 sterk vertraagd. De versnelling van de inflatie begin 2008 zorgde nog voor een automatische stijging van het minimumloon in mei, die op 1 juli werd gevolgd door de traditionele verhoging van het wettelijke minimumloon ("SMIC") (+2,3% op 1 mei 2008 en +0,9% op 1 juli 2008). De verhoging van het minimumloon met 1,3 % op 1 juli 2009 en 0,5 % op 1 januari 2010 lag lager en zorgde voor minder sterke stijgingen van de laagste loonschalen in de diverse bedrijfstakken. Door de aantrekkende inflatie bedroeg de verhoging van het minimumloon 1,6 % op 1 januari 2011 (minimumuurloon bedraagt daarmee exact 9 euro). Sedert 5 jaar hebben de opeenvolgende regeringen beslist om de stijging van het minimumloon te matigen en geen "coup de pouce" meer toe te kennen bovenop de stijging van de inflatie en de gemiddelde loonstijging van arbeiders. Daarenboven krijgt de overheid sedert 2008 advies hierover van een comité van onafhankelijke experts (Nationaal hervormingsprogramma Frankrijk april 2011, blz. 48).

Grafiek 3-4: Uurloonontwikkeling in Frankrijk

Bronnen : Insee; OECD, Economic Outlook May 2011; Minefi; berekeningen secretariaat

Na de opleving tijdens de periode 2005-2008, stabiliseert het aantal sectorale loonakkoorden in 2010 op het niveau van 2009. Zowel op sector- als op bedrijfsniveau was er in 2009 sprake van een daling met 25 %. Evidente redenen voor de forse terugval in de loononderhandelingen waren de context van de economische crisis, de zeer lage inflatie door de sterke val van de grondstoffenprijzen, de daling van de marges in de grootdistributie, de verlaging van de btw in de horeca en de vertraging van de prijsstijgingen van de verwerkte producten (automobielsector). Ook de wijziging van de wetgeving op de herziening van het minimumloon had een impact op de loononderhandelingen. Vanaf 2010 wordt de herziening doorgevoerd op 1 januari en niet meer op 1 juli zoals vroeger het geval was. Een aantal sectoren hebben einde 2009 niet meer onderhandeld in afwachting van het nieuwe smic van januari 2010. In 2008 is het minimumloon nog twee keer verhoogd met als gevolg dat verschillende sectoren

³³ Bij gelijkblijvende kwalificatiestructuur van het werknemersbestand.

twee keer een akkoord hebben moeten onderhandelen om hun laagste minimumlonen in overeenstemming te houden met het minimumloon. In tijden van economische crisis neemt het onderwerp tewerkstelling en vorming sterk toe aan belang in de sectorale onderhandelingen (Dares, 2011, blz. 259, 271).

De loonstijgingen die werden overeengekomen in de onderhandelingsronde 2010 bevonden zich veel lager dan in de jaren daarvoor, maar kwamen meestal wel nog uit boven de inflatie (+1,6% in 2010) (Dares, 2011, blz. 267). Begin 2005 had de minister van Werk een speciale opvolgingscommissie Lonen in het leven geroepen in de Nationale commissie voor het sociaal overleg. Deze commissie heeft als voornaamste doelstelling het sociaal overleg te moderniseren en de conformiteit van de minimum(maand)lonen met het wettelijk minimumuurloon (in de 35-urenweek) na te gaan op sectoraal vlak.

In de meeste sectoren werden nieuwe loonschalen conform het wettelijk minimumloon in de afgelopen 5 jaar een feit. Begin 2011 beschikt 90% van de sectoren met meer dan 5000 werknemers over een minimumloonschaal waarbij het laagste barema minstens even hoog is als het wettelijke minimumloon.

Het aantal werknemers dat valt onder een sector waar een loonsverhoging werd afgesproken stijgt lichtjes van 10,4 miljoen tot 11,1 miljoen in 2011, dit omdat in een aantal belangrijke sectoren die geen loonakkoord hadden bereikt in 2009 er wel een hebben gesloten in 2010, nl. handel in voeding (650.000 werknemers), technische studiebureaus (720.000 werknemers),.... Het aantal sectoren waar er in de afgelopen 2 jaren geen akkoorden meer tot stand kwamen stijgt van 6 in 2009 naar 15 in 2010. 6 van die sectoren worden in het kader van de Nationale commissie voor het sociaal overleg in het bijzonder opgevolgd. In totaal daalt het aandeel werknemers dat valt onder een loonakkoord waarin minstens één loonverhoging is opgenomen van 87 % in 2007, tot 84%, 80 %, en 71 % in resp. 2008, 2009 en 2010.

De daling van de gemiddelde loonstijgingen die in de onderhandelingsronde 2009 werd ingezet zet zich in de onderhandelingsronde 2010 door (in de sectoren waar een akkoord werd gesloten). In 2010 bevindt een derde van de loonstijgingen, hiërarchische minima en gegarandeerde minima³⁴ zich lager dan 1 %, (tgov. 8 % resp. 4% in 2009). Zowel wat de gegarandeerde minimumlonen als wat de hiërarchische minima betreft, liggen de gemiddelde stijgingspercentages in 2010 opnieuw bijna een percentagepunt lager dan in 2009 (1,8% tgov. 2,6% resp. 1,7% tgov. 2,8%) (Dares, 2011, blz. 268). Één sector, nl. de zelfstandige kledinghandel (commerce succursaliste de l'habillement), die sedert 2000 geen akkoord meer had afgesloten, slaagde er in 2010 wel in een loonakkoord af te sluiten met daarin een gemiddelde loonstijging van 38 %, werd niet opgenomen in de analyse van het ministerie van tewerkstelling.

Gezien de sterke activiteitsherneming en de duidelijke verbetering op de arbeidsmarkt in de loop van 2010 (totale binnenlandse werkgelegenheid +204.000 in 2010) zou de negatieve wagedrift vastgesteld in 2008 en 2009 opnieuw verdwijnen. Na de vastgestelde daling in 2008 en 2009 zouden de gepresteerde overuren, de winstdeelnames en de andere premies in 2011 evenals in 2010 opnieuw toenemen (Minefi, 2010, blz. 30,32; Minefi, 2011, blz. 31-32). Sedert 28 juli is in Frankrijk een nieuwe wet van kracht waarbij ondernemingen met meer dan 50 werknemers verplicht worden (die met minder

³⁴ In de sectoren wordt in Frankrijk over twee soorten minimumlonen onderhandeld. Hiërarchische minima zijn minima waarvan de inhoud van het basisloon overeenstemt met de inhoud van het wettelijk minimumloon (SMIC), zijnde het basisloon en de productie of rendementspremie. Gegarandeerde minimumlonen hebben een ruimere inhoud omdat er ook andere looncomponenten – die bij wet uitgesloten zijn uit het wettelijk minimumloon (SMIC) – in opgenomen kunnen worden, nl. forfaitaire premies, anciënniteitspremie, premies gelinkt aan de geografische locatie of die te maken hebben met bijzondere werkomstandigheden... (Dares, 2010, blz. 281).

dan 50 werknemers kunnen) om een “winstpremie” uit te keren indien de dividenden worden opgetrokken in vergelijking met het gemiddelde van de twee voorgaande jaren³⁵. Overeenkomstig de meest recente najaarsvooruitzichten van het ministerie van Economie, nijverheid en werkgelegenheid (Minefi, 2011, 2010, blz. 32) gaat het secretariaat uit van een stijging van de loonkosten per persoon met 3 % in 2011 en 2,7 % 2012 (tgv. 2,7 % en 2,7 % verwacht door de Oeso). De arbeidsduur per persoon zou na de sterke daling in 2009 en stabilisatie in 2010 opnieuw lichtjes dalen met -0,2 % in 2011 en 2012, waardoor de uurloonkosten zouden stijgen met 3,2 % in 2011 en 2,9% 2012. In vergelijking met de vooruitzichten van vorig jaar komt de verwachte uurloonkostenontwikkeling in de periode 2011-2012 0,9 %-punt hoger uit op gecumuleerd 6,2 % tgv. 5,3 %.

3.1.4 België

Cao-loonontwikkeling in de privésector

Uit de documentatienota (CRB, 2009-1064) van het secretariaat over de loonvormingsmechanismen in België blijkt dat er zeer verscheiden typen van sectoren bestaan, nl. die waarin het sectorniveau dominant is voor zowel de bepaling van de hoogte als de ontwikkeling van het loon en de sectoren waar het ondernemingsniveau determinerend is. Uit de studie blijkt immers dat voor 42,3% van de bestudeerde werkgelegenheid (die overeenstemt met 26,1% van de werkgelegenheid in de privésector in 2007) de onderneming in fine het niveau en de verhoging van de lonen van het merendeel van haar werknemers bepaalt. Het huidige indexcijfer van de conventionele lonen, opgesteld sedert decennia door de fod Waso, beperkt zich tot het opvolgen van de stijgingen van de minimumloonbarema's die op sectorniveau worden afgesproken. Bovendien beklemtoont de studie het bestaan van andere vormen van verloning (maaltijdcheques, eenmalige premies enz.) die bij de berekening van het indexcijfer van de conventionele lonen geen rol spelen. De ontwikkeling van het indexcijfer van de conventionele lonen reflecteert dan ook niet volledig alle cao-afspraken tussen sociale partners.

De index heeft daardoor een aantal beperkingen:

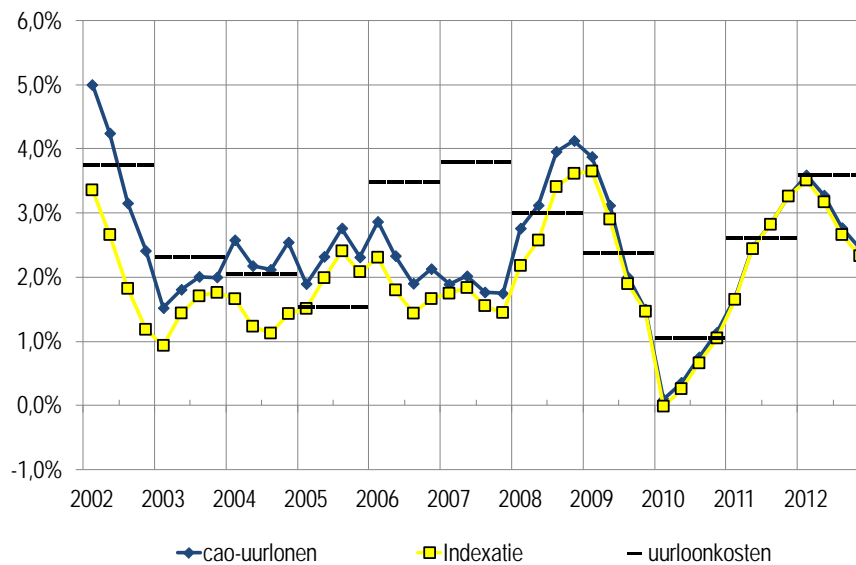
- Allerlei andere vergoedingen waarover de sociale partners onderhandelen (ploegenarbeid, nachtwerk, wachtvergoeding, maaltijdcheques, ecocheques, cao nr. 90: niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen...), gratificaties en premies (eindejaarspremie, eenmalige premies...) worden niet verwerkt.
- De loonafspraken via cao op ondernemingsniveau worden niet verwerkt.

De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven heeft reeds herhaaldelijk bij de fod Waso aangedrongen om voor deze problemen een oplossing te vinden. Een Agoraproject 2005-2007 werd definitief afgesloten en een voorstel is uitgewerkt. Op dit ogenblik werkt de fod Waso verder aan de implementatie van de nieuwe methodologie voor de index van de cao-lonen en aan de database die daar ter grondslag aan ligt. Tijdens een bijeenkomst van een gemengde werkgroep van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad van 6 juli 2011 heeft de fod Waso aangekondigd dat de nieuwe indexcijfers beschikbaar zouden zijn in september 2012. Naast het hernieuwde indexcijfer dat rekening zal houden met een aantal premies zouden er ook jaarindexcijfers worden berekend rekening houdende met de bedrijfsovereenkomsten van een geselecteerd aantal grote bedrijven (+/-30). In de komende maanden wordt de discussie verder gevoerd over het verbeteren van de methodologie van het huidige indexcijfer van de conventionele lonen.

³⁵ Het bedrag van de premie “winstdeling” zou rond de 300 euro schommelen, zo blijkt uit een onderzoek dat Deloitte publiceerde deze 4 oktober 2011.

Aangezien de inflatie in de periode 2009-2010 zeer fors onder de vooruitzichten in het Technisch verslag van 2008 (en 2009) uit is gekomen, bedraagt de conventionele loonstijging voor de periode 2009-2010 slechts 3,2 %. De cao-lonen weerspiegelen hoofdzakelijk de indexverhogingen die in de paritaire comités worden toegepast. In een aantal paritaire comités werden echter wel reële verhogingen van de minimumlonen doorgevoerd (gemiddeld +0,1% in de paritaire comités van de bedienden en +0,4% in de paritaire comités van de arbeiders). De uitzonderlijke overeenkomst in het IPA 2009-2010 bestond erin de reële loonstijging tot een "nettoaanpak" te beperken (via ecocheques of maaltijdcheques) tot maximum 125 euro per jaar in 2009 en 250 euro per jaar in 2010 (maximale impact op jaarbasis 0,46% van de loonkosten per voltijdse werknemer) en dit zonder de lasten voor de werkgevers te verzwaren. Ecocheques, maaltijdcheques, evenals de cao nr. 90 maken geen deel uit van het indexcijfer van de cao-lonen van de fod Waso en maken de interpretatie van de reële cao-loonstijgingen in de boardtabel iets moeilijker. Gegeven de methodologie van de index worden deze elementen namelijk in de loondrift opgenomen.

Grafiek 3-5: Uurloonontwikkeling in België

Bron: fod Waso; Federaal Planbureau (2011), Economische vooruitzichten tot 2012 Oktober 2011, blz. 8; berekeningen secretariaat

Zoals besproken in het Technisch verslag 2008 (CRB, 2008, blz. 132-133), wordt deze midden 2008 begonnen abrupte inflatiedaling weliswaar pas met verschillende maanden vertraging in de indexering van de lonen verrekend wegens het gebruik van een afgevlakte index (4 maanden voortschrijdende gemiddelde van de gezondheidsindex) en de diversiteit aan indexeringsmechanismen in de sectoren (waarbij een groot aandeel werknemers behoort tot een paritair comité dat éénmaal per jaar indexeert in het eerste kwartaal). De versnelling van de inflatie sedert begin 2010 komt eveneens met zowat 6 maanden vertraging tot uiting in de loonindexering eind 2010 en in de loop van 2011. Uit de vooruitzichten van de index van de conventionele lonen kunnen we afleiden dat de reële loonstijgingen die in de sectorale cao's 2011-2012 werden afgesproken vrij beperkt zijn, nl. +0,2 % voor de arbeiders en +0,0 % voor de bedienden. Bij gebrek aan consensus tussen de sociale partners is er voor de jaren 2011-2012 geen interprofessioneel akkoord afgesloten. De wet van 26 juli 1996 bepaalt dan dat de "maximale" marge voor de loonkostenontwikkeling bij gebrek aan een akkoord via koninklijk besluit kan worden opgelegd.

Door de publicatie van het kb van 28 maart 2011 (BS, 1 april 2011) wordt de maximale reële marge (bovenop de bestaande loonindexeringsmechanismen) voor de loonkostenontwikkeling vastgelegd op 0,0% voor het jaar 2011 en op 0,3% voor het jaar 2012.

Concept 'privésector' versus concept 'ondernemingen'

In zijn Economische vooruitzichten 2011-2016 publiceert het Federaal Planbureau twee berekeningen van de uurloonkosten (p.73). Beide berekeningen steunen op de methodologie van het Planbureau, die verschilt van die van het secretariaat van de CRB, meer bepaald wat de gegevensbron voor de gewerkte uren betreft.

De twee berekeningen hebben betrekking op een verschillend waarnemingsveld. De eerste berekening betreft de uurloonkosten in de 'ondernemingen'; bij het FPB benadert dit concept de privésector het meest. Het gaat om de economie in haar geheel, met uitzondering van de Nace-rev2-takken O (openbaar bestuur), P (onderwijs) en T (huishoudens als werkgever (...)). De tweede berekening betreft de loonkosten in de privésector zoals die binnen het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven worden gedefinieerd, nl. de entiteiten van de nationale boekhouding S1 (totale economie), excl. S13 (overheidsadministratie). Deze definitie is gebaseerd op de wet van 26 juli 1996, die bepaalt dat de loonkosten van de privésector in aanmerking moeten worden genomen en dat de gegevens en de vooruitzichten van de Oeso moeten worden gebruikt. Welnu, de jaarlijkse publicaties van de Oeso die bestaan sedert 1996 bevatten alleen vooruitzichten voor de economie in haar geheel en voor de 'business sector', die wordt gedefinieerd op basis van de institutionele sectoren S1-S13. Het gebruik van een supranationale gegevensbron moet de homogeniteit van de definities en methodologieën voor de 4 landen verzekeren.

Hoewel de criteria om te behoren tot de Nace-takken O en P niet identiek zijn aan de criteria voor sector S13 (overheidsadministratie), ontwikkelen beide aggregaten zich zeer gelijklopend wat de werkgelegenheid en de lonen van de werknemers betreft. Het FPB geeft inderdaad aan dat het verschil in ontwikkeling tussen de loonkosten in de 'ondernemingen' en in de 'privésector (S1-S13)' bijna uitsluitend toe te schrijven is aan het feit dat de eerste berekening tak T niet in aanmerking neemt.

Wat is de impact van tak T?

De tak "Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik" groepeerde de 'huishoudens als werkgever van huishoudelijk personeel' (bv. koks/kokkinnen, huisknechten, butlers, wasvrouwen, chauffeurs, gouvernantes enz.) en de 'niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik' (bv. de productie van groenten, kledij enz.).

Er bestaan weinig gegevens over die bijzondere tak omdat, enerzijds, een groot deel van de huisarbeid niet wordt aangegeven (zwartwerk dus) en, anderzijds, de productie voor eigen gebruik per definitie ontsnapt aan het handelsverkeer en dus niet kan worden gekwantificeerd.

Om een idee te krijgen van de huisarbeid die in het zwart wordt verricht, maken de nationale boekhouders eerst een raming van de totale vraag naar huishoudelijke diensten. Ze baseren zich daarvoor op de resultaten van het Huishoudbudgetonderzoek, waarmee ze het bedrag van de gezinsuitgaven voor die diensten kunnen acherhalen. Dat bedrag verminderen ze vervolgens met het aangegeven aanbod van diensten, t.w. de dienstencheques en het deel van de PWA-cheques dat door de gezinnen wordt gebruikt. Met wat overblijft kan een raming van de loonmassa van de niet-aangegeven werknemers worden gemaakt. Verder hanteren ze een index van de prijs per uur (deze index wordt berekend in het kader van het ICP) om het aantal gewerkte uren te kunnen ramen. Deze uren worden ten slotte omgezet in personen a.d.h.v. een hypothese betreffende het gemiddeld jaarlijks aantal gewerkte uren per persoon.

Zoals we in de onderstaande tabel kunnen constateren, is de werkgelegenheid in tak T fors gedaald in de periode 1996-2010. Uit de jaarcijfers blijkt meer bepaald dat vanaf 2006 de grootste achteruitgang werd opgetekend (-12% in 2006). Volgens een nota van het wetenschappelijk comité weerspiegelt die terugval de verschuiving van zwartwerkers naar het aangegeven statuut van de dienstencheques.

Tabel 3-1: Ontwikkeling van de werkgelegenheid en van de lonen in de privésector en in tak T (1996-2010)

	1996	2010	1996-2010
Privésector (S1-S13)			
Werknemers (x 1000)	2.459	2.924	18,9%
Loonkosten (D1, €) / werknemer	33.750	47.165	39,7%
Loonkosten (D1, €) / uur	21,1	30,2	42,6%
Privésector (S1-S13) met uitzondering van tak T			
Werknemers (x 1000)	2.401	2.875	19,8%
Loonkosten (D1, €) / werknemer	33.926	47.783	39,0%
Loonkosten (D1, €) / uur	21,6	30,6	41,8%
Tak T "Huishoudelijke diensten"			
Werknemers (x 1000)	59	49	-17,0%
Loonkosten (D1, €) / werknemer	7.777	10.740	38,1%
Loonkosten (D1, €) / uur	4,8	6,9	42,7%
Aandeel van tak T in de privésector			
Loonarbeid (uren)	2,4%	1,7%	

Bronnen: Nationale boekhouding, sept. 2011 en EAK (voor de gemiddelde arbeidsduur)

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat de werkgelegenheid in tak T in de beschouwde periode met 17% achteruitging, waardoor het aandeel van die tak in de totale werkgelegenheid daalde (van 2,4 tot 1,7%). Bovendien brengt de tabel aan het licht dat de gemiddelde loonkosten per persoon en per uur zowel in het begin als op het einde van de periode bijzonder laag liggen in tak T. De ontwikkeling van de uurloonkosten in die tak is evenwel vergelijkbaar met die in de totale privésector. Als we tak T uit de privésector halen, krijgen we iets hogere loonkosten (per uur en per persoon) dan in de totale privésector. Maar, aangezien het huishoudelijk personeel niet langer wordt meegerekend, ontwikkelen deze loonkosten (per uur en per persoon) zich minder snel: de uurloonkosten worden niet meer opgetrokken door de daling van het aantal zeer laag betaalde banen van het huishoudelijk personeel.

Uit het oogpunt van de afbakening van het waarnemingsveld stemt de berekening van de loonkosten in de betekenis van de CRB dus overeen met de eerste lijn van de tabel, terwijl de berekening op basis van de 'ondernemingen' (FPB) overeenstemt met de tweede lijn. Het verschil in definitie verklaart dus de snellere ontwikkeling volgens het concept 'privésector' dan volgens het concept 'ondernemingen'.

Op basis van de meest recente vooruitzichten van het Federaal Planbureau (2011, blz. 5), welke rekening houden met het geobserveerde indexcijfer van de conventionele lonen en de geobserveerde gezondheidsindex van september 2011, kunnen we ervan uitgaan dat de loonindexering in de privésector zou uitkomen op 5,5 % (tgov. 3,9% verwacht in het Technisch verslag van vorig jaar) gecumuleerd over de periode 2011-2012, terwijl de gezondheidsindex over dezelfde periode zou toenemen met 5,1 % (tgov. 3,7 % verwacht vorig jaar). Ook in de periode 2009-2010 lag de loonindexering (+3,4 %) hoger dan de stijging van de gezondheidsindex (+2,3 %). Hiermee zou de "achterstand" van de loonindexering op de stijging van de gezondheidsindex die in de voorafgaande drie interprofessionele perioden werd opgebouwd terug ingehaald worden...

Kader : ontwikkeling van de arbeidsduur in de privé-sector:

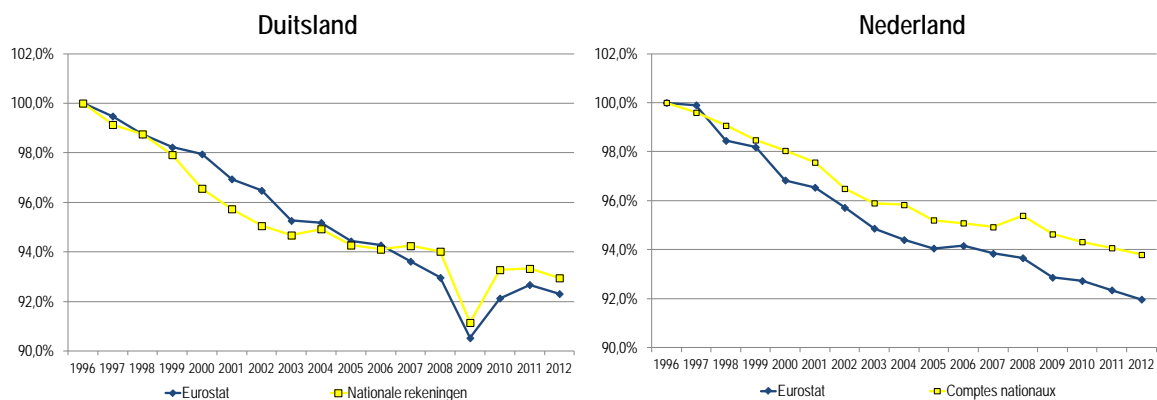
Het opvolgen van de ontwikkelingen in de gemiddelde arbeidsduur is één van de belangrijke taken van het CRB-secretariaat aangezien een aantal berekeningen uit het Technisch verslag daarop gebaseerd zijn.

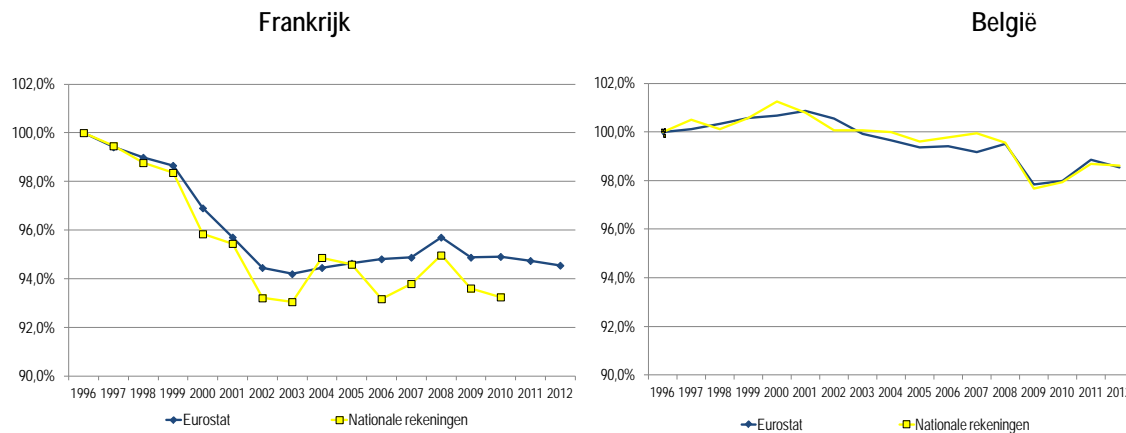
De CRB heeft daarvoor nood aan internationaal vergelijkbare cijfers over de ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur. De internationaal geharmoniseerde Enquête naar de arbeidskrachten verschaft gegevens over de normale en werkelijke wekelijkse arbeidsduur, voor de meeste landen beschikbaar sedert 1983. Pas sedert 2006 zijn voor de referentielanden continue gegevens beschikbaar over de 52 weken van een jaar, waardoor het in tegenstelling tot vroeger (enquête tijdens een of meerdere weken uit het voorjaar) mogelijk wordt de werkelijke arbeidsduur op basis van de EAK-gegevens op een coherente wijze te berekenen. Het secretariaat heeft in de afgelopen jaren een betere analyse kunnen maken van de relatie tussen de gebruikelijke en de werkelijke arbeidsduur. We verwijzen voor een uitgebreide analyse naar de documentaire nota die binnenkort verschijnt.

De sedert 1995 gebruikte reeds mbt de ontwikkeling van de gebruikelijke wekelijkse arbeidsduur om de jaarlijkse werkelijke arbeidsduur van werknemers, indertijd berekend door Eurostat, verder te zetten, wordt vanaf 2006 verdergezet met de ontwikkeling van de werkelijke arbeidsduur voor België en de drie referentielidstaten, dit volgens eenzelfde methodologie. Het concept gebruikelijke arbeidsduur is ruimer dan de wettelijke of conventionele arbeidsduur, aangezien het ook de gebruikelijke overuren bevat. In de werkelijke arbeidsduur zitten ook alle niet gebruikelijke gewerkte overuren maar ook alle niet gepresterde uren wegens ziekte, economische werkloosheid en alle andere afwezigheden...

Naast deze statistiek op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten moeten in het kader van de Nationale rekeningen (overeenkomstig het ESR95) verplicht statistieken worden gepubliceerd over het aantal gewerkte uren, opgesplitst naar bedrijfstakken. De berekeningswijzen en -methoden in de diverse landen zijn echter in het afgelopen decennium regelmatig herzien. Toch is van een volledige harmonisatie nog geen sprake. Maar wat de evoluties over een langere periode beschouwd (zie Grafiek 3-6) stellen we wel vast dat op basis van de cijfers waarover we beschikken er geen al te grote systematische verschillen worden opgetekend tussen de twee bronnen. Op dit ogenblik kiest de CRB voor de meer vergelijkbare cijfers uit de EAK-enquête. De internationale ontwikkelingen op dit gebied worden verder op de voet gevolgd.

Grafiek 3-6: Ontwikkeling jaarlijkse arbeidsduur : EAK versus nationale bron

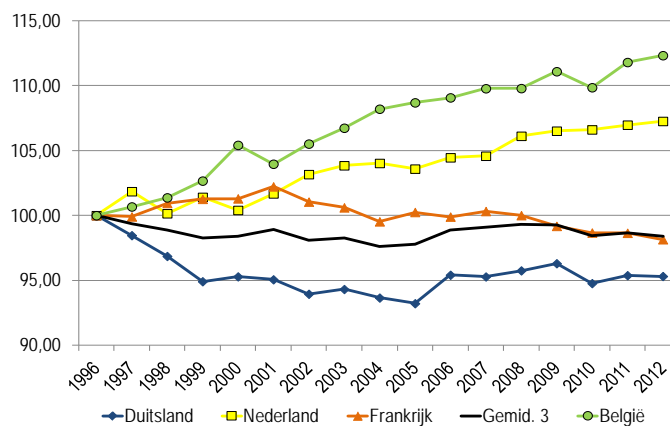

Bron : Eurostat, Enquêtes naar de arbeidskrachten, Projectgroep Gemeenschapdiagnose, CBS, CPB, INSEE, INR, FPB; berekeningen secretariaat

De ontwikkeling van de arbeidsduur van werknemers in de privé-sector verschilt sterk tussen de landen. Over de volledige periode 1997-2010 beschouwd daalde de gemiddelde arbeidsduur in Nederland en Duitsland zowat uitsluitend door de zeer sterke toename van het deeltijdwerk (stijging % deeltijds werkenden). In Frankrijk, waar de gemiddelde arbeidsduur ook zeer sterk daalde speelde voornamelijk de daling van de arbeidsduur van voltijdse werknemers (en dan vooral in de periode 2000-2002) een grote rol.

In Nederland en Duitsland steeg in diezelfde periode het deeltijdpercentage met ongeveer 10 procentpunten (van 39 % tot 51 % in Nederland, van 16 % tot 27 % in Duitsland). De jobs die werden gecreëerd in die periode waren dus hoofdzakelijk deeltijdse jobs (in Duitsland vertaalt dit het succes van de mini-jobs). In België daarentegen is het zo dat de toename van de arbeidsduur van voltijders en deeltijders (succes van de grote 4/5de jobs) het effect van het minder sterk gestegen aandeel deeltijders voor meer dan de helft heeft gecompenseerd. In Frankrijk is vanaf de invoering van de wetten op de 35-urenwerkweek het deeltijdpercentage sterk beginnen afnemen (van 18,2 % in 1999 tot 16,5 % in 2002) en pas sinds enkele jaren opnieuw lichtjes aan het toenemen, waardoor het effect van de deeltijdarbeid op de gemiddelde arbeidsduur in de periode 1997-2010 veel minder groot is dan in de overige landen (zie Tabel 3-2). Nogal wat deeltijders hebben trouwens de overstap naar een voltijdse 35-urenjob gemaakt.

Grafiek 3-7: Ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders, internationale vergelijking 1997-2010

Bron : Eurostat, Enquêtes naar de arbeidskrachten, berekeningen van het secretariaat

De ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders vertoonde in de referentielanden eveneens een zeer verschillend profiel (zie Grafiek 3-7), in vergelijking met de sterke toename van de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders in België met zowat 10 % tussen 1996 en 2010. Daardoor is de bijdrage van de arbeidsduur van deeltijders tot de ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur van alle werknemers sterk verschillend tussen de landen (zie effect arbeidsduur DT in Tabel 3-2). In Duitsland daalt de gemiddelde arbeidsduur van deeltijders vooral door de krachtige ontwikkeling van de zeer kleine jobs tussen 1996 en 2005, vandaar een zeer negatieve bijdrage tot de gemiddelde arbeidsduur. In andere landen zoals Nederland en België is de belangstelling van werknemers en het beleid meer gericht op de grote deeltijdse jobs (halftijdse en 1/5-loopbaanonderbreking en tijdskrediet), vandaar een positieve bijdrage.

Tabel 3-2: Analyse van het effect van de deelcomponenten van de gemiddelde arbeidsduur, internationale vergelijking, 1997-2010

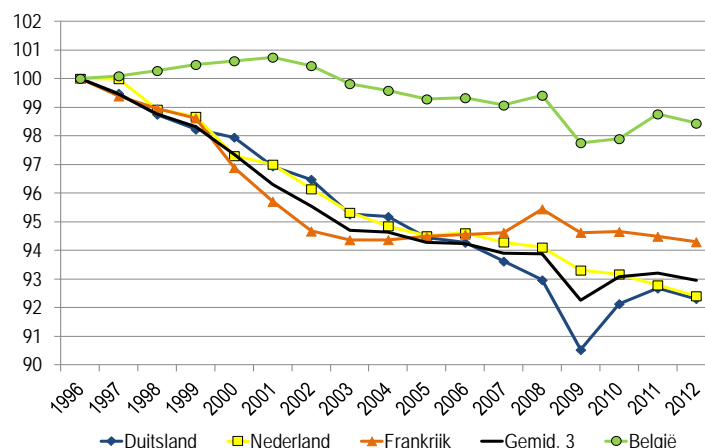
effect van de deelcomponenten van de gemiddelde arbeidsduur van werknemers															
	alle werknemers			effect arbeidsduur VT			effect arbeidsduur DT			effect % deeltijd			resteffect		
	97-10	09-10	11-12	97-10	09-10	11-12	97-10	09-10	11-12	97-10	09-10	11-12	97-10	09-10	11-12
Duitsland	-7,9%	-0,9%	0,2%	-1,1%	-0,4%	0,8%	-0,7%	0,1%	0,1%	-6,2%	-0,1%	-0,6%	0,1%	-0,4%	0,0%
Nederland	-6,8%	-1,0%	-0,8%	-0,6%	0,1%	-0,2%	2,0%	0,2%	0,2%	-7,7%	-1,3%	-0,8%	-0,6%	-0,1%	0,0%
Frankrijk	-5,3%	-0,8%	-0,4%	-4,3%	-0,2%	-0,1%	-0,1%	-0,2%	-0,1%	-0,8%	-0,5%	-0,2%	-0,1%	0,1%	0,0%
Gemid. 3	-6,9%	-0,8%	-0,2%	-2,4%	-0,2%	0,3%	-0,5%	0,0%	0,0%	-4,4%	-0,3%	-0,4%	0,3%	-0,3%	0,0%
België	-2,1%	-1,5%	0,6%	1,5%	-0,8%	0,7%	1,6%	0,0%	0,4%	-4,8%	-0,8%	-0,6%	-0,4%	0,1%	0,0%

Bron : Eurostat, Enquêtes naar de arbeidskrachten, berekeningen van het secretariaat

De daling van de arbeidsduur van voltijders is hoofdzakelijk in Frankrijk (door de invoering van de 35-urenweek) een belangrijke verklarende factor van de globale daling van de gemiddelde arbeidsduur van werknemers, vooral in de periode tot en met 2002. Vanaf 2003-2004 is er in Frankrijk (maar ook in mindere mate in Duitsland) sprake van een lichte stijging van de arbeidsduur van voltijders gezien de versoepelingen van de wetgeving en akkoorden tussen sociale partners met betrekking tot de verhoging van de conventionele arbeidsduur of het toegelaten quotum overuren. De verdere versoepeling van de regels met betrekking tot de toegelaten overuren die in 2007 en 2008 in werking traden zorgden in Frankrijk voor een verdere lichte stijging van de arbeidsduur van voltijders tussen 2007 en 2010.

In België stabiliseert de arbeidsduur van voltijders de afgelopen jaren na de sterke toename eind jaren negentig. Eind jaren negentig nam de arbeidsduur van voltijders sterk toe, voornamelijk in het Vlaamse gewest, door het structureffect van de toename van het aandeel hooggeschoolden (de gemiddelde arbeidsduur van hooggeschoolden ligt hoger en neemt ook meer dan gemiddeld toe in die periode), en in de bedrijfstakken waar de krates op de arbeidsmarkt zich bijzonder lieten voelen. De daling van de gemiddelde arbeidsduur van werknemers in de privé-sector werd door deze factoren sterk afgeremd.

Grafiek 3-8: Gemiddelde arbeidsduur van werknemers, internationale vergelijking, 1997-2012

Bron : Eurostat, fod Economie, directie Statistiek, Enquêtes naar de arbeidskrachten, berekeningen secretariaat

Voor België, evenals voor Duitsland waar de inzinking van de arbeidsduur door de crisis het grootst was gaat het secretariaat uit van een verderzetting van de stijging van de arbeidsduur van voltijders in de periode 2011-2012.

Als besluit kunnen we stellen dat we er op dit ogenblik van uitgaan dat na de sterke daling van de arbeidsduur in de periode 2009-2010 de gemiddelde arbeidsduur in de referentielidstaten nog beperkt afneemt (-0,2 %) terwijl in België wordt uitgegaan van een stijging met 0,6 %. Deze vooruitzichten van het secretariaat liggen volledig in de lijn van de nationale vooruitzichten voor 2011-2012.

Rekening houdend met de meest recente vooruitzichten m.b.t. de loonkostenontwikkeling per persoon in de privé-sector van het Federaal Planbureau en de arbeidsduurontwikkeling van het secretariaat zouden de uurloonkosten in de Belgische privé-sector stijgen met 2,6% in 2011 en met 3,6% in 2012, dit is gecumuleerd met 6,3 %. De uurloonkostenontwikkeling in de privé-sector zou in 2011 vanwege de sterk vertraagde loonindexering en de bij kb opgelegde reële loonblokkering 0,4 %-punt onder het gemiddelde van de referentie-lidstaten blijven (2,6 % tgv. 3 % gemiddeld). Aangezien in de referentielidstaten de vooruitzichten wijzen op een vertraging van de loonkostenontwikkeling in 2012 naar 2,9% tgv. een versnelling in België tot 3,6 % zou de loonkostenontwikkeling in de periode 2011-2012 in België 0,3 %-punt hoger uitkomen dan gemiddeld in de referentielidstaten (6 % tgv. 6,3 %).

3.2 Cao nr. 90

Ter uitvoering van het Interprofessioneel akkoord 2007-2008 (ankerpunt 3: niet-recurrente resultaatgebonden voordelen) en van het gemeenschappelijke advies CRB-NAR van 20 december 2007, volgt de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven het systeem van de niet-recurrente resultaatgebonden voordelen op in hoofdstuk Loonvorming van het Technisch verslag. Uitleg over het systeem en meer gedetailleerde resultaten zijn te vinden in nota CRB 2011-0679 op de internetsite van de Raad.

3.2.1 Sectorakkoorden

Zoals in nota CRB 2011-0679 is vermeld, hadden tot eind 2010 zes paritaire (sub)comités overeenkomsten betreffende het systeem van niet-recurrente resultaatgebonden voordelen gesloten.

Vier van die (sub)comités bepalen een nauwkeurig systeem waarin de te bereiken doelstelling(en) en het bedrag van de premies zijn vermeld. Het betreft de paritaire comités voor de non-ferrometalen (105 en 224), het paritair comité voor het havenbedrijf (301) en het paritair subcomité voor het stads- en streekvervoer van het Waalse gewest (328.02). De meeste van die systemen werden in 2008 voor onbepaalde duur ingevoerd, uitgezonderd de overeenkomst betreffende PC 301, die in 2009 werd ondertekend.

Het PC voor het gas- en elektriciteitsbedrijf (PC 326), van zijn kant, heeft in 2009 een overeenkomst gesloten die diverse algemene regels bevat (bv. over de berekening "prorata temporis" van de premie, de bepaling van de werknemers die al dan niet in het systeem worden opgenomen enz.), maar niet voorschrijft welke doelstellingen moeten worden bereikt en geen bonusbedrag vastlegt. Tot slot heeft het PC voor het vervoer en de logistiek (PC 140) in een in 2010 gesloten collectieve overeenkomst aangegeven dat (art. 9) "(...) de werkgevers (...) zich ertoe engageren om alle mogelijkheden te onderzoeken met het oog op een inschakeling in de context voorzien in de cao nr.90".

3.2.2 Bedrijfs-cao's en toetredingsakten

Het aantal bij de griffie van de fod Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg ingediende toetredingsakten steeg van 2615 in 2009 tot 3123 in 2010. Op 19 oktober 2011 waren voor dit jaar al 3350 toetredingsakten ingediend. Wat de bedrijfs-cao's betreft, bedroegen deze cijfers resp. 921, 1143 en 995.

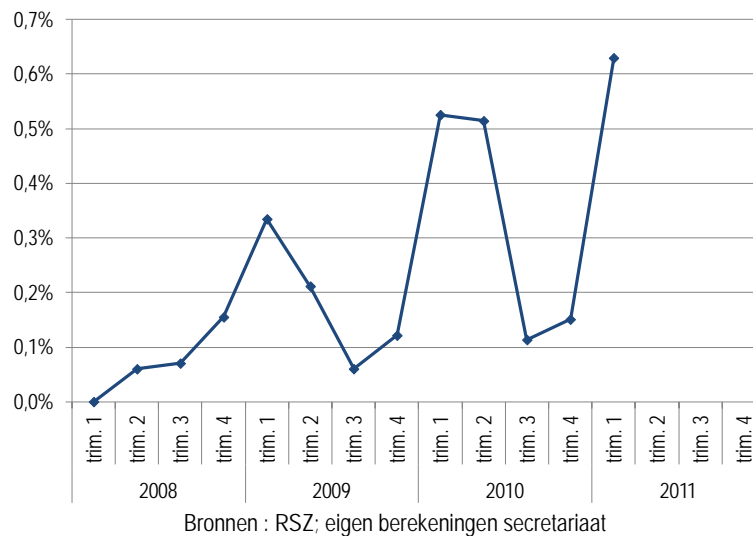
Zoals de documentatienota opmerkt, moet worden gepreciseerd dat de meeste toetredingsakten en cao's van korte duur (soms minder dan een jaar) zijn. Een zelfde onderneming kan dus elk jaar een nieuwe overeenkomst of zelfs meer dan één overeenkomst indienen (als de overeenkomst bv. betrekking heeft op verschillende werknemers of als de duur ervan minder dan een jaar bedraagt).

De nieuwe amendementen op het wettelijke kader waartoe de sociale gesprekspartners in de Nationale Arbeidsraad eind 2010 besloten (zie advies 1757 en cao 90bis) – o.m. de conformiteit van de bij de griffie van de fod ingediende documenten bevorderen met standaardformulieren – zouden de invoering van die systemen moeten vergemakkelijken.

3.2.3 Impact op de ontwikkeling van de lonen

Wanneer het aandeel van de niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen in de brutolonen wordt bekeken, blijkt dat de invoering van het systeem in het eerste kwartaal van 2008 drie pieken heeft gegenereerd: 0,33% in het eerste kwartaal van 2009, 0,53% in de eerste twee kwartalen van 2010 en 0,63% in het eerste kwartaal van 2011. Het feit dat de pieken in het begin van het jaar voorkomen heeft te maken met de storting van de bonussen m.b.t. het jaar voordien. Als we het volledige jaar in beschouwing nemen, bedroegen de niet-recurrente bonussen in 2008 gemiddeld 0,08% van de bij de RSZ aangegeven brutolonen. In 2009 bedroeg het aandeel 0,18% en in 2010 0,32%.

Grafiek 3-9: Aandeel niet-recurrente resultaatgebonden voordelen (in % van het RSZ-brutoloon)

3.3 Impact van de (para)fiscaliteit op de arbeid

3.3.1 Ontwikkelingen en uitdagingen

De fiscaliteit en de parafiscaliteit spelen een belangrijke rol in de loonvorming, het werkgelegenheidsbeleid en het concurrentievermogen van de ondernemingen. Concreet beïnvloedt alles wat betrekking heeft op de sociale werkgeversbijdragen en de persoonlijke sociale bijdragen, op de personenbelasting en op de loonsubsidies de ontwikkeling van de loonkosten en van de koopkracht, de stimulansen voor de werknemers om deel te nemen aan de arbeidsmarkt en voor de werkgevers om mensen aan te werven en de rentabiliteit van de ondernemingen.

Het fiscale en parafiscale instrument werd en wordt nu in België nog altijd in ruime mate gehanteerd om de belastingwig en de loonvorming in opwaartse of in neerwaartse richting te beïnvloeden. In de jaren zeventig nam de belastingwig toe via de personenbelasting en van 1982 tot 1996 via de verhoging van de sociale werkgeversbijdragen. Sinds het einde van de jaren negentig vertoont de belastingwig een neerwaartse tendens als gevolg van het algemene beleid dat gericht is op de structurele verlaging van de werkgeversbijdragen en van de persoonlijke bijdragen en dat voorts gepaard gaat met verhogingen voor bepaalde doelgroepen, de hervorming van de personenbelasting die in 2001 werd ingevoerd en de specifieke of algemene loonsubsidies die de laatste jaren steeds meer in het leven werden geroepen.

Al deze (para)fiscale maatregelen werden genomen om te voldoen aan noodwendigheden inzake concurrentievermogen en werkgelegenheid die België, zoals ook heel wat andere Europese landen, ertoe hebben aangezet de heffingen op de lonen te verlagen. Deze verlaging heeft tot doel de loonkostenontwikkeling binnen de perken te houden, enerzijds en de activiteitsgraad en de werkgelegenheid van de laagst geschoolden te stimuleren, anderzijds. Weliswaar hebben deze maatregelen een gunstige invloed op de werkgelegenheidsgraad doordat ze de substitutie van arbeid door kapitaal afremmen, maar niettemin hebben ze een kostprijs voor de staatsbegroting en de begroting van de sociale zekerheid. Door de verlagingen van de sociale bijdragen verminderen immers ook de inkomsten van de sociale zekerheid, die nog voor bijna 70% op de factor arbeid berusten. Tegelijkertijd stijgen de uitgaven van de sociale zekerheid, onder meer door de toename van de uitgaven voor de gezondheidszorg en de dienstcheques. De alternatieve financiering van de sociale

zekerheid komt tegemoet aan twee doelstellingen: de inkomsten en uitgaven van de begroting van de sociale zekerheid in evenwicht houden en terzelfder tijd de staatssubsidies beperken. Deze alternatieve financiering bestaat hoofdzakelijk uit een deel van de btw-inkomsten en maakt zowat 20% van de begrotingsinkomsten uit.

3.3.2 Arbeid, kapitaal en verbruik

In België waren de (para)fiscale inkomsten in 2009 goed voor 43,54% van het bbp³⁶. Deze gezamenlijke inkomsten dienen om de inkomens- of welzijnsverdeling bij te sturen en de productie van openbare goederen en diensten te financieren. Deze indicator hangt af van de tegenhangers op het vlak van de overheidsuitgaven: hij zal hoger zijn in een land waar de financiering van de pensioenen gebaseerd is op het herverdelingsstelsel dan in een land waar de pensioenen door kapitalisatie worden gefinancierd en ook hoger in een land waar het gebruik van de infrastructuur gratis is dan in een land waar voor het gebruik moet worden betaald.

De gezamenlijke belastinginkomsten komen van verschillende bronnen: heffingen op het verbruik, op het kapitaal en op de arbeid. In België en in een aantal andere Europese landen (Tsjechische Republiek, Denemarken, Duitsland, Estland, Frankrijk, Italië, Letland, Nederland, Oostenrijk, Slovenië, Finland en Zweden) is meer dan 50% van de totale inkomsten afkomstig van de factor arbeid. De tijdens de periode 2000-2009 waargenomen tendensen wijzen in België op een inkrimping van het procentuele aandeel van de inkomsten in het bbp van 1,7 procentpunt, waarvan ruim de helft (0,9 procentpunt) zich voordoet van 2008 tot 2009. Van 2000 tot 2008 is deze inkrimping het resultaat van een daling van het aandeel in het bbp van de inkomsten uit de heffingen op het verbruik (-0,7 procentpunt) en op de arbeid (-0,6 procentpunt), terwijl het aandeel in het bbp van de inkomsten uit de heffingen op het kapitaal toenam (+0,5 procentpunt). Van 2008 tot 2009 moet de inkrimping van het aandeel van de belastinginkomsten in het bbp bijna volledig worden toegeschreven aan het kleiner wordende aandeel van de inkomsten uit de heffingen op het kapitaal, meer bepaald die uit de vennootschapsbelasting (-0,9 procentpunt)³⁷.

De Europese Commissie berekent ook impliciete belastingvoeten op arbeid, kapitaal³⁸ en verbruik, die het aandeel van de heffingen op de loonmassa, op de vermogens en op de inkomsten uit eigendom en op de toegevoegde waarde weergeven³⁹.

³⁶ Europese Commissie (2011), « Taxation trends in the European Union, 2011 edition »

³⁷ Dat het aandeel van de vennootschapsbelasting in het bbp van 2008 tot 2009 kleiner wordt, komt voornamelijk door een daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting, die wordt berekend op basis van de gegevens van de nationale boekhouding (deze aanslagvoet daalt van 21,6% tot 16,9%). Als men echter steunt op de belastingstatistieken, dan blijkt de daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting zich in werkelijkheid al in 2008 voor te doen. In 2009 kregen immers heel wat vennootschappen de voorafbetalingen die ze begin 2008 hadden verricht en waarin nog geen rekening was gehouden met de gevolgen van de crisis die aan het einde van het jaar zou optreden, terugbetaald. Aangezien die terugbetalingen in 2009 plaatsvonden, werden ze in de nationale rekeningen van 2009 geboekt, waardoor de vennootschapsbelasting van dat jaar lager uitviel. Uitgaande van de belastingstatistieken, die de terugbetalingen van de voorafbetalingen in de inkomsten van 2008, en dus niet in die van 2009 verwerken, daalt de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting heel wat minder, nl. van 20,2% tot 19,9%. Van 2007 tot 2008, daarentegen, daalde diezelfde aanslagvoet van 25,6% tot 20,2%, terwijl de aanslagvoet op basis van de nationale rekeningen opliep van 21,0% tot 21,6%. Voor meer details verwijzen we naar CRB (2011) en naar Valenduc (2011).

³⁸ De impliciete belastingvoet op kapitaal weerspiegelt de fiscale druk op de vermogens en op de inkomsten uit eigendom. Het verschil tussen de impliciete belastingvoet op kapitaal en de impliciete belastingvoet op inkomsten uit kapitaal is dat de eerste de heffingen op de voorraad rijkdommen (onroerende voorheffing, taks op bedrijfswagens...) bevat, terwijl de tweede alleen de belastingen op de inkomsten omvat.

³⁹ Voor meer informatie over de definities en de berekeningen van die aanslagvoeten verwijzen we naar CRB (2011).

Genoteerd moet worden dat de door Eurostat berekende impliciete aanslagvoet op kapitaal de fiscale last die weegt op het kapitaal overschat. De teller van de impliciete aanslagvoet omvat immers de belastingen op de inkomsten en op de kapitaalvoorraden, terwijl de noemer niet de belastbare basis van de belastingen op de kapitaalvoorraden omvat. Dit heeft echter geen invloed op de internationale vergelijking, aangezien voor alle landen dezelfde methode wordt gehanteerd.

Tabel 3-3: Impliciete aanslagvoeten op het verbruik, het kapitaal en de loonarbeid: economie in haar geheel (2009)

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Gem. 3	België
Verbruik	19,8%	26,2%	18,5%	20,1%	20,9%
Kapitaal	22,1%	15,4%	35,6%	26,6%	30,9%
Arbeid	38,8%	35,5%	41,1%	39,3%	41,5%
waarvan : personenbelasting	13,3%	14,6%	10,4%	12,3%	16,7%
persoonlijke bijdragen	12,3%	11,3%	7,5%	10,3%	8,3%
werkgeversbijdragen	13,2%	9,6%	23,2%	16,7%	16,6%

Bron: Eurostat

De impliciete belastingvoet op de loonarbeid kan worden uitgesplitst in drie heffingsbronnen: de personenbelasting, de sociale werkgeversbijdragen en de persoonlijke sociale bijdragen. In vergelijking met de referentielanden heeft België de zwaarste directe belastingen (personenbelasting). De sociale werkgeversbijdragen en de persoonlijke sociale bijdragen zijn in België daarentegen minder aanzienlijk dan gemiddeld in de drie referentielanden.

Achter deze macro-economische tarieven gaat een grote verscheidenheid van de (para)fiscale wig in de verdeling van de brutolonen schuil. Het is dan ook interessant zich te buigen over de situatie van bepaalde typeprofielen waarvan de heffingen afhangen van de gezinssamenstelling en van het inkomensniveau. Volgens de Oeso⁴⁰ hebben alle Belgische profielen voordeel gehaald van de verlaging van de (para)fiscaliteit via de hervorming van de personenbelasting en de verlagingen van de sociale werkgeversbijdragen en van de persoonlijke sociale bijdragen. In 2010 bedroeg de belastingwig 34,8% voor de alleenstaanden met twee kinderen die 67% van het gemiddelde loon ontvingen tot 60,6% voor de alleenstaanden zonder kinderen die 167% van het gemiddelde loon ontvingen. De ondergrens die door de Oeso in aanmerking wordt genomen (67% van het gemiddelde loon) maakt het niet mogelijk rekening te houden met de lage lonen, waarvoor de afgelopen tien jaar in ons land bijzondere inspanningen werden geleverd op het vlak van zowel de kosten als de koopkracht.

3.3.3 Maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de lonen

Het verband tussen de werkgelegenheid en het loonpeil is zeer complex. Dit komt vooral omdat het loon een inkomens- en een kostenzijde heeft. Op micro-economisch niveau zijn de lonen een grote kostenfactor voor de ondernemingen, maar op macro-economisch niveau vormen ze het hoofdbestanddeel van het gezinsinkomen en dus ook van de vraag die tot de hele economie wordt gericht. Deze twee zijden mogen nooit van elkaar worden losgemaakt om het macro-economische evenwicht en de macro-economische dynamiek te begrijpen en te vrijwaren.

Eenzijds brengt een buitensporige stijging van de arbeidskosten een dubbele substitutie mee die schadelijk is voor de werkgelegenheid: de vervanging van arbeid door kapitaal en de vervanging van laaggekwalificeerde arbeid, waarvan de productiviteit lager ligt dan het marktloon, door hooggekwalificeerde arbeid. Anderzijds kan een te grote verlaging van het loonpeil de binnenlandse

⁴⁰ OECD (2011), *Taxing wages 2010*, OECD Publishing

vraag vertragen, waardoor ook de productie minder snel toeneemt, wat eveneens de werkgelegenheid schaadt.

Om de mensen financieel aan te moedigen om te gaan werken en de werkgevers tot aanwervingen aan te zetten, heeft de overheid de systemen van belastingen en sociale overdrachten gebruikt. In theorie zijn de beschikbare maatregelen: een verlaging van de sociale bijdragen – zowel voor de werknemers als voor de werkgevers, hetzij structureel, hetzij eenmalig – de ontwikkeling van maatregelen m.b.t. loonsubsidies en een hervorming van de personenbelasting. Een bijdragevermindering mag de vraag naar arbeid dan wel stimuleren, daar moet nog altijd een daarmee overeenstemmend aanbod tegenover staan. Zo niet, dan ontstaat een opwaartse druk op de brutolonen.

In België beantwoorden de maatregelen aan twee hoofdbekommernissen: het behoud van het concurrentievermogen van onze economie en de inschakeling van zwakke groepen op de arbeidsmarkt. Deze maatregelen beogen de verlaging van de arbeidskosten voor de werkgever en/of de verhoging van het nettoloon van de werknemer.

De verlagingen van de persoonlijke sociale bijdragen

Teneinde het nettoloon van de werknemers met een brutomaandloon dat onder een bepaald plafond ligt aantrekkelijker te maken, scheidt de werkbonus de mogelijkheid het verschuldigde bedrag van de persoonlijke bijdragen aan de sociale zekerheid te verlagen. De toegekende vermindering is maximaal voor het minimumloon en wordt kleiner naarmate het brutoloon hoger ligt. Vanaf een bepaald in de tijd voortschrijdend plafond bedraagt de verlaging nihil.

De parameters van het werkbonussysteem, t.w. de benedengrens, de bovengrens en het maximumbedrag van de verlaging, zijn sinds 2000 geëvolueerd. Niet alleen passen ze zich automatisch aan de loonindexering aan, bovendien werd het systeem uitgebreid opdat een hoger aantal werknemers (meer dan 40%) erdoor wordt begunstigd. Het maximumbedrag van de verlaging is nu 175 euro voor de bedienden en 189 euro voor de arbeiders. Dit systeem is thans van toepassing op alle werknemers met een brutoloon van minder dan 2.292,66 euro. Voor de werknemers met een minimumloon⁴¹ geldt nu een tarief voor de persoonlijke sociale bijdrage van 0% voor de arbeiders en van 0,97% voor de bedienden⁴² (i.p.v. 13,07% voor de werknemers voor wie deze vermindering niet geldt).

Dankzij de geleidelijke degressiviteit van het systeem kunnen de lagenlonenvallen worden beperkt en tracht men te vermijden dat de vooruitgang in de loopbaan wordt belemmerd. Dankzij dit werkbonussysteem kunnen de werknemers met een laag loon weliswaar een hoger nettoloon ontvangen, maar het systeem vermindert ook de elasticiteit van het nettoloon in verhouding tot het brutoloon. Het niveau van het nettoloon is aantrekkelijker, maar de werknemers halen een minder groot nettovoordeel uit een stijging van het brutoloon.

Sinds 1 juli 2004 krijgen de werknemers die ingevolge een herstructurering werden ontslagen een vermindering van hun persoonlijke bijdrage van 133,33 euro. Die gaat gepaard met de vermindering van de werkgeversbijdragen voor de doelgroep herstructurering. De economische herstellwet van 27 maart 2009 heeft de wettelijke bepalingen m.b.t. de herstructureringen aangepast om een antwoord te bieden op de recente ontwikkelingen. Dit heeft tot gevolg dat de ondersteuningsmaatregelen niet

⁴¹ 1443,54 euro per maand voor de werknemers vanaf 21 jaar oud die geen beroepservaring hebben

⁴² 13,07% van 1443,54 = 189. Voor de arbeiders : 189-189 = 0. Voor de bedienden : 189-175 = 14. 14/1443,54 = 0,97%.

beperkt blijven tot de ontslagen werknemers, maar worden uitgebreid tot de werknemers van wie de overeenkomst niet werd verlengd en tot de uitzendkrachten die tijdens de herstructurering in de onderneming werkten. Een van de maatregelen om de impact van de crisis op de werkgelegenheid te beperken bestaat erin de toepassing van deze verlaging van de persoonlijke bijdragen tijdelijk uit te breiden tot de werknemers die tijdens de periode van 1 juli 2009 tot 31 januari 2011 worden ontslagen ingevolge een faillissement, een sluiting of een vereffening van een onderneming.

De verlagingen van de sociale werkgeversbijdragen

Sedert 1 januari 2004 werd het systeem van verlaging van de werkgeversbijdragen vereenvoudigd. Het steunt op het principe van een structurele vermindering voor allen (400 euro/kwartaal) om de arbeidskosten in het algemeen te verlichten, met een extra verlaging voor de lage lonen ($L < 6030,00$ euro/kwartaal) en de hoge lonen ($L > 12.000$ euro/kwartaal). De extra verlaging voor de lage lonen is een manier om de arbeidskosten van laaggeschoolde werknemers, die sedert het begin van de jaren tachtig zwak staan op de arbeidsmarkt, te verlichten. De verlaging van de werkgeversbijdragen voor de hoge lonen heeft tot doel de aanwerving van specialisten en wetenschappers te bevorderen en zo de hersenvlucht uit België te beperken.

Het systeem voorziet ook in extra verlagingen voor bepaalde doelgroepen waarvan de overheid de aanwerving wil bevorderen. Deze verlagingen zijn forfaitaire bedragen van 300, 400 of 1000 euro per kwartaal gedurende een gegeven periode en zijn cumuleerbaar met de structurele verlaging. De doelgroepen zijn de oudere werknemers, de eerste drie werknemers die een nieuwe werkgever aanwerft, de jonge werknemers, de werknemers die het slachtoffer zijn van een herstructurering, de langdurig werklozen en de werknemers die met een regeling van collectieve arbeidsduurverkorting werken.

In het kader van de crisismaatregelen werden ook twee tijdelijke verlagingen ingevoerd. Dankzij de tijdelijke collectieve arbeidsduurverkorting en de vierdagenweek kan de werkgever, naargelang van de omvang van de arbeidsduurverkorting, een verlaging van de werkgeversbijdrage van 600 tot 1150 euro per kwartaal genieten. Deze verlaging, die in het derde kwartaal van 2009 van kracht is geworden, moest maar tot einde 2009 van toepassing zijn, maar werd verlengd tot 31 januari 2011. Dankzij de tweede crisisverlaging krijgt een opleidingsbedrijf (gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling, sectorale opleidingsfondsen enz.) een bijdrageverlaging van 1000 euro per kwartaal indien hij een werknemer aanwerft die werd ontslagen ingevolge een herstructurering en indien deze het werk hervat als opleider of begeleider en tegelijk een door de RVA betaalde ervaringtoelage ontvangt. Deze maatregel is enkel van toepassing op indiensttredingen tijdens de periode van 1 januari 2010 tot 1 januari 2012. Naast die twee tijdelijke verlagingen werd de bijdragevermindering voor de doelgroep herstructurering uitgebreid tot de werknemers die tijdens de periode van 1 juli 2009 tot en met 31 januari 2011 werden ontslagen ingevolge een faillissement, een sluiting of een vereffening van een onderneming.

In 2010 waren de totale socialebijdrageverlagingen voor de werkgevers goed voor 4,9 miljard euro en 3,5% van de loonmassa. Van dit bedrag ging 83,2 % naar structurele verminderingen voor werknemers uit de privésector en ging de overige 16,8% naar extra verlagingen voor doelgroepen.

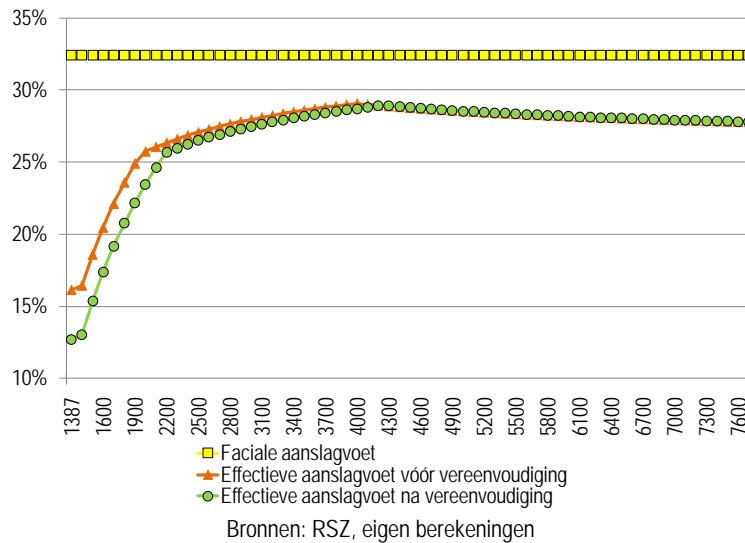
Het plafond voor de extra verlaging die wordt toegekend aan de lage lonen was oorspronkelijk vastgesteld op 5310 euro per kwartaal. Met dit plafond kon iets meer dan 30% van de arbeidsplaatsen de extra verlaging voor de lage lonen genieten. Vanaf het eerste kwartaal van 2005 is dit plafond opgetrokken tot 5870,71 euro per kwartaal en kon iets meer dan 40% van de arbeidsplaatsen de extra verlaging genieten. Doordat daarna een wijziging van het plafond uitbleef, was het aandeel van de arbeidsplaatsen waarvoor deze extra verlaging geldt in 2009 opnieuw teruggelopen tot 27%. Sinds het

tweede kwartaal van 2007 werd ingevolge de verhoging van het minimumloon met 25 euro een wijziging aangebracht aan de formule voor de berekening van de extra verlaging. Door deze wijziging zijn niet meer werknemers bij de maatregel betrokken, maar kan wel het verlies aan lastenverlagingen voor de werkgever worden gecompenseerd. Sinds het eerste kwartaal van 2010 is het plafond opgetrokken tot 6030 euro en is het aandeel van de arbeidsplaatsen waarop deze extra verlaging van toepassing is opnieuw gestegen tot 31%.

Dit systeem van verlaging van de sociale werkgeversbijdragen blijft nog altijd complex en mist duidelijkheid en eenvoud, hoewel het in 2004 werd geharmoniseerd. De faciale bijdragevoet voor de werkgevers is dezelfde voor iedereen (32,4% van het brutoloon), maar wordt in België door niemand betaald omdat alle werkgevers een structurele verlaging genieten en een extra verlaging wordt toegekend voor de lage en de hoge lonen en bijkomende verlagingen voor de doelgroepen. Het Belgische parafiscale systeem, dat lineair was, is zowel voor de sociale werkgeversbijdragen als voor de persoonlijke sociale bijdragen progressief geworden. De tarieven van de sociale bijdragen verschillen immers naargelang van het loonpeil en van de persoonlijke kenmerken van de werknemer. In sommige gevallen kunnen de sociale werkgeversbijdragen nihil bedragen.

Een adviesvraag van de minister van Werk aan de sociale partners beoogde de structurele en zichtbare vereenvoudiging van de banenplannen. In het Interprofessioneel akkoord (IPA) 2009-2010 hadden de sociale partners overeenstemming bereikt over de verlaging van de werkgeversbijdragen, met inbegrip van de aanpassing van de in aanmerking genomen boven- en ondergrens voor de berekening van de structurele vermindering. Voor categorie 1 schreven de sociale partners de afschaffing voor van de verlagingen voor doelgroepen die werden toegekend aan de langdurig werklozen, aan de jongeren in het algemeen en aan de oudere werknemers. De toegekende verlagingen voor de eerste drie aanwervingen, voor de werknemers die het slachtoffer zijn van een herstructurering en voor de arbeidsduurverkorting werden behouden, net als de specifieke vermindering voor de jongeren van minder dan 19 jaar, de zeer laaggeschoolde jongeren, de laaggeschoolde jongeren van buitenlandse afkomst en de laaggeschoolde jongeren met een handicap. De vrijgemaakte middelen werden besteed om de structurele verlaging te versterken en om het budget te verhogen dat bestemd is voor de activering van de werklozen die het moeilijkst weer inzetbaar zijn. Het forfait steeg van 400 tot 444 euro, de grens voor de lage lonen van 5870,71 tot 6600 euro per kwartaal, de grens voor de hoge lonen van 12.000 tot 12.733 euro en de alfacoëfficiënt zal dalen van 0,162 tot 0,154. Ingevolge een aantal gebeurtenissen op institutioneel vlak werd dit voorstel echter nooit ten uitvoer gelegd. Grafiek 3-10 geeft, naargelang van het peil van het brutomaandloon, de faciale voet van de werkgeversbijdragen en de effectieve bijdragevoeten vóór de vereenvoudiging en die welke zouden hebben gegolden na de vereenvoudiging weer.

Grafiek 3-10: Faciale aanslagvoet, effectieve aanslagvoet voor en na de vereenvoudiging volgens het peil van het brutomaandloon

De verlaging van de werkgeversbijdragen heeft er in België enerzijds toe bijgedragen dat de jobcreatie wordt gestimuleerd of dat de vernietiging van arbeidsplaatsen voor laaggeschoolden wordt beperkt. Anderzijds heeft ze er ook toe bijgedragen dat onze loonkosten in de pas blijven met de groei van de loonkosten in de drie referentielanden zoals vermeld in de wet van 26 juli 1996. In België hebben de werkgeversbijdragen van 2001 tot 2003 een rol gespeeld in de stijging van de loonkosten. Van 2004 tot 2006 speelden ze een tegenovergestelde rol en maakten ze een vertraging van de loonkostenstijging mogelijk. Tussen 2006 en 2010 hebben de werkgeversbijdragen opnieuw tot de loonkostenstijging bijgedragen.

De hervorming van de personenbelasting

De tenuitvoerlegging van de hervorming van de personenbelasting werd gespreid over de periode die liep van de belastingjaren 2002 tot 2005 (inkomsten 2001-2004). Deze hervorming heeft de fiscale druk op de inkomens uit arbeid verlicht dankzij de verhoging van het tarief van de eerste schijf van de schaal van de forfaitaire beroepskosten, de verbreding van de middelste schijven van de schaal, de afschaffing van de hoogste marginale belastingvoeten en een betere inaanmerkingneming van de kinderen ten laste.

Deze hervorming zorgt voor meer financiële prikkels om weer de arbeidsmarkt te betreden. Desondanks blijft België een van de drie Europese landen (samen met Zweden en Frankrijk) waar arbeid het zwaarst wordt belast.

Ons belastingstelsel is evenwel nog steeds ingewikkeld en sneller progressief dan in de drie referentielanden. Er zij aan herinnerd dat een snelle progressiviteit van de tarieven van de personenbelasting voorzichtig moet worden geanalyseerd, aangezien sommige categorieën van werknemers hierdoor kunnen aangespoord om naar dit belastingstelsel over te schakelen door een vennootschap op te richten.

De loonsubsidies

In België bestaan een aantal loonsubsidies die worden uitgekeerd door hetzij de sociale zekerheid: sociale maribel, activering van de werkloosheidsuitkeringen, dienstencheques, hetzij de gewesten:

“oudere werknemers”, tewerkstellingspremie, hetzij door de federale regering: premie voor nacht- en ploegenarbeid en voor overuren, algemene subsidie gekoppeld aan de twee recentste IPA's, subsidies m.b.t. de O&O-activiteiten en specifieke subsidies.

De loonsubsidies via de federale fiscaliteit worden d.m.v. een vrijstelling van bedrijfsvoorheffing toegekend. De werkgever houdt de volledige bedrijfsvoorheffing in op het belastbare loon, slechts een deel ervan wordt gestort in de openbare schatkist en de werkgever en /of de werknemer (overuren) behoudt(en) het andere deel. In de nationale rekeningen moet de volledige voorheffing in de loonkosten vervat blijven en wordt het niet doorgestorte gedeelte geboekt als een subsidie aan de ondernemingen. Vanuit het oogpunt van de nationale boekhouding heeft deze maatregel dus geen enkele impact op de loonkosten, maar wel op de productiekosten.

In het IPA 2007-2008 werd aan de ondernemingen een vrijstelling van bedrijfsvoorheffing toegekend van 0,25% van de brutolonen teneinde een interprofessionele structurele looncorrectie van 0,15% van de totale loonkosten in te voeren. De uitzonderlijke overeenkomst die werd gesloten voor de jaren 2009 en 2010 schrijft voor dat deze vrijstelling wordt opgetrokken tot 0,75% op 1 januari 2009 en tot 1% op 1 januari 2010.

De loonsubsidie voor onderzoek werd in 2005 ingevoerd om O&O-initiatieven in de ondernemingen te stimuleren. Deze vrijstelling van betaling van de bedrijfsvoorheffing op de lonen van de onderzoekers werd vanaf 1 januari 2009 opgetrokken van 65% tot 75%.

Sinds 1 juli 2005 genieten de eerste 65 overuren een vermindering van de bedrijfsvoorheffing op het overloon ten gunste van de werkgevers en de werknemers. De verlagingen van de bedrijfsvoorheffing zijn sinds het IPA 2007-2008 fors verhoogd, waarbij wel erover wordt gewaakt dat een overuur niet minder duur is dan een gewoon uur. Op 1 januari 2009 werd het aantal overuren die deze regeling genieten opgetrokken van 65 tot 100 en op 1 januari 2010 werd dat aantal verhoogd van 100 tot 130.

De subsidie voor ploegen- en nachtarbeid bestaat sinds 2004 en heeft tot doel de vernietiging van banen te vermijden teneinde het Belgische systeem meer in overeenstemming te brengen met dat in bepaalde lidstaten en zo de overdracht van activiteiten naar het buitenland te voorkomen. De vrijstelling van bedrijfsvoorheffing was in april 2007 verhoogd van 5,63% tot 10,7% en bedraagt 15,6% sinds 1 juni 2009.

In het kader van de crisismaatregelen werd de activering van de werkloosheidsuitkeringen versterkt. Deze omvat een bijdrage van de RVA in het bedrag van het nettoloon dat de werkgever moet betalen wanneer deze een werknemer aanwerft die voordien een werkloosheidsuitkering ontving. Deze versterking komt op twee manieren tot stand: een versoepeling van de voorwaarden waaraan de werknemer moet voldoen (voor sommige jongeren is het niet langer noodzakelijk een werkloosheidsuitkering te ontvangen) en een verhoging van het bedrag van de bijdrage. Deze nieuwe maatregel is van toepassing op de aanwervingen van 1 januari 2010 tot en met 31 december 2012.

In 2008 bedroeg het budget voor deze loonsubsidies via de federale fiscaliteit 1223 miljoen euro, maar in 2010 liep het op tot 2311 miljoen euro. Het Federaal Planbureau verwacht een enveloppe van ruim 2,5 miljard euro voor 2012. Deze toename moet voornamelijk worden toegeschreven aan de invoering van de algemene subsidie en aan de uitbreiding van de maatregelen ten gunste van nacht- en ploegenarbeid en van de overuren.

Tabel 3-4: Ontwikkeling van en vooruitzichten m.b.t. de loonsubsidies 1996-2012 (miljoenen euro's)

	1996	2008	2009	2010	2011	2012
Verminderings werkegeversbijdragen	1306	4917	4722	4867	4926	4970
Loonsubsidies	19	3053	3737	4798	5282	5329
Via sociale zekerheid	0	1801	2019	2446	2823	2797
Sociale Maribel	0	664	688	752	775	775
Jongerenbonus (non-profit)	0	0	28	28	29	29
Alternatieve sociale Maribel	0	0	22	73	77	82
Activering	0	254	230	362	571	375
Dienstencheques	0	883	1051	1231	1371	1534
Via federaal niveau	0	1223	1688	2316	2422	2494
Nacht- en ploegenarbeid	0	697	753	910	948	971
Overuren	0	37	37	48	50	51
Onderzoek en ontwikkeling	0	193	334	367	382	390
Algemene subsidie	0	208	467	890	934	968
Specifieke subsidies	0	88	97	102	108	113
Via gewestniveau	19	29	31	36	37	38
Oudere werklozen	0	15	17	21	21	22
Werkgelegenheidspremie	19	14	14	16	16	16
Totaal ten gunste van de werkegevers	1325	7970	8459	9665	10208	10299
Verminderings werknemersbijdragen	0	699	690	708	719	684

Bron: FPB

De loonsubsidies houden een overdracht naar de ondernemingen in. Voor de invoering van de algemene subsidie bleef 80% van de loonsubsidies via de federale fiscaliteit geconcentreerd in welbepaalde bedrijfstakken, waaronder de zakelijke dienstverlening, de scheikundige sector, de automobielsector, de voedingsindustrie en de ijzer- en metaalnijverheid. Doordat het aandeel van de algemene vermindering werd verhoogd, zijn de loonsubsidies almaar meer eenvormig verdeeld over de verschillende bedrijfstakken. De voor 2011 bepaalde enveloppe bestaat voor 39,1% uit subsidies voor ploegen- en nachtarbeid, voor 38,6% uit de algemene vermindering, voor 15,8% uit de subsidie voor onderzoek, voor 2,1% uit de subsidie voor overuren en voor 4,5% uit de specifieke (sectorale) subsidies. De verdeling van de enveloppe is zo goed als identiek voor 2012.

3.3.4 De effecten van de maatregelen ter verlichting van de (para)fiscaliteit op de arbeidskosten en op de koopkracht

De veranderingen op het vlak van de (para)fiscaliteit hebben een rechtstreekse impact op de koopkracht en op de arbeidskosten en, bijgevolg, op de beslissingen m.b.t. de arbeidsmarktparticipatie en op de aanwervingsbeslissingen.

Wat de koopkracht betreft, heeft het secretariaat van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, met de hulp van de fod Financiën, getracht inzicht te krijgen in het effect van de (para)fiscale wijzigingen op de ontwikkeling van het nettoloon tegen constante prijzen van 1996 tot 2006⁴³. Gebleken is dat parafiscale wijzigingen die in die periode werden ingevoerd, t.w. de werkbonus, de herinvoering van de indexering van de belastingschalen, de verlaging van de crisisbelasting, de hervorming van de personenbelasting, de verhoging van de belastingvrije som voor de lage en de gemiddelde lonen en de verhoging van de eerste schijf van de forfaitaire beroepskosten, hebben geleid tot een verbetering van het nettoloon tegen constante prijzen, ongeacht de beschouwde gezinssamenstelling en het

⁴³ Voor meer details, zie CRB (2010).

inkomenspeil. Dit betekent dat het nettoloon tegen constante prijzen tijdens die periode hoe dan ook voor alle werknemers zou zijn gestegen, zelfs als de lonen alleen de indexering zouden hebben gevolgd, m.a.w. als ze bovenop het gezondheidsindexcijfer geen andere ontwikkeling hadden ondergaan. Uiteraard is de omvang van de stijging niet dezelfde voor iedereen. Tabel 3-4 geeft de ontwikkeling van de gemiddelde aanslagvoet voor verschillende gezinsprofielen⁴⁴ van 1996 tot 2009 weer, in de veronderstelling dat de lonen de inflatie zouden hebben gevolgd.

Over de periode 1996-2006 is het voordeel uitgedrukt in koopkracht in relatieve termen groter voor de lage lonen, vervolgens voor de hoge lonen en ten slotte voor de gemiddelde lonen. Alle profielen hebben voordeel gehaald van de herinvoering van de indexering van de belastingschalen en van de verlaging van de crisisbelasting. De lage lonen werden gunstig beïnvloed door de invoering en uitbreiding van het werkbonusstelsel en door de verhoging van het tarief van de eerste schijf van de schaal van de forfaitaire beroepskosten en door de verbreding van de middelste schijven van de schaal. De hoge lonen hebben voornamelijk voordeel gehaald van de afschaffing van de hoogste marginale belastingvoeten. De gemiddelde lonen, daarentegen, kenden de minst sterke stijging van het nettoloon tegen constante prijzen doordat ze niet het voorwerp waren van de werkbonus, noch van de afschaffing van de hogere marginale belastingvoeten.

Van 2006 tot 2009 komt de verhoging van de koopkracht vooral ten goede aan de lage lonen dankzij de uitbreiding van de werkbonus, de verhoging van de belastingvrije som voor de lage en de gemiddelde lonen en de verbreding van de eerste schijf van de forfaitaire beroepskosten. De werknemers met hoge lonen daarentegen, die tijdens de voorafgaande periode voordeel hadden gehaald van de afschaffing van de hogere marginale belastingvoeten in het kader van de belastinghervorming, zagen hun nettoloon tegen constante prijzen tijdens die periode het minst stijgen.

Natuurlijk verschilt de bijdrage van deze (para)fiscale veranderingen aan de toename van de koopkracht ook naargelang van het gezinsprofiel (Tabel 3-5, kolom 3). Voor de lage lonen verklaren de (para)fiscale veranderingen het grootste deel van de stijging van het nettoloon tegen constante prijzen tijdens de periode 1996-2009 (71 tot 80% voor de brutolonen die gelijk zijn aan 50% van het gemiddelde loon, en 59 tot 74% voor de brutolonen die 75% van het gemiddelde loon bedragen). Met andere woorden, de stijging van de koopkracht van de lage lonen is meer het gevolg van de (para)fiscale veranderingen dan van de verhoging van hun reële brutolonen. Het tegenovergestelde wordt echter vastgesteld voor de gemiddelde en de hoge lonen, aangezien voor die lonen slechts 33,3 tot 54,2% van de stijging van het nettoloon tegen constante prijzen wordt verklaard door de (para)fiscale veranderingen.

Over de hele periode 1996-2009 bedroeg de stijging van de koopkracht van de lage lonen (50% van het gemiddelde loon) 16 tot 20% (waarvan 12 tot 16% dankzij de (para)fiscale wijzigingen), terwijl die van de middelhoge en hoge lonen (250% van het gemiddelde loon) 8 tot 12% bedroeg (waarvan 3 tot 6% dankzij de (para)fiscale wijzigingen).

⁴⁴ 36 gezinsprofielen werden omschreven volgens verschillende criteria: bestaat het gezin al dan niet uit een koppel? Zo ja, beschikt het dan over één of twee inkomens? Heeft het twee kinderen of geen kinderen ten laste? Voorts werden profielen samengesteld op basis van het loonniveau, uitgedrukt als percentage van het gemiddelde brutoloon.

Tabel 3-5: Ontwikkeling van de gemiddelde aanslagvoet, ervan uitgaand dat de lonen van 1996 tot 2009 de inflatie zouden hebben gevolgd

	Gemiddelde voet 1996	Gemiddelde voet 2006	Gemiddelde voet 2009	Vershil 1996-2009
Profielen zonder kinderen				
Alleenstaande 50%	26,0%	18,4%	15,9%	-10,1%
Alleenstaande 100%	40,5%	38,9%	38,5%	-2,0%
Alleenstaande 150%	46,3%	44,8%	44,5%	-1,8%
Alleenstaande 250%	52,5%	50,8%	50,7%	-1,8%
Koppel 50%	13,1%	4,7%	1,2%	-11,9%
Koppel 100%	29,9%	28,7%	27,9%	-2,0%
Koppel 150%	38,1%	36,9%	36,4%	-1,7%
Koppel 250%	47,0%	45,8%	45,5%	-1,5%
Koppel 50% -50%	26,3%	19,4%	16,8%	-9,5%
Koppel 100% -100%	40,8%	39,0%	38,6%	-2,2%
Koppel 150% -150%	46,3%	44,7%	44,3%	-2,0%
Koppel 250% -250%	52,1%	50,3%	50,2%	-1,9%
Profielen met kinderen				
Koppel 50%	13,1%	2,5%	0,1%	-13,0%
Koppel 100%	29,2%	25,5%	24,6%	-4,6%
Koppel 150%	37,7%	25,5%	34,2%	-3,5%
Koppel 250%	46,7%	44,6%	44,2%	-2,5%
Koppel 50% -50%	25,6%	16,2%	13,5%	-12,1%
Koppel 100% -100%	40,4%	37,4%	37,4%	-3,0%
Koppel 150% -150%	46,1%	43,6%	43,3%	-2,8%
Koppel 250% -250%	52,0%	49,7%	49,6%	-2,4%

Noten: in de ontwikkelingen van de gemiddelde aanslagvoeten in deze tabel werd geen rekening gehouden met het effect van de gewijzigde belastingaftrekmogelijkheden ten gevolge van de belastinghervorming, bv. met het feit dat de aftrekbaarheid van de kinderopvangkosten niet meer geplafonneerd is; omdat de aanslagvoeten voor de alleenstaanden met kinderen sterk gelijken op die voor de alleenstaanden zonder kinderen, werden ze niet in deze tabel opgenomen; een volledige versie van de tabel, met inbegrip van de aanslagvoeten voor de profielen met een loon dat 75% en 200% van het gemiddelde loon bedraagt, kan worden geraadpleegd in de documentatienota CRB 2010-1026.

Bronnen: fod Financiën, eigen berekeningen

Tabel 3-6: Totale stijging van het nettoloon tegen constante prijzen en stijging van het nettoloon tegen constante prijzen als gevolg van de (para)fiscale veranderingen van 1996 tot 2009

	Verhoging totale nettoloon (A)	Verhoging tgv parafiscaliteit (B)	(B/A)
Profielen zonder kinderen			
Alleenstaande 50%	17,9%	13,8%	77,1%
Alleenstaande 100%	9,0%	3,2%	35,6%
Alleenstaande 150%	9,1%	3,3%	36,3%
Alleenstaande 250%	10,4%	3,9%	37,5%
koppel 50%	17,8%	13,6%	76,4%
koppel 100%	8,5%	2,9%	34,1%
koppel 150%	8,4%	2,8%	33,3%
koppel 250%	8,6%	2,9%	33,7%
koppel 50% -50%	16,9%	12,9%	76,3%
koppel 100% -100%	9,5%	3,7%	38,9%
koppel 150% -150%	9,6%	3,7%	38,5%
koppel 250% -250%	10,4%	3,9%	37,5%
Profielen met kinderen			
koppel 50%	20,9%	14,9%	71,3%
koppel 100%	12,0%	6,5%	54,2%
koppel 150%	11,1%	5,5%	49,5%
koppel 250%	10,5%	4,7%	44,8%
koppel 50% -50%	20,3%	16,2%	79,8%
koppel 100% -100%	11,6%	5,8%	50,0%
koppel 150% -150%	11,2%	5,3%	47,3%
koppel 250% -250%	11,4%	5,0%	43,9%

Noot: een volledige versie van de tabel, met inbegrip van de cijfers voor de alleenstaanden met kinderen en voor de profielen met een loon dat 75% en 200% van het gemiddelde loon bedraagt, kan worden geraadpleegd in de documentatienota CRB 2010-1026.

Bronnen: fod Financiën, eigen berekeningen

Wat de arbeidskosten betreft, geeft Tabel 3-7 de verminderingen van de sociale werkgeversbijdragen en de loonsubsidies in percenten van de loonmassa voor de privésector van 1996 tot 2010 weer, alsmede de vooruitzichten voor 2011 tot 2012.

Tabel 3-7: Verminderings van de sociale werkgeversbijdragen en loonsubsidies in percenten van de loonmassa: privésector (1996-2012)

	1996	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Loonmassa (privésector)	83004	112669	115906	121559	128420	135421	135154	137906	144839	150615
Vmindering werkgeversbijdragen	1306	3784	4254	4419	4779	4917	4722	4867	4926	4970
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies)	0	25	110	431	783	1135	1591	2214	2314	2381
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies en O & O)	0	25	106	367	690	942	1257	1847	1932	1991
Vmindering werkgeversbijdragen in % LM	1,6%	3,4%	3,7%	3,6%	3,7%	3,6%	3,5%	3,5%	3,4%	3,3%
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies) in % LM	0,0%	0,0%	0,1%	0,4%	0,6%	0,8%	1,2%	1,6%	1,6%	1,6%
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies en O & O) in % LM	0,0%	0,0%	0,1%	0,3%	0,5%	0,7%	0,9%	1,3%	1,3%	1,3%

Bronnen: Federaal Planbureau

Bronvermelding

Wetteksten en teksten van het sociaal overleg

Generatiepact, via internetadres : http://www.premier.fgov.be/nl/051011_generatiepact.pdf

INTERPROFESSIELE AKKOORD 2007 - 2008, via het internetadres van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven : <http://www.ccecrb.fgov.be>

UITZONDERLIJK AKKOORD 2009-2010, via het internetadres van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven: <http://www.ccecrb.fgov.be>

WET van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, Belgisch Staatsblad, 1 augustus 1996, blz. 20575-20593.

Monografieën

BACH, H.-U, e.a. (2009) "Arbeitsmarkt-Projektion 2010 Die Krise wird deutliche Spuren hinterlassen", *IAB-Kurzbericht*, nr. 20/2009, 12 blz.

BACH, Hans-Uwe en Eugen, SPITZNAGEL (2009) "Betriebe zahlen mit – und haben was davon", *IAB-Kurzbericht*, nr. 17/2009, 8 blz.

BISPINCK, Reinhart (2010), *Tarifpolitischer Halbjahresbericht 2010 : Eine Zwischenbilanz der Lohn und Gehaltsrunde 2010*, Düsseldorf, WSI-Tarifarchiv, 29 blz.

BISPINCK, Reinhart (2011), *Tarifpolitischer Halbjahresbericht 2011 : Eine Zwischenbilanz der Lohn und Gehaltsrunde 2011*, Düsseldorf, WSI-Tarifarchiv, 31 blz.

BOGAERT, Henri (2011), Brief aan meneer Luc Denayer, Secretaris van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, 7 juni 2011.

BOGEDAN, Claudia, Wolfram BREHMER en Alexander HERZOG-STEIN (2009), "Betriebliche Beschäftigungssicherung in der Krise", *WSI-Report*, nr. 1.

CENTRAAL PLANBUREAU (2011), *Macro-economische Verkenning 2012*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 111 blz. via het internet adres : <http://www.cpb.nl/nl/pub/cepmev/mev/>

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2008), *Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling* (CRB 2008-1400DEF), Brussel, CRB, 219 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009), *Analyse van de loonvormingsmechanismen in België: beschrijvende typologie van de collectieve onderhandelingen over de loonkosten* (CRB 2009-1064), Brussel, CRB, 20 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2011), *Méthodologies utilisées pour le calcul des taux d'imposition implicites*, Brussel, CRB, moet nog verschijnen.

CRIMMANN, A. and F. WIESSNER (2009), "Verschnaufpause dank Kurzarbeit", *IAB-Kurzbericht*, nr. 14/2009, 8 blz.

DARES (2010), *La négociation collective en 2009*, Paris, Dares, 694 blz.

DARES (2011), *La négociation collective en 2010*, Paris, Dares, 648 blz.

EUROSTAT (2008), *Taxation Trends in the European Union*, Luxemburg.

FEDERAAL PLANBUREAU (2011), *Economische vooruitzichten 2012 (Update oktober 2011)*, Brussel, Federaal Planbureau, 6 oktober, 8 blz.

FISCHER, Gabrielle, Jürgen WAHSE, Vera DAHMS e.a.(2007), "Standortbedingungen und Beschäftigung in den Regionen West-und Ostdeutschlands Ergebnisse des IAB-Betriebspanels 2006", *IAB-Forschungsbericht*, nr. 5, 103 blz.

HECKMANN, M. e.a. (2009), "Wie Betriebe in der Krise Beschäftigung stützen", *IAB-Kurzbericht*, nr. 18/2009, 8 blz.

LESCH, Hagen (2005), "Lohnpolitik und Beschäftigung in Deutschland", *IW-Trends*, jg. 32, nr. 4

MINISTERE DE L'ECONOMIE ET DES FINANCES (2010), *Projet de loi de finances pour 2011 Rapport économique, social et financier TOME I*, Paris, MINEFI via internetadres : <http://www.performance-publique.gouv.fr/farandole/2011/pap.html>

MINISTERE DE L'ECONOMIE ET DES FINANCES (2011), *Projet de loi de finances pour 2012 Rapport économique, social et financier TOME I*, Paris, MINEFI

MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID-AFDELING CAO-ONDERZOEK EN BELEIDSINFORMATIE (2010), *Voorjaarsrapportage CAO-afspraken 2010*, Den Haag, ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid, 46 blz.+bijlagen

NATIONALE BANK VAN BELGIE (2006b), "*Lineaire vermindering van de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid en alternatieve financiering*", *Working paper*, nr. 81, maart 2006

OECD, via internet op adres http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook_16097408

OECD (2011), *Taxing Wages 2010*, OECD Publishing.

PROJEKTGRUPPE GEMEINSCHAFTSDIAGNOSE (2010), *Z Gemeinschaftsdiagnose Herbst 2010* (14 oktober 2010), Bottrop, Druckerei Peter Pomp GmbH, 76 blz. via Internet bv. op adres : http://www.iwh-halle.de/d/publik/sonst/gd/2010h/gd_lang.pdf

PROJEKTGRUPPE GEMEINSCHAFTSDIAGNOSE (2011), *Gemeinschaftsdiagnose Herbst 2011* (13 oktober 2011), Bottrop, Druckerei Peter Pomp GmbH, 76 blz. via internetadres : http://www.iwh-halle.de/d/publik/sonst/gd/2010h/gd_lang.pdf

RHEIN, Thomas, en Melanie STAMM (2006), "*Niedriglohnbeschäftigung in Deutschland Deskriptive Befunde zur Entwicklung seit 1980 und Verteilung auf Berufe un Wirtschaftszweige*", *IAB-Forschungsbericht*, nr. 12, 40 blz.

RSZ, Beige brochures: gedetailleerd overzicht van de loontrekkende tewerkstelling.

RSZ, Roze brochures: Bijdrageverminderingen sociale zekerheid: aantal arbeidsplaatsen en budgettaire impact.

SEIFERT, Hartmut (2005), "In jedem dritten Betrieb mit Zeitkonten verfallen Überstunden Unbezahlte Arbeit in deutschen Unternehmen nimmt zu", *WSI-Pressemitteilungen*, 20 juni 2005, 2 blz.

STICHTING VAN DE ARBEID (2009), *Akkoord Stichting van de arbeid 25 maart 2009*, via internetadres : <http://www.stvda.nl/nl/publicaties/convenanten/2000-2009/2009/20090325.aspx>

VALENDUC, C (2011), « Imposition des revenus du travail, du capital et de la consommation : évolutions récentes », moet nog verschijnen.

4 Opleiding en vorming

Boordtabel van de sociale partners

		1998	2000	2002	2004	2006	2007	2008	2009*	2010 p
I. Investering van de werkgevers ten gunste van de werknemers										
SOCIALE BALANSEN										
Formele voortgezette opleiding		1,24%	1,34%	1,17%	1,09%	1,08%	1,13%	1,15%	1,07%	1,08%
Formele en informele voortgezette opleiding + bijdragen		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	1,68%	1,56%	1,61%
Formele en informele voortgezette opleiding ondernemingen > 10 werknemers, CK + bijdragen		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	1,88%	1,77%	1,84%
II. Participatiegraad										
SOCIALE BALANSEN										
	Gemiddelde	29,6%	32,3%	31,7%	32,7%	32,50%	32,60%	31,8%	33,1%	34,1%
Formele opleiding	Mannen	28,6%	32,3%	31,9%	32,6%	33,20%	34,8%	32,5%	33,6%	n.b.
	Vrouwen	28,4%	30,2%	31,6%	32,7%	32,70%	31,0%	30,8%	34,7%	n.b.
	Gemiddelde	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	15,1%	17,6%	19,2%
Informele opleiding	Mannen	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	14,1%	16,9%	n.b.
	Vrouwen	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	16,5%	18,7%	n.b.
ENQUÊTE NAAR DE ARBEIDSKRACHTEN										
Alle opleidingvormen		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	22,7%	23,1%	22,0%	22,9%	22,0%
waarvan: met financiële tegemoetkoming van de werkgever		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	16,60%	17,30%	17,0%	17,7%	17,1%
Structurele Lissabon-indicator (alle opleidingen, 24-65 jaar, referentieperiode van 4 weken)	Gemiddelde	4,4%	6,2%	6,0%	8,6%	7,5%	7,2%	6,8%	6,8%	7,2%
	Mannen	5,0%	6,7%	5,9%	8,7%	7,4%	7,0%	6,4%	6,4%	7,0%
	Vrouwen	3,8%	5,7%	6,0%	8,5%	7,6%	7,4%	7,2%	7,2%	7,4%
III. Opleidingsuren in % van de gewerkte uren										
Formele opleiding		0,72%	0,82%	0,73%	0,69%	0,71%	0,77%	0,76%	0,71%	0,68%
Informele opleiding		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	0,32%	0,35%	0,39%
IV. Opleidingsuren per deelnemer										
Formele opleiding	Gemiddelde	34,9	36,2	31,8	29,5	29,6	32,2	32,9	29	27
	Mannen	39,7	41,1	36	32,8	33,3	35,5	36,4	33	n.b.
	Vrouwen	26,7	27,3	25,1	24,4	24,2	26,8	27,8	24	n.b.
informele opleiding		n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	29,7	27	27

*Somme definitieve gegevens van de Balanscentrale worden nog geleverd voor 2009. De indicatoren uit de sociale balansen voor 2009 zijn dus nog voor herziening vatbaar. 2010p: De gegevens voor 2010 uit de sociale balans zijn voorlopige gegevens uit de beperkte populatie die de NBB analyseert.

Boordtabel : internationale vergelijking

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Gem.-3	Max EU-15	Min EU-15	België
I. Investeringen van de werkgevers ten gunste van de werknemers							
CVTS-enquête 1993	1,2%	1,8%	2%	1,6%	2% Fr	0,7% Pt	1,4%
CVTS-enquête 1999	1,5%	2,8%	2,4%	2%	3% Dk	0,9% Gr	1,6%
CVTS-enquête 2005	1,3%	2%	2,3%	1,8%	2,7% Dk	0,6% Gr	1,6%
II. Participatiegraad formele opleiding alle ondernemingen							
CVTS-enquête 1993	24%	26%	37%	29%	43% Ir	13% Pt Gr	25%
CVTS-enquête 1999	32%	41%	46%	38%	61% Su	15% Gr	41%
CVTS-enquête 2005	30%	34%	46%	37%	49% Lu	14% Gr	40%
III. Participatiegraad formele opleiding opleidende ondernemingen							
CVTS-enquête 1993							
CVTS-enquête 1999	36%	44%	51%	42%	63% Su	34% Gr	54%
CVTS-enquête 2005	39%	39%	50%	43%	60% Lu	28% Gr	51%
IV. Participatiegraad minder formele en informele opleiding							
CVTS-enquête 2005							
Opleiding op de werkplek	26%	11%	n.d.	n.d.	26% Al	4% Gr	21%
Colleges en workshops	10%	6%	n.d.	n.d.	38% Dk	2% Gr	8%
Kwaliteitsopleidingscirkels	5%	4%	n.d.	n.d.	6% Be, At, Dk	1% It	6%
Zelfstudie	12%	5%	n.d.	n.d.	14% Dk	0% Gr	6%
Roulatie van arbeidsposten	1%	1%	n.d.	n.d.	12% Su	1% Al Gr P-B Pt	3%
V. Opleidingsuren per deelnemer							
CVTS-enquête 1999	27	37	36	31	42 Es	27 Al	31
CVTS-enquête 2005	30	36	28	30	36 Fr	25 Gr Fi	31

De ontwikkeling van een innovatieve economie is een noodzakelijke uitdaging die heel wat mogelijkheden biedt, maar die ook tot gevolg heeft dat sommigen hun vaardigheden moeten vervolmaken of aanpassen, terwijl anderen zich noodgedwongen moeten omscholen of het moeilijk krijgen om zich in te schakelen in het arbeidsproces. Een van de manieren om de beroepsloopbanen veilig te stellen is de totstandbrenging van een daadwerkelijke cultuur van levenslange vorming. Deze cultuur van voortgezette opleiding zal er evenwel niet vanzelf komen; ze vereist eigen financieringsmechanismen die worden bepaald door opleidingsdoelstellingen op het vlak van productiviteit, loonontwikkeling, vervolmaking en aanpassing, beheer van de vaardigheden en van de interne mobiliteit, inschakelings- en herinschakelingsmaatregelen. De ontwikkeling van de opleidingscultuur vereist inspanningen van zowel de ondernemingen als de individuen en de overheid. Deze inspanningen mogen niet louter financieel zijn, maar moeten ook bestaan in de democratisering van de toegang tot opleiding, een positieve benadering van het leerlingwezen en de invoering van zeer gerichte beleidsmaatregelen om de deelneming van bepaalde doelgroepen – op het niveau van zowel de ondernemingen als de werknemers – die tot op heden buiten de praktijk van de voortgezette opleiding vielen te stimuleren.

4.1 Voordelen en verantwoordelijkheid

Op macro-economisch niveau zijn onderwijs en opleiding de belangrijkste hefboomen van de economische groei dankzij hun positieve impact op de productiviteit en op de werkgelegenheidsgraad. Op micro-economisch niveau speelt de basisopleiding een belangrijke rol voor de positionering van de individuen op de arbeidsmarkt. Uit de grote verschillen in werkloosheidsgraad tussen de kwalificatieniveaus blijkt dat onderwijs en opleiding belangrijk zijn voor de inschakeling en de duurzame aanwezigheid op de arbeidsmarkt.

Tijdens de beroepsloopbaan biedt voortgezette opleiding de mogelijkheid de nieuwe technieken te beheersen en zich aan te passen aan de kwalitatieve veranderingen op de arbeidsmarkt. Ze speelt een rol in het beheer van de vaardigheden en garandeert steeds meer de inzetbaarheid van de werknemers. Ze wordt ook als een belangrijk instrument in de strijd tegen de werkloosheid beschouwd omdat ze zorgt voor de inschakeling van jongeren of de herinschakeling van werkzoekenden in het arbeidsproces.

Onderwijs en opleiding hebben cruciale opdrachten in vier grote domeinen: productiviteit en groei, inzetbaarheid en aanpassing, beheer van vaardigheden en interne mobiliteit, inschakeling en herinschakeling. De hamvraag is dan wie in ons land verantwoordelijk is voor onderwijs en opleiding: de overheid, de individuen, de ondernemingen? Wat onderwijs betreft, is dit duidelijk de overheid, maar op het niveau van de voortgezette opleiding zijn de antwoorden talrijk en complex.

De vele doelstellingen van de voortgezette opleiding impliceren een gedeelde verantwoordelijkheid van de ondernemingen, de individuen en de overheid. De realiteit van de voortgezette opleiding is immers zeer rijk en gevarieerd: het kan gaan om de voortgezette opleiding van werkzoekenden of van werknemers; de opleiding kan al dan niet verband houden met de bestaande of de toekomstige job van de werknemer; ze kan bedoeld zijn om de werknemer aan te passen aan een nieuwe technologie of om een carrièrewending mogelijk te maken. Enerzijds investeert de overheid in de voortgezette opleiding van werknemers en werkzoekenden op federaal⁴⁵, gemeenschaps- en gewestniveau⁴⁶ en anderzijds

⁴⁵ Inzake voortgezette opleiding is de federale regering enkel nog bevoegd voor het betaald educatief verlof. Via het beleid dat deze regering voert, beïnvloedt ze evenwel ook de praktijk van de voortgezette opleiding. Denken we maar aan het sanctiemechanisme in het Generatiepact en aan het Plan inzake de actieve begeleiding en opvolging van werklozen.

hebben de sociale gesprekspartners unaniem beslist dat deze verantwoordelijkheid zowel bij de ondernemingen als bij de werknemers ligt.

4.2 *Verbintenissen van de sociale partners*

De sociale partners zijn het eens geworden over 3 doelstellingen inzake voortgezette opleiding: een financiële doelstelling van 1,9% teneinde over de middelen te beschikken om een cultuur van voortgezette opleiding te ontwikkelen; een participatiegraad van 50% tegen 2010 om de toegang tot opleiding democratischer te maken⁴⁷; een bijdrage van 0,10% voor risicogroepen waarmee een deel van de middelen voor voortgezette opleiding wordt uitgetrokken voor groepen die een bijzonder hoog risico lopen op de arbeidsmarkt.

Het thema voortgezette opleiding duikt op in het Interprofessioneel akkoord van 1986. In 1990 bepaalt het akkoord dat elk paritair comité 0,10% van de brutolonen moet betalen voor werk voor en opleiding van risicogroepen. In 1998 beslissen de sociale partners unaniem bijkomende inspanningen op het vlak van voortgezette opleiding te leveren om België na verloop van zes jaar op het gemiddelde niveau van de drie buurlanden te brengen, nl. van 1,2 tot 1,9% van de loonkosten. Het gaat om een totale inspanning, die niet uniform in alle sectoren moet worden gerealiseerd, noch wat de bedragen, noch wat de toepassingsregels betreft.

De doelstelling werd bepaald op basis van de ramingen van de resultaten van onze drie buurlanden in de CVTS I-enquête (1993), die als indicator de financiële investeringen in formele voortgezette opleiding van de ondernemingen met meer dan tien werknemers uit de privésector neemt. De definitieve resultaten geven een gemiddelde van 1,6% voor de drie buurlanden. Aangezien de enquête maar om de vijf jaar wordt uitgevoerd, kon ze niet worden gebruikt voor de jaarlijkse evaluatie van de verbintenissen tussen de sociale partners. Deze enquête blijft evenwel de enige referentie voor een internationale vergelijking van de opleidingsinspanningen.

De sociale balans, die sedert 1996 elk jaar beschikbaar is, maakt het daarentegen mogelijk dezelfde indicator als de CVTS-enquête te verkrijgen voor alle ondernemingen van de privésector, ook die met minder dan tien werknemers. De sociale partners hebben er dan ook unaniem voor gekozen zich op de sociale balans te baseren voor de evaluatie van hun verbintenissen.

Destijds worden een aantal reserves geuit t.a.v. de sociale balans omdat bepaalde ondernemingen die in voortgezette opleiding investeren dit gedeelte van de sociale balans duidelijk niet invullen⁴⁸ en de meeste ondernemingen de bijdragen voor risicogroepen en/of voor de sectorale fondsen niet bij hun opleidingskosten vermelden. De evaluatie van de opleidingskosten van de ondernemingen wordt dan ook onvolledig geacht. De kosten die in aanmerking moeten worden genomen in de sociale balans omvatten immers de directe kosten van formele voortgezette opleiding en de bijdragen ter financiering

⁴⁶ Op het niveau van de gemeenschappen en de gewesten moet een onderscheid worden gemaakt tussen, enerzijds, de acties die hoofdzakelijk zijn gericht op de werkzoekenden en die worden beheerd door de Forem, de VDAB en Bruxelles formation en, anderzijds, de maatregelen die de ondernemingen stimuleren en steunen in hun opleidingsinspanningen (opleidingscheques, crédit d'adaptation, cheques talen en ICT, ondernemerschapsportefeuille).

⁴⁷ De verhoging van de participatiegraad impliceert evenwel niet automatisch dat de toegang tot opleiding democratischer wordt.

⁴⁸ De sociale balans heeft een wettelijk bindend karakter, maar de ondernemingen die ze niet indienen, worden niet gestraft. In 2007 (oud formulier) vulde 10% van de ondernemingen van de door de NBB geanalyseerde beperkte populatie de rubriek Opleiding in; in 2008 vulde zowat 16% van dezelfde beperkte populatie het nieuwe formulier van de sociale balans in. Bij de invoering van het nieuwe formulier werd een informatiecampagne gevoerd t.a.v. alle ondernemingen. In 2009 vulde ca. 21,8% van de ondernemingen van de beperkte populatie het formulier in en in 2010 was dat 22%.

van deze opleidingen met aftrek van de subsidies. Een onderzoek van de sociale balansen wijst uit dat de ondernemingen vaak componenten vergeten in de berekening die ze zelf moeten uitvoeren. Dit zet de precieze evaluatie van de inspanningen op de helling.

In de volgende akkoorden wordt de doelstelling bevestigd en menen de sociale partners dat de opleidingsinspanningen van de ondernemingen en de sectoren met precisie moeten kunnen worden geraamd. Tijdens de Nationale Werkgelegenheidsconferentie van 2003 is een van de thema's de kwalitatieve en kwantitatieve verbetering van de opleidingen. De sociale gesprekspartners formuleren een aantal voorstellen om alle actoren ertoe aan te zetten het opleidingsniveau in het belang van de werknemers en de ondernemingen te verbeteren. Ze bevestigen de doelstelling van 1998 en bereiken een akkoord om, in de lijn van de Europese richtlijnen, de participatie van de werknemers aan voortgezette beroepsopleiding in de onderneming te verhogen. De doelstelling is een participatiegraad van 50% tegen 2010. Ze besluiten ook een eenvoudig meetinstrument te ontwikkelen dat een getrouw beeld moet geven van alle opleidingsinspanningen. De gemengde commissie CRB/NAR Opleidingsindicator maakt een boordtabel op die een totaalbeeld geeft van de opleidingsinspanningen.

De financiële doelstelling van de sociale partners wordt opgenomen in het Generatiepact (2005) en wordt voortaan gecontroleerd. Als de totale inspanningen op het vlak van voortgezette opleiding niet minstens 1,9% van de loonmassa van de ondernemingen uit de privésector bedragen, moeten de ondernemingen van de sectoren die onvoldoende opleidingsinspanningen leveren een aanvullende bijdrage van 0,05% betalen aan het Fonds betaald educatief verlof.

In de Gemeenschappelijke verklaring van de leden van de Groep van 10 voor een meer concurrerende economie ten voordele van de werkgelegenheid constateren de sociale partners wat volgt: "Inzake vorming werden niet alle vroegere engagementen gerealiseerd. Ze engageren zich ertoe om deze achterstand in te halen en van vorming een centraal thema tijdens de sectorale onderhandelingen 2007-2008 te maken. Trouwens, het nieuwe meetinstrument zal toelaten om nauwkeuriger de reële vormingsinspanningen van werkgevers en werknemers te meten. Opleiding mag trouwens niet alleen in financiële termen worden benaderd; zij moet evenzeer worden beschouwd vanuit het oogpunt van de mate waarin de werknemers eraan deelnemen. Deze nieuwe opvolgingsmethode zal bovendien toelaten die zwakten en gebreken inzake het te voeren vormingsbeleid te ontdekken."

In het Interprofessioneel akkoord van 2006 voor de periode 2007-2008 herinneren de sociale partners eraan dat opleiding de verantwoordelijkheid is van twee partijen, nl. de werkgever en de werknemer. In het verlengde van het Pact vragen ze de sectoren hun verantwoordelijkheid op zich te nemen om de inspanningen (jaarlijkse verhoging van de financiële investeringen met 0,1 procentpunt of van de participatiegraad met 5 procentpunten) te vergroten zolang de algemene doelstelling van 1,9% niet is bereikt. Ze komen ook overeen dat de brutobijdragen van de werkgevers voor het Fonds betaald educatief verlof en voor de sectorale opleidingsfondsen voortaan in aanmerking zullen worden genomen om na te gaan of de algemene doelstelling van 1,9% is bereikt.

De wil om een eenvoudig instrument te ontwikkelen dat een duidelijk beeld geeft van alle opleidingsinspanningen leidt tot een boordtabel, die een aangepaste en vereenvoudigde sociale balans vereist, welke op 1 december 2008 in werking treedt. Deze nieuwe versie maakt het mogelijk, enerzijds, alle kosten van de ondernemingen voor formele voortgezette opleiding beter in aanmerking te nemen en, anderzijds, een duidelijker kwantitatief beeld te krijgen van de nog vrij onbekende materie van de minder formele en informele voortgezette opleiding.

4.3 Van het interprofessionele naar het sectorniveau⁴⁹

Deze doelstellingen werden vastgelegd op het interprofessionele niveau van het sociaal overleg en de oproep tot responsabilisering van de sectoren wordt in elk interprofessioneel akkoord herhaald. De sectorale beleidsmaatregelen en strategieën zijn overigens zeer uiteenlopend. De gegevens van de sociale balansen, die de berekening van kwantitatieve indicatoren inzake formele voortgezette opleiding mogelijk maken, bevestigen deze grote heterogeniteit op het niveau van de bedrijfstakken⁵⁰. Deze heterogeniteit wordt bepaald door zowel de intensiteit van de behoeften als andere factoren, zoals de kwalificatiestructuur van de sector, de technologieën die in de sector worden gebruikt, de gemiddelde omvang van de ondernemingen, de leeftijdsstructuur van de sector, de al dan niet grote aanwezigheid van knelpuntberoepen, de opleidingsstrategie, de structuur van de opleidingsactiviteiten in de bedrijfstakken en de aard van de opleidingsverstrekkers.

Op sectorniveau zijn de belangrijkste actoren inzake voortgezette opleiding de sectorale fondsen. Ze centraliseren en beheren paritair de bijdragen ten voordele van werk voor en opleiding van risicogroepen wanneer een collectieve overeenkomst daarin voorziet⁵¹. Deze fondsen kunnen ook worden gefinancierd met een extra bijdrage van de ondernemingen voor de vorming van de werknemers. De financiering komt niet alleen van de ondernemingen, aangezien de fondsen ook samenwerken met de deelstaten - die hun een budget kunnen toekennen in het kader van specifieke projecten - en met het Europees Sociaal Fonds. Uit een aggregatie van de gegevens voor de belangrijkste fondsen van de privésector kan worden afgeleid dat 77% van de middelen komt van bijdragen van de ondernemingen, 3,2% van het Europees Sociaal Fonds, 4,4% van de overheid, 6,1% van eigen middelen en 9,1% van andere bronnen.

Deze fondsen coördineren en stimuleren de opleidingsinspanningen van de sectoren om de werkgelegenheid aan te moedigen en de vaardigheden van de werknemers in stand te houden en te ontwikkelen door de kwaliteit van de opleidingen te garanderen.

Het principe dat de fondsen vandaag meestal toepassen is de solidarisering van hun middelen om zich als volwaardige dienstverleners op het vlak van opleiding voor ondernemingen van de sector te positioneren. Enkele fondsen werken nog op basis van het systeem van "billijke return", wat inhoudt dat ze de bijdrage van de onderneming terugbetalen als deze opleidingsactiviteiten kan aantonen.

De sectorale fondsen geven dus raad, sensibiliseren, coördineren, bieden financiële steun en beheren, maar ze fungeren ook als katalysator van de samenwerkingen tussen de verschillende actoren van de voortgezette opleiding. Alle actoren op het vlak van voortgezette opleiding nemen in meer of mindere mate deel aan deze samenwerkingen. Door hun vele partnerschappen smeden de fondsen banden tussen alle actoren van de voortgezette opleiding.

⁴⁹ Voor meer informatie verwijzen we de lezer naar de nota "Opleidingsinspanningen van de bedrijfstakken en de sectoren" (CRB 2008-873) op de site van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

⁵⁰ Deze heterogeniteit is geen typisch Belgisch kenmerk. Volgens de CVTS-enquête komt ze in dezelfde mate voor in alle andere landen van het Europa met 15, ongeacht het gemiddelde peil van investeringen in formele voortgezette opleiding. Ze geldt ook voor de minder formele en informele voortgezette opleiding.

⁵¹ Als het paritaire beheer in geen enkele collectieve overeenkomst is geregeld, wordt de opbrengst van de bijdrage toegewezen aan het budget voor het algemene beheer van de RSZ. Een derde mogelijkheid is dat een overeenkomst wordt gesloten in de onderneming, die dan zelf individuele projecten inzake werk voor en opleiding van risicogroepen ontwikkelt.

Door onderling samen te werken⁵², creëren de opleidingsfondsen een partnerschap tussen alle sectoren; door samen te werken met het onderwijs onderstrepen ze het fundamentele belang van de nauwe band die tussen beide moet bestaan opdat, enerzijds, de ondernemingen kunnen rekenen op gekwalificeerde werknemers met geschikte vaardigheden en, anderzijds, de individuen zich in een veiliggestelde en kwaliteitsvolle beroepsloopbaan kunnen ontwikkelen. De opleidingsfondsen werken ook samen met de gewesten en de gemeenschappen, het onderwijs voor sociale promotie, het alternerend onderwijs, de Forem, de VDAB, Bruxelles formation, de "Missions régionales pour l'emploi", de OCMW's en de "centres de compétences et de références".

Deze vele samenwerkingsvormen en de structurering van hun activiteiten hebben de fondsen er impliciet toe aangezet een rol te spelen die in België nog niet bestond, nl. een scharnierfunctie tussen het onderwijs, de voortgezette opleiding en de arbeidsmarkt. Deze spontane beweging is ontstaan uit de creativiteit van de actoren en zorgt ervoor dat de middelen van de privésector en de overheid worden samengebracht en dat synergismen ontstaan tussen alle actoren op het gebied van voortgezette opleiding.

Met hun activiteiten bereiken de opleidingsfondsen jaarlijks 15 tot 40% van de werknemers van hun sector. Volgens de CVTS III-enquête doen de ondernemingen voor 10% van hun opleidingsuren een beroep op de opleidingsfondsen, voor 45% op privé-instellingen en voor 12,5% op overheidsinstanties⁵³.

Door alle middelen binnen een sector samen te brengen, kunnen sommige belemmeringen (kosten, termijnen, angst een werknemer waarin de onderneming heeft geïnvesteerd te verliezen...) voor de invoering van een dynamisch beleid van voortgezette opleiding worden weggenomen. Toch is er nog geen doeltreffend mechanisme voor de veranderingen van sector (reconversies) naar het voorbeeld van wat eind de jaren '50 bestond.

4.4 Van verbintenissen tot resultaten

De jaarlijkse opvolging van de indicatoren waarborgt een monitoring van de doelstellingen en geeft de actoren een signaal m.b.t. de ontwikkelde strategieën inzake voortgezette opleiding. De belangrijkste bronnen die worden gebruikt zijn: de CVTS-enquête voor Europese vergelijkingen; de Enquête naar de arbeidskrachten, op basis waarvan de structurele Lissabon-indicator wordt opgesteld; de sociale balans, die het jaarlijks mogelijk maakt de kwantitatieve basisindicatoren te berekenen op het gebied van formele opleiding en, voor het eerst, inzake minder formele en informele opleiding vanaf het jaar 2008.

⁵² Al deze samenwerkingen kunnen worden geformaliseerd. De samenwerkingen met de deelstaten en de overheid zijn vaak het voorwerp van kaderovereenkomsten; andere formele akkoorden kunnen worden aangegaan met het alternerend onderwijs en nog andere samenwerkingen zijn informeel.

⁵³ Deze resultaten kunnen sterk verschillen van de ene sector tot de andere in het licht van de aan- of afwezigheid van een fonds, zijn dynamisme en de gewoonten van de ondernemingen. De resultaten vertonen grote verschillen in functie van de omvang van de ondernemingen: kleine ondernemingen doen vaker een beroep op overheidsinstanties en sectorale fondsen, terwijl grote ondernemingen vaker privé-instellingen aanspreken.

4.4.1 2010 in het kort

Uit de voorlopige cijfers van de sociale balansen van 2010 blijkt dat de financiële investeringen lichtjes zijn toegenomen. De participatiegraad bedraagt meer dan 34%. Het aantal opleidingsuren per deelnemer blijft teruglopen en bedraagt gemiddeld 27 uren. Thans is de duur van de formele opleidingen die de deelnemers krijgen gemiddeld 6 uur korter geworden in twee jaar tijd. De opleidingskosten per deelnemer zijn hierdoor in 2010 minder hoog dan in 2009.

De financiële opleidingsinspanningen zijn duidelijk conjunctuurgevoelig. Het kan paradoxaal lijken dat de intensiteit van de vormingsactiviteiten procyclisch is, aangezien de werknemers meer beschikbaar zijn in periodes met vertraagde activiteit. Omdat de opleidingsactiviteiten als uitgaven en niet als afschrijfbaar investeringen worden geboekt, zijn de ondernemingen echter geneigd meer opleidingen te organiseren als de conjunctuur goed is. In recessieperiodes zouden deze opleidingskosten immers drukken op resultaten die al lager liggen dan werd verwacht. De ondernemingen zouden in zo'n geval maar al te graag een beroep doen op financiële steun van de overheid om de opleidingskosten te beperken, waardoor de financiële inspanningen voor opleiding, waarin deze subsidies niet zijn begrepen, zouden afnemen.

In een periode van hoogconjunctuur is het normaal dat de opleidingsuitgaven stijgen, aangezien meer werknemers worden aangeworven, die moeten worden opgeleid. In een periode van laagconjunctuur worden alle uitgaven, dus ook die voor opleiding, teruggedrongen. Toch zijn periodes van minder activiteit gunstig voor de voortgezette opleiding om eenvoudige redenen van organisatie, maar ook van strategie. Wanneer veel arbeiders tijdelijk werkloos zijn om economische redenen maakt opleiding het immers mogelijk, enerzijds, hun vaardigheden in stand te houden en, anderzijds, in afwachting van het economische herstel een heroriënteringsstrategie voor te bereiden in een sectorale context waarin de werkgelegenheids- en ontwikkelingsvooruitzichten zijn veranderd.

4.4.2 Structurele indicator van Lissabon

Op Europees niveau schrijft de Lissabonstrategie (2000) voor dat de graad van participatie aan alle vormen van voortgezette opleiding tijdens de vier weken die de Enquête naar de arbeidskrachten voorafgaan 12,5% moet bedragen in 2010. Deze indicator betreft de volwassenen van 25 tot 64 jaar, ongeacht hun statuut (werknemers, werkzoekenden, inactieven) en de verzamelde informatie heeft betrekking op alle onderwijs- en opleidingsvormen, of ze nu al dan niet relevant zijn voor de huidige of toekomstige job van de betrokkene.

Van 1997 tot 2004 steeg de Lissabon-indicator van 3 tot 8,6% en volgde hij daarmee dezelfde trend en hetzelfde peil als het gemiddelde van de drie. Sedert 2005 daalt de indicator en in 2009 beliep hij 6,8%. Door deze dalende tendens heeft de Belgische indicator afgehaakt t.a.v. het gemiddelde van de drie, dat in 2009 8,1% bedroeg. Deze indicator geeft in 2010 in België een lichte stijging te zien, nl. van 6,8% tot 7,2%, terwijl hij in de drie referentielanden op een daling wijst. Hierdoor komt het Belgische resultaat, dat nog ver van het vastgestelde doel verwijderd is, toch wat dichterbij de buurt van het gemiddelde van de drie (7,7%) in 2010.

Onlangs heeft de EU drie prioriteiten gedefinieerd die de kern van Europa 2020 moeten uitmaken. Het gaat erom te zorgen voor (1) een op kennis en innovatie gebaseerde economie, (2) een groenere, competitievere economie waarin efficiënter met hulpbronnen wordt omgesprongen en (3) een economie met veel werkgelegenheid en economische, sociale en territoriale cohesie. Om de doelstellingen te halen die in het kader van deze strategie werden vastgelegd, werden diverse beleidsinitiatieven genomen. Een ervan heeft betrekking op de nieuwe vaardigheden voor de jobs van morgen: "New Skills and New Jobs". Dit initiatief heeft tot doel beter te anticiperen op de vaardigheden die de

Europese burgers en de ondernemingen nodig zullen hebben, onze onderwijs- en opleidingssystemen te hervormen en de beleidvoering inzake werkgelegenheid en onderwijs beter te coördineren⁵⁴.

4.4.3 Formele voortgezette opleiding

Financiële indicator

Van 1996 t.e.m. 2007 had de rubriek Opleiding van de sociale balans alleen betrekking op de inspanningen inzake formele voortgezette opleiding. Van 1997 tot 2000 stegen de financiële inspanningen van de ondernemingen voor formele voortgezette opleiding van 1,13 tot 1,34%. Van 2000 tot 2003 zijn de inspanningen jaar na jaar verminderd, wat erop lijkt te wijzen dat deze investeringen procyclisch van aard zijn. In 2004 groeide het bbp met 3% en bleven de opleidingsinspanningen stabiel. Van 2006 tot 2008 namen de financiële inspanningen weer lichtjes toe, maar ze bleven nog altijd zeer dicht bij het peil van 1997. Voor 2008 ziet het ernaar uit dat de financiële indicator niet werd beïnvloed door de crisis die einde 2008 uitbrak, maar voor 2009 zijn de effecten duidelijk. De indicator daalt van 1,15% tot 1,07%. Niet alleen bereikt de financiële indicator aldus een van zijn laagste niveaus ooit, bovendien doet deze daling zich voor op een moment dat het aandeel van de ondernemingen die de sociale balans hebben ingevuld van 2008 tot 2009 is toegenomen van 11% tot 14%. Een analyse van de cijfers voor de populatie van de opleidende ondernemingen toont wel degelijk aan dat de investeringen van de ondernemingen in formele en informele voortgezette opleiding in 2009 aanzienlijk zijn teruggelopen.

Tabel 4-1: Ontwikkeling en uitsplitsing van de financiële indicator van 2008 tot 2009 (sociale balans)

	2008	2009
Aantal ondernemingen die de sociale balans invullen	16.295	19.514
Financiële indicator formele opleiding totaal ondernemingen	1,15%	1,07%
Financiële indicator formele opleiding opleidende ondernemingen	1,62%	1,44%
Financiële indicator informele opleiding totaal ondernemingen	0,40%	0,37%
Financiële indicator informele opleiding opleidende ondernemingen	0,56%	0,51%

Bron: Balanscentrale

Volgens de voorlopige cijfers van de NBB is in 2010 het aantal ondernemingen die de sociale balans hebben ingevuld binnen de steekproef zo goed als ongewijzigd gebleven. De duur van de opleidingen is verder verminderd, maar dankzij de handhaving van de financiële investeringen is het aandeel van opgeleide werknemers toegenomen. Het is nog te vroeg om de cijfers van 2010 van de gezamenlijke opleidende ondernemingen te analyseren.

Participatiegraad

Een financiële indicator maakt het niet mogelijk alle relevante parameters inzake voortgezette opleiding te beoordelen. Sommige ondernemingen organiseren immers opleidingsacties voor hun personeel zonder uitgaven te doen. Bepaalde werkgevers doen enkel een beroep op operatoren die gratis opleidingen verstrekken. De verscheidenheid van het opleidingsaanbod biedt de werkgevers de mogelijkheid het voordeligste aanbod aan te nemen. Ze kunnen ook de organisatie en de duur van de opleiding herzien. Ook al zijn de middelen die in een beleid worden geïnvesteerd één van de belangrijkste gegevens voor de evaluatie ervan, in dit welbepaalde geval geeft deze indicator geen enkele informatie over de graad van participatie aan de opleiding, de democratisering van de toegang

⁵⁴ Voor meer informatie, zie documentatienota CRB 2011-0081: "Nieuwe vaardigheden voor nieuwe beroepen".

tot opleiding, de arbeidstijd die aan opleiding wordt besteed, het aantal opleidingsuren per deelnemer, het soort van opleiding, de organisatie en de kwaliteit van de opleidingen.

Tijdens de Nationale Werkgelegenheidsconferentie in 2003 verbonden de sociale partners zich ertoe de participatiegraad in 2010 op te trekken tot 50%, waarbij ze duidelijk onderstreepten dat dit impliceert dat jaarlijks 60.000 werknemers extra een opleiding volgen. In meer dan tien jaar tijd is de graad van participatie aan formele voortgezette opleiding gestegen van 27% tot iets meer dan 34%. Steeds meer werknemers hebben toegang tot voortgezette opleiding, maar de stijging van de participatiegraad betekent niet automatisch dat de toegang tot opleiding is gedemocratiseerd. Zo brengt de sociale balans grote verschillen in participatiegraad tussen de bedrijfstakken aan het licht. Uit de CVTS-enquête en de Enquête naar de arbeidskrachten blijkt dat de toegang tot opleiding afhangt van verschillende individuele of structurele variabelen. Op structureel niveau is het zo dat de bedrijfssector waarin de werknemer werkt en de omvang van de onderneming de kansen om toegang tot opleiding te krijgen, beïnvloeden. Op individueel niveau vertoont de toegang tot opleiding blijkbaar weer genderdiscriminatie, terwijl deze miniem was tot in 2006. Bovendien volgen mannen meestal langere opleidingen dan vrouwen. De opleidingen zijn ook nog altijd meer toegankelijk voor werknemers onder de 45 jaar. De grootste discriminatie doet zich voor op het vlak van de kwalificatie van de werknemers. Hoe beter de werknemers geschoold zijn, hoe meer kansen ze krijgen om een opleiding te volgen.

4.4.4 Minder formele en informele voortgezette opleiding

Vroeger was de enige beschikbare informatie over minder formele en informele voortgezette opleiding afkomstig van de CVTS III-enquête. Volgens deze bron organiseerde 48,5% van de ondernemingen formele voortgezette opleidingen en 54,9% minder formele en informele voortgezette opleidingen in 2005. Een sectorale uitsplitsing brengt een aanzienlijke heterogeniteit aan het licht. Opleiding op de werkplek komt het vaakst voor (gemiddeld bijna 60% van de ondernemingen); deelneming aan colleges en workshops geldt voor 45% van de ondernemingen; zelfstudie, roulatie van werkposten en opleidings- en kwaliteitscirkels komen in 20% van de ondernemingen voor. In 2005 nam 19,1% van de werknemers deel aan een opleiding op de werkplek, 6,6% aan colleges en workshops, meer dan 5% aan opleidings- en kwaliteitscirkels en zelfstudie en 2,85% aan opleiding via roulatie van werkposten.

Dankzij de nieuwe sociale balans is het voortaan mogelijk de ontwikkeling van de financiële inspanningen, van de participatiegraad en van het aantal opleidingsuren m.b.t. minder formele en informele voortgezette opleiding te volgen. We constateren dat de graad van participatie aan een informele opleiding is gestegen van 17,6% in 2009 tot 19,2% in 2010, waardoor nu 0,41% van de loonmassa wordt vrijgemaakt, tegenover 0,37% in 2009.

De nieuwe sociale balans verstrekt ook informatie over de initiële opleiding, maar deze moet voorzichtig worden beoordeeld omdat sommige ondernemingen in deze tabel blijkbaar de opleidingen van hun nieuwe werknemers hebben ingevuld, terwijl het hier gaat om alternerende opleidingen (leerlingen en stagiairs).

Volgens de voorlopige gegevens van 2010 volgde 1,33% van de werknemers een initiële opleiding van gemiddeld 331 uur, waarvoor een inspanning van 0,07% van de loonmassa werd geleverd. Al deze indicatoren van initiële opleiding geven een aanzienlijke daling in vergelijking met 2009 te zien.

4.4.5 Alomvattende indicatoren⁵⁵

Sedert 2008 kunnen dankzij het nieuwe formulier van de sociale balans financiële gegevens worden verkregen over de minder formele en informele voortgezette opleiding. Op basis daarvan berekent het secretariaat van de Raad twee alomvattende indicatoren waarin de financiële inspanningen ten gunste van formele opleiding en de financiële inspanningen ten gunste van minder formele en informele opleiding vervat zijn, met verrekening van de ontbrekende bijdragen⁵⁶ van de ondernemingen voor het BEV, de risicogroepen en de opleidingsfondsen. Een eerste indicator wordt berekend voor de gezamenlijke ondernemingen en een tweede indicator wordt opgebouwd voor de gezamenlijke ondernemingen met meer dan 10 werknemers van de sectoren C+K+O⁵⁷ (populatie die de CVTS-enquête in aanmerking neemt).

Tabel 4-2: Alomvattende indicatoren voortgezette opleiding

	2008	2009	2010*
Formele en informele voortgezette opleiding + bijdragen	1,68%	1,56%	1,61%
Formele en informele voortgezette opleiding ondernemingen > 10 werknemers, CK + O + bijdragen	1,88%	1,77%	1,84%
2010* : Voorlopige gegevens			

Bron: eigen berekeningen

Volgens de voorlopige gegevens voor 2010 komt de eerste alomvattende indicator, met daarin de formele voortgezette opleiding (1,08%), de minder formele en informele voortgezette opleiding (0,41%) en de verrekenende bijdragen⁵⁸ (0,12%), uit op 1,61%. De tweede alomvattende indicator, die betrekking heeft op de CVTS-populatie, bedraagt van zijn kant 1,84%⁵⁹.

4.5 Sanctiemechanisme

In 2005 heeft de regering de financiële doelstelling van de sociale partners opgenomen in het Generatiepact. Een van de hoofdstukken bevat een sanctiemechanisme op sectorniveau zolang de doelstelling van 1,9% niet is bereikt⁶⁰. Als deze financiële doelstelling niet wordt bereikt, wordt de

⁵⁵ Voor meer informatie over de manier waarop deze alomvattende indicatoren werden berekend, verwijzen we de lezer naar de methodologische nota over voortgezette opleiding op de site van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB 2009-1419).

⁵⁶ De sociale partners zijn in het kader van het IPA 2007-2008 overeengekomen om de brutobijdragen van de werkgevers aan het fonds betaald educatief verlof en aan de sectorale opleidingsfondsen voortaan in aanmerking te nemen. Dit betekent dat de ontbrekende bijdragen worden verrekend naar 2008 zonder daarom wijzigingen aan te brengen in de subsidies die in het nieuwe formulier van de sociale balans werden ingevoerd.

⁵⁷ De sectoren C-K+O zijn de extractieve industrie, de verwerkende industrie, de productie en distributie van elektriciteit, gas en water, het bouwbedrijf, de groothandel, de detailhandel, de horeca, het vervoer, post en telecommunicatie, financiën en verzekeringen, vastgoed, diensten aan bedrijven, gemeenschapsvoorzieningen en sociaal-culturele en persoonlijke diensten.

⁵⁸ De totale bijdragen van de ondernemingen voor voortgezette opleiding werden door het secretariaat op 0,18% van de loonmassa geraamd in 2010. De ondernemingen hebben een bedrag dat overeenkomt met 0,06% van de loonmassa ingeschreven. Er moet dus 0,12% van de loonmassa worden verrekend om met al deze bijdragen rekening te houden.

⁵⁹ Om de financiële inspanningen van de ondernemingen met meer dan 10 werknemers uit de sectoren C-K+O voor formele, minder formele en informele opleiding te berekenen, moet men in verschillende fasen te werk gaan. Men moet de financiële indicator m.b.t. de formele opleiding voor de ondernemingen van de CVTS-populatie nemen (1,25%), waaraan de financiële indicator m.b.t. de minder formele en informele opleiding in de ondernemingen met meer dan 10 werknemers uit de sectoren C-K+O, die door de NBB wordt berekend (0,47%), en de correctie om alle bijdragen van de ondernemingen in aanmerking te nemen (0,12%), moeten worden toegevoegd.

⁶⁰ Art.30 §3 Indien de sociale partners in het kader van het interprofessioneel akkoord een unaniem advies uitbrengen waarin staat dat zij van oordeel zijn dat een bijkomende analyse nodig is omdat het verschil tussen de op basis van het

sectoren die onvoldoende extra inspanningen leveren een boete⁶¹ opgelegd ten gunste van het betaald educatief verlof. De praktische toepassingsregels van dit sanctiemechanisme werden meermaals herzien, waardoor de wetteksten moesten worden gewijzigd⁶².

De sectoren die onvoldoende inspanningen leveren, zijn die waar, voor het jaar waarop de evaluatie betrekking heeft, geen cao bestaat die voorziet in:

- ofwel een jaarlijkse toename van de opleidingsinspanningen met minstens 0,1 procentpunt van de totale jaarlijkse loonmassa van de ondernemingen van de sector;
- ofwel een jaarlijkse toename van de participatiegraad inzake opleiding met minstens 5 procentpunten.

De cao moet aangeven voor welke optie wordt gekozen en welke maatregelen ter zake zullen worden genomen. Ze moet uiterlijk 1 september⁶³ van het jaar waarin de cao in werking treedt worden neergelegd op de griffie van de algemene directie Collectieve arbeidsbetrekkingen van de federale overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg.

Aanvankelijk werd bepaald dat de eerste op die manier geëvalueerde inspanningen die het sanctiemechanisme in werking konden stellen die van 2007 zouden zijn. Door de laattijdige publicatie van de regelgeving m.b.t. de sancties (december 2007) konden de sectoren de cao's voor 2007 evenwel niet aanpassen, waardoor voor 2007 geen sancties kunnen worden opgelegd.

2008 is dus het eerste jaar waarvoor het sanctiemechanisme kan worden geactiveerd, in zoverre de totale vormingsinspanningen niet minstens 1,9% van de totale loonmassa van de ondernemingen bedragen. De vaststelling dat deze totale inspanningen al dan niet 1,9% van de loonmassa bedragen, wordt geëvalueerd op basis van het Technisch verslag van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

Het sanctiemechanisme werd in werking gesteld bij ministerieel besluit, dat op 26 april 2011 werd bekendgemaakt. Dat besluit legt een geldboete op aan de sectoren die voor de jaren 2008 en 2009 onvoldoende inspanningen inzake voortgezette opleiding hebben geleverd. De lijst van de sectoren die een geldboete opgelegd krijgen, werd opgesteld op basis van het advies dat de Nationale Arbeidsraad en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven op 26 januari 2011 uitbrachten over de evaluatie van de bijkomende sectorale opleidingsinspanningen.⁶⁴

eerste lid bedoeld technische verslag vastgestelde globale inspanning enerzijds en de te realiseren 1,9 pct. van de loonmassa anderzijds dermate beperkt is, zal de vaststelling gebeuren op basis van een bijkomende bevestiging van de vormingsgegevens door de Nationale Bank. Deze bijkomende vaststelling dient te worden gegeven uiterlijk in de loop van het derde kwartaal van het jaar volgend op dat waarin het verslag werd uitgebracht.

⁶¹ Als de totale inspanningen op het vlak van voortgezette opleiding niet minstens 1,9% van de totale loonmassa bedragen, moeten alle ondernemingen van de sectoren die onvoldoende opleidingsinspanningen leveren een aanvullende bijdrage van 0,05% ten gunste van het betaald educatief verlof betalen.

⁶² Het gaat om de wet van 23 december 2005 en om het koninklijk besluit van 11 oktober 2007 tot invoering van een bijkomende werkgeversbijdrage ten bate van de financiering van het betaald educatief verlof voor de werkgevers die behoren tot sectoren die onvoldoende opleidingsinspanningen realiseren in uitvoering van artikel 30 van de wet van 23 december 2005 betreffende het generatiepact. De laatste wijzigingen aan deze twee teksten werden gepubliceerd in het Staatsblad van 29/12/2008. Ze leggen de verschillende fasen van het mechanisme vast en de timing die voortaan van kracht is.

⁶³ Voor 2008 bestaat een afwijkende maatregel, volgens welke de cao uiterlijk 1 november moet worden neergelegd.

⁶⁴ Zie CRB 2011-0088

Bronvermelding

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2007), *Evaluatie van de inspanningen inzake voortgezette beroepsopleiding ten gunste van de risicogroepen en de werknemers uit de privésector*, CRB 2007-855, augustus 2007.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2007), *Voortgezette beroepsopleiding in België: voordelen, organisatie en uitdagingen*, CRB 2007-854, augustus 2007.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2008), *Voortgezette beroepsopleiding: Inspanningen van de bedrijfstakken en de sectoren*, CRB 2008-873 DEF, september 2008.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009), *Methodologische nota over de globale indicatoren inzake voortgezette opleiding*, CRB 2009-1491, november 2009.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN en NATIONALE ARBEIDSRAAD (2004), *Vaststellen van een vormingsindicator*, 38/D.04-40, CRB 2004-675.

EUROPESE COMMISSIE (2002), *Enquête naar de voortgezette beroepsopleidingen (CVTS II)*.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST ECONOMIE (2007), *Vormingsinspanningen van de Belgische ondernemingen: resultaten van de CVTS-enquête 2005*, september 2007.

FEDERALE OVERHEIDSDIENST WERKGELEGENHEID, ARBEID EN SOCIAAL OVERLEG (2009), *Nieuwe of voortgezette sectorale cao's Risicogroepen en permanente vorming 2007-2008*, september 2008.

NATIONALE BANK VAN BELGIE (2008), *Toelichtingsnota met betrekking tot de opleidingsactiviteiten opgenomen in de sociale balans*, april 2008, via internetadres: http://www.nbb.be/DOC/BA/SocialBalance/Notice_Formations_NL_4%20avril%202008.pdf

NATIONALE BANK VAN BELGIE (2008), "De sociale balans 2007", *Economisch tijdschrift*, december 2008.

NATIONALE BANK VAN BELGIE (2009), (CD-ROM), *Balanscentrale 2003-2008*.

NBB (2008), *Modellen van de sociale balans voor de boekjaren afgesloten vanaf 1 december 2008*, via internetadres:

http://www.nbb.be/pub/03_00_00_00/03_04_00_00/03_04_01_00_00/03_04_01_08_00.htm?l=nl

5 Structureel concurrentievermogen

Boordtabel

I. ECONOMISCHE STRUCTUUR	DE	NL	FR	gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
1. BBP per capita tegen koopkrachtpariteit, EU15 = 100 (2010)	107,3	120,9	97,3	105	100	108,2	LU 249	NL 120	IE 115
2. Aandeel nominale toegevoegde waarde, 2007 (OECD)									
Totaal	100%	100%	100%		100%	100%			
Verwerkende nijverheid	23,6%	13,9%	12,5%	18,1%	17,3%	16,3%	DE 23,6%	FI 23,6%	AU 20,2%
High tech verwerkende nijverheid	3,0%	0,9%	1,7%	2,3%	2,5%	2,0%	FI 5,3%	SE 3,7%	DE 3,0%
Medium-high tech verwerkende nijverheid	10,7%	4,0%	3,2%	7,0%	5,4%	4,4%	DE 10,7%	AU 6,5%	SE 6,2%
Medium-low tech verwerkende nijverheid	5,3%	3,2%	3,7%	4,4%	4,3%	5,1%	IT 6,0%	AU 5,7%	FI 5,7%
Low tech verwerkende nijverheid	4,6%	5,7%	3,8%	4,4%	5,1%	4,8%	PT 7,6%*	FI 7,2%	IT 6,3%
Diensten	46,8%	49,9%	52,8%	49,3%	48,2%	52,1%	US 53,5%*	UK 53,1%	FR 52,8%
Kennisintensieve high tech diensten	3,8%	5,0%	5,5%	4,6%	4,6%	4,4%	UK 6,0%	FR 5,5%	FI 5,2%
Kennisintensieve financiële diensten	4,0%	5,8%	4,7%	4,4%	5,0%	5,6%	UK 8,3%	US 8,1%*	PT 7,5%*
Kennisintensieve marktdiensten	24,0%	20,2%	26,4%	24,4%	20,6%	22,2%	FR 26,4%	DE 24,0%	US 23,3%*
Niet-kennisintensieve marktdiensten	15,1%	18,7%	16,2%	15,8%	18,0%	20,0%	GR 26,1%	ES 21,8%	AU 21,0%
Quartaire sectoren	22,1%	23,5%	24,6%	23,1%	23,7%	23,2%	PT 26,5%*	DK 26,1%	SE 24,8%
Andere sectoren**	7,5%	12,7%	10,1%**	9,1%	10,8%	8,3%	ES 16,9%	GR 13,0%	DK 12,8%

* cijfers 2006; ** andere sectoren zonder Nace 10-14

II. METEN VAN CREATIEVE PROCESSEN	DE	NL	FR	gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Metten van inputs									
1. Totale binnenlandse O&O-uitgaven als % BBP, 2009	2,82%	1,84%	2,21%	2,46%	2,10%	1,96%	FI 3,96%	SE 3,62%	DK 3,02%
2. O&O-inspanning van de private sector									
O&O gefinancierd door de binnenlandse ondernemingen (2008)	1,80%	0,88%*	1,07%	1,41%	1,11%	1,20%	FI 2,62%	SE 2,12%*	VS 1,75%*
O&O gefinancierd door de sector van de ondernemingen (binnenlandse + buitenlandse)(2007)**	1,19%	1,34%	FI 2,51%	SE 2,37%	DK 1,75%
O&O gefinancierd door de private sector (2007) **,***	1,20%	1,36%	FI 2,54%	SE 2,45%	DK 1,84%
* cijfers voor 2007									
** slechts voor beperkt aantal landen cijfers beschikbaar over financiering door buitenlandse ondernemingen: BE, DK, ES, FR, AT, PT, FI en SE									
*** private sector = ondernemingen (binnenlands + buitenlands) + private non profitsector									
Intramurale O&O-uitgaven van ondernemingen in België als percentage van de toegevoegde waarde, 2007									
Medium-high tech en high tech verwerkende nijverheid	11,6%	13,4%	...			12,9%			
Medium-low tech en low tech verwerkende nijverheid	1,5%	1,2%	...			1,8%			
Diensten (incl. overheidsdiensten)	0,3%	0,3%	...			0,6%			
3. O&O-inspanning van de overheid									
O&O gefinancierd door de binnenlandse publieke administraties als % BBP (2008)	0,76%	0,67%*	0,82%	0,77%	0,67%	0,46%	AT 0,99%	FI 0,81%	SE 0,85%
O&O gefinancierd door de publieke sector als % BBP (2007)** ,***	0,87%	0,54%	SE 0,95%	FI 0,93%	AT 0,88%
* cijfers voor 2007									
** slechts voor beperkt aantal landen cijfers beschikbaar over financiering door buitenlandse overheden: BE, IE, ES, FR, AT, PT, FI en SE									
*** publieke sector = overheid (binnenland + buitenland) + sector hoger onderwijs									
4. Concentratie ondernemingsuitgaven in België	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
aandeel van 10 belangrijkste O&O-ondernemingen	36,2%	39,6%	35,6%	32,8%	32,0%	31,1%	32,7%	32,7%	
5. Absorptievermogen									
Totaal aantal per 1000 personen tussen 20 en 29 jaar (2009):									
- dat afstudeert in het hoger onderwijs	47,2	47,1	77,1	58,83	62,4*	73,9	VK 80,6	IE 79,6	DK 77,6
- dat afstudeert in een W&T-richting hoger onderwijs	13,5	8,9	20,2	15,57	15,3*	12	FR 20,2	FI 19	VK 17,5
* eigen berekening; gewogen gemiddelde van EU15 zonder GR, IT en LU met bbp-cijfers als gewichten.									

	DE	NL	FR	gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Verspreiding en toepassing van kennis									
1. Samenwerking van bedrijven met andere innovatieactoren									
% innoverende bedrijven dat tussen in 2008 heeft samengewerkt met :									
- alle samenwerkingsvormen	20,7%	40,2%	42,4%	31,4%	29,1%*	48,8%	DK 56,8%	BE 48,8%	FR 42,4%
- instelling hoger onderwijs	10,8%	14,0%	12,4%	11,8%	11%*	19,0%	FI 27,8%	AT 19,6%	BE 19%
- publieke onderzoeksinstelling	4,2%	10,0%	8,6%	6,6%	6,6%*	13,1%	FI 23,1%	DK 14,7%	BE 13,1%
* eigen berekening; gewogen gemiddelde van EU-15 landen zonder VK en GR met BBP-cijfers als gewichten.									
2. O&O-financiering door het bedrijfsleven in totale O&O-uitgaven uitgevoerd door :									
- instellingen hoger onderwijs (2007)	15,4%	7,5%	1,7%	3,0%	6,7%*	11,1%	DE 15,4%	BE 11,1%	ES 9%
- overheidssector (2007)	10,8%	17,0%	6,4%	7,2%	8,2%*	9,7%	NL 17%	FI 13,7%	DE 10,8%
* eigen berekening; gewogen gemiddelde van EU-15 zonder GR met bbp-cijfers als gewichten.									
3. Marktgerichtheid (% innoverende bedrijven waarvoor klanten een belangrijke informatiebron zijn voor innovatieprojecten, 2008)									
	44,0%	26,8%	23,1%	33,8%	28,8%*	27,1%	LU 46,9%	DE 44%	FI 38,1%
* eigen berekening; gewogen gemiddelde van BE, DE, ES, FR, IT, LU, NL, PT en FI met bbp-cijfers als gewichten.									
4. Ondernemerschap									
TEA (2010)					5,7%	3,7%			
TEA-innovation (2010)					2,3%	1,5%			
TEA-jobcreatie (2010)					0,8%	0,4%			
TEA-internationalisatie (2010)					0,8%	0,9%			
* referentiegroep: DK, FR, DE, ES, NL en VK									

	DE	NL	FR	gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Meten van outputs									
1. Octrooiaanvragen (Belgische uitvinder, per miljoen inwoners)									
- octrooiaanvragen bij EPO (2008)	298,7	226,2	133,7	226,1	158,9*	142,4	SE 318,9	DE 298,7	FI 250,3
- high-tech octrooiaanvragen bij EPO (2007)	38,9	45,1	30,5	36,4	27,1*	32,1	FI 86,4	SE 84	NL 45,1
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 landen met bbp-cijfers als gewichten									
2. Technische en niet-technische innovatie									
% totale omzet gerealiseerd door nieuwe producten/diensten, enkel nieuw voor onderneming, 2008									
- alle ondernemingen	14,1%	3,7%	6,4%	9,9%	7,8%*	4,6%	DE 14,1%	FI 9,3%	IE 8,5%
% totale omzet gerealiseerd door nieuwe producten/diensten, nieuw voor markt, 2008									
- alle ondernemingen	3,3%	5,2%	6,9%	4,9%	4,9%*	4,9%	PT 8,6%	ES 7,4%	FR 6,9%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 zonder GR met bbp-cijfers als gewichten									
% bedrijven dat een procesinnovatie doorvoerde, 2008									
	36,3%	21,6%	25,6%	30,4%	30%*	33,4%	PT 41,9%	DE 36,3%	IE 35%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 zonder GR en VK met bbp-cijfers als gewichten									
% innovatieve bedrijven dat een marketing en/of organisatorische innovatie doorvoerde, 2008									
	69,0%	29,9%	39,8%	53,0%	44%*	44,9%	DE 69%	LU 54,6%	BE 44,9%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 zonder GR met bbp-cijfers als gewichten									
3. High tech export									
aandeel van high tech export in totale export (2009)	14,0%	18,4%	19,7%	16,7%	13,6%*	8,8%	LU 42,1%	IE 22,1%	FR 19,7%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU15 met bbp-cijfers als gewichten									

Bron : Eurostat

5.1 *Verandering in economische realiteit*

De geschiedenis van de economische ontwikkeling toont een continue opeenvolging van fasen, waarin telkens op een andere manier wordt geconcurrerd. Het trappenmodel, dat internationaal gebruik wordt en vertaald werd naar de Belgische context door Sleuwaegen en De Backer, onderscheidt drie verschillende ontwikkelingsfasen.

In een eerste fase wordt vooral gebruik gemaakt van het voordeel van goedkope productiefactoren. Zo steunt de industrialisatie op de transfer van overvloedig aanwezige, weinig opgeleide mankracht van de landbouw naar de industrie. Deze transfer van goedkope productiefactoren liet de voor deze ontwikkelingsfase vereiste financiering van kapitaalaccumulatie toe. Opkomende economieën zoals China en India bevinden zich momenteel in deze ontwikkelingsfase. Ze maken gebruik van hun lage kosten en goedkope productiefactoren zoals arbeid en land om vooral gestandaardiseerde goederen en diensten te produceren. Tegenover deze goedkope productiefactoren staan wel minder strenge sociale en milieunormen. Dit blijkt onder meer uit het feit dat deze landen minder internationale arbeidsstandaarden ratificeerden en dat de standaarden die ze ratificeerden niet altijd even goed worden nageleefd (ILO 2009a, ILO 2009b, OECD 2007b). Ook de kwaliteit/veiligheid van de producten die ze produceren, voldoet vaak niet aan de Europese standaarden (cf. bijvoorbeeld EC, 2009).

In een tweede ontwikkelingsfase zijn productiefactoren niet meer zo goedkoop. Om hieraan tegemoet te komen, wordt daarom gestreefd naar meer efficiëntie bij het produceren zodat de kosten per eenheid product toch onder controle blijven. We spreken van een efficiëntiegedreven economie. In een dergelijke economie zijn goederen en diensten ook steeds minder gestandaardiseerd. Er wordt gebruik gemaakt van een hoogopgeleide beroepsbevolking die leergierig is naar technologische vernieuwing en die bereid is om efficiënte technologische ontwikkelingen onmiddellijk op te pikken en te gebruiken. Ook internationale openheid draagt via enorme schaalvoordelen veel bij tot de verhoogde efficiëntie. De meeste economieën uit het Westen bevinden zich momenteel in deze ontwikkelingsfase.

Deze manier van concurreren heeft in België geresulteerd in een zeer productieve, maar ook sterk kapitaal- en schaalintensieve industrie. Zeker de jongste decennia hield de sterke arbeidsproductiviteit België bij de top van de economisch welvarende landen. Vandaag is dat voordeel echter lang niet meer zo overtuigend. Zoals in vele andere ontwikkelde landen, botst deze strategie tegen de grenzen van de technologische mogelijkheden aan. Het wordt steeds moeilijker om verdere efficiëntieverbeteringen te realiseren.

Daarnaast wordt de concurrentie alsmaar groter door de toenemende globalisering. Door het wegvallen van handelsbarrières, vooruitgang op het vlak van ICT en dalende transportkosten worden Belgische bedrijven geconfronteerd met concurrenten uit de hele wereld. En deze concurrenten staan ook niet stil. Zo zetten een aantal nieuwe spelers in de wereldeconomie - bv. China en India – ook meer en meer de stap naar een efficiëntiegedreven economie. Deze landen beschikken nog altijd over goedkope productiefactoren, maar steeds meer ook over een goed opgeleide beroepsbevolking met een sterke drang naar technologische vernieuwing. Ook op het vlak van O&O zijn deze landen aan een sterke inhaalbeweging bezig. Zo groeide de O&O-intensiteit van China (exclusief Hong Kong) tussen 2001 en 2008 met ongeveer 55% van 0,95% tot 1,47% (vergeleken met 1,96% in België). Het gevolg is dat onze voorsprong op het vlak van technologie, productiviteit en kennis afneemt.

Ten slotte zijn er ook ontwikkelingen aan de vraagzijde die het huidige concurrentiemodel onder druk zetten. Zo hebben de opkomende economieën tegenwoordig de meest dynamische afzetmarkten. De vraag naar finale goederen en diensten - een belangrijke locatiefactor voor internationale ondernemingen - groeit in deze landen nog heel sterk in tegenstelling tot de Europese afzetmarkt, die

stilaan verzadigd raakt. Een tweede tendens langs de vraagzijde is de steeds groter wordende verscheidenheid in consumentenvoorkeuren en een toenemende vraag naar gespecialiseerde en geïndividualiseerde producten die zoveel mogelijk aansluiten bij de persoonlijke levensstijl. Indien bedrijven willen competitief blijven, is het belangrijk dat ze hun aanbod hierop afstemmen.

De hierboven beschreven ontwikkelingen langs aanbod- en vraagzijde zetten het huidige concurrentiemodel steeds meer onder druk en dwingen westerse economieën om de overstap te maken naar de derde ontwikkelingsfase: de creatieve economie. In een dergelijk model ligt de nadruk veel minder op prijzen en veel meer op kwaliteit, innovatie en creativiteit, onder meer door de ontwikkeling van nieuwe sectoren. Het belang van dit laatste blijkt heel duidelijk uit de ICT-sector, die tussen 1991 en 2005 grotendeels verantwoordelijk was voor de hogere productiviteitsgroei van de verwerkende nijverheid in de VS in vergelijking met Europa en België (NBB, 2008). De belangrijke rol die de ICT snel heeft verworven in de VS toont hoe belangrijk het is voor een economie om zich aan te passen aan nieuwe, potentieel dynamische activiteiten.

In het algemeen zijn, voor ontwikkelde landen, de kennisintensieve, hoogtechnologische sectoren inderdaad de sterkste groeiers en zijn ze derhalve cruciaal voor het groeipotentieel van de economie en dus ook voor de werkgelegenheid. Een analyse van de Belgische economische structuur leert echter dat we momenteel nog sterk gespecialiseerd zijn in (medium-)low tech/(medium-)low skill-sectoren, waarvoor de wereldwijde concurrentie, onder andere van lagelonenlanden, voornamelijk op het niveau en op de ontwikkeling van de prijzen speelt. Het gaat m.a.w. om sectoren die het meest onder druk staan door de wereldwijde concurrentie en dus op het vlak van werkgelegenheid weinig perspectieven bieden.

Een sterkere positie en een hoger marktaandeel in de meer kennisintensieve sectoren is dan ook cruciaal. Waar in het verleden vooral het verschil gemaakt werd door efficiëntiegedreven productiviteitsstijgingen, moeten we in de toekomst veel meer het verschil maken door onze kennis en wat ermee gebeurt. Een inputfactor die onlosmakelijk verbonden is met kennis, is het onderwijs (5.2 Onderwijs). Onderwijs produceert immers de 'skills' die kennis kunnen produceren en absorberen. Kennis alleen is echter niet voldoende voor economische groei. Drie creatieve processen, die onderling interageren, zijn belangrijke katalysatoren in dit proces. Zo is het belangrijk dat kennis ook omgezet wordt in nieuwe producten en processen. Er is met andere woorden nood aan innovatie (5.3 Innovatie). Vervolgens is er nood aan ondernemerschap om innovatie af te stemmen op marktopportunities en om te evolueren naar creatieve sectoren en segmenten (5.4 Ondernemerschap). En aangezien lokale markten vaak te klein zijn voor bedrijven om op een optimale schaal te produceren, is internationalisatie van activiteiten een derde noodzakelijk proces in een creatieve economie (5.5 Internationalisatie). Bovengenoemde processen hebben een effect op het Belgische aandeel in de wereldexport (5.6 Ontwikkeling marktaandelen) op de Belgische kostenstructuur (5.7 Kostenstructuur) en op het loonaandeel (5.8 Verdeling van de rijkdom).

5.2 Onderwijs

In een creatieve economie is menselijk kapitaal een cruciale inputfactor, niet alleen met het oog op de productie van nieuwe kennis, maar ook op het zinvol gebruiken van bestaande kennis. Mede door vooruitgang op het vlak van ICT is informatie immers overvloedig aanwezig. Het kunnen onderscheiden van relevante informatie, het herkennen van patronen in informatie, het interpreteren en decoderen van informatie... zijn dan ook belangrijke competenties in een kenniseconomie. Het onderwijs heeft ook een belangrijke rol te spelen in het stimuleren van de ondernemerszin (cf. infra) en van de openheid van de maatschappij voor verandering, twee belangrijke randvoorwaarden voor innovatie.

België is een land dat veel overheidsmiddelen besteedt aan onderwijs; een groot deel hiervan gaat naar het basis- en het secundair onderwijs. De PISA-enquête geeft een idee van de output van ons onderwijs. Het is een grootschalige, driejaarlijkse internationale studie die de kennis en vaardigheden van 15-jarigen test. De laatste enquête dateert van 2009. Volgens deze enquête scoort België significant beter dan het Oeso-gemiddelde. Binnen België doet Vlaanderen het echter beduidend beter dan de Franstalige gemeenschap. Beide gemeenschappen kennen wel een aanzienlijke mate van sociale ongelijkheid: de band tussen het sociaaleconomische milieu van de leerlingen en hun resultaten is in België relatief hoog; In België wordt 19,3% van de variatie in leesprestaties verklaard door de economische, sociale en culturele achtergrond van de leerling tegen 14% gemiddeld in de OESO (OESO, 2010). Daarnaast scoren leerlingen met een migrantenachtergrond ook een stuk zwakker dan autochtone leerlingen, ook wanneer rekening gehouden wordt met de verschillen in socio-economische situatie. Er dient dan ook te worden voortgewerkt aan een systeem dat gelijke onderwijskansen voor iedereen garandeert. In een creatieve economie is het immers nog belangrijker dat geen enkel talent verspild wordt.

In België geeft een relatief hoog percentage van de ondernemingen aan dat 'een gebrek aan gekwalificeerd personeel' een belangrijke hinderpaal is voor innovatie (bron: Community Innovation Survey 4). Tijdens de gesprekken die de CRB met het bedrijfsleven organiseerde in het kader van zijn werkzaamheden rond octrooien en rond 'industry-sciencerelaties' werd in deze context meermaals gewezen op het dreigend tekort aan wetenschappelijk en technologisch geschoold personeel.

Het betreft zowel technisch afgestudeerden uit het secundair onderwijs als uit W&T-richtingen in het hoger onderwijs. Binnen het technisch secundair onderwijs gaat veel potentieel verloren door het watervalstelsel. Veel leerlingen beginnen in het ASO en wanneer dit niet lukt, 'zakken' ze naar het technisch of beroepsonderwijs. Technische richtingen zijn daardoor vaak tweede of derde keus. Een gevolg is een relatief groot aantal gedemotiveerde leerlingen dat op 18 jaar de schoolbanken verlaat zonder diploma (in 2010 had 11,9% van de 18- tot 24-jarigen geen diploma lager secundair onderwijs). Het is dan ook belangrijk dat de technische opleidingen uit het secundair onderwijs gehervat worden. Ook in het hoger onderwijs zijn W&T-richtingen weinig populair: het aandeel studenten dat voor W&T-richtingen kiest, is in België lager dan gemiddeld in de EU-15. Bovendien was er tussen 2000 en 2009 een dalende tendens van dit aandeel: het aandeel afgestudeerden in de domeinen wiskunde, wetenschappen en technologie in het totaal aantal afgestudeerden daalde van 18,9% in 2000 tot 16,9% in 2009.

Een speciale groep van afstudeerrichtingen in het hoger onderwijs, zijn de voortgezette opleidingen (waaronder de doctoraten). Op het vlak van het aantal W&T-doctoraten per 1000 personen tussen 25 en 34 jaar scoort België lager dan gemiddeld in de EU15⁶⁵. Vooral het verschil met Zweden, Finland, het VK en Duitsland is groot. De tewerkstelling van dit type van afgestudeerden is bepalend voor de capaciteit van een land om nieuwe kennis en innovatie te genereren. Zoals in de meeste landen werkt ook in België het gros van de houders van een doctoraat in het hoger onderwijs of voor de overheidssector. Eveneens vergelijkbaar met andere landen is dat ongeveer een derde in de bedrijfswereld werkt (OECD, 2009). Dit is belangrijk, immers een goed werkend innovatiesysteem vereist voldoende doorstroming van kennis tussen de verschillende innovatieactoren, onder andere tussen onderzoeksinstituten en bedrijfsleven. Aangezien kennis voor een belangrijk deel niet-codificeerbaar is – in de hoofden van de mensen zit – is dergelijke mobiliteit van personen tussen de academische en de bedrijfswereld een ideaal kanaal voor kennistransfer (Spithoven en Vandecandelaere, 2009a; CRB, 2009). Opvallend is wel dat in België slechts ongeveer 50% van de doctoraatshouders actief is in een onderzoeksfunctie. Dit is lager dan in de meeste andere landen

⁶⁵ Gewogen gemiddelde van landen waarvoor cijfers beschikbaar waren voor 2009 (EU15 zonder IT en LU).

waarvoor cijfers beschikbaar zijn. In de VS is 67,8% van de houders van een doctoraat actief in een onderzoeksfunctie. Voor West-Europa zijn enkel cijfers beschikbaar voor Portugal (82%), Spanje (70,5%) en Oostenrijk (57%) (OECD, 2009).

Kennis op zich en doorstroming ervan zijn natuurlijk niet voldoende. Het is belangrijk dat kennis via innovatie, ondernemerschap en internationalisatie wordt omgezet in economische groei. Deze creatieve processen worden hieronder meer in detail besproken.

5.3 *Innovatie*

Zoals hierboven al werd vermeld, wordt het voor westerse landen steeds moeilijker om te concurreren met prijzen. Innovatie wordt dan ook als het middel bij uitstek beschouwd om het concurrentievermogen van deze economieën te bevorderen. Dit blijkt duidelijk uit de EU2020-strategie die het creëren van betere voorwaarden voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie naar voor schuift als een van haar kerndoelen.

Er zijn natuurlijk verschillende vormen van innovatie. Een eerste vorm is procesinnovatie. Dit betreft nieuwe of duidelijk technologisch verbeterde productieprocessen met een zichtbaar effect op output, productkwaliteit of kosten. Uit verschillende innovatie-enquêtes (CIS-enquête) blijkt dat België reeds verschillende jaren sterk presteert op dit vlak: zo was het percentage bedrijven dat een procesinnovatie doorvoerde in de periode 2004-2006 gelijk aan 35,9% en in de periode 2006-2008 gelijk aan 33,4%, telkens hoger dan het gemiddelde van de EU15 dat in deze periodes respectievelijk 30,8% en 30% bedroeg. Dit suggereert dat België nog in belangrijke mate concurreert door bestaande producten efficiënter te produceren en zo productiviteitsstijgingen te realiseren (de tweede fase van het trappenmodel van economische ontwikkeling). De vraag is echter of we hiermee in de toekomst nog het verschil kunnen maken. De top van de efficiëntieverbeteringen lijkt stilaan in zicht. Het concurrentievermogen van de Belgische economie hangt in de nabije toekomst meer en meer af van het vermogen om superieure producten en diensten te vervaardigen en te verkopen.

Het is daarom ook belangrijk om, naast het verbeteren van bestaande productieprocessen, ook nieuwe producten en diensten te ontwikkelen waarvoor (internationale) klanten bereid zijn om een meerprijs te betalen. Op die manier kan een stap worden gezet naar de volgende trap van het ontwikkelingsmodel. Uit de jongste CIS-enquête blijkt dat het aantal Belgische bedrijven dat stelt een productinnovatie te hebben doorgevoerd iets hoger is dan gemiddeld in de EU15. Ze lijken er echter minder in te slagen om deze producten om te zetten in commerciële successen.

Het percentage van de omzet dat wordt gerealiseerd door de verkoop van nieuwe of verbeterde producten is in België lager dan gemiddeld in de EU-15. In tegenstelling tot vorige jaren was in 2008 het percentage van de omzet gerealiseerd door echt nieuwe producten (nieuw voor de markt) vergelijkbaar met het gemiddelde van de EU15. Het percentage van de omzet gerealiseerd door producten die enkel nieuw zijn voor de onderneming bleef wel een stuk lager. Bovenstaande cijfers slaan allemaal op technologische innovatie. Voor veel bestaande producten en diensten geldt echter dat ze voorlopig aan het einde van hun technologische verbetering zijn gekomen. Veel beter kan niet meer. Wat nog wel kan, is deze producten en diensten van andere te onderscheiden door er een grotere betekeniswaarde of symboolwaarde aan te verbinden (Devoldere en Sleuwaegen, blz. 39). Deze symboolwaarde wordt voor meer en meer consumenten een belangrijke toegevoegde waarde. De consument is immers altijd al op zoek geweest naar creatieve industriële producten en diensten waarmee hij zich kan onderscheiden. In de toekomst zal de groei steeds meer afhangen van de mate waarin we in staat zijn meer diensten en producten met een dergelijke symbolische meerwaarde op de markt te brengen.

Niet-technologische aspecten, zoals een mooi design, een goede marketing... spelen hierin een belangrijke rol. Ook op dit vlak kan België nog beter. Het percentage Belgische bedrijven dat een design aanvraagt, was in 2006 het op een na laagste van de EU-15-landen waarvoor cijfers beschikbaar zijn. Bemoedigend is wel dat het percentage bedrijven dat in 2008 een marketing of organisatorische innovatie doorvoerde, vergelijkbaar was met het gemiddelde van de EU15 (zonder Griekenland). In vergelijking met het gemiddelde van de drie buurlanden (voor in vergelijking met Duitsland) is echter wel nog verbetering mogelijk op dit vlak. Wil België de noodzakelijke overstap maken naar een creatieve economie, dan moet de innovatie-inspanning dus verder worden opgedreven. Dit vereist een innovatiecultuur binnen zowel de bedrijven, de overheid als de ganse maatschappij (IPA 2007-2008). Binnen de bedrijven is het daarom nodig om werknemers zoveel mogelijk te betrekken bij het innovatieproces. Werknemers beschikken immers vaak over nuttige informatie op dit vlak (bv. ervaring met voorkeuren van klanten, kennis over het productieproces...).

Naast interne bronnen vereist innovatie ook steeds meer interactie met externe kennisbronnen. Zo kunnen bijvoorbeeld ook klanten en leveranciers over heel wat nuttige informatie beschikken. Maar ook kennisinstellingen winnen aan belang. De kennis die nodig is voor innovatie wordt immers steeds complexer, waardoor het voor bedrijven alsmat moeilijker wordt om alle kennis zelf te genereren. Uit onderzoek blijkt dan ook dat samenwerken met kennisinstellingen een positief effect heeft op de innovatieprestatie van bedrijven (Veugelaers, 2008).

De prestatie van België op het vlak van samenwerking (met kennisinstellingen) voor innovatie is beter dan gemiddeld in de EU-15. Deze relatief goede score neemt niet weg dat er landen zijn die het op dit vlak nog beter doen. Opvallend is bijvoorbeeld de sterke prestatie van een land als Finland, waar ongeveer 28% van de innovatieve bedrijven in de periode 2006-2008 samenwerkte met een universiteit of met een instelling hoger onderwijs (vergeleken met 19% in België). Bovendien bestaat er in België zowel vanuit de publieke sector, de ondernemingen als de kennisinstellingen een sterke vraag om de kennisrelaties tussen wetenschap en het bedrijfsleven verder te versterken. In dit kader zette de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven samen met de pod Federaal Wetenschapsbeleid een werkgroep op om dit thema meer in detail te bestuderen. Deze werkzaamheden resulteerden in een advies betreffende het versterken van kennisuitwisseling tussen de onderzoekswereld en het bedrijfsleven (CRB, 2009a).

Kennis moet dus niet noodzakelijk allemaal van binnen het bedrijf komen. Opdat een bedrijf externe kennis zou kunnen gebruiken, heeft het evenwel een zekere absorptiecapaciteit nodig. En bedrijven die zelf kennis verwerven – zelf aan O&O doen – hebben ook doorgaans een grotere absorptiecapaciteit.

Niet alle bedrijven hebben de mogelijkheid om zelf aan O&O te doen. Zoals in de meeste landen zijn de O&O-uitgaven in België sterk geconcentreerd bij grote bedrijven. Typisch voor de Belgische situatie is echter dat het voornamelijk om dochterondernemingen van buitenlandse bedrijven gaat. Dit maakt ons land extra kwetsbaar in een tijdperk van globalisering, waarin ook O&O-activiteiten steeds mobieler worden. Ook meer dan 70% van de octrooiaanvragen is in België geconcentreerd binnen de groep van buitenlandse ondernemingen. Gezien het belang van octrooien, zeker in de huidige context van wereldwijde verspreiding van kennis, formuleerde de CRB eind december 2007 het advies 'Werk maken van een gemeenschapsoctrooi en van een sterkere octrooicultuur in België'.

Los van de concentratie van de O&O-inspanningen, is het niveau van de O&O-uitgaven in België ook nog ver verwijderd van de 3%-doelstelling, die onlangs werd herbevestigd in de EU2020-strategie en die door België werd overgenomen in het Nationaal Hervormingsprogramma voor 2011. Met deze doelstelling wil België tegen 2020 3% van haar BBP besteden aan O&O. In 2009 bedroeg de O&O-intensiteit in België 1,96%, iets lager dan de gemiddelde O&O-intensiteit in de EU15 (2,10%), en nog ver verwijderd van de 3%-doelstelling.

Indien België tegen 2020 de 3%-doelstelling wil bereiken, zullen de O&O-uitgaven in 2020 15,49 miljard moeten bedragen (Kanselarij, 2011). In 2009 bedroegen ze 6,9 miljard. Dit betekent een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van 7,6%. Deze inspanning moet verdeeld worden over de publieke sector en de private sector. De 3%-doelstelling bepaalt dat 2/3 moet gefinancierd worden door de private sector en 1/3 door de publieke sector. Uitgedrukt als percentage van het BBP financiert de private sector in België in 2009 1,33% en de publieke sector 0,63%⁶⁶, respectievelijk 68% en 32% van de totale O&O-uitgaven in België.

Beide sectoren presteren dus onder de norm, maar de publieke sector scoort relatief gezien het slechtst. Er dient wel opgemerkt te worden dat bovengenoemde cijfers voor de publieke sector enkel rekening houden met de directe uitgaven voor O&O, met andere woorden enkel met de subsidies en niet met de fiscale maatregelen ten voordele van O&O. Dit is een Europese afspraak en geldt dus ook voor de cijfers van de andere landen, maar het neemt natuurlijk niet weg dat het een onderschatting is van de werkelijke overheidsinspanning op het vlak van O&O. Nochtans worden de fiscale maatregelen steeds belangrijker in België: ze evolueerden van 0,02% van het BBP in 2005 naar 0,14% in 2010 (voorlopig cijfer). Volgens de schattingen in het nationaal hervormingsprogramma voor België van 2011 zal deze maatregel tegen 2020 ongeveer 0,18% BBP-bijdrage leveren aan de 3%-doelstelling. Naast de overheid zal ook een extra inspanning nodig zijn van de private sector. De O&O-intensiteit in de private sector wordt natuurlijk in belangrijke mate bepaald door de structuur van de economie. Zo wordt de hoge O&O-intensiteit van Finland in hoge mate bepaald door de sterke specialisatie in ICT – vooral in mobiele communicatietechnologie – die hoge O&O-uitgaven vereist (Mathieu en van Pottelsberghe, 2008). De sterke specialisatie van België in laag- en medium-laagtechnologische sectoren is op dit vlak een nadeel. Binnen deze sectoren zijn wel een aantal segmenten met hoogtechnologische zaken bezig (denk aan het technisch textiel), maar gemiddeld gezien is de O&O-intensiteit in deze sectoren een stuk lager dan in de hoogtechnologische sectoren. Het streven naar de 3%-doelstelling is dan ook in grote mate een streven naar een wijziging – op lange termijn – van de industriële structuur. Ondernemerschap is hierbij cruciaal.

5.4 Ondernemerschap

Kegels (2009) vond dat de Belgische verwerkende nijverheid zich over de periode 1970-2005 vooral verder specialiseerde in sectoren waarvoor de gemiddelde Europese groei relatief zwak was, met als uitzonderingen de sectoren chemie en rubber en plastic. De Belgische economie lijkt dan ook de meest recente technologische evolutie op het vlak van ICT te hebben gemist. Dit geldt ook voor de dienstensector, waar de sector post en telecommunicatie in België trager evolueerde dan gemiddeld in de EU-15 sinds het begin van de liberalisering van de communicatiesector in Europa. De verandering van de Belgische economische structuur verloopt dan ook relatief traag (Wöfl, 2005). Dit houdt, zeker op lange termijn, een gevaar in voor de economische groei (Peneder, 2001). De ontwikkeling van nieuwe sectoren, met nieuwe producten en diensten, is dan ook cruciaal.

Wanneer we de levensloop van een nieuw product of dienst bekijken, kunnen we twee fasen onderscheiden. In een eerste fase moeten de nieuwe 'spelregels' worden ontdekt, met vallen en opstaan. Nieuwe toetreders, starters en kleine bedrijven zijn hiervoor ideaal geschikt. In dit stadium neemt het aantal bedrijven dat een product of dienst produceert dan ook typisch toe. Dit vindt plaats tot op het moment dat één of enkele van de bedrijven de 'spelregels' kan/kunnen vastleggen (bv. een

⁶⁶ Het aandeel van de private sector werd berekend als het aandeel van de binnenlandse en buitenlandse ondernemingen en private non-profitinstellingen. De publieke sector bestaat uit binnenlandse en buitenlandse overheden en instellingen hoger onderwijs.

dominant design). Vanaf dat moment start het tweede stadium in de levensloop van een product of dienst: het stadium van de consolidatie, waarbij vooral gezocht wordt naar efficiëntieverbeteringen door rationalisatie en schaalvoordelen (Thurik, 2007).

Een efficiëntiegedreven economie bevindt zich in het tweede stadium van de levensloop van een nieuw product of dienst. Bij de overgang naar de creatieve economie/kenniseconomie, starten we echter opnieuw in de eerste fase, een fase waarin ondernemerschap cruciaal is. Inderdaad, ondernemerschap kan worden gezien als een katalysator voor innovatie. Oudere, grotere bedrijven ondervinden immers vaak moeilijkheden om te stoppen met oudere technologieën en om te onderkennen dat men niet langer kan drijven op oude successen; fundamentele veranderingen botsen er vaak op interne weerstand, met als gevolg dat potentieel interessante kennis ongebruikt in de kast blijft liggen. Nieuwe ondernemingen kunnen door hun kleine schaal vaak flexibeler inspelen op veranderingen. Ze hebben per definitie geen traditie en moeten dus minder interne weerstand overwinnen. Bovendien is het ontbreken van een traditie vaak een belangrijke stimulerende factor voor het zien van 'nieuwe combinaties' die mogelijk leiden tot innovatie.

Bovenop de geschetste voordelen, ondervinden startende ondernemingen in deze fase ook minder nadeel van hun kleine schaal. De nadruk ligt immers op snelheid, innovatie, productdifferentiatie en minder op de laagste kosten per eenheid (waarvoor een optimale schaal wel heel belangrijk was). Bovendien zorgen bepaalde technologische ontwikkelingen (bv. ICT) ervoor dat de optimale schaal kleiner wordt.

In de meeste landen zien we de jongste decennia dan ook een stijging van het aantal bedrijfseigenaars. In België is sinds de eeuwwisseling echter een daling merkbaar (Thurik, 2007). Dit suggereert dat België een probleem heeft met de vernieuwing van zijn activiteiten. Het beeld voor België hangt af van de gebruikte indicator voor de opstartgraad en van de referentiegroep. Uit verschillende bronnen (bv. Sels et al., 2010) blijkt echter dat er duidelijk een probleem is met ambitieus ondernemerschap; dit is ondernemerschap dat in belangrijke mate bijdraagt aan groei, innovatie, internationalisering en werkgelegenheid. Dit houdt in dat, zoals in heel wat andere Europese landen, relatief weinig van de opgestarte ondernemingen ook effectief doorgroeit en tewerkstelling creëert. Inderdaad, Veugelers (2009) maakte een lijst van leidende innovatoren op basis van marktkapitalisatie en O&O-uitgaven in 2007. Van de Europese bedrijven op deze lijst was ongeveer 85% opgericht voor 1925 en slechts 2% na 1975. Van de Amerikaanse bedrijven uit de lijst was meer dan 20% opgericht na 1975.

Gegeven het belang van dit innovatief ondernemerschap voor de vernieuwing van het economische weefsel, en dus voor innovatie, groei en tewerkstelling, zette de CRB rond dit thema een werkgroep op die de knelpunten voor ondernemerschap meer in detail onderzocht. Het rapport van deze werkgroep is te vinden op <http://www.ccecrb.fgov.be/txt/nl/doc10-1158.pdf>. Op basis van het rapport van deze werkgroep formuleerden de sociale partners in september 2011 een beleidsadvies. In dit advies pleiten ze voor voldoende financiering voor ondernemerschap; een sterkere ondernemerscultuur; voldoende prikkels voor ondernemerschap; het bevorderen van internationaal ondernemerschap; meer samenwerking tussen buitenlandse MNO's en lokale ondernemingen; aandacht voor specifieke doelgroepen (vrouwen en allochtonen) en een vlotte overdracht voor stoppende ondernemingen.

5.5 Internationalisatie

De globalisering van de economie maakt dat bedrijven meer concurrentie krijgen op hun thuismarkt. Dit geldt des te meer in een open economie als België, met een hoge aanwezigheid van buitenlandse bedrijven. Tegelijk opent de globalisering nieuwe perspectieven. Internationalisatie van activiteiten zal

via schaafeffecten, toegang tot nieuwe markten, toegang tot nieuwe kennis, toegang tot goedkopere productiefactoren... immers ook bijdragen tot een beter concurrentievermogen. In bepaalde gevallen kan internationalisatie op lange termijn voor ondernemingen zelfs noodzakelijk zijn om te groeien en te overleven (Onkelinx, 2008).

Internationalisatie is een multidimensionaal begrip. Bedrijven kunnen op verschillende manieren internationaliseren. Een veel voorkomende vorm is export. Exporteren wordt ook meer en meer noodzakelijk. De steeds grotere verscheidenheid aan consumentenvoorkeuren en de toenemende vraag naar gespecialiseerde en geïndividualiseerde producten die zoveel mogelijk bij de persoonlijke levensstijl aansluiten, doen de markt voor massaproducten immers uiteenvallen in vele segmenten. Door deze strategie van productdifferentiatie en door de relatief kleine omvang van de Belgische markt wordt export nodig om schaalvoordelen te realiseren en zo winstgevend te kunnen opereren. Dit geldt zeker voor hoogtechnologische bedrijven met hoge O&O-kosten.

Exporteren is echter niet vanzelfsprekend. Er dienen een aantal 'sunk costs' of opstapkosten te worden gemaakt om te kunnen exporteren (bv. marktstudies, opzetten distributienetwerk, aanpassen van producten aan buitenlandse voorkeuren of normen,...). Export is dan ook vrij geconcentreerd bij een beperkt aantal bedrijven: in 2007 nam 10% van de ondernemingen ongeveer drievierde van de waarde van de uitvoer van de verwerkende nijverheid voor zijn rekening (Baugnet, Burggraeve et al., 2010). De exportresultaten van België berusten dan ook op een relatief beperkt aantal grote ondernemingen.

Volgens een enquête afgenomen bij kmo's uit 33 Europese landen exporteerde in België tussen 2006 en 2008 ongeveer een derde van de kmo's (EC, 2010). Er dient wel opgemerkt te worden dat het hier gaat om bedrijven tot 250 werknemers. Het percentage bedrijven met minder dan 50 werknemers, een groot deel van de ondernemingen in België, dat exporteerde is wel een stuk lager. We laten met andere woorden heel wat potentieel onbenut.

Naast de concentratie van het aantal exporteurs, is ook de concentratie van afzetmarkten opvallend. De drie buurlanden waren in 2008 goed voor bijna de helft van de afzet. In het algemeen is België heel sterk gericht op de oude lidstaten van de EU-15 en minder op groeiemarkten zoals de nieuwe EU-lidstaten, de BRIC-landen en de Aziatische tijgers. Nochtans kennen deze landen een sterke groei en een bevolking die steeds kapitaalkrachtiger wordt. Het is dan ook belangrijk om daar voldoende aanwezig te zijn. De export naar dergelijke landen vereist vaak fysieke aanwezigheid aldaar, bv. via dochterondernemingen. Spinnewyn (2008) vond echter dat het aandeel van deze landen in het totaal aan buitenlandse dochterondernemingen van Belgische ondernemingen relatief laag is. Ongeveer 78% van de dochterondernemingen van Belgische ondernemingen bevindt zich in West-Europa en Noord-Amerika. Dit aandeel is tussen 1995 en 2005 zelfs nog gestegen.

Het grootste deel van de export betreft goederen. Het is echter ook belangrijk om voldoende actief te zijn op het vlak van export van diensten. De groei van de kennisintensieve marktdiensten werd tot nu toe vooral getrokken door de sterke dynamiek van de 'diensten aan bedrijven', een gevolg van een doorgedreven outsourcing van niet-kernactiviteiten door de industrie. Opdat deze activiteiten verder zouden kunnen groeien, is er nood aan industriële groei en/of (toenemende) export van deze dienstenactiviteiten. Verschillende indicatoren onderstrepen de toenemende rol van de buitenlandse dienstenhandel van België en tonen aan dat de ontwikkeling ervan overeenstemt met de mondiale ontwikkelingen. Zo is het aandeel van de uitvoer van diensten in het bbp van 1996 tot 2010 met 60% toegenomen, waardoor het vorig jaar op 17% van het bbp uitkwam. Het aandeel van de dienstenexport in de totale export is in België wel nog iets lager dan gemiddeld in de EU15 (22,2% versus 25,4% in 2010). Voorts is het aandeel van de uitvoer in de waarde van België in de wereldwijde dienstenhandel tijdens de periode 1996-2010 stabiel gebleven en om en bij de 2,3% blijven schommelen, ondanks de opkomst van nieuwe economische polen. Tijdens diezelfde periode is het aandeel van Duitsland in de

mondiale uitvoer van diensten lichtjes toegenomen tot 6,8%, terwijl de aandelen van Nederland en Frankrijk teruggevallen zijn van resp. 3,7% en 6,8% tot resp. 2,7% en 4,2%.

Naast export kunnen nog andere vormen van internationalisatie bedrijven helpen om competitief te blijven. In hun streven om meer efficiënt te produceren en kosten te besparen, gaan bedrijven op zoek naar goedkopere inputs van efficiëntere producenten. Hierbij wordt ook over de grenzen gekeken (OECD, 2007). In deze context gaan bedrijven meer en meer een totaalstructuur opzetten waarbij (delen van) activiteiten gevestigd worden op de meest optimale locatie. Dit kan opnieuw verschillende vormen aannemen. De meest voorkomende zijn directe investeringen in het buitenland en uitbesteding van activiteiten aan buitenlandse ondernemingen. Het fenomeen wordt typisch aangeduid met de term offshoring.

Verschuivende indicatoren wijzen erop dat België sterk actief is op dit vlak; de grote aanwezigheid van buitenlandse multinationale ondernemingen zal hier zeker een rol in spelen. Wanneer gekeken wordt naar het aandeel van de geïmporteerde intermediaire goederen in de totale output, valt het op dat het grootste deel afkomstig is van hogelonenlanden. Het aandeel dat afkomstig is van lagelonenlanden steeg tussen 1995 en 2003 wel sterk, maar blijft in absolute termen nog beperkt. Dankzij de vooruitgang op het vlak van ICT en de liberalisering van de handel in diensten nam ook het aandeel van geïmporteerde intermediaire diensten in de totale intermediaire diensten (gemeten in volume) de jongste jaren sterk toe (Michel, 2009).

Offshoring van activiteiten naar lagelonenlanden doet westerse landen vrezen voor massaal jobverlies. Dit moet echter genuanceerd worden. Zo vonden Coucke en Sleuwaegen (2005) dat Belgische bedrijven die niet deelnemen aan deze verhoogde productie-efficiëntie binnen een transnationaal netwerk en die aldus geen uitbestedingsactiviteiten ontwikkelen betreffende hun nevenactiviteiten, een verhoogde kans op uittrekking vertonen. Offshoring kan dus de overlevingskansen van bedrijven verhogen. Bovendien vinden de meeste studies op macroniveau geen evidentie voor jobverlies door offshoring (cf. Michel (2009) voor een analyse voor België voor de periode 1995-2003). Dit neemt natuurlijk niet weg dat bepaalde typen van werknemers en bepaalde sectoren wel getroffen worden. De Oeso (2007) stelt dan ook dat de uitdaging van de globalisering niet is 'hoe het totaal niveau van werkgelegenheid verdedigen' – dat typisch niet aangetast wordt door globalisering, maar wel 'hoe bepaalde groepen opnieuw integreren in de arbeidsmarkt'. In dezelfde tekst benadrukt ze wel dat de winsten van de globalisering zullen afhangen van de snelheid waarmee en de mate waarin een land middelen heralloceert naar sectoren en activiteiten waarin het een comparatief voordeel heeft.

Naast de internationalisatiebeweging van onze eigen bedrijven, is het in een creatieve regio ook belangrijk om buitenlandse ondernemingen aan te trekken. Buitenlandse investeringen brengen extra financiële middelen naar de regio en creëren werkgelegenheid. Het betreft directe jobcreatie, maar ook indirecte jobcreatie via bijvoorbeeld toeleveringsopportuniteiten voor lokale bedrijven.

De investeringsbarometer van Ernst & Young bekijkt de directe buitenlandse investeringen die nieuwe banen scheppen in het kader van nieuwe of uitbreidingsprojecten van buitenlandse ondernemingen. Wereldwijd was er vanaf eind 2007 en zeker in 2008 en 2009 een sterke daling van het aantal hierdoor gecreëerde banen. Anders dan in Europa zien we dat de jobcreatie via buitenlandse directe investeringen zich in België al in 2009 stabiliseerde (-1%) om in 2010 te groeien met 19% t.o.v. gemiddeld 10% in Europa. Het aantal investeringsprojecten steeg in België van 146 in 2009 tot 159 in 2010, waarmee zij de 6e plaats binnen Europa behield. Dit is echter nog altijd lager dan het aantal investeringsprojecten in 2005 (179), 2006 (185) en 2007 (175).

Het aantal gecreëerde jobs per project was in België in 2010 lager dan gemiddeld in Europa en Frankrijk, maar wel hoger dan in Duitsland en Nederland (gemiddeld 25 jobs per project in België

vergeleken met 37 jobs in Europa, 27 in Frankrijk, 22 in Duitsland en 8 in Nederland). De kleine gemiddelde omvang van de buitenlandse directe investeringen in België kan verklaard worden door het grote aandeel van projecten in Sales & Marketing, die meestal kleinschalig zijn. Daarnaast trok België in 2010 vooral nieuwe productieveestigingen en logistieke centra aan.

Het aantal R&D-investeringen is in absolute termen vrij laag, maar nam relatief gezien tussen 2006 en 2010 sterk toe (van 4 investeringsprojecten naar 13). Dit type van investeringen is heel belangrijk omdat ze voor grote kennisspillovers naar de lokale economie kunnen zorgen. Dit vereist wel een goed werkend innovatiesysteem, met voldoende absorptiecapaciteit van de lokale ondernemingen en voldoende interactie tussen de buitenlandse en lokale innovatieactoren.

Positief is ook dat het aantal investeringsprojecten afkomstig uit de BRIC-landen, waar België de jongste jaren zwak scoorde, in 2010 toenam van 6 naar 17 of 10,7% van het totaal. Een andere opsteker is dat het aandeel van de 'greenfield'-investeringen met 61% van het aantal directe buitenlandse investeringen in 2010 voor het tweede jaar op rij vrij hoog was. (Ernst & Young, 2011) Deze positieve evolutie op het vlak van greenfieldinvesteringen is zichtbaar sinds 2005 (met uitzondering van 2008).

Wat betreft de uitgaande buitenlandse directe investeringen maken we gebruik van de gegevens van IBM, die gaan tot 2009. Wat hier sterk opvalt is dat de Belgische bedrijven steeds meer internationaliseren naar buiten de EU, waarbij al de vier BRIC landen gesitueerd zijn in de top vijf van de jobcreatie via Belgische uitgaande investeringen. De uitgaande investeringen zijn, meer dan in andere landen, geconcentreerd in de industriesectoren (IBM, 2010).

5.6 Ontwikkeling marktaandeelen

De hierboven besproken processen hebben een effect op de competitiviteit van een land. Het concurrentievermogen van een land wordt vaak gemeten in functie van de handelsprestaties van dat land, die onder meer tot uiting komen in de lopende rekeningen van de betalingsbalans. Er dient onmiddellijk een kanttekening bij deze benadering te worden gemaakt. Zo is een tijdelijk tekort op de handelsbalans niet noodzakelijk negatief. Het betekent enkel dat de binnenlandse bestedingen van de gezinnen, de ondernemingen en de overheid hoger liggen dan het beschikbaar inkomen. Niettemin moet worden bekeken of het negatieve saldo duurzaam is op lange termijn. Anders gezegd, tekorten van een land tegenover het buitenland moeten op lange termijn kunnen worden terugbetaald.

Een analyse van de ontwikkeling van de Belgische lopende rekeningen toont voor de periode 1996-2001 een saldo dat schommelde tussen 4 en 5 % van het bbp. Nadat het in 2002 een topniveau van 5,9% van het bbp had bereikt, liep het geleidelijk terug tot 2% in 2009. België is echter niet het enige land dat tussen 1996 en 2009 een verslechtering van de lopende rekeningen kende. Ook landen als Ierland, Griekenland, Spanje, Frankrijk, Italië en Portugal kenden voor deze periode een substantiële verslechtering van hun saldo op de lopende rekeningen. Dit neemt niet weg dat een aantal Europese landen er wel in slagen om over deze periode hun lopend saldo te doen toenemen, zoals Duitsland, Denemarken en Zweden.

De ontwikkeling van het lopend saldo wordt in België voornamelijk bepaald door de handelsbalans. Waar het handelssaldo tussen 1996 en 2002 gemiddeld 9,4 miljard per jaar bedroeg, was dit tussen 2003 en 2010 slechts 4,5 miljard. De daling van het saldo op de handelsbalans na 2002 is hoofdzakelijk te wijten aan een verslechtering van de ruilvoet in 2008 en in 2010. Ondanks de forse prijsstijging van heel wat grondstoffen en minerale brandstoffen sinds 2004 was de verslechtering van de ruilvoet in de periode voor 2008 vrij gering. De reden hiervoor was het gunstige economische

klimaat voor 2008 dat ervoor zorgde dat deze prijsstijgingen konden worden verrekend in de exportprijs van andere producten, met name kunststoffen en staalproducten. Met de verslechtering van het economische klimaat was dit in 2008 en 2010 niet meer het geval, waardoor de ruilvoet in deze jaren sterk verslechterde.

De inkomstzijde van de handelsbalans wordt bepaald door de export. Een analyse van de Belgische export van goederen toont dat deze stijgt, maar wel in mindere mate dan de wereldexport. Dit geldt voor de meeste ontwikkelde landen en weerspiegelt de inhaalbeweging van de opkomende economieën. Over de periode 1996-2010 nam de nominale waarde van de export van België echter ook minder snel toe dan gemiddeld in een referentiegroep van 12 Europese landen die de NBB gebruikte in haar studie over de evolutie van het marktaandeel⁶⁷. Vooral over de periode 1996-2003 steeg de waarde van de goederenexport van de referentiegroep sneller dan in België. De gemiddelde jaarlijkse groei van de export in België over de periode 2003-2010 was quasi vergelijkbaar met deze in de referentiegroep. Binnen de referentiegroep hadden Duitsland, Nederland en Oostenrijk tussen 2003 en 2010 wel een substantieel hogere groei van hun export.

Een mogelijke verklaring voor de tragere exportgroei in België is dat de exportstructuur van België minder aangepast is aan de wereldvraag. Zo is het mogelijk dat België in vergelijking met de referentiegroep exporteert naar geografisch minder dynamische afzetmarkten en/of minder dynamische producten exporteert. Baugnet, Burggraeve et al. (2010) gaan na in hoeverre deze factoren de zwakkere exportgroei van België kunnen verklaren.

Tabel 5-1: Vergelijking van het verloop van de uitvoer, de uitvoermarkten en de marktaandelen tussen 1995 en 2008

	België	referentiegebied	verschil (in pp)
Uitvoer	5,40%	6,50%	-1
geografisch gewogen wereldmarkten	8,10%	8,40%	-0,3
winst (+)/verlies (-) aan marktaandelen_correctie geo	-2,50%	-1,70%	-0,7
naar product gewogen wereldmarkten	8,20%	8,40%	-0,2
winst (+)/verlies (-) aan marktaandelen_correctie prod	-2,60%	-1,70%	-0,9

Bron: Baugnet, Burggraeve et al. (2010)

De rij "geografisch gewogen wereldmarkten" geeft de groei weer van de invoer van de geografische handelspartners, gewogen op basis van hun belang in de uitvoer van het beschouwde land (België of het referentiegebied). Uit de cijfers blijkt dat over de periode 1995-2008 de invoervraag van de geografische afzetmarkten van België iets minder snel groeit dan de import uit de afzetmarkten van de referentiegroep: 8,1% versus 8,4%. Met andere woorden, het tragere groeipercentage van de Belgische uitvoer in vergelijking met de referentiegroep over de periode 1995-2008 vloeit ten belope van 0,3 procentpunt voort uit een ongunstige geografische structuur. In vergelijking met de referentiegroep is België nog meer gericht op de oude lidstaten van de EU-15 (en op de buurlanden in het bijzonder) en minder op groeimarkten zoals de nieuwe EU-lidstaten, de BRIC-landen en de Aziatische tijgers. Verontrustend is dat dit verschil in groei van de afzetmarkten van België en de referentiegroep in de periode 2000-2008 groter was dan in de periode 1995-2000: 0,4 procentpunt versus 0,1 procentpunt. Deze bevinding is consistent met de resultaten van Matte en Michel (2010). Zij vonden dat de dalende verhouding van de Belgische export ten opzichte van de wereldimport over de periode 1999-2008 vooral te wijten was aan de ongunstige geografische specialisatie van de Belgische export.

⁶⁷ Het betreft NL, IE, ES, AT, DE, FI, SE, GR, PT, IT, FR en VK. De cijfers voor Griekenland waren echter onvolledig, waardoor Griekenland voor deze variabele uit de referentiegroep werd weggelaten.

Naast de geografische structuur van onze export kan ook de productstructuur een effect hebben op de exportprestatie. De 'naar product gewogen wereldmarkten' toont de groei van de invoer van producten op wereldvlak, gewogen op basis van hun belang in de uitvoer van het beschouwde land (België of de referentiegroep). Tabel 5-1 toont dat over de periode 1995-2008 de vraag naar Belgische exportproducten minder snel steeg dan de vraag naar exportproducten van de referentiegroep (8,2% versus 8,4% per jaar). In vergelijking met de exportstructuur van de referentiegroep is de productstructuur van onze export m.a.w. iets minder aangepast aan de wereldvraag. Het negatieve producteffect wordt grotendeels verklaard door de overspecialisatie van België in regressieve producten – i.e. producten waarnaar de vraag op wereldvlak minder snel gestegen is dan de totale wereldinvoer – zoals wegvoertuigen, chemische producten, diamant en overige basisproducten⁶⁸ en de onderspecialisatie in machines en werktuigen⁶⁹ en in telecommunicatie (Baugnet, Burggraeve et al., 2010, blz. 41). Er dient opnieuw een onderscheid gemaakt te worden tussen verschillende subperiodes. Het negatieve producteffect wordt volledig bepaald door de periode 1995-2000. Over de periode 2000-2008 steeg de wereldvraag naar Belgische exportproducten sterker dan de vraag naar de exportproducten van de referentiegroep. Ook Matte en Michel (2010) vonden voor de periode 1999-2008 een positief producteffect. Volgens de Baugnet, Burggraeve et al. (2010) is dit voor een deel te verklaren door de krachtige vraag van de opkomende landen naar halffabricaten rond het midden van de jaren 2000. Ze wijzen er echter op dat een even gunstige situatie als die tussen 2000 en 2008 zich niet meer zal voordoen; de opkomende landen zijn voor de producten in kwestie immers volop hun eigen productiecapaciteit aan het ontwikkelen.

Het negatief producteffect en geografisch effect van de Belgische export nemen niet weg dat er evolutie is op dit vlak. Baugnet, Burggraeve et al. (2010) maakten een indeling van producten op basis van hun intensiteit inzake productiefactoren, en bekeek de evolutie van de export van deze categorieën tussen 1995 en 2008. Daaruit blijkt dat het aandeel van de producten met een hoog gehalte aan onderzoek en ontwikkeling sterk is gestegen (+ 9 pp) ten nadele van de kapitaal- en arbeidsintensieve producten (-13,9 pp). Dit laatste is het gevolg van de relatief zwakke vraag naar deze producten en het aanzienlijk verlies van marktaandeel. Het dalende aandeel van kapitaal- en arbeidsintensieve producten in de totale export lijkt dan ook te zijn ondergaan, veeleer dan dat er een duidelijke wil tot heroriëntering werd opgetekend (Baugnet, Burggraeve et al., 2010). Ook op het vlak van de afzetmarkten was er een evolutie: het aandeel van de EU-15 daalde ten voordele van meer dynamische landen als China, India, Polen, Tsjechië en Turkije. Het afnemende gewicht van de traditionele markten in de uitvoer houdt voornamelijk verband met een heroriëntering van de vraag vanuit deze landen ten voordele van meer kostenconcurrerende landen (Baugnet, Burggraeve et al., 2010).

De geografische en productspecialisatie van de Belgische export verklaren weliswaar een deel van de tragere groei van de Belgische export in vergelijking met de referentiegroep; het grootste deel van het verschil in evolutie over de periode 1995-2008 komt echter neer op een groter verlies aan marktaandeel voor België. Het verloop van het marktaandeel corrigeert voor de geografische of productspecialisatie van een land door het verloop van de uitvoer te relateren aan het verloop van de "geografisch gewogen wereldmarkten" of aan het verloop van de "naar product gewogen wereldmarkten". Het effect is in beide gevallen negatief. Dit betekent dat de Belgische export minder snel groeide dan verwacht kon worden op basis van de groei van de import van de handelspartners en minder snel groeide dan verwacht kon worden op basis van de groei van de importvraag naar haar producten. Hetzelfde geldt voor de referentiegroep, maar het negatieve marktaandeeffect is sterker in België.

⁶⁸ Categorie bestaande uit rubber en kunststof.

⁶⁹ Categorie die onder meer industriële apparatuur en gegevensverwerkende machines omvat.

Er dient weliswaar opnieuw een onderscheid gemaakt te worden tussen de twee subperiodes. Hoewel het marktaandeel tussen 1995 en 2008 continu daalt, vonden Baugnet, Burggraeve et al. (2010) een groter verlies aan marktaandeel over de periode 1995-2000 dan over de periode 2000-2008 – zowel in geval van correctie voor geografische specialisatie als ingeval van correctie voor productspecialisatie. In vergelijking met de referentiegroep van 12 Europese landen verliest België over de subperiode 1995-2000 meer marktaandeel; het verlies aan marktaandeel over de periode 2000-2008 is daarentegen vergelijkbaar met dat van de referentiegroep.

Zoals hierboven reeds vermeld kan de betere prestatie van België over de periode 2000-2008 ten dele verklaard worden door de sterke vraag van de opkomende landen naar halffabrikaten in deze periode. Zo trokken onder meer de ijzer- en staalnijverheid en de kunststoffen in primaire vorm profijt van hoge prijzen en volumes, waardoor marktaandelen werden veroverd. Bovendien viel het door België opgetekende verlies aan marktaandelen tussen 2000 en 2008 kleiner uit dan in de tweede helft van de jaren negentig. Dat heeft voor een deel te maken met de wegvoertuigen, de geneesmiddelen en de organische chemische producten. Wat de wegvoertuigen betreft, was de verbetering echter uitsluitend het resultaat van één enkel jaar (2001) en gaf zij dus niet een fundamentele tendens weer (Baugnet, Burggraeve et al., 2010, blz. 38)

Baugnet, Burggraeve et al. (2010) onderzochten in hoeverre het verlies van de marktaandelen naar volume voor goederen en diensten over de periode 1995-2008 kan verklaard worden door de relatieve beweging van de uitvoerprijzen in het bewuste land ten opzichte van de prijzen van de concurrenten. Econometrische analyse suggereert maar een beperkt effect. Baugnet, Burggraeve et al. (2010) merkten echter zelf op dat deze resultaten voorzichtig moeten worden geïnterpreteerd. Het bekijken van verschillen inzake relatieve prijzen op macro-economisch niveau heeft immers enkel zin als de internationale referentieprijzen betrekking heeft op een korf van in termen van kwaliteit en specialisatie vergelijkbare goederen. In de praktijk specialiseren landen zich echter in bepaalde bedrijfstakken en zijn goederenmarkten veeleer heterogeen. Additionele analyses op het niveau van de bedrijfstak of de onderneming zijn daarom nodig.

Dat prijzen wel degelijk een invloed hebben op de competitiviteit van een land wordt ondersteund door een analyse van het Planbureau (Kegels, 2009). In deze studie ligt de focus op reële toegevoegde waarde in plaats van op export. Enkel kijken naar de ontwikkeling van het exportaandeel heeft immers als nadeel dat een land aan exportaandeel kan winnen terwijl de lokale toegevoegde waarde daalt, bv. omdat exporterende bedrijven meer en meer uitbesteden aan het buitenland. Uit paragraaf 4.5 bleek al dat België heel actief is op het vlak van offshoring. Het is daarom ook nuttig om te kijken naar de ontwikkeling van het aandeel van België in de creatie van de wereldwijde rijkdom.

Een analyse waarbij 'de wereld' vervangen wordt door de EU-15 toont dat het aandeel van de Belgische verwerkende nijverheid in de Europese verwerkende nijverheid over de periode 1996-2007 sterk daalde. Na een stijging van het aandeel tussen 1996 en 1998 van 2,84% naar 2,92%, daalde dit aandeel tussen 1998 en 2007 van 2,92% naar 2,73%. In tegenstelling tot België kon Frankrijk over de periode 1996-2007 haar aandeel in de Europese industrie behouden (13,27% in 2007 versus 13,30% in 1996). Duitsland en Nederland konden zelfs hun aandeel vergroten: het aandeel van Duitsland steeg van 27,43% naar 27,87% en het aandeel van Nederland steeg van 3,62% naar 3,72%. Het aandeel van de Belgische marktdiensten in de Europese toegevoegde waarde daalde sterk tussen 1996 en 2001. Daarna was weliswaar een lichte stijging merkbaar, maar het aandeel bleef een stuk onder het niveau van 1996 (2,75% in 2007 versus 2,88% in 1996). Van de buurlanden slaagde enkel Nederland erin om zijn aandeel over de periode 1996-2007 te verhogen (van 4,27% in 1996 naar 4,57% in 2007). Opvallend is de sterke daling van het aandeel van de Duitse marktdiensten over deze periode (van 24,49% in 1996 naar 22% in 2007). In Frankrijk was er een lichte daling van 16,39% naar 16,14%.

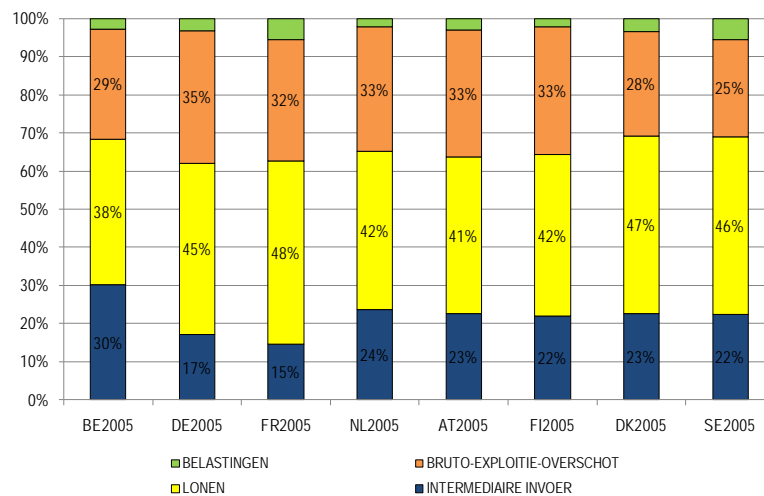
Op basis van een econometrische analyse – die in tegenstelling tot het onderzoek van de NBB wel gebruik maakt van sectordata – vond Kegels (2009) een duidelijk negatief verband tussen de verandering in relatieve toegevoegde waarde en de verandering in de relatieve prijs van de toegevoegde waarde. Zoals gezien de sterkere homogeniteit van producten en de grotere internationale concurrentie kan worden verwacht, is de relatieve prijselasticiteit een stuk hoger voor de verwerkende nijverheid dan voor de marktdiensten. Een diepere analyse toont dat vooral de ontwikkeling van de relatieve eenheidskosten van arbeid belangrijk is voor de ontwikkeling van de relatieve positie van België. De relatieve eenheidskosten van arbeid zijn afhankelijk van de relatieve loonkosten en de relatieve uurproductiviteit. Zowel de relatieve loonkosten als de relatieve uurproductiviteit hebben een significante invloed op de relatieve positie van de Belgische verwerkende nijverheid. Op lange termijn lijkt de relatieve uurproductiviteit wel een grotere impact te hebben dan de relatieve loonkosten. Over de periode 1996-2007 steeg de uurproductiviteit in de verwerkende nijverheid in België met 36%, versus 49,9% in Frankrijk, 43,6% in Nederland en 41,3% in Duitsland. In de marktdiensten (exclusief post en telecommunicatie) steeg de uurproductiviteit in België tussen 1996 en 2007 met 14%, vergeleken met 27% in Nederland, 16% in Frankrijk en 8% in Duitsland. De uurproductiviteit kan op haar beurt verder worden opgesplitst in 3 effecten: 1) het effect ten gevolge van een toename van de kapitaalintensiteit, 2) het effect ten gevolge van een verandering in samenstelling van de groep van werknemers (bv. verandering in opleidingsniveau) en 3) de totale factorproductiviteit (TFP). Deze laatste component wordt berekend als restfactor en geeft de algemene efficiëntie aan waarmee de productiefactoren arbeid en kapitaal worden gecombineerd.

Voorals deze laatste factor, de ontwikkeling van de relatieve TFP, lijkt belangrijk voor de relatieve positie van zowel de verwerkende nijverheid als de marktdiensten (Kegels (2009)). De determinanten van de TFP zijn nog niet volledig bekend, maar innovatie speelt zeker een belangrijke rol. Deze bevinding bevestigt nogmaals de noodzaak om de stap te zetten van een efficiëntiegedreven naar een creatieve economie indien België zijn competitiviteit wil behouden/verhogen.

5.7 Kostenstructuur

De hoge graad van internationalisatie van de Belgische economie (cf. supra) heeft een belangrijk effect op de kostenstructuur van ons land. Een analyse van de input-outputtabellen voor het jaar 2005 leert dat de ingevoerde intermediaire input in België net geen derde van de totale productiekosten bedraagt. Dit is het hoogste cijfer van alle referentielanden. Parallel daarmee is het aandeel van de toegevoegde waarde daarin kleiner.

Grafiek 5-1: Internationale vergelijking van de kostenstructuur

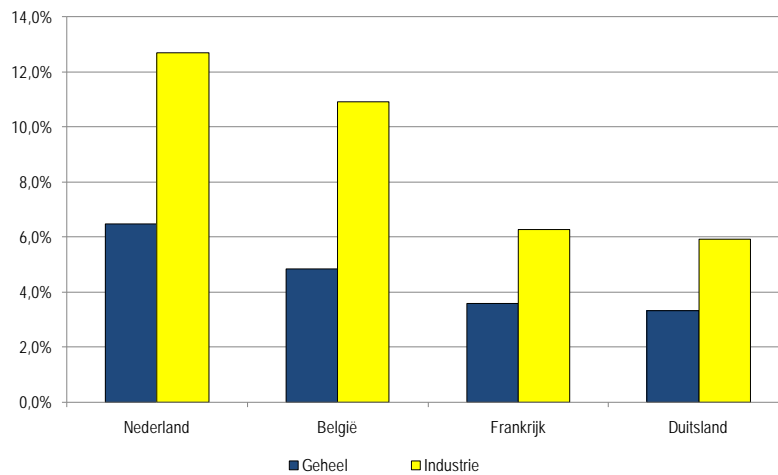

Bron: NBB

Een belangrijke intermediaire input die vaak wordt ingevoerd is energie. In België bedraagt deze 4,9% van de totale productiekosten (10,9% wanneer enkel gekeken wordt naar de verwerkende nijverheid). Dit is lager dan in Nederland maar hoger dan in Duitsland en Frankrijk. Het grotere aandeel van het intermediair energieverbruik in de productiekosten in Nederland wordt voornamelijk verklaard door een hoger energieverbruik binnen de sectoren vervaardiging van cokes, geraffineerde aardolieproducten en splijt- en kweekstoffen (Nace 23), productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en warm water (Nace 40), visserij (Nace 05) en chemie (Nace 24).

Van 2000 tot 2005 is het aandeel van energie in de productiekosten in de verschillende landen aanzienlijk toegenomen, nl. van 5,4% tot 6,5% in Nederland, van 4,4% tot 4,9% in België, van 3,1% tot 3,6% in Frankrijk en van 2,6% tot 3,3% in Duitsland. Dezelfde waarneming is mogelijk wat de verwerkende industrie betreft. Deze waargenomen toename wordt ten dele verklaard door de stijging van de energieprijzen, die in 2005 heel wat hoger waren dan in 2000. Brentolie kostte in 2000 gemiddeld 24,69\$, tegenover 54,8\$ in 2005. Er zij aan herinnerd dat het prijseffect in de input-outputtabellen niet kan worden geneutraliseerd, aangezien ze tegen lopende prijzen worden berekend.

Grafiek 5-2: Aandeel van energie in de productiekosten van de economie in haar geheel en van de industrie (2005)

Bron: NBB

Van 1970 tot 2008 is het aandeel van de invoer in de kostenstructuur toegenomen. Dit kan het gevolg zijn van toenemende importprijzen of van een stijging van de geïmporteerde hoeveelheid. Omdat de input-outputtabellen enkel nominale cijfers weergeven, wordt hieronder gekeken naar het aandeel van de import in de finale vraag, waarvoor zowel nominale als reële cijfers beschikbaar zijn. De finale vraag is de som van de consumptie, de investeringen, de overheidsbestedingen, de export en de voorraden van een land. Anders dan bij de productiekosten wordt bij de finale vraag niet alleen de invoer van intermediaire goederen, maar ook die van finale goederen in rekening genomen.

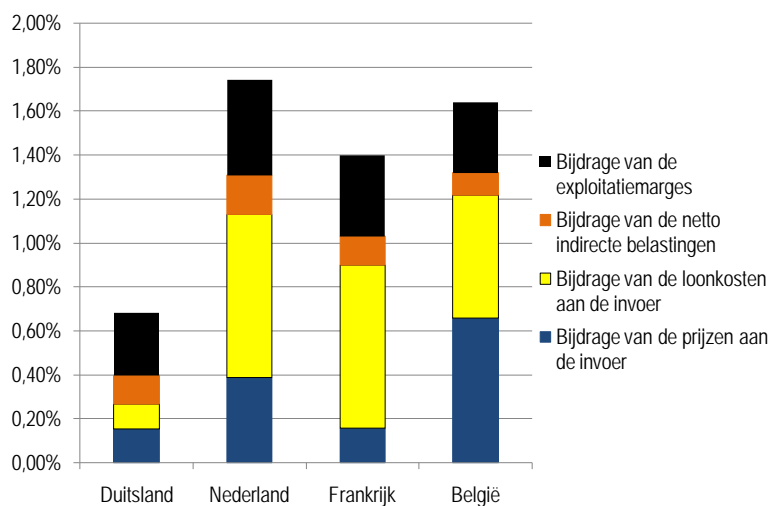
Een vergelijking van de importprijzen met de prijzen van de finale vraag leert dat het stijgende aandeel van de import in de finale vraag niet kan worden verklaard door een prijseffect. Over de periode 1970-2008 stegen de gemiddelde importprijzen minder snel dan de prijzen van de finale vraag. Sinds het begin van de jaren negentig lag de groeivoet van de importprijzen zelfs systematisch onder de groeivoet van de prijzen van de finale vraag.

Het toenemende aandeel van de import in de finale vraag is dus te wijten aan de sterke toename van de import in volume. Een eerste verklaring hiervoor is de integratie van een aantal nieuwe economieën met lage lonen in de wereldhandel. Deze ontwikkeling zorgde voor een toenemende import – vooral van arbeidsintensieve goederen – uit deze landen. Zo wordt bv. opgemerkt dat de invoeraandelen die afkomstig zijn uit China, de nieuwe lidstaten van de EU en India gemiddeld zijn gegroeid met resp. 10%, 8% en 3% per jaar van 1995 tot 2008, terwijl het aandeel van de invoer afkomstig van de EU-lidstaten gemiddeld met 0,8% per jaar is verminderd. Niettemin moet worden gepreciseerd dat het aandeel van de invoer uit deze landen in 2008 bescheiden is gebleven (3% voor China, 1% voor India en 3,5% voor de nieuwe EU-lidstaten). Het gros van de handel gebeurt dus met andere ontwikkelde landen. Gezien de gelijkaardige factorvoorwaarden van deze landen doet de handel zich vooral binnen sectoren voor (intrasectoraal), in plaats van tussen de sectoren. De landen proberen op die manier schaalvoordelen tot stand te brengen. De intrasectorale handel stelt de landen immers in staat het aantal door hen vervaardigde producten te verminderen en aldus schaalvoordelen te genieten en terzelfder tijd de mogelijkheid te behouden om een breed gamma aan producten te verbruiken die ten dele worden ingevoerd. Naast het verlangen om schaalvoordelen te realiseren, kan de toenemende intrasectorale handel ook worden verklaard door offshoring: bedrijven proberen efficiëntiewinsten te boeken door het opzetten van een alomvattende structuur waarbij activiteiten gevestigd worden op de meest optimale locatie.

Niet alleen het aandeel van de import in de finale vraag stijgt. Hetzelfde geldt voor het aandeel van de export in de finale vraag. Uit de analyse van de kostenstructuur van de componenten van de finale vraag blijkt dat de invoer precies binnen de uitvoer het aanzienlijkst is (ruim 60%). Genoteerd moet worden dat alleen al het aandeel van de intermediaire invoer meer dan 40% van de kosten van de uitvoer uitmaakte. Dit toont aan dat een aanzienlijk deel van de intermediaire goederen in het nationale productieproces terecht komt, waarna ze vervolgens worden uitgevoerd.

Het hoge (en stijgende) aandeel van de import in de kostenstructuur van de finale vraag heeft tot gevolg dat de ontwikkeling van de prijzen van de finale vraag in België sterk bepaald wordt door de importprijzen. In de periode 1996-2010 werd immers ca 40,3% van de prijsstijging van de finale vraag veroorzaakt door de invoerprijzen. In Duitsland, Nederland en Frankrijk bedroeg dit percentage resp. 22,3%, 22,2% en 11,2%. De keerzijde hiervan is dat het aandeel van de bijdrage van de eigen productiekosten relatief laag ligt.

Grafiek 5-3: Ontwikkeling van de bijdrage van de productiekosten aan de ontwikkeling van de deflator van de finale vraag van 1996 tot 2008

Bron: Ameco; eigen berekeningen secretariaat.

5.8 Verdeling van de rijkdom

De manier waarop de rijkdom in een economie wordt verdeeld, beïnvloedt zowel de billijkheid als de efficiëntie en heeft aldus een invloed op de sociale samenhang en op de economische groei.

De verdeling van de rijkdom voltrekt zich via de primaire verdeling en de secundaire herverdeling van de inkomens.

5.8.1 Primaire verdeling van de inkomens

De toegevoegde waarde wordt gecreëerd door de combinatie van de productiefactoren kapitaal en arbeid. In ruil voor hun bijdrage tot de economische activiteit ontvangen deze productiefactoren een vergoeding. De vergoeding van de factor arbeid stemt overeen met wat in de nationale boekhouding de beloning van de werknemers wordt genoemd. Die beloning bevat het brutoloon en de sociale werkgeversbijdragen. De vergoeding van de factor kapitaal stemt overeen met het bruto-exploitationsoverschot, dat wordt verkregen door de beloning van de werknemers af te trekken van de

toegevoegde waarde⁷⁰. Het bruto-exploitatieoverschot wordt hoofdzakelijk gebruikt voor de betaling van de belastingen (de vennootschapsbelasting en de belastingen op de productie min subsidies), de aandeelhouders (via de dividenden) en de schuldeisers (via de rentelasten) en voor de financiering van de investeringen.

Tabel 5-2 geeft het procentuele aandeel van de belangrijkste uitgavenposten⁷¹ van de niet-financiële vennootschappen in hun toegevoegde waarde weer. Tabel 5-3 toont de veranderingspercentages van deze uitgaven tijdens 3 subperiodes: de periode voor de crisis (1996-2008), de crisis (2008-2009) en het einde van de crisis (2009-2010).

Tabel 5-2: Uitsplitsing van de toegevoegde waarde in de niet-financiële vennootschappen

	1996	2007	2008	2009	2010
Beloning van de loontrekkers	64,6%	61,7%	62,9%	65,3%	64,4%
Netto uitgekeerde interesten	1,2%	-0,1%	-0,3%	-1,1%	-1,5%
Netto uitgekeerde dividenden	7,2%	9,4%	10,6%	14,0%	10,0%
Belastingen min subsidies	4,6%	4,2%	4,0%	2,3%	2,2%
Brutovorming van vaste activa	20,9%	22,7%	23,4%	22,1%	21,4%
Schommeling van de voorraad	0,8%	2,1%	3,0%	-1,9%	0,0%
Andere uitgaven	-0,8%	-0,9%	-1,7%	0,5%	0,2%
Financieringscapaciteit/-behoefte	1,5%	0,8%	-1,9%	-1,4%	3,3%

Bronnen: INR, berekeningen CRB

Tabel 5-3: Veranderingspercentages van de uitgesplitste toegevoegde waarde van de niet-financiële vennootschappen

	1996-2010	1996-2008	2008-2009	2009-2010
Beloning van de loontrekkers	-0,2%	-1,7%	2,5%	-1,0%
Netto uitgekeerde interesten	-2,7%	-1,4%	-0,8%	-0,4%
Netto uitgekeerde dividenden	2,8%	3,4%	3,4%	-4,0%
Belastingen min subsidies	-2,4%	-0,6%	-1,7%	-0,2%
Brutovorming van vaste activa	0,5%	2,4%	-1,2%	-0,7%
Schommeling van de voorraad	-0,8%	2,2%	-4,9%	1,9%
Andere uitgaven	1,0%	-0,9%	2,2%	-0,3%
Financieringscapaciteit/-behoefte	1,8%	-3,4%	0,5%	4,7%

Bronnen: INR, berekeningen CRB

Van 1996 tot 2008 nemen zowel de investeringsgraad (brutovorming van vaste activa/toegevoegde waarde) als het aandeel van de netto uitgekeerde dividenden toe. Dit gaat ten koste van de beloning van de werknemers en van de netto uitgekeerde interesten. In totaal zijn de uitgaven sterker gegroeid dan de toegevoegde waarde, waardoor het financieringssaldo is verslechterd, nl. van een positieve financieringscapaciteit in 1996 naar een financieringsbehoefte vanaf 1998 (behalve in 2005 en 2007).

⁷⁰ In het ESR95-systeem valt de toegevoegde waarde uiteen in drie componenten: de beloning van de werknemers, het bruto-exploitatieoverschot en de belastingen op de productie min subsidies. Om te vereenvoudigen zijn deze belastingen min subsidies hier opgenomen in het bruto-exploitatieoverschot.

⁷¹ De andere uitgaven omvatten de inkomens onttrokken aan de quasi-vennootschappen, de ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen min de ontvangen winsten, de inkomens uit vermogen toegerekend aan de polishouders min de ontvangen inkomens, de inkomens uit grond en minerale reserves min de ontvangen inkomens, de sociale uitkeringen excl. de sociale overdrachten in natura, de overige inkomensoverdrachten, de nettokapitaaloverdrachten, de correctie voor mutaties in voorzieningen pensioenverzekering en het saldo aan- en verkopen van niet-geproduceerde niet-financiële activa.

Dit betekent dat de vennootschappen sinds 1998 een deel van hun uitgaven met externe financiering moeten bekostigen, hetzij door aandelen uit te geven, hetzij door schulden aan te gaan.

Van 2008 tot 2009 stijgt het aandeel van de lonen en van de dividenden fors (met resp. 2,5 en 3,4%). De verklaring daarvoor ligt in het feit dat de beloning van de werknemers en de netto uitgekeerde dividenden blijven toenemen ondanks de daling van de toegevoegde waarde door de economische crisis. Dat het loonaandeel in de toegevoegde waarde van de niet-financiële vennootschappen stijgt, komt enerzijds doordat de lonen in heel wat sectoren jaarlijks worden geïndexeerd op basis van de stijging van het gezondheidsindexcijfer van het jaar voordien - en 2008 was een jaar met een hoge inflatie - en anderzijds doordat tijdens de crisis massaal een beroep werd gedaan op economische werkloosheid, waardoor het aantal gewerkte uren per werknemer is gedaald. Een aantal looncomponenten worden evenwel los van het aantal gewerkte uren betaald (jaarpremies, vakantiegeld enz.), wat de uurloonkosten heeft doen toenemen. Ten slotte werden in 2009 heel wat ontslagpremies uitbetaald, wat mee heeft bijgedragen tot een groei van de loonmassa. Ondanks het groter wordende aandeel van de lonen en de dividenden verslechtert het financieringssaldo niet en dat is o.m. te danken aan de verkoop van de voorraden, de daling van de investeringsgraad en het geslonken aandeel van de belastingen min subsidies⁷².

In 2010, het jaar van het herstel, daalt het aandeel van de meeste posten, in het bijzonder dat van de dividenden (-4,0%), de lonen (-1,0%) en de investeringen (-0,7%). Dit betekent dat de grotere groei van de toegevoegde waarde tijdens het herstel niet gepaard is gegaan met een equivalente stijging van de uitgaven. De niet-financiële vennootschappen hebben daardoor hun financieringssaldo kunnen verhogen en weer positief maken, wat hun de mogelijkheid zou moeten bieden investeringen zelf te financieren of schulden af te betalen.

5.8.2 Secundaire herverdeling van de inkomens

De secundaire herverdeling van de inkomens voltrekt zich via het fiscale en parafiscale stelsel. Via dit systeem wordt een deel van de inkomens uit de economische activiteit opnieuw aan de overheidsbesturen uitgekeerd, die ze vervolgens in de vorm van overheidsdiensten, sociale uitkeringen of subsidies herverdelen.

In dit stadium is het belangrijk te preciseren dat de inkomens die in België worden belast niet alleen afkomstig zijn van de in België gecreëerde toegevoegde waarde; dat komt hoofdzakelijk doordat een deel van het spaargeld van de Belgische gezinnen bestaat uit buitenlandse financiële activa.

Ontwikkeling van de (para)fiscaliteit op arbeid en op kapitaal

Een manier om de secundaire herverdeling van de inkomens te vatten, bestaat erin de belastingdruk die wordt uitgeoefend op elke productiefactor te vergelijken. Deze belastingdruk wordt weergegeven door de impliciete aanslagvoeten die in Tabel 5-4 zijn voorgesteld. In 2009 bedroeg de impliciete aanslagvoet voor inkomens uit arbeid (die ook rekening houdt met de sociale bijdragen) 41,5%, voor kapitaal (incl. het vermogen) 30,9% en voor het verbruik (belastingen die onrechtstreeks op de inkomens uit arbeid en kapitaal worden geheven) 20,9%⁷³. Deze impliciete aanslagvoeten zijn in België

⁷² De daling van het aandeel van de belastingen die de niet-financiële vennootschappen in 2009 hebben betaald, resulteert uit de verlaging van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting, die op haar beurt grotendeels voortvloeit uit de terugbetaling, door de overheid, van voorafbetalingen die de vennootschappen in 2008, vooraleer het effect van de crisis op hun belastbare winst voelbaar werd, hadden overgewaardeerd.

⁷³ Europese Commissie (2011), "Taxation trends in het European Union. 2011 edition"

hoger dan gemiddeld in de drie buurlanden, wat wijst op een sterkere secundaire herverdeling van de inkomens.

Tabel 5-4: Impliciete aanslagvoeten voor kapitaal, arbeid en verbruik in 2009

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Gem.3	België
Verbruik	19,8%	26,2%	18,5%	20,1%	20,9%
Kapitaal	22,1%	15,4%	35,6%	26,6%	30,9%
Arbeid	38,8%	35,5%	41,1%	39,3%	41,5%

Bron : Eurostat

Opgemerkt moet worden dat de impliciete aanslagvoet voor kapitaal zoals die door Eurostat wordt berekend (zie bovenstaande tabel) de fiscale last op kapitaal overschat. De teller van de impliciete aanslagvoet omvat immers de belastingen op de inkomens en op de kapitaalvoorraden, terwijl in de noemer niet de belastinggrondslag van de belastingen op de kapitaalvoorraden wordt opgenomen. Dit heeft echter geen invloed op de internationale vergelijking, aangezien voor alle landen dezelfde methode wordt gehanteerd⁷⁴.

Van 1996 tot 2008 wordt een stijging van de belastingdruk op de inkomens⁷⁵ uit kapitaal (van 17,7% tot 20,6%) waargenomen, terwijl de fiscale druk op arbeid en op verbruik vrij stabiel blijft (resp. -0,6% en +0,1%). De stijging van de impliciete aanslagvoet voor inkomens uit kapitaal is te wijten aan een stijging van die aanslagvoet voor de inkomens uit de vermogens van gezinnen en zelfstandigen (van 13,2% tot 15,7%), die enigszins wordt gecompenseerd door een daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting (van 23,5% tot 21,4%). Het is wel zo dat de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting zoals die wordt berekend door Eurostat is onderschat, want de belastinggrondslag bevat ook de ontvangen dividenden, die in België in ruime mate zijn vrijgesteld.

Van 2008 tot 2009 daalt de fiscale druk op de drie economische functies. De impliciete aanslagvoet van het verbruik loopt terug van 21,2 tot 20,9%, die van arbeid van 42,5 tot 41,5%⁷⁶ en die voor de inkomens uit kapitaal van 20,6 tot 18,5% als gevolg van de daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschappen (van 21,6 tot 16,9%)⁷⁷.

⁷⁴ Voor meer details, zie CRB (2011).

⁷⁵ Aangezien de belastinggrondslag van de belastingen op de kapitaalvoorraden niet is opgenomen in de noemer van de impliciete aanslagvoet van kapitaal, is de stijging van deze laatste het resultaat van de stijging van de impliciete aanslagvoet voor de inkomens uit kapitaal en van de stijging van de ratio tussen de belastingen op de kapitaalvoorraden en de inkomens uit kapitaal. Omdat de ontwikkeling van deze ratio ons niet veel wijzer maakt, lijkt het ons nuttiger zich te concentreren op de ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet voor inkomens uit kapitaal.

⁷⁶ De daling van de impliciete aanslagvoet voor arbeid is deels toe te schrijven aan de economische vertraging. Aangezien de inkomstenbelasting progressief is, brengt een daling van het inkomen immers een daling van de gemiddelde belastingvoet mee. Bovendien werden de aanslagen in 2009 sneller bepaald, wat heeft geleid tot een verschuiving van de terugbetalingen van 2010 naar 2009. Vóór 2009 werden de aanslagen van de personenbelasting (d.w.z. de saldi die moeten worden betaald of die worden teruggestort door de Staat) immers bepaald twee jaar nadat het inkomen werd gegenereerd. Sedert 2009 ligt er nog slechts één jaar tussen de generering van het inkomen en de vaststelling van de aanslag. In 2009, het jaar waarin de versnelling oprad, werden dus de aanslagen voor de inkomens van 2007 en 2008 vastgelegd. Aangezien het om terugbetalingen van belastingen ging, lagen de ontvangsten in 2009 beduidend lager.

⁷⁷ De daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting in 2009 is, zoals al werd gezegd, grotendeels toe te schrijven aan de terugbetaling van de in 2008 uitgevoerde voorafbetalingen. De fiscale statistieken (die de terugbetalingen van de voorafbetalingen boeken bij de belastingontvangsten van 2008 en niet bij die van 2009 zoals in de nationale boekhouding) brengen aan het licht dat de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting fors daalde in 2008 (van 25,6 tot 20,2%) en in veel mindere mate in 2009 (van 20,2 tot 19,9%).

De laatste jaren hebben twee belangrijke belastinghervormingen plaatsgevonden, die mogelijk een impact hebben gehad op deze ontwikkelingen. Het betreft de fiscale aftrek voor risicokapitaal en de hervorming van de personenbelasting.

Fiscale aftrek voor risicokapitaal

De fiscale aftrek voor risicokapitaal (de meer gewone term is "aftrek van notionele interesten"), die werd ingevoerd bij wet van 22 juni 2005, is van kracht geworden vanaf het belastingjaar 2007. Hierdoor kunnen ondernemingen die vennootschapsbelasting moeten betalen een fictieve interest, die wordt berekend op hun gecorrigeerde eigen vermogens, van hun belastinggrondslag aftrekken.

De Nationale Bank van België (NBB) en de Studie- en Documentatiedienst (SDD) van de fod Financiën hebben beide de begrotingskostprijs van de hervorming geëvalueerd. De NBB raamt de nettobegrotingskosten op 140 tot 360 miljoen euro in 2006 en op 280 tot 770 miljoen euro in 2007. De SDD raamt de hervormingskosten op 760 miljoen euro voor het jaar 2006.

Om tot deze nettokostprijs te komen, berekenen beide instellingen eerst een brutokostprijs, die overeenstemt met het bedrag van de afgetrokken notionele interesten vermenigvuldigd met de gemiddelde aanslagvoet⁷⁸. Deze kostprijs is voor beide instellingen ongeveer gelijk: de NBB raamt hem op 2508 miljoen euro voor 2006 (aanslagjaar 2007) en op 4032 miljoen euro voor 2007 (aanslagjaar 2008). De SDD komt tot bedragen van resp. 2058 en 3803 miljoen euro.

Deze brutokostprijs stemt evenwel niet overeen met de nettokostprijs, d.w.z. met de vermindering van de belastinginkomens in vergelijking met een situatie waarin de hervorming niet had plaatsgevonden. Verwacht wordt immers dat de hervorming het bedrag van de eigen vermogens heeft doen toenemen. Welnu, het eigen vermogen vormt de berekeningsbasis voor de notionele interesten. Een deel van de brutokosten komt dus wellicht van eigen vermogens die er zonder hervorming niet zouden zijn geweest. Om de nettokosten van de hervorming te berekenen, moet van de brutokosten dan ook het gedeelte worden afgetrokken dat wordt voortgebracht door het eigen vermogen dat er zonder hervorming niet zou zijn geweest⁷⁹.

De belangrijkste reden waarom de hervorming het eigen vermogen kan hebben verhoogd, is dat ze multinationals er mogelijk toe heeft aangezet financieringsvennootschappen op te richten. De opdracht van deze vennootschappen bestaat erin leningen toe te kennen aan ondernemingen van dezelfde groep en zij beschikken hiertoe over grote eigen vermogens, waardoor ze aanzienlijke bedragen aan notionele interesten kunnen aftrekken. Deze financieringsvennootschappen worden met nieuwe buitenlandse kapitaalinputs opgericht of zijn voormalige coördinatiecentra waarvan de erkenning ten einde loopt (de coördinatiecentra hadden eveneens als taak leningen toe te kennen aan ondernemingen van dezelfde groep). Het is dan ook waarschijnlijk dat het niveau van de eigen vermogens, mocht er geen hervorming hebben plaatsgevonden, lager zou zijn geweest, aangezien er minder inputs van buitenlands kapitaal zouden zijn geweest en een deel van het kapitaal dat de ten

⁷⁸ Om precies te zijn: in deze bedragen is ook de niet-aftrek van de vroegere verliezen (als gevolg van de hervorming) verrekend. De notionele interesten worden immers vóór de vroegere verliezen afgetrokken. Voor sommige ondernemingen bestaat dus de mogelijkheid dat, nadat de notionele interesten werden afgetrokken, het niet meer nodig is de vroegere verliezen af te trekken. Een deel van de notionele interesten wordt m.a.w. afgetrokken in de plaats van de vroegere verliezen. De hier vermelde brutokostprijs houdt rekening met dat verschijnsel.

⁷⁹ Afgezien daarvan moet ook rekening worden gehouden met de bijkomende ontvangsten die de hervorming heeft opgeleverd. Deze komen m.n. van de budgettaire compensatiemaatregelen, van de vermindering van de aftrek van uitgestelde vroegere verliezen en van de macro-economische terugverdieneffecten.

einde lopende coördinatiecentra vormen, zou zijn verdwenen. De hele moeilijkheid van de raming bestaat erin het bedrag van de eigen vermogens te bepalen waarop de hervorming betrekking heeft.

De evaluaties van de NBB en van de SDD verschillen voornamelijk op het vlak van deze raming. De NBB gaat uit van de hypothese dat de totale inputs van buitenlands kapitaal in 2006 toe te schrijven zijn aan de hervorming. Voor de SDD is slechts een deel van dat kapitaal binnengekomen dankzij de hervorming⁸⁰. Bovendien is de SDD van oordeel dat, van de coördinatiecentra waarvan de erkenning is afgelopen, enkel van die welke nu notionele interesten aftrekken, kan worden gezegd dat ze door de hervorming in stand werden gehouden. Volgens de NBB moet ook rekening worden gehouden met het feit dat een deel van het kapitaal van de voormalige coördinatiecentra in België is gebleven doordat het opnieuw in de ondernemingen van dezelfde groep werd geïnjecteerd. Samengevat: de impact van de hervorming op de verhoging van het eigen vermogen is groter volgens de NBB dan volgens de SDD. Dit verklaart grotendeels waarom de NBB, uitgaande van een gelijkwaardige brutokostprijs, toch op een lagere nettobegrotingskostprijs uitkomt.

Een ander belangrijk punt van verschil in beide ramingen is de behandeling van de dubbele aftrekposten. Wanneer een vennootschap leent aan een vennootschap van dezelfde groep trekt ze notionele interesten af, terwijl de vennootschap die de schulden terugbetaalt de interesten van de lening aftrekt. De SDD neemt in zijn raming ook de kostprijs van de bijkomende afgetrokken interesten als gevolg van de hervorming in aanmerking. De NBB vindt dat niet nodig⁸¹.

In 2008 (aanslagjaar 2009) bedroeg de brutokostprijs van de notionele interesten 5355 miljoen euro. Er is evenwel geen informatie beschikbaar over de overeenstemmende nettokostprijs.

Hervorming van de personenbelasting

De hervorming van de personenbelasting, waarvan de tenuitvoerlegging werd gespreid over de aanslagjaren 2002 tot 2005 (inkomens 2001-2004), bestond in een verhoging van het percentage van de eerste schijf van het barema van de forfaitaire beroepskosten, een uitbreiding van de middelste schijven van het barema en de afschaffing van de hogere marginale aanslagvoeten.

De hervorming van de personenbelasting heeft niet geleid tot een forse daling van de impliciete aanslagvoet van de personenbelasting. Deze loopt terug van 22,5% in 2000 (vóór de hervorming) tot 22,3% in 2005 (nadat de maatregel volledig werd ingevoerd). Er moet echter rekening worden gehouden met het feit dat de impliciete aanslagvoet van de personenbelasting automatisch een opwaartse tendens vertoont als de reële brutolonen stijgen, want een aantal loontrekkers komen in hogere belastingschalen terecht. Om de impact van de hervorming van de personenbelasting te meten, moet dus een vergelijking worden gemaakt tussen de waargenomen ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet en de theoretische ontwikkeling ervan bij ongewijzigd beleid⁸². Bij ongewijzigd beleid zou de impliciete aanslagvoet in 2005 zijn uitgekomen op 23,8%, d.i. 1,5 procentpunt hoger dan de waargenomen aanslagvoet.

⁸⁰ Volgens de SDD kan het bedrag van de buitenlandse kapitalen die zijn binnengekomen dankzij de hervorming worden gemeten door het verschil te berekenen met de inputs van 2004, d.w.z. net voor de hervorming.

⁸¹ De ramingen verschillen ook, zij het in mindere mate, op het vlak van de inkomsten uit de macro-economische terugverdieneffecten (die door de SDD niet in aanmerking worden genomen) en van de impact van de hervorming op de substitutie tussen geleend kapitaal en eigen kapitaal (waarmee de SDD evenmin rekening houdt).

⁸² Om de ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet bij ongewijzigd beleid te berekenen, wordt een elasticiteit van de belasting ten aanzien van het belastbaar inkomen van 1,67 toegepast, zoals die wordt geraamd in Lenoir, T. en C. Valenduc, «Herziening van de macro-economische methode voor de raming van de fiscale ontvangsten», *Documentatieblad*, fod Financiën, 66ste jaargang, eerste kwartaal 2006.

Ontwikkeling van het beschikbaar gezinsinkomen

De ontwikkeling van het beschikbaar gezinsinkomen is een andere indicator van de secundaire herverdeling van de inkomens, waarbij niet alleen rekening wordt gehouden met de fiscale en parafiscale heffingen die de gezinnen betalen, maar ook met de sociale uitkeringen die ze ontvangen.

De gezinnen zijn terzelfder tijd werknemers en kapitaalbezitters. Ze ontvangen in die zin inkomens uit arbeid en uit kapitaal. Op basis van deze primaire inkomens betalen de gezinnen belastingen en sociale bijdragen en ontvangen ze sociale uitkeringen. Het beschikbaar gezinsinkomen stemt dus overeen met de primaire inkomens min belastingen en sociale bijdragen en plus sociale uitkeringen. Het beschikbaar inkomen bedraagt ca. 80% van de primaire inkomens.

Naargelang van het inkomenspeil doet zich echter een verschillende situatie voor: hoe hoger de gezinsinkomens, hoe groter het verschil tussen het beschikbaar inkomen en de primaire inkomens, wat wijst op de herverdeling van de inkomens tussen de gezinnen. Volgens de EU-SILC-enquête⁸³ hadden de gezinnen die in 2008 tot de 20% rijksten behoorden gemiddeld een beschikbaar inkomen dat gelijk was aan 70% van hun bruto-inkomens. Voor de 20% armsten bedroeg deze verhouding 95%⁸⁴.

Als we de sociale overdrachten in natura toevoegen (de terugbetaling van de kosten voor geneeskundige verzorging door de sociale zekerheid, de tegemoetkoming van de overheidsbesturen in de kosten voor opvang, onderwijs, huisvesting enz.) verkrijgen we het bijgestuurde beschikbaar inkomen. Dat bedraagt gemiddeld iets minder dan 100% van de primaire inkomens van de gezinnen. Met andere woorden, wat de gezinnen in de vorm van directe fiscaliteit en parafiscaliteit betalen, krijgen ze zo goed als integraal terug in de vorm van sociale uitkeringen en sociale overdrachten in natura. De indirecte belastingen die de gezinnen betalen en de collectieve openbare diensten waarvan ze deels gebruikmaken, zijn evenwel niet in deze berekening begrepen.

De ontwikkeling van de gezinskoopkracht kan worden gemeten op basis van de ontwikkeling van het bijgestuurde beschikbaar inkomen per inwoner dat wordt gedeflateerd door het indexcijfer van de consumptieprijzen. Grafiek 5-4 toont de ontwikkeling van de gezinskoopkracht van 1996 tot 2010. Van 1996 tot 2008 wordt een stijging van 15% opgetekend (12% zonder sociale overdrachten in natura), wat neerkomt op een gemiddelde jaargroei van 1,3%. Van 2008 tot 2009, tijdens de crisisperiode, stijgt de gezinskoopkracht nog met 2,1%, maar in 2010 wordt een daling van 1,3% genoteerd.

Tabel 5-5 geeft een uitsplitsing van de ontwikkeling van de gezinskoopkracht in 2008, 2009 en 2010. De ontwikkeling van de koopkracht resulteert uit de verhouding van de ontwikkeling van het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen tot de ontwikkeling van de bevolking en van het indexcijfer van de consumptieprijzen. De bijdrage van elke inkomensvorm tot het veranderingspercentage van het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen (3de kolom van elk jaar) wordt verkregen door het veranderingspercentage van het inkomen (2de kolom) te vermenigvuldigen met zijn aandeel in het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen van de gezinnen (1ste kolom)⁸⁵.

⁸³ European Union Statistics on Income and Living Conditions, Eurostat.

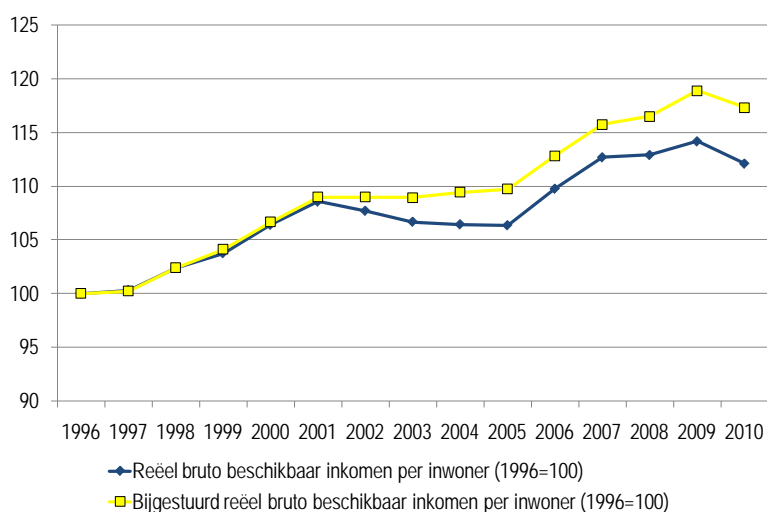
⁸⁴ De totale bruto-inkomens van het gezin worden berekend als de som van alle inkomens van alle leden van het gezin; daarin zijn begrepen: de bruto-inkomens uit loonarbeid, het bruto-inkomen van een zelfstandige (monetair en niet-monetair), het inkomen uit eigendom, de financiële inkomens, de sociale overdrachten, de andere bruto-inkomens... Het beschikbaar inkomen is gelijk aan het bruto-inkomen min de belastingen, de sociale lasten en de overdrachten tussen de gezinnen. Het bevat dus niet de sociale uitkeringen die de gezinnen ontvangen.

⁸⁵ Het gaat hier om het gewicht van elke inkomensvorm in het totaal beschikbaar gezinsinkomen, wat iets heel anders is dan de verdeling van de toegevoegde waarde over inkomens uit arbeid en uit kapitaal in de ondernemingen (zie punt 5.9.1).

Ondanks de daling van de inkomens uit vermogen, van het bruto-exploitatietooverschot en van het gemengde inkomen houdt de koopkracht in 2009 stand dankzij de verhoging van de sociale uitkeringen en van de sociale overdrachten in natura, dankzij de nog altijd positieve (hoewel vertraagde) groei van de lonen en dankzij de verlaging van de belastingen. Bovendien wordt de koopkracht van de gezinnen in 2009 ondersteund door een lichtjes negatieve inflatie.

Het herstel van de werkgelegenheid in 2010 heeft tegelijk de loonmassa doen toenemen en de stijging van de sociale uitkeringen vertraagd. De toename van de loonmassa werd evenwel getemperd door een minieme indexering (0,5%) als gevolg van de zwakke stijging van de gezondheidsindex in 2009⁸⁶. Bovendien worden meer belastingen betaald, enerzijds, door de stijging van de inkomens die, onder invloed van de progressieve belastingschalen, de gemiddelde aanslagvoet verhoogt en, anderzijds, doordat een aantal positieve effecten – m.n. de forfaitaire verlaging van de personenbelasting voor elke in Vlaanderen wonende werknemer en de versnelde inkohiering in 2009 – zijn weggefallen in 2010. In totaal stijgt het bijgestuurd nominaal bruto beschikbaar inkomen minder dan het jaar voordien. Door de terugkeer van de inflatie (+2,2%), die de prijzen sneller doet stijgen dan het nominaal beschikbaar inkomen, daalt de koopkracht van de gezinnen in 2010.

Grafiek 5-4: Ontwikkeling van het reëel bruto beschikbaar inkomen per inwoner met of zonder sociale overdrachten in natura

Bron : INR, berekeningen CRB

⁸⁶ De minieme indexering is ook verantwoordelijk voor de vertraagde stijging van de sociale uitkeringen vermits ook deze worden geïndexeerd.

Tabel 5-5: Uitsplitsing van de ontwikkeling van de gezinskoopkracht (verandering tgov. het jaar voordien)

	2008			2009			2010		
	Aandeel in het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen	Veranderingspercentage tgov. het jaar voordien	Aandeel in het veranderingspercentage van het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen	Aandeel in het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen	Veranderingspercentage tgov. het jaar voordien	Aandeel in het veranderingspercentage van het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen	Aandeel in het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen	Veranderingspercentage tgov. het jaar voordien	Aandeel in het veranderingspercentage van het bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen
Beloning van de werknemers	69,2%	5,5%	3,8%	67,9%	0,9%	0,6%	68,3%	2,3%	1,6%
Inkomens uit eigendom	12,2%	10,9%	1,3%	11,1%	-6,5%	-0,7%	11,0%	1,3%	0,1%
Bruto-exploitatieoverschot en bruto gemengd inkomen	17,4%	2,2%	0,4%	16,6%	-2,2%	-0,4%	16,5%	1,4%	0,2%
Sociale uitkeringen die geen sociale overdrachten in natura zijn	24,3%	5,4%	1,3%	25,3%	7,3%	1,8%	25,6%	2,8%	0,7%
Sociale overdrachten in natura	20,5%	7,8%	1,6%	21,2%	6,5%	1,4%	21,6%	3,6%	0,8%
Courante belastingen op het inkomen, het vermogen...	-17,1%	6,0%	-1,0%	-15,8%	-4,9%	0,8%	-16,4%	5,7%	-0,9%
Sociale bijdragen	-26,1%	5,3%	-1,4%	-26,2%	2,9%	-0,7%	-26,5%	3,0%	-0,8%
Andere courante belastingen	-0,4%	0,7%	0,0%	-0,2%	-51,8%	0,1%	-0,2%	31,5%	-0,1%
Totaal = bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen (a)			6,0%			2,8%			1,6%
	<i>Veranderingspercentage tgov. het jaar voordien</i>								
Bevolking (b)			0,8%			0,8%			0,8%
Bijgestuurd bruto beschikbaar inkomen per inwoner (c=a-b)			5,2%			2,0%			0,8%
Nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (d)			4,5%			-0,1%			2,2%
Bijgestuurd reël bruto beschikbaar inkomen per inwoner (c-d)			0,6%			2,1%			-1,3%

Bron: INR, berekeningen CRB

Bronvermelding

BAUGNET, V., K. BURGGRAEVE, L. DRESSE et al. (2010), *Positie van België in de wereldhandel*, NBB Economisch Tijdschrift, juni 2010, blz. 29-56.

BUYSSE, R., L. SLEUWAEGEN en S. VANDEN BUSSCHE (2009), *Buitenlandse directe investeringen in België*, Vlerick Leuven Gent Management School, 8 blz.

CENTRALE RAAD voor het BEDRIJFSLEVEN (2007), *Werk maken van een gemeenschapsoctrooi en van een sterkere octrooicultuur in België*, CRB 2007-1493, Brussel, CRB, 11 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009a), *Advies betreffende het versterken van kennisuitwisseling tussen de onderzoekswereld en het bedrijfsleven*, CRB 2009-935, Brussel, CRB, 12 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009b), *Studie naar de structuur van de productiekosten van de economie*, Brussel, CRB, 35 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2010), *Studie naar de structuur van de productiekosten van de economie*, CRB 2010-0114, 18 januari 2010, Brussel, 35 blz.

CENTRALE RAAD voor het BEDRIJFSLEVEN (2011), *Méthodologies utilisées pour le calcul des taux d'imposition implicites*, Brussel, CRB, moet nog verschijnen.

DEVOLDERE, Isabelle en Leo SLEUWAEGEN (2009), *Werk maken van een creatieve economie*, Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 131 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2007), "Entrepreneurship Survey of the EU (25 member states), the US, Iceland and Norway", Flash EB series, nr. 192, 16 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2009), *Keeping European Consumers Safe, 2008 annual report on the operation of the rapid alert system for non-food consumer products RAPEX*, Luxemburg, 64 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2010), *Internationalisation of European SMEs*, Brussel, 124 blz.

EUROPESE CENTRALE BANK (2007), *Monthly Bulletin*, mei 2007.

EUROSTAT (2011), *Taxation Trends in the European Union*, Luxemburg.

ERNST & YOUNG (2011), *Barometer van de Belgische Attractiviteit 2011*, Brussel, 52 blz.

FEDERAAL PLANBUREAU (2010), *Objectifs BE2020: Les investissements en R&D en Belgique et dans ses Régions*, note, 21 blz.

IBM (2011), *Global Location Trends, 2010 Annual Report Belgium*, 16 blz.

ILO (2009a), *Information Document on Ratifications and Standards-Related Activities (report III(2)), Meeting Document International Labour Conference 98th session, report III (part 2)*, Genève, 270 blz.

ILO (2009b), *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Meeting Document International Labour Conference 98th session, report III (part 1A)*, Genève, 760 blz.

JACOBS, D., A. REA, C. TENEY e.a. (2009), *De sociale lift blijft steken – de prestaties van allochtone leerlingen in de Vlaamse gemeenschap en de Franse gemeenschap*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 93 blz.

KANSELARIJ (2011), *De vijf doelstellingen in het kader van de Europa 2020 strategie*. Beleidsvoorbereidende studie, april 2011.

KEGELS, C. (2009), "Alternative Assessment of Belgian Competitiveness", Federaal Planbureau Working Paper, nr. 09-09, september 2009, 37 blz.

LENOIR, T en C. VALENDUC, «Révision de la méthode macro-économique d'estimation des recettes fiscales», *fod Financien Documentatieblad*, 66ste jaargang, 1ste kwartaal 2006.

- MATTE, M. en B. MICHEL (2010), « La part de marché à l'exportation de la Belgique 1993-2008 - changements structurels et compétitivité », Federaal Planbureau Working Paper, 6-10, , 20 blz.
- MATHIEU, A. en B. VAN POTTELSBERGHE (2008), A Note on the Drivers of R&D Intensity, Solvay Business School, Brussel, 13 blz.
- MICHEL, Bernhard Klaus (2009), "The Impact of Offshoring on Employment in Belgium", Federaal Planbureau Working Paper, nr. 01-09, januari 2009, 39 blz.
- NBB (2008), Jaarverslag Economische en Financiële Ontwikkeling, Brussel, 253 blz.
- OECD (2007a), Environmental Performance Review of China – Conclusions and Recommendations, 12 blz.
- OECD (2007b), Moving Up the Value Chain, Staying Competitive in the Global Economy – Main Findings, 27 blz.
- OECD (2009), Science, technology and industry scoreboard 2009.
- OECD (2010), PISA 2009 results: Overcoming social background, Parijs, 224 blz.
- ONKELINX, J. en L. SLEUWAEGEN (2008), *Internationalization of SMEs*, Brussel, Flanders DC, 90 blz.
- PENEDER, M., K. AIGINGER en G. HUTSCHENREITER (2001), *Structural Change and Economic Growth*, Wenen, WIFO, 164 blz.
- SPINNEWYN, H. (2008), "Internationalisering van de Belgische economie: analyse op basis van de filialen van buitenlandse ondernemingen in het buitenland tussen 1995-2005", Federaal Planbureau, Working Paper, nr. 21-08, december 2008, 42 blz.
- SPITHOVEN, A. en S. VANDECANDELAERE (2009), *Kennisuitwisseling en technologieoverdracht tussen het bedrijfsleven en de onderzoekswereld*, Brussel, CRB, 289 blz.
- THURIK, R. (2007), *Ondernemerschap: de motor van groei?*, hoorzitting van 10 oktober 2007 voor de CRB in het kader van de werkgroep rond ondernemerschap.
- VEUGELERS, R. (2008), *Industry-science relaties: evidentie en beleidsimplicaties*, hoorzitting van 10 januari 2008 voor de CRB in het kader van de werkgroep rond industry-science relaties.
- WÖLFL, A. (2005), "The Service Economy in OECD countries", *STI working paper*, nr. 3, (OECD).

6 Bijlagen

6.1 Bijlage 1: Bedrijfstakkenomenclatuur Nace rev. 2

Nace-secties en afdelingen	
A	Landbouw, bowbouw en visserij
01	Teelt van gewassen, veeteelt, jacht en diensten in verband met deze activiteiten
02	Bosbouw en de exploitatie van bossen
03	Visserij en aquacultuur
B	Winning van delfstoffen
05	Winning van steenkool en bruinkool
06	Winning van aardolie en aardgas
07	Winning van metaalertsen
08	Overige winning van delfstoffen
09	Ondersteunende activiteiten in verband met de mijnbouw
C	Industrie
10	Vervaardiging van voedingsmiddelen
11	Vervaardiging van dranken
12	Vervaardiging van tabaksproducten
13	Vervaardiging van textiel
14	Vervaardiging van kleding
15	Vervaardiging van leer en van producten van leer
16	Houtindustrie en vervaardiging van artikelen van hout en van kurk, exclusief meubelen; vervaardiging van artikelen van riet en van vlechtwerk
17	Vervaardiging van papier en papierwaren
18	Drukkerijen, reproductie van opgenomen media
19	Vervaardiging van cokes en van geraffineerde aardolieproducten
20	Vervaardiging van chemische producten
21	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten
22	Vervaardiging van producten van rubber of kunststof
23	Vervaardiging van andere niet-metaalhoudende minerale producten
24	Vervaardiging van metalen in primaire vorm
25	Vervaardiging van producten van metaal, exclusief machines en apparaten
26	Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten
27	Vervaardiging van elektrische apparatuur
28	Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen, n.e.g.
29	Vervaardiging en assemblage van motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers
30	Vervaardiging van andere transportmiddelen
31	Vervaardiging van meubelen
32	Overige industrie
33	Reparatie en installatie van machines en apparaten
D	Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht
35	Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht
E	Distributie van water; afval- en afval-waterbeheer en sanering
36	Winning, behandeling en distributie van water
37	Afvalwaterafvoer
38	Inzameling, verwerking en verwijdering van afval; terugwinning
39	Sanering en ander afvalbeheer
F	Bouwnijverheid
41	Bouw van gebouwen; ontwikkeling van bouwprojecten
42	Weg- en waterbouw
43	Gespecialiseerde bouwwerkzaamheden
H	Groot-en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen
49	Vervoer te land en vervoer via pijpleidingen
50	Vervoer over water
51	Luchtvaart
52	Opslag en vervoerondersteunende activiteiten
53	Posterijen en koeriers

I Vervoer en opslag
55 Verschaffen van accommodatie
56 Eet- en drinkgelegenheden
J Informatie en communicatie
58 Uitgeverijen
59 Productie van films en video- en televisieprogramma's, maken van geluidsopnamen en uitgeverijen van muziekopnamen
60 Programmeren en uitzenden van radio- en televisieprogramma's
61 Telecommunicatie
62 Ontwerpen en programmeren van computerprogramma's, computerconsultancy-activiteiten en aanverwante activiteiten
63 Dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie
K Financiële activiteiten en verzekeringen
64 Financiële dienstverlening, exclusief verzekeringen en pensioenfondsen
65 Verzekeringen, herverzekeringen en pensioenfondsen, exclusief verplichte sociale verzekeringen
66 Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen en pensioenfondsen
L Exploitatie van en handel in onroerende goed
68 Exploitatie van en handel in onroerend goed
M Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten
69 Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening
70 Activiteiten van hoofdkantoren; adviesbureaus op het gebied van bedrijfsbeheer
71 Architecten en ingenieurs; technische testen en toetsen
72 Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied
73 Reclamewezen en marktonderzoek
74 Overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten
75 Veterinaire diensten
N Administratie en ondersteunende diensten
77 Verhuur en lease
78 Terbeschikkingstelling van personeel
79 Reisbureaus, reisorganisatoren, reserveringsbureaus en aanverwante activiteiten
80 Beveiligings- en opsporingsdiensten
81 Diensten in verband met gebouwen; landschapsverzorging
82 Administratieve en ondersteunende activiteiten ten behoeve van kantoren en overige zakelijke activiteiten
O Openbaar bestuur en defensie; Verplichte sociale verzekeringen
84 Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen
P Onderwijs
85 Onderwijs
Q Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening
86 Menselijke gezondheidszorg
87 Maatschappelijke dienstverlening met huisvesting
88 Maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting
R Kunst, Amusement en recreatie
90 Creatieve activiteiten, kunst en amusement
91 Bibliotheken, archieven, musea en overige culturele activiteiten
92 Loterijen en kansspelen
93 Sport, ontspanning en recreatie
S Overige diensten
94 Verenigingen
95 Reparatie van computers en consumentenartikelen
96 Overige persoonlijke diensten
T Huishoudens als werkgever; niet gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik
97 Huishoudens als werkgever van huishoudelijk personeel
98 Niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door particuliere huishoudens voor eigen gebruik
U Extraterritoriale organisaties en lichamen
99 Extraterritoriale organisaties en lichamen

6.2 Bijlage 2: Loonkostenontwikkeling per persoon en per uur

Loonkosten per persoon in de privé-sector																
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 ^e	2012 ^p
Duitsland	0,4%	0,8%	0,8%	2,0%	1,6%	1,1%	1,4%	0,2%	-0,1%	1,2%	0,9%	2,2%	-0,5%	2,0%	3,5%	2,2%
Nederland	2,5%	4,2%	3,5%	4,8%	4,8%	4,4%	3,2%	3,4%	0,9%	2,6%	3,1%	3,4%	1,9%	0,9%	2,9%	3,3%
Frankrijk	1,0%	1,0%	1,5%	2,3%	2,7%	3,5%	3,0%	3,9%	2,8%	3,5%	2,5%	2,6%	1,0%	2,1%	3,0%	2,7%
Gemid. 3	0,8%	1,2%	1,3%	2,4%	2,3%	2,4%	2,2%	1,9%	1,1%	2,3%	1,8%	2,5%	0,4%	1,9%	3,2%	2,5%
België	3,0%	1,2%	3,8%	1,8%	3,8%	3,4%	1,7%	1,8%	1,2%	3,5%	3,5%	3,4%	0,7%	1,2%	3,5%	3,3%
Gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur																
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 ^e	2012 ^p
Duitsland	-0,5%	-0,7%	-0,5%	-0,3%	-1,0%	-0,5%	-1,3%	-0,1%	-0,8%	-0,2%	-0,7%	-0,7%	-2,6%	1,8%	0,6%	-0,4%
Nederland	-0,1%	-1,5%	-0,3%	-1,4%	-0,3%	-0,9%	-0,9%	-0,5%	-0,4%	0,1%	-0,3%	-0,2%	-0,9%	-0,1%	-0,4%	-0,4%
Frankrijk	-0,6%	-0,4%	-0,3%	-1,8%	-1,2%	-1,3%	-0,3%	0,3%	0,2%	0,2%	0,1%	0,9%	-0,9%	0,0%	-0,2%	-0,2%
Gemid. 3	-0,5%	-0,7%	-0,4%	-0,9%	-1,0%	-0,8%	-0,9%	0,0%	-0,4%	0,0%	-0,4%	0,0%	-1,7%	0,9%	0,2%	-0,3%
België	0,1%	0,2%	0,2%	0,1%	0,2%	-0,3%	-0,6%	-0,3%	-0,3%	0,1%	-0,3%	0,3%	-1,7%	0,1%	0,9%	-0,3%
Uurloonkosten																
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 ^e	2012 ^p
Duitsland	0,9%	1,5%	1,4%	2,3%	2,6%	1,6%	2,7%	0,3%	0,7%	1,4%	1,6%	2,9%	2,1%	0,2%	2,9%	2,6%
Nederland	2,6%	5,8%	3,8%	6,3%	5,1%	5,3%	4,1%	3,9%	1,2%	2,5%	3,5%	3,6%	2,8%	1,0%	3,3%	3,7%
Frankrijk	1,6%	1,5%	1,9%	4,2%	4,0%	4,8%	3,3%	3,6%	2,7%	3,3%	2,5%	1,7%	1,9%	2,1%	3,2%	2,9%
Gemid. 3	1,3%	1,9%	1,8%	3,4%	3,4%	3,2%	3,1%	1,9%	1,5%	2,3%	2,2%	2,5%	2,1%	1,0%	3,1%	2,9%
België	2,9%	0,9%	3,5%	1,7%	3,6%	3,7%	2,3%	2,0%	1,5%	3,5%	3,8%	3,0%	2,4%	1,1%	2,6%	3,6%

6.3 Bijlage 3: Wegingscoëfficiënten

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Duitsland	54,8%	54,4%	53,8%	53,4%	52,6%	52,1%	51,6%	51,1%	50,6%	50,0%	49,8%	49,7%	49,3%	49,1%	49,5%	49,7%	49,8%
Nederland	9,3%	9,7%	9,9%	10,3%	10,7%	11,0%	11,2%	11,3%	11,3%	11,5%	11,6%	11,7%	11,9%	11,7%	11,8%	11,6%	11,6%
Frankrijk	35,8%	35,9%	36,3%	36,4%	36,8%	36,9%	37,2%	37,6%	38,1%	38,5%	38,7%	38,7%	38,8%	39,1%	38,7%	38,7%	38,6%

6.4 Bijlage 4 : Herzieningen nationale rekeningen

Op regelmatige wijze worden, naast de gewone productiecycclus van de nationale rekeningen met de herzieningen met betrekking tot de meest recente jaren van de productie, eveneens grondiger herzieningen doorgevoerd in de statistieken opgesteld in het kader van het huidige Europees (en mondiaal) geharmoniseerde stelsel van Nationale en regionale rekeningen (ESR 95). In 2008 werd zijn opvolger ook al uitgewerkt, nl. het ESR 2010, dat vanaf 2014 in werking zal treden.

Vanaf september 2011 moet de verordening (EG) nr. 1893/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 20 december 2006 tot vaststelling van de statistische classificatie van economische activiteiten Nace Rev.2 ook geïntegreerd worden in de nieuwe publicaties van de nationale rekeningen. De basisstatistieken waarop de nationale rekeningen zich baseren zijn echter wel al sedert 2008 beschikbaar volgens de nieuwe bedrijfstaknomenclatuur.

Naast deze grondige revisies die meestal een impact hebben op de volledige historische cijferreeksen zijn er ook de jaarlijkse herzieningen in de publicatiecyclus van voorlopige (meestal lopende jaar t en t-1), naar semi-definitieve (t-2) en definitieve cijfers (t-3), die te wijten zijn aan meer recente informatie en vollediger bronnenmateriaal die beschikbaar is. In België is het zo dat in de regel arbeidsmarktstatistieken definitief zijn in t-2 (dus 2009 is definitief in publicatie september 2011).

De overgang naar een vernieuwde activiteitennomenclatuur (van Nace, Rev.1 naar Nace, Rev. 2) alsook de aanpassingen in het bronnenmateriaal en de aangewende methodes zijn de twee grootste vernieuwingen in de gedetailleerde rekeningen die in september 2011 in België en de referentielidstaten werden gepubliceerd.

6.4.1 Herziening van de activiteiten nomenclatuur (Nace, Rev. 2)

Periodiek worden activiteiten- en productclassificaties herzien. Dit is noodzakelijk omdat de economische structuur van landen wijzigt en dus ook de samenstelling van bepaalde aggregaten in de nationale rekeningen (uitgesplitst naar bedrijfstak en/of product). De Nace "2008" vervangt voortaan de nomenclatuur Nace "2003". De herziene activiteiten nomenclatuur Nace Rev. 2 (= Nace 2008) voorziet iets minder detail dan voorheen in de industrie maar iets meer detail in de bouw en de dienstenbedrijfstakken. Een nieuwigheid is de bedrijfstak J die nu alle activiteiten verzamelt die met informatie en telecommunicatietechnologie te maken hebben zoals "Uitgeverijen", "Productie van films en video- en televisieprogramma's, maken van geluidsopnamen en uitgeverijen van muziekopnamen",

"Programmeren en uitzenden van radio- en televisieprogramma's", "Telecommunicatie", "Ontwerpen en programmeren van computerprogramma's", "computerconsultancy-activiteiten en aanverwante activiteiten"... deze activiteiten zaten vroeger sterk verspreid over andere industriële en dienstenbedrijfstakken. Ook de energiebedrijfstak D "Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht" is er nu ook een bedrijfstak E met de meer milieugerelateerde activiteiten zoals "Winning, behandeling en distributie van water", "Afalwaterafvoer", "Inzameling, verwerking en verwijdering van afval; terugwinning" en "Sanering en ander afvalbeheer".

Alle landen hebben deze herziening doorgevoerd zodat nu in de nationale publicaties steeds gemakkelijker vergelijkbare cijfers tot op 2 digit niveau terug te vinden is.

6.4.2 Retropolatie van reeksen

Voor economische analyse is het uiteraard nodig om te kunnen beschikken over langere historische reeksen in de nieuwe Nace 2008. Om homogene reeksen te verkrijgen moeten de statistieken uit de oudere versies van de nationale rekeningen teruggerekend worden. Indien alle basismateriaal niet beschikbaar is per onderneming gebeurt de retropolatie van de Nacecorrecties/aanpassingen in institutionele sector op een hoger aggregatieniveau om in principe geen breuken te laten in de historische cijferreeksen. Gezien de bedrijfstak nomenclatuur/afbakening institutionele sectoren soms grondig is gewijzigd is terugrekening steeds delicaat en zijn een aantal breuken in sommige reeksen niet te vermijden.

6.4.3 Aanpassen van de bronnen en methodes

In alle landen zijn ook zeer uiteenlopende verbeteringen aangebracht aan het bronnenmateriaal en de gebruikte (ramings-) methoden. Sommige nieuwe bronnen (enquêtes of administratieve databestanden) komen beschikbaar, andere bronnen zijn niet meer beschikbaar of bruikbaar doordat ze afgeschaft werden of niet meer representatief zijn... In België zijn wijzigingen gebeurd m.b.t. tot de landbouw en landschapsverzorging, bosbouw en visserij, worden de structuurenquêtes bij de ondernemingen intensiever aangewend en ook de (nieuwe) jaarrekeningen van vzw's gebruikt. In Frankrijk is de grootste wijziging gebeurd met de introductie van een volledig vernieuwd statistisch apparaat Esane (dispositif d'Elaboration des Statistiques ANnuelles des Entreprises) genaamd. Esane betreft een geïntegreerd systeem die een koppeling maakt tussen de administratieve statistieken (zoals de jaarlijkse fiscale en sociale aangiften en de vernieuwde enquête die naar een representatieve steekproef van ondernemingen werd gestuurd om de verdeling van het omzetcijfer naar product en bedrijfstak te kennen. De koppeling tussen de administratieve en enquête-data is nu veel exhaustiever dan wat in het vorige systeem Suse (Système unifié de statistiques d'entreprises) het geval was. Impact op de cijfers van het technisch verslag

6.4.4 Impact op de cijfers van het Technisch Verslag

De cijfers met betrekking tot de uurloonkosten zijn eveneens onderworpen geweest aan lichte herzieningen. Met name de werkgelegenheid (loontrekkers) en de loonmassa in de privé-sector (S1 gehele economie minus S13 publieke sector) werden in min of meerdere mate herzien in België als in de referentielidstaten.

Tabel 6-1: Uurloonkosten, Technisch verslag 2010

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010e	2011p	2012p
Duitsland	1,1%	1,5%	1,5%	2,3%	2,7%	1,7%	2,9%	0,2%	0,7%	1,4%	1,7%	2,8%	2,2%	0,7%	0,8%	3,6%
Nederland	2,6%	5,8%	3,8%	6,3%	5,1%	5,3%	4,1%	3,9%	1,2%	2,5%	3,4%	3,7%	2,5%	1,7%	3,2%	2,9%
Frankrijk	2,0%	1,8%	2,3%	4,1%	3,6%	4,7%	3,3%	3,6%	2,8%	3,5%	2,4%	2,1%	1,9%	1,9%	1,9%	3,4%
Gemid. 3	1,5%	2,0%	2,0%	3,4%	3,3%	3,2%	3,2%	1,9%	1,5%	2,3%	2,2%	2,6%	2,1%	1,3%	1,5%	3,4%
België	2,9%	0,9%	3,5%	1,7%	3,6%	3,7%	2,2%	2,1%	1,6%	3,4%	3,7%	3,2%	2,8%	1,1%	n.a.	n.a.

Bron: CRB (2010), Technisch verslag

Tabel 6-2: Uurloonkosten, Technisch verslag 2011

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011e	2012p
Duitsland	0,9%	1,5%	1,4%	2,3%	2,6%	1,6%	2,7%	0,3%	0,7%	1,4%	1,6%	2,9%	2,1%	0,2%	2,9%	2,6%
Nederland	2,6%	5,8%	3,8%	6,3%	5,1%	5,3%	4,1%	3,9%	1,2%	2,5%	3,5%	3,6%	2,8%	1,0%	3,3%	3,7%
Frankrijk	1,6%	1,5%	1,9%	4,2%	4,0%	4,8%	3,3%	3,6%	2,7%	3,3%	2,5%	1,7%	1,9%	2,1%	3,2%	2,9%
Gemid. 3	1,3%	1,9%	1,8%	3,4%	3,4%	3,2%	3,1%	1,9%	1,5%	2,3%	2,2%	2,5%	2,1%	1,0%	3,1%	2,9%
België	2,9%	0,9%	3,5%	1,7%	3,6%	3,7%	2,3%	2,0%	1,5%	3,5%	3,8%	3,0%	2,4%	1,1%	2,6%	3,6%

Bron: CRB (2010), Technisch verslag

Tabel 6-3: Uurloonkosten, herzieningen tussen Technisch verslagen van 2010 en 2011

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011e	2012p
Duitsland	-0,2%	0,0%	-0,1%	0,0%	-0,1%	-0,1%	-0,2%	0,1%	0,0%	0,0%	-0,1%	0,2%	0,0%	-0,5%	2,1%	-1,0%
Nederland	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	-0,2%	0,2%	-0,7%	0,1%	0,8%
Frankrijk	-0,3%	-0,3%	-0,4%	0,1%	0,3%	0,1%	0,0%	0,0%	-0,2%	-0,2%	0,1%	-0,4%	0,0%	0,2%	1,3%	-0,4%
Gemid. 3	-0,2%	-0,1%	-0,2%	0,0%	0,1%	0,0%	-0,1%	0,0%	0,0%	-0,1%	0,0%	-0,1%	0,0%	-0,2%	1,5%	-0,6%
België	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	-0,1%	-0,1%	0,1%	0,1%	-0,2%	-0,4%	0,0%	n.a.	n.a.

Bron: CRB eigen berekeningen secretariaat